

HOLMI

XII. évfolyam 2. szám

2000. február

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő), Domokos Mátyás (széppróza),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Závada Pál

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter, Göncz Árpád,
Kocsis Zoltán, Lator László, Ludassy Mária, Petri György,
Rakovszky Zsuzsa, Vásárhelyi Júlia.

Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

---

TARTALOM

- Orbán Ottó*: Tudósítás a kés alól • 119
A közös nyelv • 119
- Petri György*: Idvözülő lap • 120
Éldeklek • 120
- Csordás Gábor*: Curriculum • 121
Sanzon • 121
Welcome • 122
- Horváth Elemér*: eső éjjel • 123
amerika • 123
hazaérkezés • 124
távozás a parnasszusról • 124
- Vas István levelesládájából (*Közveteszi
Monostory Klára*) • 125
- Tandori Dezső*: Szárnyas gyalogszer (Illés Endre
krétarajzairól) • 147
- Szabó T. Anna*: Éjjeli lomb • 157
Undor • 158
Móló • 159
- Mesterházi Mánika*: Tömegvonzás • 159
Kórházi szonett • 160
(Este) • 160
Fordítottja volt • 160
- Szakács Eszter*: Mondatok • 161
Vörös István: Hasonmás a túlvilágon • 162
Uri Asaf: Kőteve • 171
- Petűcz András*: a napsütötte sávban • 172
rákkelnek hívták • 173
- Kürösi Zoltán*: Nagy-budapesti Szerelmes Regény
(Közhelyek Könyve) • 174

- Határ Gyúzu*: Anorexia nervosa • 189
Peer Krisztián: Augusztus • 190
Steiger Kornél: Heidegger Eukleidész-értelmezése
(Vigázat! Fikció!) • 192
Szálinger Balázs: Zalai passió (*Részletek*) • 194
Handl Péter: Apa • 199
Ezen az állomáson • 200
Poás Zoltán: Civilszféra • 200
Családlátogatás • 201
Fánagy Iván: A befejezésről (I) • 202

FIGYELÝ

- Szepesi Attila*: Találtam egy könyvet. A Cédruspalota
(Czóbel Minka: A két arany hajsza) • 217
Szilágyi JÁlia: Versenymű égő zongorára
(Bodor Ádám: Az érsek látogatása) • 220
Lackfi János: Fékezett habozás (Filip Tamás: Függhíd) • 226
çcs PÁl: „A szabadság tere” (Bojtár Endre:
Bevezetés a baltisztikába) • 231
Kicsi SÁndor András: Nyelvészettörténetek (H. Tóth Imre:
A nyelvtudomány története a XX. század
elejéig; Máté Jakab: A 19. századi nyelvtudomány
rövid története; Máté Jakab: A 20. századi
nyelvtudomány történetének főbb elméletei
és irányzatai; Robert Henry Robins:
A nyelvészet rövid története) • 237
Dalos Anna: Gyermek és istenek (Fischer Iván
és a Budapesti Fesztiválzenekar új
Kodály-lemezéről) • 239
- A *Holmi* postájából
Timár György: A Complainte tardive-ról (Válasz
Bartócz Ágnesnek) • 242
- RÁba György*: Rákos Sándor (1921–1999) • 245

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt., a regionális részvénytársaságok
és a Sziget Rehabilitációs Szövetkezet
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 960, egy évre 1920 forint, külföldön \$35.00, illetve \$70.00
Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

Orbán Ottó

TUDÓSÍTÁS A KÉS ALÓL

¹ tven cv alatt egy betűhegyet írtam 'ssze, fűk'pp verseket,
 legt'bbj; k tudás'ás a kés alál, a h'bor'ábál,
 az ideg-'sszeroppan'ásbál; tanultam az egerek mesters'g'gt,
 a k'lt'cszet labirintusában az c'etem'rt futottam,
 belevertem a fejem a falba, de nem lettem okosabb...
 Az 'szt'neim voltak okosak, nem az eszem.
 A fekete istennük, a F'riák vijjogva k'vettek,
 hogy r'ám h'ázhas'ák k'cnyszerzubbonyukat,
 t'p'fogok elül ide-oda cikázva m'ásokokat kevertem a Bibliával,
 cs mindkettőt a h'ctk'znapjaimmal ä
 elegyes c'etmü a foglalkoz'ásszerü t'älclúc,
 'r'k's' r'gt'nzcs, szemmel l'áthat'ák a varratai,
 mint kopony'ámon a k'ct müt'ct hege:
 k'lt'cszetnek f'ldszag'á, de legal'abb minden h're sz'á szerint igaz.

A KÖZÖS NYELV

A k'lt'cszet nem ;nnepi alkalom arra, hogy eleget tegy;nk a korszerü
 elv'ársoknak,
 sem arra, hogy áll'ást foglaljunk szem'elyes cs szem'elytelen hitvit'ájában;
 a k'lt'cszet nem luxus, nem beteg's'g, nem ked'clyállapot, nem irodalom.
 A k'lt'cszet h'árszerz'cs *oda'atr'ál*, ahol sohasem t'rt'c'nik semmi 'áj,
 csak hallgatag cvmilli'ák rak'ádnak a hallgatag cvmilli'ákra,
 a t'cr idü'vc v'áltozik, az eszme anyag'á,
 má'g eszm'ct, anyagot, ürt, mindent besz'á a t'm'r ap'ály, a fekete lyuk,
 majd j'n a robban'ás, a vil'ágrengetü b'lc'sü, s kezdüdik minden el'lrül...
 A k'lt'cszet nem hal ki a szellemi kl'ánav'áltoz'ást'ál, mint a val'ádit'ál a
 dinoszauruszok,
 b'ár g'c'p'ct programozva n'cmely agyatlan elme ezt j'vend'li.
 A k'lt'cszet mi magunk vagyunk, a k'v'áncsis'águnk, a kopony'ánkba f'crü
 v'c'gtelen,
 a f'l nem foghat'á furfangos f'lfog'ása ä
 a csillagok k'z'tt haj'ázva is f;l;nkbe makogja ritmus'át
 dobsz'ára t'áncol'á, k'z's üsnyelv;nk, a vers.

Petri Gy ́rgy

IDVÖZÜLŐ LAP

Zelkovic Ár, r ́videsen találkoznak
 a z ́ggi *Luxorban*, ́s noha járlehet te voltál
 a forradalom gyávája, talán megtiszteli
 asztalunkat az engesztelhetetlen Lukács Gy ́rgy
 ́s a kedélyes, korpulens nemzeti hús: Imre bácsi.
 Elvontunk idelent, elleszj nk odafent? odalent? is.
 Emlékszem, a KÁtv ́gyiben látalak utoljára,
 egyágyas kjl ́nszobában fekj dtcl, telehamuztad
 a paplant, ́s idúncnt megháztad a konyakosj veget,
 az orvosok rád hagyták, minek káoztak volna,
 tudták jár: vcge a dalnak. Amik ́ppen
 az ́n esetemben is ez a helyzet.
 Marad ́k idúmben folyton utazgatok,
 mindig d ́lebbre, menekj l ́k
 a k ́zelít ́tcl el ́l.

ÉLDEKLEK

Nos, ezt nem hagyom ki,
 drága barátaim, hogy még egy kicsit
 nyomassalak benneteket, igyekszem
 mincl t ́bb orvosi r ́szlettel szolgálni,
 szerintem Ágy fair a play: ́n
 vidoran haldoklom, *tú*nettanilag tan-
 ulmányozom magam. Já ez a senkinek
 Át nem adhatÁ tudás. Mindig is ́rtkeltem
 a c ́lokon ́s hasznokon kÁvj l es ́
 dolgokat, az alpári vicceket. Szeretn ́m,
 ha cletemet ́s művemet Ágy ́rtkeln ́tek,
 mint egy igazán jár ki ́tl ́tt bohÁtr ́fát.

VázivÁros, '99. XII. 16.

Csordás Gábor

CURRICULUM

tizenhat éves és konok
feltűrt gallérral kiskabátban
Árákig áll egy lépcsűházban
mely a tejjel elforog

effele ismeretlen lázban
a pattanások csillagok
szeress engem mert meghalok
holott tovább él Általában

dobálják izmos tomporok
tárthatják az angyalok
aztán megint valami házban

savanyús párnák között motyog
egy virrasztás lámpás lakásban
szeress engem mert meghalok

SANZON

egy 30 éves férfi mondjuk én
még Általában elég nagy legény
és az Átjában van neki nagyon
a hatalom a büzögő halom

egy 30 éves férfi oláá
épp csak bekotor a bugyi alá
a nőstény egy fekete doboz
mit kényeszerrel működésbe hoz

egy 30 éves férfi nem remeg
hogy apa nélkül a gyermek
borotva két ing párt kényes napot
ha megunta a fűzelékszapot

egy 30 éves férfi mennyire
nem tudja még hogy várni nincs mire
mert amire egy ilyen férfi vár
az megtörtént és elfeledte már

WELCOME

színyű bizony meg aztán komikus
ez a sok feleszü fanatikus

az Ábcgatás cdes szüz segély
miközben kintről nem jön a segély

a kelet népe a talajgyökér
még t; lekszi nek az ; veggyöngyökér

bizony bolondság amde rendszeres
mivelhog tudjuk csak egy rendszer ez

vaksors amit a kocka kivetett
nem ad a létnek biztos keretet

és ha a tankok megindulnak itt
megint nem számít semmi csak a hit

s bár rögös-rög mindenki áldozat
sosem egyenlő itt a kárhozat

s megszabja a néma emlékezet
hogy ki kivel mikor nem fog kezét

itt alvákára kell vad tompa jálét
száz hektár dzsászt meginni vagy iválét

itt száz évnek kell átpótfogni békén
a pusztá mállás három nemzedékén

száz évnek a ha addig szigoruan
otthon tartja a tankjait uram

Horváth Elemér

ESŐ ÉJJEL

hajnali csóndben megered
s megszálalnak a levelek
megtaláltad a helyedet?
csillagtalan a rengeteg

égből a fákra a meleg
trápusi eső csak pereg
veled hozzád vagy nélkül; led?
melyik vízcsőpp a felelet?

hol van a csillagrengeteg
amikor büvös este lett?
s a lehetetlen is lehet?...

és nem lehet és nem lehet

AMERIKA

a világháü szüke szánócsznúnek
aki őngyilkos lett fiatalon
elárverezték hátrahagyott holmiját
egy milliomos férfi megvette
több ezer dollárért a fehéreműjűt
amikor az ősszegyűlt Ájságák
gratuláltak neki hogy ez milyen remek befektetés
azt mondta ánem ez nem befektetés
én viselni fogomÉ

kevés ilyen gerinces emberről tudok
amiáta az isteni caligulát
kivégezték a pretoriánusok

HAZAÉRKEZÉS

az isten a részletekben lakik
s ezek a részletek egyszeriek
az országom világbirodalom
s ez nyilvánvaló a falumban is
járkarban vannak az utak
akárhová kívánkozom
az egyensúly szabadság s biztonság között
többnyire emberi
azt hiszek amit akarok
szomszédom ugyanúgy
a helyi könyvesboltban kapható
psellus és ibn khaldún
az én verseim is
nincsenek ambícióim
nincsenek hivatalos dolgaim
gondozom kertemet
nálam nagyobb tervek szerint
váltakoznak az évszakok
a jövőndűt nem ismerem

TÁVOZÁS A PARNASSZUSRÓL

megterjedt nemzedéknek
legjobb tehetségei között tartozott
figgetlenül a környektől
amit hüvelyken Ágy hávunk történelem
a háború diktátora könyvszermunka számára zetső
egész életben írta a verseit
ezt végül is elismerték az illetékesek
már elmúlt 65 amikor felesége megbetegedett
és állandó ápolásra szorult
akkor félretolt papírt ceruzát
mondván most valában szíkség van rám
és azontúl nem írt csak ápolta
nem valami erkölcsi imperatívuszba kifolyán
vagy lojalitásba

hanem mert szerette
 amikor figyelmeztették a káltszetre
 csak legyintett mint Rimbaud annak idején
 amilyen csendes meggyűzűdés
 a káltszet nagyon jól meglesz nekik; lem
 a feleségem nemé

VAS ISTVÁN LEVELESLÁDÁJÁBÓL

Közzéteszi Monostory Klára

Kassák Lajosné Simon Jolán – lányának, Etinek

[Budapest, 1929-1930]

Kedves Eti Lányom.

Vas István telefonált, hogy végre hírt kapott felüled. Mondja, hogy kiestél. Kétségségs az első pillanatokban teljesen megörtem. De meg vagyok gyűzűdve róla, hogy ki fogod heverni ezt a kis árkádat. Végte az ilyesmi nem tolhat el téged a te pályádon ide vagy oda, pláne, nem térhet le erről a pályáról! Sokkal erősebbnek és szászabbnak ismerlek, hogysem egy pillanatra is kétkedhetnék a te szilárd kitartásodban. Ne felejtse el, hogy mikor megindultál, már számoltál az akadályokkal, gátakkal és az emberek komisz kázmbséggel. De hiszen így van ez az egész vonalon! Olvasd el végre Jászai Mari könyvét, ott látni fogod, mit verekedett ű, aki európai viszonylatban is a legnagyobb kázműt, mennyit kázműt és hány-szor visszadobott, és mégsem engedte legyűrni magát, mert az a belső kázmű, a ráhivatottság tartotta ott és vitte tovább azon a pályán, amin, mint kis senki minden-cselődlány megindult. De itt van Csontos, akit kázmű; ltek az ellenségei is tudomásul venni, és mégis hetekig folyt a telen vita arról, hogy ű kapja-e meg azt a bizonyos szászeti dőjat! Otromba sértés volt ez űrőncze, de a művészi pálya így látszik minden ter; leten ilyen nehéz, ilyen keserűen fájdalmas. Látod, 7 éve osztnak Baumgarten-dőjat, és már mindenféle nánandnak adtak, de a Tatár még egyszer sem érdemelték a dőjra. űs ű dolgozik tovább, talán szigorúbb mértékekkel magával szemben, mint a megjutalmazottak. Nem vigasztalni akarlak, mert neked erre semmi sz; kázmű. Te tehetségs vagy, és ez a te pályádon csak egy kis incidens szabad hogy legyen.

Véleményem az, és a Tata is azt mondja, hogy maradj ott végig, nézz meg mindent, beszélj, akivel csak lehet, és így jőjj haza. Gertrud Krausnak f; l mutasd meg a tancaid, de ha lehet, másoknak is.

Ha hazajőssz, próbálj Kadosával komolyan dolgozni, azt hiszem, az lesz a legeredményesebb és megnyugtatóbb.

Csákolunk mindnyájan

szeretű mamád

Sok csák Piritűl

Kedves Etti, kérj belőle az a véleményem a dolgokról, mint az Anyádnak. Mit jelent az, hogy nem engednek felőlni? Ha Ágy érzed, igazuk van a kritikában, akkor iparkodj a magad Átján és mádján még jobban megerősíteni, ha pedig Ágy érzed, nincs igazuk és akkor csak az anyagi kiadásokról kár. Hogy mit szólnak majd itthon az ügyhöz? Ezeket butáknak és rosszindulatúaknak tartod, ne érdekeljen hát a véleményük. Nyisd ki jál a szemed, és nézz meg mindent. Talán ebben Ágy megtalálod a saját igazságot. Szervusz

Tata

Kassák Lajosné Simon Jolán (1885-1938) a szavalóművésznő. a Nagy Etel (1907-1939) a táncosnő, Kassák Lajos mostohalánya, Vas István első felesége. a A levelet Simon Jolán Bácsbe Árja, ahol leánya Gertrud Kraus osztrák táncosnőnél táncot, mozdulatművészetet tanul. a Tata a Kassák Lajos. a Kadosa Pál (1903-1983) a zeneszerző, zongoraművész, tanár.

Kassák Lajos – Vas Istvánnak

Kedves Vas István

megkaptam a könyveket, nagyon köszönöm. A kisebbet [sic!] már el is olvastam. Kérlek neki, hogy ilyen szépen írj. Valóban nagyszerű ember volt, megérdemli a gazdag és megbecsült emlékezést. Amit utolsó napjairól, írásairól olvastam, nagyon mélyen érintett, és gondoltam, mi, szegény emberek végül is vagy öngyilkosok leszünk, vagy bármit nébe csuknak bennünket, vagy megterjünk Istenhez, akiben nem hiszünk, de akinek a kegyelmét nagyon igényeljük.

No mindegy. Hiába való lenne még ilyesmi felett is keseregni.

Piroska rajzai friss lendületű érdekes dolgok. Kérlek is megdíszítsd őket

Jóváánsságokkal köszönti
Kassák Lajos

1957. VI. 27.

Az ELVESZETT OTTHONOK-ra utal.

Vas István – Kassák Lajosnak

Budapest, 1962. július 20.

Kedves Uram!

Annyira megdöbbentett, amit hirtelen mondott, hogy hirtelen nem is tudtam rá mit válaszolni, és azt hiszem, csak ostobán makogtam. De aztán, amikor hazamentem, megnéztem a szobaforgató helyeket, és elámultam és elcsüggedtem, hogy azt lehetett kiolvasni belőlük, amit Maga érzett. Én azt hittem, hogy amikor azt írtam: csodálom, hogy Maga az én zengőimben meglátta a tehetséget és azt, ami megjelölteti őket az akkori hasonló stílusban írt átlagelmémüektől, ezzel nyilvánvalóan a legnagyobb elismeréssel adtam a Maga kritikai és szerkesztői szemének és de sőt egy kicsit és kizetve a magam tehetségek is.

Persze lefesthetném pályámat Ágy is, hogy az a Maga elsű felfedezéscsűtűl Dűryn Àt (mert azűrt ű is csak-csak elismert) űs Babbitson űs Kosztolányin Àt egűcszen a ä nem is tudom, kit mondjak ä mondjuk a Kossuth-dűjámig egyetlen diadalmenet volt; űs minűl szembeszűkűbben magasztalnűm felfedezűim űs műltűnyűim kritikusi zsenialitűsűt, annűl űgbenűlűbb eműlűkművet állűtanűk saját tehetsűgemnek; viszont mennűl tűretlenebb; l volnűk meggyűzűdve saját lűngelműmrűl, annűl tűbb fűny hűramlana vissza e lűngelme műltűnyűlűira ä de hűt mindez nem felel meg sem az hűlűsemnek, sem az igazsűgnak, amely sohasem ilyen egyszerű.

Kedves Uram, tudom, hogy, mint műr eműlűtettem, hazai olvasűkűzűnsűg; nk nem nagyon fogűkony az írűniűra; a Maga műűcszete űs gondolkodűsműdűja pedig olyan természetű, hogy űppen erűnyeinűl fogva nemigen jut hely benne az írűniűnak. De hűt űn kűnytelen vagyok űlni vele, mert ez egyik legerűsebb oldalam, a tetejűbe meg ebben a munkűmban a tovűbbiak folyaműn majd olyan nemzeti, pűrt- űs magűntabukat kell űrintenem, hogy csak az írűnia segűtsűgűvel reműlhetek egűrutat kűzűk. De higgye el, űs hűsòm visszhangűbűl is azt lűtom, hogy ä írűnia ide, írűnia oda ä olyan portűt siker; lt Magűrűl felvűzolnom, amely a legműltűnyűlűbbak űs ä hogy ezűttal űn se legyek szerűny ä a legmaradandűbbak kűzűt tartozik, amit a szűp, de nehűz tűműrűl eddig festettek. ° s, ha egy kicsit megűrtűen olvasta ezt a furcsa műfajű hűsòm, lehetetlen űszre nem vennie, hogy az űn írűniűm csak akkor tud kegyetlen lenni, ha saját magamra vonatkozik.

Mindezt csak azűrt tartom fontosnak megűrni, mert hiszen kettűnk kapcsolata nem volt mindűűgig zavartalan, űs e kűlűnbűzetek egy rűsze jűforműn irodalomtűrtűneti űrvűnyel is, hűsban lecsapűdott, s azonkűvűl kűzűvetlen; l is űrintette lűűmat űs fejlűdűcsemet, tehűt a tovűbbiakban ä de nem a kűvetkezű folytatűsokban ä majd nem kerűlhetem el, hogy ne űrintsem űket. Terműszetesen ezt is a Maga írűnti legnagyobb megűrtűssel űs tisztelettel űs magam írűnti kűnűletlensűggel fogom leűrni ä sajnos azonban azt hiszem, ezzel kapcsolatban műgsem szűműthatok majd a Maga tetsűűre. De kűr volna, ha az eddigiekben űs a kűzűvetlen; l kűvetkezűkben nem vennű űszre azt a nyilvánvalű hűlűt űs feltűtlen elismertűt, amellyel a Maga szerepűt űletemben űs kűltűi vilűgűűpemben űrűkeltetni prűbűltam.

Klűrűnak pedig kezűt csűkolom, űs kűrem, mondja meg neki, hogy igaza volt, ha àkettűs hangokatű hallott ki szűvegembűl ä de hűt az űn zenűm polifon zene ä ha szabad egyűttalűban a àzeneű szűt hasznűlni ilyen prűzai művel kapcsolatban ä, s akkor pedig nem a kűlűnűllű hangokra kell figyelni, hanem a dallamra. Ennek a dallamnak a folyamatossűga persze csak az egűszbűl vűlik nyilvánvalűvű, űs igazűban nem is volna szabad ilyen művet rűszletekben megjelentetni. De hűt ember legyen az, aki ellenűllna a kűűrtűsnek, hogy hajlandűk folytatűsokban kűzűlni (ameddig hajlandűk).

Műg valamit: meglepetűsemben elfelejtettem eműlűteni, hogy legutűbbi verse az ° S-ben a legjobb kűzűt tartozik, azt hiszem, amit talűn űvtizedek Àta Àt ä a szű minden űrtelműben űs lehetűűgűben nagy vers. Hadd pűtoljam most ezt a mulasztűsòm, s űr; lűek egyűttal, hogy a vers hangulata űs űszinte űrűűsvilűga gyakorlatilag tűlzettnek bizonyult s ilyen jű egűszűűben űs fiatalos kűsűvel lűthattam viszont legutűbb.

Nagy tisztelettel ; dvűzli

igaz hűve
Vas István

Kassák Lajos – Vas Istvánnak

Kedves Vas István

bocsássa meg, hogy nem urazom, de régi rossz szokásom, hogy akinek levelet küldök, egyszóval szólítom meg. Ami pedig a levelét illeti, alig tudok valamit is hozzászólni. Mi is történt azon a bizonyos este? A maga ironizálásához én is hozzátettem három ironizáló mondatot. Nem haragbál, csupán mivel egy ironizáló társaság közepén álltam, és így alkalom adódott rá. Különben megnéztem első ársait, amiket a *Munkában* közltem, és egyáltalában ma sem tartom azokat nevetséges zsengeknek. Nem remekművek (ilyesmit annak idején sem mondtam rájuk), de közéletben, színpadon, mondatszerkesztésben ironizálás nélkül is megállták helyüket egy nem akadémikus szerkesztvény hasábjain. Szóval nem kell holmi baklövés, mellétalálásom miatt szígyenkezni. S hogy a közvetkezű ársaiban is megemlékszik majd rálam ironizálva, tegye meg, joga van hozzá, de engedje majd meg, hogy én is fűzhessek hozzá néhány ironizáló mondatot á esetleg. Csak ennyit tudok levelére válaszolni, különben minden rendben van.

Piroskát, szokás szerint, megcsákolnám, ha most mellettem lenne.

Mindkettűjüket szívesen jelölöm

Kassák Lajos

1962. VII. 22.

Karinthy Gábor – Vas Istvánné Nagy Etelnek

Kedves Eti!

ígyértem, hogy levelet fog kapni tőlem, mégpedig álevelet a táncról. íme! Már pár nap előtt, mikor érdekes beszélgetésnek lefolytattuk Lesznaiéknál, említettem, hogy szakszerűen egyáltalában nem értek a tánchoz. ¹ szes hozzászólásaim e tárgyhoz csak intuitív jellegűek lehetnek vagy láraiak. Ha érdeklék ilyen hozzászólások is, kérem, hallgasson meg.

Abban már akkor este is megállapodtunk, hogy a tánc megfoghatóan és plasztikusan, mi így mondtuk, *testileg* fejezi ki az elvontat. Témákat táncolunk el, például a Szécsiget, Jáságot, Akaratot.

Honnan származott a tánc? Hogyan születt meg? Ki tette vajon az első táncpöcsöt? Feltételezem, hogy már az úskorban is volt tánc. Bizonyos, hogy eleinte csak vallási szertartásoknál alkalmazták a táncot. S élűszűr vad volt, csupa ugrás, rugdalás, forgás, s kiáltásokkal is kísérték... Aztán finomult. Ahogy íszetettebb érzéseket kezdett kifejezni, ahogy az ember lelkivilága, gondolatkére, indulatvilága fejlődött, ehhez a fejlődéshez idomult a tánc is. S ha az ugrások, szűkencsek meg is maradtak, át meg át lettek szűve lágyabb hajlongásokkal, kar- és kézmozdulatokkal.

Különben a kifejelett, mai tánc is vissza-visszatér olykor az úskori tánchoz. Bele-belefon egy-egy ártikulálatlan mozdulatot (így tudnám a legmegfelelőbben kifejezni) a saját kecsességbe, kécsűt ritmikájába. Sűt, azt hiszem, a legnagyobb, a legtehetségesebb tánckompozíciók mindig valamennyire emlíkeztetnek az úskori táncra.

A tánckompozíciók lethez hasonlítanám. Emeletei vannak, mint egy palotának... Az épület alapja a témát bevezető mozdulatok; az első emelet, mikor már kezd kialakulni, egycállani előttük a mondanivaló; a második emeletnél már világosan

látjuk; s a t'bbi emeletek most már csak alaposabb kifejezést, így mondhatnám: precizírozást jelentenek... Persze tudom, éppen ez a precizírozás a leglcnyegesebb része a táncnak. S a befejezés: a palota tetején a torony, a tánc point-je: a végű mozdulat, némely táncnál földre borulás, arca esés, vagy ellenkezőleg: a levegőbe való felmagasodás.

Vannak táncok, oly könnyűek és libegűek csaknem, mint a virágok szirmáról lefoszló rostok, melyek a levegőn át szállanak... Ezek szellemesek, érzelmesek vagy mechanikusak. A szót itt nem rossz értelmében használom. Azt mondom: mechanikus, nem: mechanizált... Olyan tökéletes, olyan egyszerű és könnyű tánc, mint mikor egy gép, egy pompásan megkonstruált szerkezet forog. Bizonyára látott már könnyesen olajozott, bonyolult gépeket működésben. Ilyesmire gondolok...

Lehet-e csak lábbal vagy csak kézzel táncolni? Azt hiszem, keleten szoktak néha szertartásoknál, úsi rítusok alkalmával így táncolni, hogy csak kezük fejük vagy felső karjukat mozgatják, vagy pedig csak lábukat. Mindenesetre egészen másféle hatást tesznek ránk az ilyen tánc, mint az, melynél az egész test igénybe van véve.

Táncal lehetne beszélgetni... Ezt így értem, hogy lehetne készíteni akár egy táncbűt, ahol minden betűnek egy-egy táncmozdulat felel meg. (Talán olvasta apám *Utazás Faramidába című* könyvét, ott zenével beszélnek az emberek.)

Most pedig képzelje el a következőt: (vagy talán volt is ilyen kísérlet már?) valaki kiáll, végigmond egy verset, s közben a vers tárgyának, gondolati és érzelmi tartalmának, ritmikái hátterének pontosan megfelelő zenével és táncal kísér. Azt hiszem, teljes íszetanulás s egybeillesztés után rendkívül szép és értékes productióban lenne részük.

A tánc közvetlen szálalékhoz... éppen, mert az erőkeken át szál hozzánk, éppen azért közvetlen. Aki a szellemen kereszti akar a szellemhez szálni, voltaképpen kerüli átton jut el hozzá. Mert, ahogy a mátkor megállapodtunk, a lelket testtel, a testet lélekkel kell kifejezni és megértetniük. A tánc tehát a legegyszerűbb utat választja: a lelket közvetlenül a testen át fejezi ki.

A tánc álom és brenlét között valami.

A tánc az igazság keresése, mint minden művészet.

A tánc olyan is lehet, mint mikor a bor forr és sutorog...

Lehetne-e vagy volt-e tánc, amelynek tárgya maga a tánc? Öggy értem: A Tánc. Mert például a Versül, ez létezik.

A tánc a lélek füstje.

A költészet és a tánc között sok kapcsolatot érek... Többször rajtakaptam magam versés közben, hogy egy-egy sorommal, mondatommal, szavammal mozdulatokat akarok kifejezni... S éppen a leginspiráltabb verseknél éreztem ezt leginkább, sőt ilyen esetekben maga a váz mindig mozgásokban, ávélsekben, tánc-szerűen jelentkezett.

S itt igen érdekes ponthoz érkeztük. A táncnak ez a mély íszefüggése magával az ihlettel, mindenfajta ihlettel, nemcsak a táncihlettel, ad neki egészen különleges helyet a művészetek között. Mint a zene, a tánc is inspirál, inspirál egyből alkotásokra: árái, költői, képzőművészeti alkotásokra... Minden művészet inspirál egyből művészetekre (hiszen végeredményben egy nagy köztársaság körbül fakadnak), de leginkább áll ez a zenére és a táncra. Miért van ez? éppen a zenének s táncnak testies jellege miatt. Ez a közt művészet az, amely a többinél erősebben az erőkeken át szálalékhoz...

S furcsa, paradox áze is innen van e közt művészetnek.

Utalok itt azokra a bizonyos és ismert hideg borzongásokra, átrázkádásokra (a hantunkban futkároz valamire a gy szoktuk ezt kifejezni), melyeket a zene s a tánc is sürün kiválthat belől; nk! Vers is nagyon gyakran a ennek oka, hogy a vers szoros szsef; g-
cst tart a zenével és a táncal.

Szerintem kötflekppen lehet eljutni (ez most kissé homályos lesz, kérem nagyon figyelni) a végeredményhez, hogy az ember felvigye a legmagasabb csácsra a mondanivalóját a táncban s a kellő időben fejezze be ppen, kötflekppen lehet kihozni a csattanát. Az egyik mód: lassá megkzelés, lassan tglát tglára rakás, s a végn a hatalmas, gbe székenű kupola felrakása. Ez ká; lrül: cs ndes, de fesz; ltséggel teli, mintegy villamos t ltsü k r zsek, lengések, hajlongások, lassá mozdulatok, melyek egyre gyorsulnak, s a végn szertelen és izzá p rgéssé, gy ny rü, szikrázó ugrásokká s t kletes, szabad mozdulatokká válnak, még aztán nincs és nem lehet tovább, s a tánc befejezést nyert. A másik mód: r gt n az elevenjébe vagni, t; zes székenécskel, szilaj és kész, megformázott ávekkel és k r kkel kezdeni mindjárt, s még ezt aztán fokozni, fokozni!... egyre fokozni!... s vég; l mindebből hirtelen váltással egcszen Ájat alkotni, melyet mégis szinte ámcn kié munkával szigorúan ezekből a részekből konstruáltunk; megk kcenteni, megd bbenteni, ámulatot és a gy ny r pánikját kelteni!

° s a hegyes, bonyodalmas virág, mikor már egcszen magasba emelkedett, egyre és sebesen névkvű csodálatos szárán, lassan aláhajtja nagy szirmait, és ágy marad mozdulatlanul. S ágy teljesedik be, aminek be kellett teljesednie.

Bocsásson meg, hogy zavartam.

Barátsággal és tisztelettel; dv zli
Karinthy Gábor

1938. február 1.

Karinthy Gábor (1914-1966) a k ltú, Karinthy Frigyes fia. a Lesznai Anna (1885-1974) a k ltúnú, Ánún, festúnú.

Veres Péter – Vas Istvánnak

Kedves Vas István!

Egcszen aprá dolgokkal háborgatlak. Az Áj Shakespeare-t b ngcszgetve azt látom, hogy *A velencei kalmárban* a juhok ákoslatnak. Tudtommal csak a kutya koslatnak (s még forognak is), a juhok á; zekednek, a tehének áfolyatnak, a disznák ár; hetnek és ágy tovább, ebben a dologban igen gazdag a magyar nyelv. (A pásztorvilágban ered ez a gazdagság.) Persze akadnak más aprások is, de nem jegyeztem fel, és nem is tartom olyan fontosnak, hogy tovább bolhászkodjak. Azt azonban hadd mondjam még el, hogy k; l n sen a vagány-nyelvnél van sok baj. A Szabá Lürinc k; l nben nagyon erüteljes, nchol magával ragadá *Troilus és Cressidájában* tál sok a modernkedés. Még áduett-müvésznű is van benne. A második felvonás I. szán teljességgel képtelen duma. Főleg a Thersites beszéde. ° n Ágy érzem, ez a modernkedű vagányosság nagyon hamar elavult megint, mert a vagány-nyelv gyorsabban változik, mint a ké nyelv és az irodalmi nyelv. Vagyis nem ámetro-realistaé mádon, az ppen használatos zsargonra kellene fordítani a Shakespeare vagányságait és népieskedéseit, hanem Arany János módján egy áirodalmi vagányságra. Lám, ez halhatatlan, akár Aristofánesről, akár Shakespeare-ről legyen szó.

Mindez azonban a ti dolgotok. ° n csak egy hirtelen jött tlettül indítatva megártam neked ezt a lapot.

Baráti ; dv'zlettel
Veres Péter

Bpest, 1956. III. 27.

Vas István – Veres Péternek

Kedves Péter bátyám!

Azért írok g'ppen, mert nincs olyan sz'p k'z'Ásom, mint Neked, és f'clek, nem tudn'Ád elolvasni.

K' sz' n' m sz'ppen figyelmeztet'cedet a koslat' juhok ir'ny'Ában. R' stellem, hogy benne maradt, tal'Án lesz m'g alkalmam kijav'Átani.

Ami Shakespeare-t egy'bk'nt illeti, 'n a szerkeszt'cs munk'Ájának csak az elind'Ás'Ában vettem r'cszt, k'cs'bb visszah'Áz'Ádtam, 'ppen mert magam is mint ford'Á' rde-kelt voltam benne. így a m'Ások ford'Ás'Ához nemigen volt m'Ádom hozz'Ász'Álni. A va-g'ny-nyelv k'rd'ce azonban el'g neh'z k'rd'cs. Nemcsak Shakespeare-n'cl, hanem minden olyan ford'Ásn'Ál, ahol az eredeti m' elemei k'z'c tartozik. A neh'z's'cget r'cszint az okozza, hogy a mi va'ny-nyelv ; nk idegenebb forr'Ásokb'Ál t'pl'Álkozik, mint p'ld'Ául a franci'c vagy az angol'c; r'cszint 's ezzel 'sszef ; gg'csben pedig az, hogy n'Á-lunk j'Á 'Ák, k'lt'uk azel'utt nem haszn'Ált'Ák, Ágy m'g viszonylagosan sem tett ; k iro-dalmiv'Á. Arany J'Ános sajnos semmire se p'lda, ' az egyed ; li ford'Á'Á, aki mindent meg tud oldani, akinek minden siker ; l 'Á amit m'g V' r' smartyr'Ál 's Pet'fir'ul sem mond-hatunk el. (Azonban m'g az ' Aristophanes-ford'Ás'Ában is akadnak elavult s m'Ár csak jegyzettel 'rthet' ' va'ny's'Ágok, pedig az Aristophanes v'Árosi va'ny's'Ágait meglehe-t'usen n'cies'Átette.)

Ami m'Ármost Shakespeare-t illeti, ' olyan t'Ávol 'Áll mindenf'cle st'Áusbeli klassziciz-must'Ál ' ak'Ár a g' r' g 's francia klasszicizmus, ak'Ár a n'cies klasszicizmus 'rtelm'ben ' 's egys'gess'gt'ul, olyan hordal'cnyelv a kom'edi'Ákban, illetve a trag'edi'Ák komikus jeleneteiben, hogy nemcsak elb'Á, hanem szinte megk'vetel mindenf'cle nyelvi zag-yvas'Ágot. Persze ezt is, mint mindent, a tehets'g, azaz a siker 's a hat'Ás d'nti el. A *IV. Henrik*ben ' ez az egyetlen Shakespeare-ford'Ásom, amelyben va'ny-elemek el'uford-ulnak ' 'ppen a Te kezdeti megjegyz'ceid hat'Ás'Ára sokat v'Áltoztattam a Falstaff-je-leneteken, 's k'Áncsi lenn'ck, most mit sz'Álsz hozz'Á. Szab'Á L'urinc jassz's'Ágait csak-ugyan m'g 'n is t'Áltoztanak tal'Álom, k ; l' n' sen azért, mert ' komoly r'cszben is alkal-mazza 'ket. De ez r' geszm'cje, amelyr'ul, Ágy l'Átszik, nemigen lehet lebesz'c'lni. S az eg'csznek ereje 's dr'Ámais'Ága meg'c'ri ezeket a zavar'Á mozzanatokat.

Nagy szeretettel ; dv'z'l r'c'gi 's igaz h'Áved

Vas István

Budapest, 1956. m'Árcius 30.

M'g egyszer k' sz' n' m figyelmedet, gondodat 's f'Árads'Ágodat, hogy nem csup'Án ma-gadban bosszankodt'Ál hanyags'Ágomon.

Javában clem lélekzajlásodat, ismételt k' sz' nettel gratulálok Áj korszakodhoz, s
a r'égi szeretettel íllek
Laci b'atyád

NB. Vajon az *In flagranti* nem csillan meg már a *Nehéz szerelemben* is?

A k'et említett k' nyv valásánüleg: AZ ISMERETLEN ISTEN (tanulmányok, 1974), ¹ NARCK° P A HET-
VENES ° VEKBYL (versek, 1975).

Belohorsky Pál – Vas Istvánnak

Kedves Pista B'acsi!

Nagyon sz'cpen k' sz' n' m a levelet, igazán j'alesett, és mivel mindennél t'bbre becsj -
l' m, gondosan meg is úr' m az ilyen szeretetjeladásokat. ° s itt nem pusztán a dolog
t'rgyi oldalára gondolok ä hiszen arra k' nnyen azt mondhatja b'arki is: ananÄ, hogy
majd mutogathassa!É ä, hanem sokkal inkább azokra a b; szke mosolyokra, amik el-
elfutják az arcomat, ha a levél eszembe jut...

Etirül t'nyleg k; l' nleges szeretettel Átam ä mi tagadás, kicsit bel' is szerettem, s
m'ig is azt vallom, hogy egy n' ott kezd'dik, hogy legyen t'ncosn'ü, és err'ül nekem
valáságos kis filoz'fiám is kialakult, amiben nagyon nagy szerepe volt a *Nehéz szerelem*-
nek. ° s egy m'asik mot'vum is kapcsol'dik ehhez. Els'ü feles'cgemmel, Juhász Katival
n'asz'Áton voltunk Esztergomban, és a strandon fek; dt; nk egymás mellett a homok-
ban, 'n kicsit t'vol túle, és ahelyett, hogy f; r' dtem volna, v'gtelen nagy gazdatudattal
Ásztatgattam rajta a tekintetem. Í meg lehunytt szemmel fek; dt. Egyszer csak meg-
villant a karján a gy'ny' r'ü napf'nyben egy kis k; l' n' sen finomra munk'lt, egy'Alta-
l'án nem hivalkod' kark' t'ü, amelyik, ha akartam, asszonyosnak, ha akartam, inkább
kislányosnak t'nt rajta. Mondtam neki, m'cg nem is l'áttam rajta, vagy akkor nem fi-
gyeltem f' l' rÄ, l'átszik, hogy r'cgies kis munka, honnan van neki? Az út annyira jellemz'ü
bens'cges humorral mondta ä h'át nem Bi'ár'Al. Majd Ágy tette hozzá, picit elgondol-
kodva: Ez Vas Pista b'acsi feles'cg'c volt, aki meghalt. ° s akkor hirtelen eszembe jutott
egy 't' c'vvel azel'ütti eml'ckk'c'pem ä Majdanekben voltam egyetemistacsoporttal a kon-
centr'áci'ás t'aborban, és a borult id'üben megfogalmazhatatlan fesz; lts'ggel j'ark'ltunk
a sz' rny'ü d'aszletek k' z' t't, amikor bevitték minket egy barakkba, ahol cip'ük ezrei (t'z-
ezrei?) fek; dtek dr'Áth'Al' r'acs m' g' t't az egykori priccseken. ° s hirtelen f' l' fedeztem
egy v'gtelen; l kislányos, piros cip'üsk'ct, amelyik egy tizenh'arom'cves-forma kislány'c
lehetett, s valahogy Ágy Állt ezekben a ny'Álketrecszer'cgekben, mintha 'ppen l'c'pni
akarna, mintha már el is indult volna egy találkozá'sra ä romantikus voltam, mindj'árt
meg is fogalmaztam, az äels'ü randev'ÁraÉ. ° s lehet, s'üt biztos, hogy kint már k' zben
is szakadozott picit a felh'f; gg' ny, de m'cgis, ahogy ezt v'cgiggondoltam, abban a pil-
lanatban besz; remkedett egy v'ckonyka f'nycs'k, s mint valami k; l' n' s kezek moz-
gatta sz'npadi k'c' r'üf'c'ny, meg'Allapodott a cip'ün. A t' megb'ül azt emelte ki.

° s ugyanezt a m'cltatlans'got 'reztem valamire akkor is, mint most a kark' t'üvel, hogy
'n itt vagyok, boldog vagyok, n'zem a feles'cgem 'kszer'ct, és valaki meghalt, s ha nem
hal meg, tal'án most 'n itt sem vagyok, de minek vagyok 'n itt, ha ez az eg'csz sokkal
szomor'bb, mint amennyit 'rt az im'c'nti 'r' m...

Sz'Ával Etit akkor 'n sz'Ávembe z'ártam. ° s m'cg egy apr'ás'g. 1972 Április'ban, m'À-
jus'ban, már nem tudom, Kati jelentette nekem, hogy elveszett a kark' t'ü, nem tal'lja

sehol. Felforgattuk az egész házat a hiába. Jánibusban szétkeltük, és többé már nem laktunk egyjutt soha a nem egész egy év múlva természetesen elváltunk.

Az Eti-könyvet nagy örömmel várom a cs, hogy megkaphatom, azt szeretném még jobban is megcsemmelni.

Szeretettel üdvözlöm Pista Bácsit és Piroska Nénit
Pali

Budapest, 1978. II. 8.

Belohorszky Pál (1948-1989) irodalomtörténész, kritikus. a *Juhász Kati* a tanárnő, Juhász Ferenc lánya, Belohorszky Pál felesége. a *Eti-könyv* a EGY MAGYAR TÖNCOSZÓ a NAGY ÉTEL EMLÉKE (Cserépfalvi, 1940).

Zelk Zoltán – Vas Istvánnak

[1940. X.]

° des Pistám!

tíznapos utazás után megérkeztem. Címem: Gyergyó-Tógyes, 203/6 k; lénleges munkásságad. Erdély gyönyörű, a székelyek tényleg csodálatos emberek, ha már így történt, nem is bánom, hogy itt vagyok. Persze, tál nagy nekem ez a társaság, becsném, ha harmad- vagy tódmagammal utaznék erre. Ha kedved van hozzá, írj. S üdvözlő névemben az arra méltó pestieket. ° desanyádnak, hágodnak add át kézsékomat.

Szeretettel ülé,

Zoltán

Zelk Zoltán – Vas Istvánnak

[1940.] X. 30.

° des Pistám!

Nagy örömmel megkaptam lapodat. Öjség semmi, hacsak az nem, hogy két napja bokáig csúhá van. A vidék persze most még szebb. Tegnap ragyogó napsütésben, 1600 méter magasban jártam, alattam átláthatatlan háfelhük. Gyönyörű volt. Ilyenek ezek az örömeim. Drága Pistám, ha teheted, emlésd meg Ortutaynak Irkét, mert, mint tudom, igen nagy drágaság és fahiány van Pesten. A kéldött holmikát s feleségem iránti jáindulatodat hállásan köszönöm! Nehezemre esik a házelgés, de felejtethetlen barát vagy! Döryt, Kornist üdvözlöm! Ments ki Tibor elütt, de kénytelen vagyok ezen a lapon üdvözölni üt is.

¹ le szeretettel,

Zelk

Zelk Zoltán – Vas Istvánnak

[1942. IV. 12.]

° des Pistám! megyek. Tál határozott lépcsekkkel.

¹ le, barátod

Zoltán

Radnótit, Waldapfelt, Dryt lelem. Add t jdvzletem Illyésnek s a hctfi társaságnak. j cnem Ircncl.

Ircn  Bátori Ircn (19051958), rn, Zelk Zoltán felesge.

Zelk Zoltán – Vas Istvánnak

[1944.] február 9.

 des Pistm!

Az elmlt három ht rmsorozatt a Te jelentkezésed tetzte be. szintcn mondom (de ne mondjad meg barátainknak, azoknak, akiket szeretek), Te vagy nekem barátaim közt a legfontosabb, kivel is beszlgetnck, ha Te elfelejtett volna? Sok, sok, nagyon sok mondanivalóm lesz, des Pistm! Kíváncsi vagyok, mit jelentett Neked ez a két esztend? Azt örömmel látom, hogy csodálatos nvalrsod, a Pista egy kis jindulattal esetleg Pistának is olvasható... Gratulálok!  lel sok szeretettel,

Zoltán

A feladó: Zelkovits Zoltán, Mohács 101/34 msz. R.k. elemi.

Zelk Zoltán – Vas Istvánnak

[Budapest, 1966]

Pistm!

Köszönöm leveledet, amely keresztezte az én második, teht már érvénytelen levelem. Hidd el, igazn egy jött rzek Veled, a mi korunkban (bocsásd meg, hogy magamhoz regtlek) minden testi nyavalya prbahall  illetve ha csak annyi lenne! Ha isten lennék s ha gy utlnm is az embereket, mint az Isten, akkor is elrendelnm: betegség nincs, csak halál! Az is csak úgy, hogy az ember este lefekszik, s reggel már nem ébred. Hogy ne vádoljanak egyenlsdivel, beosztanm: ki 70, ki 80, ki 90 éves korában aludna el vgkpp.

Sajnos, nem láthatlak el tanáccsal. Hiába vagy nagy költő, a vörösbort, a cseresznyeplinkt, a teát, a szivart többre becs jld a versncl. n azrt zokogok, mert nem rok verset, Te akkor, ha a fenti javaktól eltiltanak.

Pistm, a Te tanácsodat megfogadom: nem egy hónapig, de egyáltalán nem megyek lóversenyre! Ez nem fogadalom, nem azt mondom, hogy soha, ha 2-3 hónapban egyszer megkívánom, kinézek oda. Moziba se járok gyakrabban. Nem Neked mondom, hanem a többieknek: 57 éves koromig azt se tudtam, mi az a tt, mi az a befutó. Ha vnkoromban mgis ráment három vem, nem a természetem, nem a hajlamaim vittek rá, hanem a szerencse utáni lohols. Tervezem, hogy 4-11-7, *avagy balszerencse s bcs címmel megírom e három vet az sben.*

Képzeld, rtam egy szndarabot. Címe: *Ngy perce elmlt a nyr. (Vidám példázattá szomorjtck.)* Alig várom, hogy megmutassam Neked! n nagyon szeretem, mulatgosnak tartom. Az j Irsnak k jldtem el, csak nehogy belemagyarzzanak olyant, ami nincs benne, nehogy flrertsk nirnimat, nagyon rosszul esne, ha nem k-

z'lnck. S ma belefogtam egy versbe is, talán megírom, s akkor nemhiába ákezelteké orvosaim.

Egészszéget, Pistám, s bort, t' m'nyit, kubai szivart! de verset is!

Piroska kezét csákolom,
Téged íllek,
Zoltán

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

[1947-48?]

Drága Pistukám,

megint eszembe jutott *A b'ckek 't's elc'rt* versed, és elűszedtem, elolvastam. Most leírom, amit mondani akarok, mert az élűszával csakugyan Ágy vagyok, mint a szabadegyetemi előadással vagy *A boa etet's* r'ül tett megjegyzéseimmel: egyszerre akarom kimondani mindazokat az 'ssze; gg'eket á s egyre osztádá és szaporodá asszociáciá-csoportokat, korrespondenciákat á, amelyeket valamely tárgyjal kapcsolatosan magam is egyszerre pillantok meg, minthogy a szellemi 'r'z'kelés; nk 'ppoly szerves, bonthatatlan egységben látja a dolgokat, mint az anyagi á és Ágy siker; l is t' k'letesen értelmetlennek vagy h; ly'nek tűnn' m.

Mint nagyon helyesen mondtad, ez olyan vers, ami mindenkinek tetszik, ez kell a n'pnek, ilyen 'rzelmi, vagyis *szenzáciás* k' l'tem'ny. ° n nem tudom el'c'lni a n'pnek ezt az űsi, naiv és 'r' k'eszt'k'áját, mert magam is n'p vagyok, tucatember, átlagolvasá, olyan fokozott m'rt'kben, hogy tizennyolc éves koromban Ágy posztuláltam egy'niségem velej't: 'n vagyok az egyetlen tucatember. Akkor sz'geztem le azt is (Wilde-et imádtam, és axiámákban nyilatkoztam minden'cl' r'ül), hogy a romantika nem egy megjelenési formája a művészetnek, hanem alkatr'csze. (Ezt is f' nntartom, persze ma már ehhez determinálni kellene, mit 'rtettem 'n áromantika' alatt.) Talán 'ppen azt, hogy a művészet alapjaiban 'rzelmi. Ha feltessz; k, hogy az 'rzelem világa, teljes világa nem más, mint koncentrikus világrendszerek sorozata, akkor ez a sor v'g-telen, mág az 'rtelem'c egy v'ges sor. *A b'ckek 't's elc'* is tisztán mutatja, hogy az 'rtelem egész világa belef' r egy á matematikai nyelven sz'lvá á megfelelően választott (vagyis el'c'g m'ly r'adiuszÁ, el'c'g t'gas) 'rzelmi világrendbe! Tisztán mutatja, hogy egy hatalmas és ha tetszik teljes 'rtelmi rend mennyire alá van vetve az 'r'z's imperat'vuszának, mutatja a teremtő szellem munkájának p'ld'áját, azt, hogy akár egy vers, akár egy matematikai felfedez's belsű 'rtelmi berendez'cs't az agy mindig az 'r'z'cek ('szt' nnek vagy intuáciának is nevezheted, ha tetszik) v'gsű irány'ása szerint alkotja meg. De hát ne menj; nk bele ebbe, ne kezdj; nk Áj vitát arról, hogy a l'ának joga van l'rainak lenni, mert m'g nem fejezt; k be azt sem, hogy az epikának van-e joga epikainak lenni.

Hát akárhonnan n'zz; k a dolgot, nagyszerű vers ez, m'gpedig olyan szempontb'ál, 'ppen, hogy benne van 'r'z'seid teljes rugalmas, tiszta, naiv fiatalsága, el nem fáradt ereje; az, amit a fiatal k'ltű m'g rendszerint nem tud kifejezni, s amit viszont rendszerint nem tud meg'rizni, mire ki tudná fejezni. Minden kamasz'c'lek egy k'ltűc, ez'rt olyan általánosan elfogadott marhaság az irodalom; aztán meg nincsen olyan kiaszott, bárgyá 'tven'ves f'rfi, akiben ne maradt volna egy szikr'ája ennek az eleven erűnek, l'c'leknek, hum'numnak. De a kitűnű k'ltűk k'z'tt is ritkaság, aki á m'gannyi p'ánc'l, j'át'konyan r'c'geződű csontk'c'reg m'g'tt is á teljesen meg tudja 'rizni magában azt a szűz ° roszt, a v'ágnak, 'let'k'z'snek, elfogulatlan 'r'z'kelésnek és erk'csi

elsődleges írásnak bonyolult tisztaságot, amelyet a *semmiből* hoztunk magunkkal a *valamiből*, s amely az életnek is, az alkotásnak is a veleje, a költői nagyság igazi mértéke, és szerencsés kifejezésben éppen a legegyszerűbb dolognak tűnik. Dalnak, dalocskának, ahogyan szereted mondani, egyszerű és nagyon közzécses versek já, szép, pontos kifejezésnek. S ez nincsen semmiféle összefüggésben a kultúrák alkonyával és más hasonlival; bármilyen kultúraba szíj let; nek bele, a szíjket egyformán a végtelenségből hozzuk, s aki elég nagy művész tud lenni, az meg is írja szépen a kultúrák ellenében, s művészetét maga hajlítja, teremti, formálja ki a kor kötelező művészi játk-szabályai és eventuais lehetőségei és konvenciái ellen is. Te meg tudod csinálni, de nem akarod; én szeretném, mert az értelmem belátta, hogy ez az írás, de attól félek, a szívem nem képes már rá, sokkal közelebb van már a nihilhez, ahová tünyn és könnyelmesen visszavágyik (mert Ágyis az a cöl, Ágyis oda jut), s nek; le pedig csak olyan koholmányokat lehet írni, mint ezek az értelmi erővel létrehozott legyszerű novellák, melyeket gyakorlatképpen szerkesztetek.

De hát erre nem bízathatlak, nem elhatározás kérdése a já vers, mint egy nűnek az, hogy szép legyen, a vers nehezebb mesterké. Kedv, lend; let kell hozzá, s ez megvan benned, meg is lesz. Elmondtam, hogy mit irigylek tőled, elmondom, hogy mit tennék hozzá a vershez. Csakugyan, csak a legutolsó versszakot hadartad el, kiesve az ítérből, a versből, hogy valahogy befejezd addig, amíg a témánál vagy. Csakhogy már régen elhagytad az egész kis történelmi átragikomédiát Európa felé, huszadik századostól, háborújával és békéjével egy; tt, mert aki a ádunavidéki határházásokat unja, aki céket kér, amelyek záporozzák a tudatot, hogy miénk a világ stb. szíval a fiatalságunk szabad és bünyeboltját, az érzelés; deséket, a kedvet, a szív mentességét a fojtogatá mérgeltől, a nyomorúságtól, a tapasztalat roncsolásaitól stb., az már régen olyasmit kér a politika hozzáértő szakembereitől, amit azok bajosan adhatnak meg. Mégis, jelentéktelen, pár cítedre vagy pár cívszázadra szíla munkácskájukkal közik lehet ilyesmihez is! Szerény, gyakorlati mű; k illúziáként, jelképként, í; gyként a lelkek valóságában is jelenthet majd valamit, ahogyan a szegénység-gazdagság, egészség, szabad járás-kelés materiális tényei is természetes összefüggésben vannak élet; nek szellemi, spirituális, igaz valósággal... Ha megértenek valamit a versből. Ha tisztában vannak vele, hogy békés szerződés; nkel ennél lényegesebb dolgot is kijelhetnek nek; nek Párisban. Stb. Egyszerűval, ahogy f; ltemelkedtél a versnek (ami nagyá teszi) a ugyanolyan bizottsággal, tempóval vissza is kellene szállnod, ugyanolyan tiszta a és most már magas a lával. Hogy hogyan, azt csak te tudod megint.

Viszont az, hogy ki tudod emelni sarkaiból a versedet, hogy a kellő pillanatban megtalálsz a vers megítvű, úsi-ismerős, egyetlen lehetséges mondatait, a végtelen; l egyszerű alaprajzát, amelyet mégiscsak a legritkábban lelnek meg a legnagyobbak is, az ismerj; k el, d; ntű.

Nagy költő vagy, csak buta. Szervusz.

Cipi

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

[Z; rich, 1947]

Kedves Marika, Pista,

Ma érkezett meg Sütör Pisti, s holnap indulnak haza, Ágyhogy megragadom az alkalmat, és vele kijel; m el ezt a levelet. Már telefonon jelezte, hogy el van intézve a svájci meghívásod és a rámai is a egyszerűval azonnal add be az ítévkérvnyedet. Hubay

Miklással egyjutt elhozták Mme Silberscheint is a Kongresszusra, aki annak a bizonyos Comiténak az elnöke.

Őn egy hete hallgatók. A sok francia-angoláncomet szélsőre kizárt feltűnő tartázkodáson szükszavá viselkedéssel, mint afféle kissé gúnyos, de rokonszenves ember, aki nyilván kötszer is meggondolja, mit mondjon. Okosan nézek a szemébe, és nem is álmodják, hogy egy bődös szót se értek a beszédjébe.

Zsrich is, a tá is, Baret is csodálatos. Cukor, tejszínhab, lágy neonfények, bűség és drágaság. Ettem két banánt (amit nem szerettek), ittam Malagát, és kimostam a harisnyáimat. Megtudtam Ronsard-ról, hogy magyar volt, itt van Heltai, Tábori, rengeneg magyar, ittam még Canadian Club Whisky (vagy Whisky?). Passuth Lacival alszom egy szobában, ami nagy csendű lehet számára. Annus hinduval, olasszal, svájccal, angolal (faji kélnébcse nélkéln) flörtöl a Bécsben kiszálltunk egy félóra, egyetlen helyiségre sem volt nyitva 9-kor, végre az Állomás kerthelyiséget felfedezték, ahol aztán műlimonádét ajánlottak. (Már nincs.)

Szervusztok, kézcsák Marinak, Gyöngyinek (ha látjátok)

Cipi

Genfi címem: Ottlik
c/o Nicolas Hubay
4, Rue Munier-Ronilly

Marika és Kutni Mária, Vas István második felesége. és Fanny Silberschein és a Comité International pour le Placement des Intellectuels Réfugiés genfi központjának vezetője; ez az intézmény 1946 és 1947-ben és Hubay Miklós közvetítésével a több magyar barát, művész látott vendégjel (Ferenczy Béni, Illyés Gyula, Márai Sándor, Gyergyai Albert, Szűnyi István, Pilinszky János, Heltai Jenő, Déry Tibor, Nagy Lajos, Ottlik Géza, Cs. Szabó László stb.). és Gyöngyi és Debreczeni Gyöngyi, Ottlik Géza felesége.

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

Genf, 1947. június 11.

Drága Pistukám,

remélem, közben megérkezett haza Sütér, és te már régén csináltatod az Átleveledet. írj néhány sort Hubay Miklós címre, nála lakom, vagyis a nyakán (pillanatnyilag Passuth Lacival egyjutt). Svájccal nem árok, majd meglátod, hogy milyen. Pénzben szűken állunk. Napi 15 frankot kapunk plusz 100 egy hónapra, s talán az Átiköltséget is megadják holnap. Itt szeretnék maradni Genfben július közepéig, írtam Rámába, hogy később kezdhessem meg az ottani felvételt. PEN-összevetel sok szaladgálásból állt, Zsrichből alig láttam valamit. Viszont voltunk Baselban egy napig, a Vierwaldstätti-tavon egy délután. Most hilye vagyok a melegtől, majd árok egyszer okosabbat; de se Gyöngyi, se senki nem ár nekem, hogy mi ájság. Lajosék hogy vannak?

Ezáttal elsősorban azért árok, hogy olvasd el Hubay darabját, noha francia fordításban kapod majd meg, és árd meg nekem, esetleg kiadná-e Endre barátod a Rcvai kis kényei között. Hubay csak abban kélnébcse, hogy fiatal és tehetséges. Lusta, rendkívéludvarias, nyájas, látszólag szeretetre méltó fiú, alapjában erűszakos, makacs, szeszélyes disznó. Ezt a darabját szerinte 2, igazában tcvig írta, and nothing else. Túlzsáfol, kanyargós, konvencionális szerkezet, metaforadmping; remek részletekkel, nagy kvalitások. Ez a feljletes benyomásom, még el akarom olvasni én is rendszeren.

Genf isteni. Hubay olyan velem, mint én voltam veletek az ostrom alatt; egyszával most kifogtam magamnak alaposan. Viszont remek kis palota ez a kényvtár, az emeleten kétszobás lakása van a fiának, Ágyhogy pillanatnyilag nagyon já helyen vagyok. Megpróbálok azt csinálni, hogy dőlelűtt fordítok (Annusnak megáérttem augusztus kőzépére), este árok. Drága az élet. Fűkőnt a lakás, ami a szerencsére a egyelőre nincsen.

Hát Mari talált-e már Budán? Hozd ki út is, meg Győngyit is Rámába. Van itt egy nagyon kedves és okos költő, Trolliet, majd kijel nekem verset tőle, ahogy kiveszem, ják. Franciatudásom változatlan. Zsichben már kezdtek érteni a magyar szót, sajnos eljöttem köztben. Szervusz, Áj mielőbb! ¹ lel és Marinak kézcsákját kijel

Cipi

Győngyit ne hagyjátok cserben. Menjetez ki hozzát, s Áj, mi van vele? Cénem a borátokon levő! (+ c/o. Miklós Hubay.)

Endre barátod a Illés Endre (1902–1985), ÁÁ, a Révai Kiadó, majd a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója. a Gilbert Trolliet (1907–1980) a francia nyelvű svájci költő.

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

Genf, 1947. július 6.

Drága ¹ regem,

hallom, Mari csakugyan elköltöztet, no nagy marháak vagytok. Svájci meghívásod, Ágy látszik, alaposan eltolódik, a Comitő kapott egy ukázt, hogy egyelőre szj neteltesse a dolgokat. Győngynek részletesen megártam, hova és hogyan háznak, mennyit adnak naponta (15 frankot, elég kevés) a még mielőtt elutaznók Rámába, megpróbálok világosan kiszedni Mme Silberscheinből (pillanatnyilag Olaszországban van), mi lesz a franciaországi utatokkal. Ugyanis csupa halandzása ember a nálamnál is zavarosabb lények a kezei közt folynak ezek az jgyek.

Egyszával a rámai utazást csináld, az biztos. ónkörjelöl 15-én megyek. Szeretném, ha Győngyit is kijőhetne szeptemberben vagy októberben a de persze előbb Kardos Tiborral kell beszélnem, akiről hallom, hogy angyal, kedves, remek ember, csak minden alkalommal igazgatái engedélyt kell kérni tőle, ha telefonálni akar az ember, cőfcl után a kapus nem ereszt be a kécsőnjűket, és néha nem folyik a víz (a te szak-tudásod nélkül jőzhetetlen lesz ott e tőren).

Svájci rőmes hely, a nük nem fekszenek be az Ágyamba a nem tudom, mire várnak? a Hubay kijelleges pofa, un dróle de type, franciául egy bődő szót sem tudok azÁta se, kötettedet Szekula cőgnes ÁÁasztalán láttam a minap, strandra járok (egyőclő adnak ebődre a plage vendőglőjben, tegnapelőtt spenát volt tőkjőrtőással) a szával se enni, se őlni, se napot lopni, lágni, kővőházazni nem tudnak itt, mulatájuk olyan kaposvári zenőskupleráj-szerű, se azt nem mondhatnám rájuk, hogy a testi ővezetek helyett a szellem magasrendő izgalmába merőlnek, nincsenek itt se gazemberek, se nagy emberek, se nagy művek, se nagy szenvedőlyek, csak demokrácia.

őtleveledet csináltasd, mert rőmes lenne, ha nem jőnnől Rámába. Nem dolgozom, nem dorbőzolok, nem csinálok semmit. írj, ne sajnáld tőlem az idődet, mert aljasság közzel őrni levelet, őn is Ágy szoktam, s tudom, hogy tőketesen rosszhiszemő vagyok,

ha kőzárókkal írok. Marink mindenesetre add át közzétételjaimat, ha találkozhatok, máskülönben becsúszd meg magad, ne szállj vitába soha senkivel, és tornagyakorlataidat el ne felejtse reggelenként.

¹ lel

Cipi

Kardos Tibor (1908-1973) a irodalomtörténész, egyetemi tanár, ebben az időben a Rámai Magyar Intézet igazgatója. A Székely Újság (1969) a Árság, erdélyi és budapesti lapok genfi tudósítója.

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

Ráma, 47. VII. 31.

Drága Pistukám és Mari!

Gyertek már, mert fene unalmas itt, mozsizakember társam sincs, hozzátok Gyöngyi is. Meleg van és nincs pénzem. Csak jél a ronda szobában, és próbálom fordítani a Waugh-t. Trolliet verseit megkaptad-e? Kálnoky Lacinak mi a címe? Já volt-e székelytől zni egy kicsit? Mert nekem Gyöngyi nélkül se jobb. Írjál, Pista, aztán gyertek! Közzététel, lelcs:

Cipi

A Waugh és Evelyn Waugh UTOLSÓ LETOGATÁS műregénye Ottlik Géza fordításában jelent meg (Franklin Társulat, 1947).

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

[Ráma, 1947]

Drága ¹ regem,

mi a csuda van veletek, semmit sem tudok rólad, még azt sem, mikor indulsz? Kezdem avval, hogy egy nagy szívesre kerülök: kijel itt anyámnak egy rózsafaj zrt a levéllel egyjtt, a borókában, mert azt kérte a mármost el kellene juttatni hozzá, s attál félek, még mindig kint van az Otba kárházban (valami kis tődüzavarokkal). Tehát adj helyettem borraivalát a kijelnt knek, és vigye ki az ember az Otbába, az öj Szent János kárházban van, még tte, nem tudom, milyen Áton, 44-es, 83-as vagy autóbusz. De ha nincs ott anyám, akkor ne hagyja ott, hanem vagy vigye vissza hozzá a Róvaiba, és íj egy lapot anyámnak, Attila kórát 12., hogy menjen felérte, vagy ha Gyöngyssel hamarosan találkozol, add át neki, hogy továbbítsa a vagy ami egyszerűbb, vigye el az ember az Attila kórát. Adj a fiának vagy 10 forintot, s Gyöngyi majd megadja neked.

Írtam Zádor Annának neked szálát jzenetet, okulj belüle, aztán gyere már. Hogy vannak Lajosok? Trolliet nagyon kedves pofa, komoly fi, hallatlanul szíves, jálesűlcgkőru ember, nagyon szeretőd. ír, anélkül, hogy bolond lenne, mint a kis Hubay vagy én. Tudod, ű az az Á, akinek sikerjlt is Áriembernek maradnia, nem Ágy Maughannak vagy Dantónak. Közzététel, hogy hogy barátkoztam vele őssze francia nyelven.

Genfben végül is nagyon já volt, cdes, székely kis város, visszavagyom, amióta csak megérkeztem Rámába. Ez, ha jobb ázük lennének a győmőlcsei és ha nem lenne hal-

szag, olyan lenne, mint Kecskemét... de nem akarom bántani szegény já Kecskemétet, szíval csak vicceltem.

Mikor jelenik meg a Maugham? Visszavonok mindent a fordításodra; én állati lassúsággal, napi 6-8 órai munkával t' oldalt tudok csinálni, pocskul; szíval tisztellek, na.

Képpen drágult az élet itt, okvetlen; hozzá sok cigarettát magadnak és pénzt is, mert egyfelül vásárlási ingert kap az ember, másfelül já lenne elmenni valami tengerparti nyaralóhelyre majd. (én ugyan Párisba is szeretnék, de egyelőre egy vasam sincs, mindenkit zaklatok levélben pénztért, de a f; l; k botját se mozgatják. 4000 lóra zsebpénzt kapok havonta, a cigarettára kell 10 000 minimum!) Capriban a szállás-ellátás 1500-4500 lóra naponta, pici kis f; rdűhelyen talán 1000 á ehhez kell még napi 1500-2500 erre-arra á számítsd ki: 1 dollár = 625 lóra, 1 gramm 14 karátos arany = 450 lóra, 1 svájci frank = 165 lóra, ez még a legjobb, ha 265 k; r; li kurzuson kapod a Nemzeti Banktól. Mégis, meg lehet élni havi 100 dollárral remek; l, bárhol Olaszországban. Az akadémiái lakásellátáshoz viszont még kell vagy 30-40 dollár k'ltűpénz. Pláne, miután vásárolni akar az ember. Nekem kellene egy nadrág: já flanelbűl 4500 lóra, ácskabál 1750. Szövetkabát hozzá 13 000 k; r; l. Tiszta gyapjás ruha, szép, remek: 22 000. Csodálatos cipű: 7000, szandál 2500, olcsó cipű 3000. Utaztatáska, amit vennem kell: gy'ny'rü: 8000, szuperbűr'nd 12 000, én még szebbet fogok venni 3200-ért, már kinéztem magamnak. Borsalino-kalap 2800 lóra. Oxford vagy Webster szétár 1500 lóra k; r; l. A k'nyvek marha olcsók. Egy espresso kávé, akárhová mérsz, istenit adnak, 15 lóra, a főnyüzű csodabárokban 16 lóra, legf'ljebb 17. (30 fillér k; r; l.) Száraz frascati literje 80 lóra, cdes 100 lóra, chianti 230 lóra, marsala 240 lóra, tojásos marsala 280 lóra, vermut 280 lóra; palackozva, Martini vagy Isolabella, extra száraz, fehér vagy cocktail-vermut 450 lóra, egy pohárka z'rai maraschino (Luxardo!) 40 lóra, s még a k; l'ldi italok se drágák. Sajnos a s' r csapnivaló, és sehol sincsen csapon, egy hánapi tanulmányát után' sszesen két helyet találtam, az egyik Dreher-s'rt ad. Bán megfizethetetlen. °telt egyáltalán nem ettem még, csak egyszer a magyar vendéglőben egy pirított borjámaját, az já volt.

C'est tout. Szeretném, ha Gy'ngyi j'ne veled, biztatgattam, de hát előbb a pénz; gyeknek kell eldűlni. Azonban egy hánapos Réma fenét se ér, legalább 4 hánap szabadságot kérj (!), már csak azért is, mert én veled akarok visszamenni, s szeretném kiházní itt a telet, ugyanis még sincsen pesti lakásunk, ap'asom lakását mégse kapjuk meg. Azt szeretném, ha Gy'ngyi is itt maradhatna január-februárig, mert G'd'llürül kik'lt'zik az 'reg Mattyasovszky, és egyed; l nem maradhat ott a Gy'ngyi (kis h; lye ű még ahhoz). Ha megkapom Ájra a havi 400-ra emelt segélyeket, és kiadják előre az egész évit dollárban, amire van remény, akkor ű is maradhat velem végig. Téged meg Ágysem engedlek el hamarabb, ha a Révai Kiadó kiugrik a bűrcbűl, akkor se. Kérj egy hánap rendes és három hánap fizetés nélk; li szabadságot.

Hát Marival most éppen hogy vagytok? Szét- vagy 'sszek'lt'zűben? °n mindenképpen cs'koltatom a kezét, téged meg átkozlak, hogy nem Ársz hossz' és b'ics levelet.

Szervusz! Cipi

(Ja, kéld'k egy kis teát neked.)

A Maugham á Somerset Maugham AKKOR °S MOST című regénye Vas István fordításában jelent meg magyarul (Révai Kiadó, 1947).

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

[1948.49?]

Kedves ¹ regem,

bánt és egyre idegesít, hogy nyaggattalak, és végképp meguntatom magam veled, mint egy nyűgös csecsemő, aki nemcsak teljesen érthetetlenül fejezi ki baját, de kellemetlenül is. * De látod, valami bajom van veled, és fogalmam sincs, hogy mi a talán az, hogy elszontyolodva tengsz-lengsz csak, mint az öregedő Arany, az ő szádád Áta már, én meg tüled várnám éppen azt a rászaszánú derülést, amely Soma Icnycét átlengette, amikor Kovács Elemért jutottam, tüled várnám, hogy mihez tartsam magam, s ehelyett inkább a csiggedéshez adsz erőt, amihez nekem Ágysem kell sok, te magad pedig, piszok mádon, amőgy sem tudnál soha elcsiggedni, hiszen a rámai verseid is, Rákácsi-tanulmányod is alapjában csak Ágy fortyog a keserű és eleven indulattal. Örts meg, rámai verseid is szűpek, Rákácsid is, amint Arany *Ossziárjára* se lehet azt mondani, hogy bányadt kőitemény a de mindketten nagyon jól tudjátok, hogy ugye ott egye meg a fene a nagymamát, és mégis beleringatjátok magatokat a kellemes bánatokba s abba, hogy anem megye (ravaszul tetézve ezt avval, hogy azért dolgoztok, nehogy megtámadhatá legyen bárhonnán is a tétlenségtek a mint az én becsületes semmittevősem a sőt Arany itt-ott remekműveket írt ilyen tétlenül, de azt te se állíthatod, hogy azt kellett írnia, amit Ágy, talán kőtelességtudásbál, lásd Rákácsi, Árt? aki kőttud. bál belement olyasmibe, ami nem igazi szűgye! s rosszul is csinálta). Mégiscsak avval kéne bálbelüdni, amit ne egyen meg a fene semmi kőrlmőnyek kőzt. Van-e ilyesmi? Van a például benned is van; valami kellemes dolog, amivel megejtetted az embert, nevezhetjük harmániának, erkölcsnek, jázának, kőltészetnek vagy egyszerűen a természet csalóknak, amellyel rábírja az emberi fajt, hogy fenntartsa cletét, belesűrve ebbe az izébe mindent, amit az clet értelmének hihetünk aztán; hát ezért vagy kőltő, evvel tőrűdj, én meg itt vagyok neked kaledánián nőpnek, kit főlverj cnekeddel. Rőviden, a nőp optimista irodalmat kővetel tüled.

De hogy a vonalbál egy kicsit kitörjek megint, az áelszigetelt cne-nek vannak további gyei, vannak izgalmas és érdekes dolgok, és fontosak, amelyekről elfordulsz, és csak ábcnán zsihongszé Ady hilye szavaival, áegy nyomorék fonál hurkáné, ahol a hurka nem rizses májvagdalckkal tőltőtt bédarabot jelent, ami ázletesen elkészíve cívágygerjesztő falat lehet, hanem egy sovány kis csomót egy madzagon, amiről *mindig* tudtad, hogy fogyaszásra alkalmatlan, s ennélfogva most, hogy ez nyilvánvaló lett, semmi okod nincs abbahagyni a hásevőst és borivást, amivel eddig is cletél, madzag oda. Marx nem számolt avval, hogy az emberek nemcsak gazdaságilag vannak kiszolgáltatva és ánsőges helyzetben, hanem szellemileg is, és ez a nagyobbik baj; és amőg szellemileg fel nem szabadulnak, addig máskőnt sem bírják magukat felszabadítani (ezért tud a nacionalizmus vagy akár a legolcsóbb szellemi maszlag is főlőbe kerekedni a szocializmusnak), s ha mégis sikerül, ez a szabadságra még teljesen alkalmatlan ember a legkiszámáthatatlanabb dolgokat fogja művelni vele (esetleg azonnal főlőfalatná az őrdőggel a hábnál) a de te számoltál mindezzel, mert a kőltő mindent tud a világról, ha nem is mindig az eszével. *

Hilyeség, amit kiháztam, tekintsd semminek a nem ezt akarom mondani.

Ha nincs is senkim, azért fityjűlk rád, ahogy te is fityjűlsz rám; ez természetes, és mind a ketten nagyon jól tudjuk. Nem akarok abba a hibába esni, amibe Illés Endre esett velem szemben, elfelejtőcn, hogy megvan mindenkinek a maga fitygetlen lőte-

zCse, Cs nagyon nevetsges nãltatãnak kell lenni ahhoz, hogy az ember bãrmit is vãrjon valaki mãstãl. Ilyen emberrel nem is barãtkoztam volna sssze soha; mert ez tãbb mint tãjckozatlansãg, Cs semmi kãze naivitãshoz Cs idealizmushoz: egyszerően az elkãnyeztetett nãzCs erũszakos lãtni nem akarãsa; igazi romantikãt ilyen egyi gyũ Cs majdnem rosszhiszemũ ãromantikãra alapozni sem lehet. Barãtsãgot se alapoztam soha ilyen Crzcsekre. Dani nevũ barãtommal soha egymãsz dolgãba bele nem szãltunk, Cs egyik nk se vãrnã soha a mãsiktãl, hogy bãrmifcle ãldozatot hozzon Crte. De ãt od, Cppen ez a Danim ãrta most, hogy megkapta a kãt kãnyvet, amit kãldtem neki. A te verseidet meg a Waugh-t. n mindig nagyon lassan tudatosom magamban a dolgokat, mozdulataimat, mindig utãlag, s mCg ãgy se nagyon. KãtsCgtelen azonban, hogy valami mãdon ãgy Crztem, errũl a kettũrũl kell tudnia Daninak, hogy tudjon rãlam mindent Cs tudjon Eurãpãrãl, a korrãl is mindent, ami kãzben tãrtCnt s ami szãmãt. Tehãt mCgis vãrok tũled valamit, ami ugyan nem barãti szãvessCg, hanem olyan kãtellessCged a nCp irãnt (?) mint egy folyãnak pãldãul, hogy folyjon tovãbb. Hatãssal vagy a vilãgra, megejtet az embereket (legutãbb a nagyon rokonszenves Czibort), az ãzlcSnek Cs az erkãcsnek ãriãsi hatãskvantumja szorult belCd, tartsd magad nmagadhoz, folytasd egyCniscgedet. Szervusz, nem kezdek ãj oldalt

Cipi

[Folytatãs oldalt a lapszclen:]

Nãzd csak, mind a ketten hiszi nk valamiben ã az Crzcseinkkel, a gusztusunkkal, erkãcsi szimatunkkal, mint Waugh is, meg a tãbbiek, akik mCg vannak ã, s ez nem a marxizmus, nem a katolicizmus, s nem hinnCm, hogy a kapitalista vilãgrend lenne ã mCgse semmi, hanem nagy dolog. Ezt Cpãsd.

Soma ã rley Istvãn, ãrã (1913ã1945), Ottlik Gãza Cs Vas Istvãn barãtja. ã Az itt kãt * kãzãtt szereplũ szãvegrCszet hãzta ãt ceruzãval Ottlik. ã Czibor ã Czibor Jãnos (1922ã1961), kritikus, lektor.

Ottlik Gãza – Vas Istvãnnak

Gãdãllũ, 1950. januãr 31.

Kedves Pistãm,

nagy megdãbbenCssel kaptam meg Crtesãcsedet, hogy a Rãvai ãtvette a Dickens-fordãsodat. Kãzben Cppen ugyanakkor adattam postãra (a Franklin cãmCre) ãjabb 100 oldal kãziratot. Fogalmam sincs, hogy most mi a helyzet ã hogy az ilyesmi hogyan volt lehetsCges, anCkãl, hogy engem mCg csak Crtesãtett is volna a Franklin, akit vCgãl is a szerzũdCse kãtelez velem szemben ã, ãmbãr lehetsCges, hogy tCvedek, mint ahogy mãr nagyon sokszor kellett tapasztalnom Cletemben, hogy ãirreãlisã Cs tCves elkCpzelesem voltak az egyCn jogairãl a kapitalista vãllalattal Cs az ãllamhatalommal szemben. Cgy Crtem, hogy lehetsCges (Cs attãl fclek), hogy szerzũdCsestãl, Dickensestãl kidobtak volna valami ãtalakulãs kapcsãn innen is, onnan is, Cs neked kellett kãzbelCpned a vCdelmemre. Amit nagyon szãvesen Cs hãlãsan vennCk ã mãskãrãlmcnyek kãzãtt. ãgy azonban mCg annak sincs Crtelme, hogy kisebb kellemetlensCgeket vegyCld a nyakadba miattam (van elCg bajod enCkãl is). ãgyã alatt mCg csak nem is Endrcrtem, akire Cn nem haragszom (ha nehCz is elfelejteni, hogy utãl Cs lenCz, Cs tãt Cv mãlva sem bãnta meg sãlyos igazsãgtalansãgãt irãntam, Cs nem bocsãtotta meg nekem azt, ami-

ben nyilván igaza volt, hogy feleltlenebb és fellengzűsebb és talán megbázhatalanabb vagyok nála) a hanem azt értem, hogy Ágy Ágysem tudunk tovább megélni, tekintve, hogy sem innen, sem onnan nem fogok több fordítást kapni, sem kézni a más javedelmem pedig nincsen. Szóval, ha simán átveszi a Dickent a Révai, és ki is fizeti, akkor já az még egy já felívi megélhetést jelent (még kb. 10 ezer forinttal tartozik) a, de adon't bother about it's all the same, as times go a és én sem Ahajtom Ájabb kiadái rosszüzücsgekkel nyomasztani magamat. Nagyon lesújtott persze a dolog, mert itthon karácsony óta teljesen berendezkedtem a munkára, belelelkesítettem magam, hogy gőpiesen csináljam napi 8 órán át, mert sajnos keserves és nehéz munka a számomra, s mostanáig szűpen be is tudtam tartani az elűrínyozott tervemet (csak a szemem bírja rosszul), s március 15-re kész is leszek vele a mert most, mialatt írom neked ezt a levelet, közben eldöntöttem, hogy folytatjuk az egésze, csinálom tovább rendj letlenj l, akár kiadják, akár nem, akár kifizetik, akár nem, mert jāt tesz nekem ez a baromi életmód (jáformán olvasni sem érek rá, mert éjszaka meg a regnyemet írom a és azt is csinálom tovább, egye meg a fene a, elkezdtem megint elírul, Ájraírom az egészet a hiszen arról már Ágyis eldöntöttem nagyjában, hogy nem adom ki, mégis egyre vacakolok vele, talán csak lesz belüle valami egyszer; amit eddig olvastál belüle, az csakugyan nem több, mint anyag- és kellék-szeszedetetcs...).

Piroskának persze esze ágában sem volt kijőnni! Mi van az operáciájával?

¹ lel Cipi

Dickens-fordításom a az ¹ R¹ K¹ S¹ K (1950). a A regnyemet írom a az ISKOLA A HATÉRON-t.

Vas István – Ottlik Gézának

Drága egyetlen Cipikém!

Borzasztákrjlmények kőzj l írok Neked. Tudniillik kiderj lt, hogy az O' Neill-darabot január 2-ig kell megcsinálni, mert akkor már próbálják. Mégis elvállaltam, nem annyira a pénz miatt a mert én is azt hiszem, hogy valásznüleg nem lesz sikere a, hanem mert győnyűru darab, a legnagyobb, amit évek óta megismertem, és még Shaw-ból is csak a Johanna málja felj l a nagyon költői is, sok verssel. Szóval, nem akartam kiengedni. Viszont még felvonás, tázár, és tudod, milyen nehézszéget okoz nekem már maga a szűveg megértése is. Piri, képzelted, szokott zsenialitásával hozzájárul, de most a tetejébe meg is betegedett, fekszik. Ezért csak most tudtam elolvasni a kéziratot. Mármost:

1. Hogy leszámáva egy (-két?) íreget, akinek jelentőségét fel se tudja az ember igazán kézni, mert jáformán már gyerekkorában kezdte olvasni őket, legjobb prózákknak tartalak, ez régi dolog, kijőnben is az Ágynevezett objektív igazságok kőzcsámát, tehát nem nagyon fontos.

2. Hogy az egész Ájabb kori áfictionéirodalomban a legegészségesebbek és legérdekesebbek kőzcs tartozol, ez már valamivel fontosabb és szomoróbb (mert nehezebben érvényesj lhetü) igazság.

3. Hogy engem clü prózákra kőzj l senki sem tud Ágy érdekelni, izgalomba hozni és meg is nyugtatni, mint Te a ez az, amit voltaképpen kőzlni akartam, és írj l k, hogy mert távol vagy, félbeszakítatlanul meg is tehetem. Minden írásod valahogy olyasféleképpen hat rám, ahogy Vivaldi bármely zenéje, az is, amit elűsző hallok tüle,

már az első taktusokban a zsigereimre hatva, a gyors tetteiben is fájdalmasan és a nagy adagiában is jélesűen. (Tudom, ez a hasonlat Neked nem sokat jelent. Botránnyosan barbár a regényed elején a két Bachra való utalás és de ne javásd ki, maradjon benne éppolyan meghatározó helyesírási bizonyítványul, amilyeneket egy Balzac, egy Máricz, egy Nagy Lajos szokott magáráll kiállítani. De azt is tudod, hogy magamra nézve ezzel a legtehetősebbet mondtam.)

Ez a határod teljes mértékben érvényes; ebben a regényedben is, amely pedig bizonyos fókig a legrealistább határod, mindenestre a leggyorsabb és ezt nem a művészetre, hanem az éreztetési célra vonatkoztatva. Szóval nagy regény, nagyon fontos, alapvető regény már eddig is. Persze nem emlékszem már jól a régi Fassungra, de Ágy érzem, az Átalakítások és a nagyszerű, Áj kereten túl is a kiválóak, valában Árisit emelnek rajta, kélnen az időbeli indása, szemben a régiekkel ha jól emlékszem és egyvonalasával.

Cipikém, azt mondtad, szigorúan olvassam, mondjam meg, mit javás rajta. Semmit sem találtam. Nem mondom, hogy minden mondatod tökéletes. Nagyon méltányolom azt a tevékenységet, hogy nem akarsz észpenékosztolányis vagy pláne Ájabb, bonyolultabb és kéltőbb módon mutatás magyar prázát írni. Sokszor éppen a hanyagságaid a legremekebbek benne. Néha azonban valában csak hanyagságok, kélnen ott, ahol nem a kélnapi slamposág felé, hanem a papírúbban szokványos fordulatok felé vagy hanyag. Ezeket sem írtam azonban ki, részint, mert nagyon fáradt voltam hozzá, részint, mert ezeket Te is meg fogod látni javás vagy korrektúra kélnben, részint, mert végső soron talán ezek is hozzátartoznak a regényhez. és Egy hiányérzetemet azonban muszáj megemlékenem, bár talán a második felében ezt is kielégítetted. Tudniillik az olvasásban egyre kéltetűbbé válik a kérdés a regény olvasása kélnben: miért kell ezeknek a gyerekeknek itt lenni? Miért adják őket a százegek katonaiskolába? Mi az alapja ennek az egésznek? Képzeld el, hogy egy munkatábori regényt olvasnál, amelyben még utalás sincs arra, hogy a munkatáborok miért jöttek létre, miért vannak itt ezek az emberek stb. Pedig ezek kéltismertebb történeti tények, mint a Ludovika és a katonaiskolák társadalmi és egyéb háttere. én hallottam erről egyet-mást Tüled meg rélytől, mégis a regényben kéln nekem is megvan ez a tudásigényem. Hát még annak a fiatalabb generációnak, amelyik erről semmit sem tud! Kérlek, gondolkodj ezen!

De a lényeg az, hogy győnyű!

Boldog Karácsonyt és Öjvet Nektek is meg az egész komániának!

Teged a legforrább szeretettel ílel

Pista

Budapest, 1957. december 22.

Piri még nálam is jobban hatása alatt van a regényednek és kéln levélre kélsz ílel.

Az említett O'Neill-darab valászáleg az UTAZÁS AZ ÉJSZAKÁBA.

Ottlik Géza – Vas Istvánnak

1969. július 14.

° des Pistám:

Hiszen mondtam neked szerdán, hogy emlékszem a Naplára, részleteiben, talán egészen is ismerem. Azért kérdeztem tőled, hogy itt kezdődik-e, decemberben, mert még előbbi mozzanatokra emlékeztem, talán tövesen a példaul arról a napról, amikor kimentél a városba, prázában is írtál, nemcsak versben, Ágy rímlik. Azt is mondtam szerdán, hogy hász évvel ezelőtt is bántott valami a hangodban, de sosem hoztam szába, mert nehezemre esett volna ez. Szerdán is nehezemre esett beszélni személyes cizkenységemről. Mégis megpróbáltam kihíj velyezni ezeket az á ahogy mondják: á imponderábilákat a hangályaidból, szíved kontextusából. Sosem szoktam az ilyenféle cizelmeimet, megbántottságomat kitergetni. Senkinek. Ögysem tud az ember változtatni vele azon a kőpen, ami az anyja, a felesége vagy a barátja szívében él rála. De hiáság és nagyralátás is búven visszatartott mindig, hogy nevetéscségegyem és kiszolgáltassam magam ilyesmivel. Így hát azt gondoltam, elég beteg és íreg vagyok már ahhoz, hogy alábbadjam. Megbántam.

Tulajdonképpen nem kértem tőled szerdán sem egyebet, mint azt az egyet, hogy amit idézetként a szájamba adsz: áElőbb Budapest, aztán a kislányoké, javásd ki áElőbb Gitler, aztán barisnyáké-ra. ° n sem Budapestet, sem kislányt nem mondtam. Legfeljebb Budát mondhattam, ha a Hitlert nem értették. Akkor, érthetűen, váz, cilelem, dohány, sűt gyertya nélkül, családunktól elszakáva, újjel-nappal azt kérdezgették minden orosz katonától, hogy meddig tart még az ostrom. Ez azonban a mi pár szóból állá tát és orosz csecseműnyelvezet; nk n Ágy hangzott: Kagda bugyit kaput Buda? Vagyis, mikor kerítik már be a Várba szorult maradványemeteket, mikor esik el Buda vára. áBudaÉ akkor sem jelentette még Budát sem, csak az ostrom végét, Budapest pedig azÁta egészen mást jelent á ahogy a barisnya sem kislány. Ez nyilván elkerítte a figyelmedet Ájraolvasáskor, ahogy talán az enyemet is elkerítte volna, ha nem fogok gyanát, hogy a kiadád figyelmét nyilván nem kerítte el.

Az igazság megkávánja, hogy ezt helyesbásd, akár kiadják most a Napládát, akár nem á mert nem akarom, hogy a halálunk után Ágy fekdj n a Széchenyi Kívny- táiban.

¹ lel,
C.

Vas István *ostromnaplájának* teljes szívege a *Holmi* 1996. Áprilisi számában jelent meg.

Tandori Dezső

SZÁRNYAS GYALOGSZER

Illés Endre krétarajzairól

Elfogulatlanság és kora?

Ha csak és szerzők szerinti időrendet nem aprázunk is össze, We'res, Nemes Nagy, Mándy, Mészly Miklós, Kálnoky, Jékely, Ottlik kinyvei révén az én számomra a és sokunk számára a akkoré, kijelölés vagy nem is kijelölés mádon 1956 és 1960 között megnyit az irodalmi ág. Ma már, persze, véletlenségnek tekinthető, hogy Vas Istvánnal járt tized málvá kezdhettem ismerkedni, vagy hát Szabó Magda regényirodalmát is emlőtenem kellene; és akkor végképp nem bocsátkozom a világirodalmi szerzők kijelölő eredetű kavargásba, Camus, Woolf, Greene, Green (ez utóbbi: Julien), majd Fitzgerald, de még Hemingway is, az amerikai elbeszélők antológiája, Konrad György dolgozata a francia Áj regényről, a korai *Nagyvilág*, hagyjuk.

Ami engem illet, mert itt pár pillanatig rálam magamról lesz (bevezető) sző, keskenyre szabott utam széles kilátásokkal indult, nem ami a magam produkcióját illeti (értemben a hatvanas évek derekán az Ájvidéki *Híd* tett sokat, hogy szőhagyománybál nyomtatott sző legyen, itt Mészly Miklósnak voltak jó barátai és támogató biztatásai, szervezősei, majd Kormos István s a hozzá vezető Áton a mindenben megkerülhetetlen Ottlikék, a Cipi és felesége, Györgyi, akik a műfordításra is rányaggattak végül, mai egyetlen menedzsemre, igen, mert az önkifejezés bizonyos megünása okán, s mivel a madarak inkább kockázatot jelentenek, a házi kártyabajnokságok pedig lellem legjobb felét, ma, hogy 27-28 év után végre felfogom, mik is ezek; máskijelölőben szőrványos kővőnek maradni), tehát én még csak meglettem volna, szerzői ösvényemen, hiszen a hagyományos iskolákat jártam ki (badarság, de az se volt baj, hogy a bocsánat a Picasso és Matisse *rajzolni* tudott), fokról fokra, Ady, Tóth Árpád, Kosztolányi, mindent átfogva József Attila etc., és a csudálatos robbanással jelentkező (a hatalom ilyen-olyan szőmogatásai és a dolgok tehetetlenségi rendnyomatéka folytán, meg rejtelmesebb okokból is megjelenő), már felemlített mai magyar Ák (többség; kiben: ma már halottak) szabályos vagy szabálytalan (tanári stb.) jó barátága és pártfogása, műhelyei révén azt is megkaptam, ami kijelölőben megszerezhetetlen... de hagyjuk a mondatot, az irodalom nem mondatokkal és struktúrákkal alakítja végső soron önmagát. Az, hogy az Ással és vidékkel mindig foglalkozni kell, nem azonos azzal, hogy mindig ilyesmi lenne foglalkozásunk tárgya, s az sem igaz, hogy minden hasonló lenne, de sugallat se, az ávidenciát értő (a misztikum mint realitás) nem természetes, inkább anyag; nnepi állapota a skriptárának. Mindig foglalkoztam az Ás dolgaival, kilencves korom óta akartam Á lenni, tizenöt évesen kezdtem ávolumenesebben verseket írni (addig csak prázát, közeli tőven át, jellemző mádon első kudarcaimat is a saroktól sarokig teleírt papírlapok bizonyos á novellának nevezett á rendezéssel értem el első gimnazista koromban, mágnem ma, ha nem tövedek, látom, hogy valamire való Á Ágy cletben hct-nyolc igazi elbeszélőst megírhat, nem baj, ha nem töbet, nem mindenki Mándy Iván), s mert Ágy affőle egyoldalú és elszánt alak maradtam (titkon, lévén hogy irodalmi társaságokba 1966 óta nem nagyon járok),

elgondolhatá, micsoda írásmem volt a csíndes földrengés! á, ahogy 1957-1958 táján (jál mondom, remélhető!) kezembe akadt egy kötet. A Szabó Ervin Könyvtárban. Az anyámtól kapott ebédpénzekben hamarosan könyveket vásároltam már csak (bulizási költségek szerény fedezésén túl), de Illés Endre KRÓ TARAJZOK című munkáját túl hamar elkaptok, nem voltam vele olyan szerencsés, mint Ottliknál a HAJNALI HÉZTE-TYK-kel, melyet Jászern megjelenése napján vásároltam éppen az öttlikié Apponyi tőr köztelenben (akkor a Felszabé), egy napfényes, meleg februári délelőtt én az egyetem egyik tantermből a másik okmányi épületbe csapatostul átszúd; lvén (később, más könyveket: két lágás közt; mert... de ez más dolgozat tárgya); tehát színe, szaga, áze, fénye volt akkoriban egy könyv vásárlásnak, tőbbször megártam már, hogy 1958-nak ugyanezen a telén a lellei állomáson (a tőli jeges Balatont elűző ír megnézni utaztam oda egy napra) Mándy, Ottlik és Mészáros Miklós könyve volt velem, sőt ez utóbbit, a büvéletesen rejtélyes SÁT TŐT JELEK címűt Lellén is vettem! hadd vigasztaljam magam, Mándy nekem akkor nehezen érthető olvasmány volt; mit akarjon az ember? Mondom, Illés Endre Ágynevezett krótarajzait, tanulmányféle esszék sorozatát a magyar költészet és próza ájabb tárgyköréből, csak fájó szívvel birtokolhattam (nem loptam könyvet soha közhelyről, nem szerettem közhelyekkel még ilyen érintkezésben sem lenni, annyit bíztam rájuk maximum, mimet adják ki és mennyit fizetnek, de közhelyekre sem jártam, remélem, ez a jövőben ismét megadatik), és nagy csoda volt, mikor az Ájabb kiadást, *Magvető, 1970* (ILLÉS ENDRE MŐVEI, szerk. SÁK Csaba), antikváriumban, lila pecsétesen, az eredeti 31,5 Ft-os ár helyett (írj le!) 30,5 (sic!) Ft-ért megvásárolhattam.

Illés Endre hatalmas mezőnybe kerj; lt, s a nekem legfontosabbak közt. Nem ismerhettem még alaposabban Kosztolányi cikkeit, Ottliknál a PRŰZA-gyűjteményt, Kellér Andortól a átarthatóságot. De ha ismerem is valamelyiket; ket; a költő az, hogy Illés Endre Ágy harmadik nekifutásra és éppen ma érződik számomra (krótarajzaival) költőnek fontosnak. Ahogy valami más fojtogatás közepe a szabad legkezebb jelentette esszévilága, ma a teoretizálódott irodalmi (irodalomtudományi) közboldogtalanság ájabb utánczókában arra gondolhatunk: bár lennének, akik rossz stilizálás, aktualizálás és szövegvesztéseit kikerj; lgetve, ekkora hitellel és elevenséggel tudnának szólni irodalomról, mint a KRÓ TARAJZOK Illése.

Hogy ákrótarajzoké: ű maga a rá jellemző plasztikus (ma már nem tálzának hatá, hanem bájos-bánatos, szerepjátszás stilizáciának tetsző) stílusban ezzel magyarul, hogy nem tő rekedett teljességre, nem tusakodott tudási feladatokkal. Bár átelhetetlen; lÉ, teszi hozzá, áa rőzkarcok pontosságára isÉ tő rekedett. Olcsó irodalmi fordulat efféle szubjektív szellemességeket minősíteni, ezekre rájátszani. ¹ szefoglalá mondatok helyett hadd vegyem sorra a harmincnél több krótarajz némelyikét. Azt próbálom elmondani ezennel, melyek Illés Endre kifejezősmájának, igazságkeresői mádszerének, kompozíciós eljárásának, árákon át megnyilvánuló világlátásának erényei, kisebb-nagyobb fogyatékai. De még előbb a magam alfejezetének címről.

Elfogulatlanság...

Ma már talán több el ebből mindannyiunkban. S hajdani mestereim sem voltak éppen (egymás iránt sem, irányomban sem aztán, hogy egyáltalán kezdtem kilátszani a földből) oly nagyon elfogulatlanok.

Magam abban az időben az voltam.

Ez nem érdelem. Adottság inkább.

Elfogulatlan voltam a t' rüdcseimmel, nem t' rüdcseimmel. Lásd Eliot. Taníts t' rüdni, nem t' rüdni, meg; lni cs' ndben.

Illcs Endre k' nyvcvel bAdAA nagy cs' ndekben j lhettem meg. Hiteles k'cpet hihetem magamc'nak arrAl, ami nekem a legfontosabbak egyike volt, ha akkoriban nem aaE legfontosabb.

1968 cs 1970 k' z' tt szemc'lyes kapcsolatunk alakult. Illcs Endre egyetlen alkalom erejéig a k' nyvkiadAm lett.

Ez az egy; ttmük' dcs nem crtjAvcget. Balszerencs k' r; lmcnyek jAtszottak k' zre, maga a kor, tAlzA rAdAskc'nt az eltcrú lelkialkatok. Igyekezetek, melyek csalAdAst hoztak k' lcs' n' sen.

Megint mAs k' rdc's: miben volt ahibAsE e sorok rAjával kapcsolatosan Illcs Endre. Mennyiben hihette ű, hogy e sorok rAja hajdan acsalAdAsAraE lett (neki). Verseim kiadAsa ' t cv utAn azcrt csak folytatAdott (a asArga k' nyvvelE, melyre, milyen ' szetett az irodalmi megAc'cs vilAga, Kormos István mondta: asAmos olvasAdat el fogod veszteni veleE...) a cs Agy a rossz rendben is volt rendben lcvú vilAgom. Illcs Endrc' t a p'cldAul egy prAzArA (atyai) barAtomnAl a sokan emlegették, enyhcn szAlva is, elegyesen. (aIllcs Bandi lelki finomsAgai...E) ° vtizedekig nem vettem kezembe az esszck' tectt, a novellAit (melyek k' z; l szintcn van egy-k'ct kedvenc; nk, jA nchAnyunknak, de ez sem tartozik ide; tcnyleg akad legalAbb k'ct remekl'ce e műfajban), aztAn hirtelen... s talAn a Kellcr-k' nyv csodAja utAn...

RAdAsul: amikcppen a hetvenes cvek elejcn oly dAs műfordAAi pAlya kAnAlkozhatott a magam-jegyű irodalmArnak, hogy a pusztá (cs tisztés) megc'lhetshez sajAt művek kiadAsArá oly nagyon nem is szorultam volna p'cldAul (jA, hAt ehhez kellett az a veszett munkabArAs, mely trcningben tart, s amelynek okAn a holtbizonyos! a 1999-et mint legjobb prAzaműfordAAi cvemet zArhatom, csak cppen p'cnzt nem lehet keresni ma ilyesmivel), mondom, rAdAsul mcg valami adAdott itt. Az, hogy az eltelt cvtizedek (a fentebbiek első felc'nek rcvc'n is) kic'gettek belülem bArmf'c'le neheztelc'st bArki irAnt, aki a nyilván engem sem gondolván az elk'c'zelhetű magyarhoni kedvencek semmilyen irAnyA mintap'cldAnyAnak a bArmi mAdon ' sszehozsolAdott a dolgaim irodalmi fel; letc'vel vagy mc'lyebbjc'vel, netAn akire neheztelhetnc'k. Dehogy neheztelek! Ism'c'tlem, a KR° TARAJZOK ism'c'telt csodAjA rAdAskc'nt maradtak meg, sűt elevenedtek f' l a szAmomra, cs ezt az c'lm'c'nyt sietek megosztani olvasAmmal.

A asietekE nAlam (az ' nkifejezcs talAn Salingertűl most Atvett vAltAbotA futamodAsakcppen) azt jelenti, hogy ' t-hat hAnapja kc'sz; ltem a k' nyv alapos elolvasAsArá, majd ennek k'ct hAnapjAt k' vetűen Ajabb egy hAnap alatt ' sszehoztam az alAbbiakat.

Stiláris jellegzetességei

Most mindenki mAst (aa harmincas cvek hagyomAnyAbAlE, hogy elnagyoltan szAljak) f'clrehagyva, bAr Agy nem t'cve, mintha mindezek az eszk' z' k Illcs Endre szemc'lyes sajátjai volnAnak, csak a KR° TARAJZOK nchAny stiláris eszk' z' crűl szAlók.

AZ írñK írñJA (Ambrus ZoltAn; ismerj; k-e ma egyAltalAn?) Agy ker; l homlokterc'be az essz' első mondata szerint: aAmikor a hAszas cvekben Pestre ker; ltem, Agy zarAndokoltam el Ambrus ZoltAnhoz, mint egy dAmhoz. Mint SienAban...E S a t' bbi. De a k' vetkezű r' vid bekezdcs is Agy indult: aT'bb volt, mint egy dAm.E Ezt azcrt mondtam mAlt idűben (indult), mert az akkori c'lm'c'nyemre gondolok vissza. HAszc'ves voltam.

AztAn a megfigyelc'seinek adagolAsa. Ahogy egy bekezdcs vcge felc' bel' ki a kurzi-

vált pocnuszát: *áelüvette látszóvételé a szánhâzi prâbân!* ä, äs intett a rendezőnek ä kezdhetik...É

Majd a kóvetkezű bekezdés: *áLátszóvel nözte az olvasáprâbât.É Az olvasáprâbât!*

Nehéz megmaradni a stílus eszköztárában. Illés Endrén, az esszéista (legnagyobb dicsőret; nek ez lesz) Áll József Attila szava (holott út nem értette igazán mélyen ez a krétás rajzoló): mit érdekelnek út a költészet maga... hiszen költő ű.

Illés Endre a szidott cs (mostanság) Ájra magasztalt főpozitivizmustál távol áll. De vajon tényleg? A rengeteg apró adat... benyomások adatszerezése... Miért mondjuk mindezt a stílus alfejezetben? Mert stílusban tette ávalami tőbbé-bő az adatait. A költőket (nemes kevések!), a csak a maga átszóvelé kiolvashatákat, a szövegeket lenyűgöztek (cs profán szentségből) adódásokat, meg mind a tőbbit. ű aztán benne élt a matriciájában. (Kosztolányinak feléje, nem tanulmányozta elég alaposan, el sem olvasta rendszeresen talán mind azt a sok könyvet, szerzőt, akiről írt. Hát nem voltam ott Illés Endre irodalmi magánéletnek-közéletnek színterein. De ami lenyűgözött az írásában már az ívnes évek végén: hogy ad nekem, olvasójának valami nagyon fontosat. Azt adja, hogy az irodalom papirosélet eleven valónak érezhetem, hihetem, tereket ad, belátható könyvtárakat, kávéházi sarkokat, lelki zugokat, lépcsőzetes színpadokat... nem is folytatom.)

Szomorj Dezsőről szárvá ezt a címet adja írásának: A MENNYEI KÖLDŐ NC. (Tessék elolvasni, miért.) Holott a mennyei költő is jellemzője lehetne a toronybéli írásnak (Kellér). Hogy az írával megismertessen minket, utal rá, meg kell ismerni; nek a századforduló Budapestjét is. Merész ilyeneket leírni: *áEz a békébeli, századeleji város loma cs szenvedélytelen. Hiába dicsőrik a pesti humort cs szellemet ä hazug nyíltsg!É Miért a stílus jegyében veszem elő ezt is? Mert a stílus az ember. ő s manapság ember legyen a talpán, aki ilyen társaságokra ragadtatja magát. Lassuk a folytatást: áPestnek nincsenek jó bordázata gondolatai, nemesebb indulatai. 1 tlelei vannak. Pest legfeljebb a pletykának cs a hírlapi szenzáciának jó talaja. Ez a kamaszváros malterzagá, szegény, cs mindenest; l befeje egy déli riportlap rendű rovatába.É Khmm. Ha társaság is, magam inkább azon dőbenek meg: miért, hogy ilyen elemi élvezettel olvasom ezeket a lexikoni címszavak alá illő szövegeket? (Van belül; költőmerek a könyvben.) Miért? Mert lenyűgöznek költői igazgatótartalmukkal. Musil mondja: a házas évek hírlapi prázastá lusa lesz talán a jövő költészeti kifejezőmódja. Nem tudom. Illés Endre (ács társaié) ezzel az szöveggel az istenkészítés határmezsgyéjére merészkedtek. Költőcöcöt jártak hálá nélkül; l. írásaikkal mindenesetre. Egyetlen hamis gesztus, tényleges figyelmetlenség, hazugság: a mű menthetetlen; lalábukik. Gyengébb helyein történet is vele ilyen a rajzok során itt. De a stílus eszköztárában, szövegben: csudás módon életben marad. Ma is jó. Már akinek a kezén.*

Nem aprázom el ezt sem. A továbbiakban szabadon kívánok csapongani inkább, tallázni a könyvben, pár alapkategóriám keretei között Ágyis megmaradok, ahogyan ágrtem.

„Igazságkeresés”

Részleteket, részleteket! Emlékszem még a korábbi ívnes évekből a V R S S FEKETE mottóira (Illés Endre fordítása volt a könyv). S a KR TARAJSZOK is megpendíti ezt a kiemelt kötetet. Az igazságnak eleget tesz.

Igazságkeresés-e ez valónban? Az esszéista belső vágyának válaszképe, amit anyagában (a tárgyalt írásban) lel, lelteni véli? Kosztolányinál kicsit gonoszodva emleget fű egy

k'nyvtári jelenetet. Illcs volt a k'nyvtáros, Dide Ár mindenféle k'lnleges folyÁiratot vitt haza, k'zt j k' Poetry-fj zetet, a legfrissebb szÁmokatÉ. Illcs Endrçnek adhatÁ (mçl-tÁ?) vÁlaszom, na ja: e folyÁiratnak (kiadási helye Chicago) t'bb mint két çvfolyamát úrz'm a hetvenes çvekből. Volt szÁvem megrendelni, akkoriban meg is tudtam tenni ilyesmit (ahogy ma Budapesten egy bçcsi szeletet nehçz kiguberÁlni a brifkÁ tartalmÁbÁl), çs gy'ny'rü, meneteles szÁnei, a szivÁrvÁnyon vçgig, pçldát adtak más lapoknak is. Fçl antolÁgiÁra valÁt fordÁtottam 'ssze az amerikai versekből; s hogy Ágy t'rtçnt, Kosztolányi Illcs Endre Által k'zvetÁtett Ázlcçnek k'sz'nhetem.

De nem erről volt szÁ.

àMiçrt mondtam el...?É, kçrdi Illcs a maga (nem mondom el!) kis Kosztolányi-çs-k'nyvtár t'rtçntçre. àAz emlçk jelentçktelen. Egy mÁdszert akartam jellemezni: az ú mÁdszerçt.É NyilvánvalÁ: más ÁrÁk megidçzhetçsçnek mikçntjçrül van szÁ, arrÁl, hogy ha valaki azt a feladatot kapja, Árjon ikszrül, ipszilónrÁl, hogyan teszi. Kosztolányival kapcsolatos parÁnyi kifogÁsait (Illcsçt) már ismerj j k.

Ha Illcs Endre krçtarajzmÁdszerçt vizsgálñÁm, nagyon csÁnjÁn kellene bÁnnom a àparamçterekkelÉ. A szempontokkal. Nehogy a spanyolviaszt fedezzem fel, vagy ami mçg rosszabb, a spanyolviasz felfedezçsçt j nnepeljem.

Hogyan çrtem ezt?

Ha egyszer már àigazsÁgkeresçsÉ, semmikçpp sem szabad fçligazsÁgig jutni. Ha çs ha çs ha? Ez egy esszçstÁllus, egy elçggç adott jelleg; Illcs çpp csak (açpp csakÉ?) mesterien çl vele. Az igazsÁgkeresçs: a rçszletek plasztikussÁga. Ezt çclozza a bekezdçsek alakÁtÁsa. SzÁ szerint (olvassuk hangosan!) az ÁrÁs lçlegzetvçtele. Tartalma? IgazsÁgokat mond-e KosztolányirÁl çs JÁzsef AttilÁrÁl? Ez utÁbbinak a kçsei verseit emlÁi-e egyÁltalán? ValÁban helytÁllÁ-e, hogy Kosztolányira ä igaz, sok egyçb mellett ä elemi erüvel rámondhatÁ, hogy mintegy szigetek látogatÁja volt (amikor másokkal, vilÁgirodalmiakkal vagy rçgiekkel foglalkozott), aztÁn mindig viszonylag gyorsan tovÁbb is Állt? JÁ, az Illyçs Által kezdemçnyezett, majd R. P. Által ä mondhatni ä t'kçlyre vitt cikk 'ssze gyüjtçst (Kosztolányi TárcÁi stb.) Illcs Endre emlÁi, de talÁn mçg tÁl k'zeli volt ez idüben mind, nem láthatta a sok-sok k'tet nagy jelentüsçgçt. Azt, hogy ä ätartamÉ (az 'tlet helyett talÁn mçgis a folyamatossÁg, a kontinuitás KosztolányinÁl elemi, rangot jelentü adottsÁg volt, çs ä paradox! ä çpp a forma volt másodlagos. Mindegy, mennyire tetszetüs (az), a sok-sok t'kçletes forma vçg j l alázatos t'redçkkç szeléd j l, Ágy találja meg helyçt, hogy egy szinte musili logikÁjÁ çs humorÁ emberisçgkçp Áll 'ssze (bocsnát!) a Kosztolányi-ÁrÁsok ezernyi lapján.

° rdekes, minçl nagyobb ÁrÁrÁl szÁl Illcs, annÁl kevésbç maradandÁ, amit mond.

Remekçsei ä a hiÁnypÁtlÁsok.

Most Szomorý-dolgozatÁval azçrt nem akarok foglalkozni, mert Kellçr ezt a feladatot nála k'lnb j l elvçgezte; çs JÁzsef Attila dolgÁban a kezdemçnyeknek is máshonnçt kell már kiindulniuk, mint a KR° TARAIZOK-ban t'rtçnt. Igaz, egy dolog biztos (çs ezt a Nadányi-esszç is bizonyÁja): Illcs Endre igenis tudott çrteni a versekhez (bÁr ÁllÁlÁg a hatvanas çvek vçgçn k'nyvkiadákkçnt nem çrtett; vagy csak ä jobb çs mçg jobb szakçrtükre akart támaszkodni, amikor ä gondolom ä Vas IstvÁnt, Kormos IstvÁnt kçrte fel vçlemçnyezçsre; Ágy ker j ltem kiadájÁhoz az eredetileg EGYETLEN çmet viselü, vçg j l hamletesre Átnevezett, Illcs kiadáshÁban valÁban ägyetlenkçntÉ megjelent versk'tetemmél), igen, çrtett a vershez. çm annak az embernek a szent çs tisztelhetü tanács-talansÁgÁval Állt meg egy fokon mçgis ä lásd utoljÁra: JÁzsef Attila ä, aki csak egy bizonyosfajta kçzzel varrott cipüt çs csakis ilyen vagy olyan fazonÁ çs sz'vetü 'lt nyt

képes hordani, e téren szinte egyilkossága lenne, ha szakadtabban járna. °rtett a vershez, de korlátokkal.

°rtett a prázához. Csinálta, hogyan is ne értett volna hozzá. A KR° TARAJZOK hatásbűvő letének ez volt legalapvetőbb eleme. Nem az, hogy sosem unta meg magát, szj n-telen; l ismételve ugyanazokat a fogásokat. Illés Endrét olvasni azért volt a s lett manapság Ájra a otthonos címcny, akis angol házam-váramÉ-; gy, mert a krctarajzoknak (rczkarcoknak) megvolt vcgig a belső ÁAi hitel; k. Illés nem erültette dolgát. Ahol kct-százhatvanhetedszer ad elü valamit (bekezdéstagolást stb.), ott is arra apellál: hogy mi, cirkuszi nczük, já, szánháziak, hinni akarunk a tr; kben, rászorulunk. Kell nek; nk az igazságnak ez a fajtája. (Melyet, fájdalom, a nyelvfilozófiai irodalomvizsgálat nem tud feledtetni, fclretolni.)

A musili esszéstÁus sem ámcrvadÁÉ. (Mi lenne az. Maga Musil tiltakozna első; l.) De csak Ágy olvasom (fordÁom) azért, mit mondat Alfred Polgarral egy kcpzelt interjÁban. Hogy szánháza ú (Polgar) azért járt, mert nem hitt a maga munkásságában. S ennek legjobb ellenszere a szánház. Aki sok szánházat ncz, lassan azért kezd kicsit mcgis hinni magában.

Amikor Illés Endre krctarajzai elúsz r ker; lhetek az ember (nyilván: sokunk) kezébe, nagyon rá voltunk szorulva, hogy a magunk dolgában valaki a bocsánat a hitet adjon. Maradjunk csak ennyiben: f lleskesÁsen. áMíért, fiacskám, mi nem lelkesÁtet; k f l magát?É, kcrdezheti tanÁrom, más idűsebb barátaim nevben is ama korrÁl. Já, persze, Illés ki is adhatta (de meg is Áta!) esszét. Ismétlem, akkoriban erre nagyon rászorultunk. De ha áigazságkeresÉ, akkor: a KR° TARAJZOK nagyon kevés vonalafel; lete porlott el. Azért nagyszerű mű ez a k nyv, mert ma, változott k r; lmcnyek k z t, sút cpp ma Ájra, a mi k nyv; nk. Talán azokÉ, hogy ez egyértelmű legyen, akik az irodalmat elevencgknt, emberi mozzanatkcnt akarják clni most is, nem kizárÁlag (nem főleg) a struktÁrÁi áfelülÉ.

Példák

K; l n s, hogy Illés munkája ott a legjelesebb (s nem csak példás), ahol nem példás szerűket elemez. Hunyady SándorrÁl, rley IstvánrÁl, LovikrÁl (ismerj k?), Csáth GézárÁl (szclsű pálya azért ú is), TersÁnszkyrÁl kcsztett portrci a magyar esszéirodalom r k antológiadarabjai maradnak. Megjegyzem, elcggc k; l n s, hogy Hunyady SándorrÁl legalább három kiválÁ elemzcs; nk van: Kellér Andor, Illés Endre cs az általa crezhetü mádon nem táil álelkifinomságosanÉ kezel Ottlik Géza tollábÁl. S mindhárom Áás ugyanoda fut ki. De majd erre mindjárt visszatér; nk.

Illés mádszercnek kemcnyscgct a legjobban a s kezdj k ezzel a A PUSZPCNGSÍP MESTERE címü Áás szemlciteti. (Kirül másrÁl szÁlna, mint TersÁnszky J. Jenúrúl!)

Kct dolgot szedj; nk itt k; l n, szÁlazzuk szct.

A stÁus.

áHadd mondjam el az első leckét, amit TersÁnszkytÁl kaptam.É így zárja kis bevezetűjct. A mágus szctlebbenti a f; gg nyt.

S nyilvánvalÁ, a 2. rcsz ekcppen folytatÁdik: áFiatal orvos voltam. °s fiatal ÁrÁ...É

Menj; nk tovább. A magunk dolga, ha csesek vagyunk ma ezekre a stÁuseszk z k-re. Hozzáteszem: Illés Endre ebben a legjobbnak bizonyult, jÁllehet nem ebben bizonyult nmagaz legjobbnak.

(Megjegyzem: Áás cs erk lcs. A SZIGORLAT címü novellában a vizgázÁ medikust a professzor szakmai szempontbÁl kiválÁnak minűsÁti, de a morÁlisbÁl a ennek okán a

megbuktatja, mert a kárteremben a beteg regember fíle hallatára válaszolt jelesj l, jelesj l, hogy a kőt lábát amputálni kell. Illés Endre ilyenképp mindvégig erkölcsös ÁÁ maradt a KR° TARAJZOK lapjain.)

A puszpángsapos esszében ínmaga cletcrül is beszámol, így ávezeti fíle ismerkedést Tersánszkyval. Lehet, hogy mikor magam így s nem másképp kanyaratom emez ÁÁst itt, illéstül vett leckémet is felmondom. Az cletet nem lehet kihagyni az irodalomból. S az esszé már reflektálás. Az esszé ÁÁ clete jól belefér, ha a tárgy cletcrül is szÁ van. Az clet oszthatatlan.

Remek meglátás Tersánszky ÁÁ: *à...a leggyakoribb vAd, a visszatcrú, igazi megbélyegzés, hogy írásaiban Allandáan valamiféle bakszagÁ immoralitást szimatoltak. Csak a szatársáp rikoltást hallották; mást aligÉ. Ez is egy kis egység vége. De a kvetkezés rcszt azzal kezd, hogy ha ű tanulmányt (részkar) írna Tersánszky ÁÁ, azt mondaná el, hogy a Kakuk Marci e varázslatnak csak a kisebbik fele. ° s most j n a nagyon érdekes.*

Tessék: *àKakuk Marci s a tbbiek, társai és társnői, az elnyomorodás elül menekj lve valami fontosat megmentettek: az clet szeretetét, ínmaguk szeretetétÉ (mint Illés Árja: a áfojtÁ, levegütlen... j rj lcckel bcclelt...É vilÁgban). àDe nagy Árat fizettek érte. Minden tagjuk és minden szervj k annyira csak a menekj lcs és az cleveland t rvcnyeit ismeri már, hogy végleg kiestek minden igazibb rendbül.É*

Nincs itt ellentmondás? Nem az van! Illés Endre magasabb szintre sráfolja az irodalomlátást, nem szatárság vagy sem a kérdés, hanem hogy ennek holdudvara mit jelent, mire válasz (kényszerűen). Tovább: *àSzabadok lettek, de ez a szabadság nem kívánja tbbé az emberi kapcsolatok szépségét és AllandásÁgát. Testj ket megmentették az elnyomorodástólÉ a bocsánat, egy teljes bekezdést ismertetnem kell, hogy méltáképpen mutathassam meg Illés Endrét ínmaga (jászercn) nagyságában á, à...de rkre elvÁgták magukat minden emberi erűfeszítés cleményctül. Csodálatos, k nnyü futásÁ vilÁg ez... Soha meg sem karcolhatják egymást. ° ppen csak a halált ismerik. De a lcclek megrendj lcsét, a lcclezés értelmét tbbé nemÉ.*

Kis irodalomszakmai kitekintés

Most megkérdézheti valaki a kvetkezűket.

1. Feltártunk-e bármit is áegy irodalomÉ (egy zsáner, jelleg, jellem, urambocsá lcclek stb.) lccnyegcbül, ha tetszetűs kis t rccneteket mondunk el, agyalunk ki netán, ísszekapcsolunk mutatás szÁlvégeket?

2. Miféle anyagkezelés az (Illcsncl akár, netán e sorok ÁÁjánál), hogy takarosán arányt, nem mond tbbet, mint ami széprÁíllag helycncvalÁ (magam is becsuktam most a k nyvet pár negyedÁrára, Tersánszkybál áelcgÉ), fontosnak kell éreznie, hogy bekezdések legyenek a dolgozatában, rvidek is netán etc.? Hol jár ez az crdemi rcsztül?

3. Bármi más mádon lehet idegenkedni, titkon ellenségeskedni.

Nézzj k.

Amit az irodalom mond, nem asszociáció alap. Az irodalom véglegeset mond. Múlt crdemes elolvasni hozzÁ, vagy csak A TULAJDONSÉGOK N° LK° LI EMBER alap tle teinek egyikre figyelni: milyen sokan j lnek, abszolút szellemek, az abszolút szellem relatív kerekasztalánál, vagy netán nagyon is sz gletes, ísszetolt asztalok (ncgylábÁak) mellett, s mind a magáct mondja, a magáct hallgatja. Mellesleg, csak Ágy eszembe jut valami, és ideidézem még egyszer Illést: *àEgyre tbb a k nyvem, egyre kevesebb az idüm.É (Persze a Hunyady-esszécbül vesszj k ezt. Legjobb helyein enged meg magának a krc-tarajzolÁ egy-egy á bűségés á nvallomást. De a lccnyegre!) àMár legalább hász éve, hogy*

nem olvastam Dickenst, legalább tizenöt éve, hogy nem lapoztam bele Andersenbe... Hogy szerettem valamikor... Dosztojevskij nagy regényét, A FŐ LKEGYELMŰ-t... de miért áruljam el a teljes névsort... É S megkérdezi, erre majd visszatérünk, a fogya idűben, a szűk lű pillanatban miért olvassa amögis Ájra és Ájra... Hunyady Sándort?É

Tehát nem valami nagy és mai felfedezés, hogy az irodalom (valaki irodalma, jellege, műveinek sora etc.) hosszú, az élet rövid. A mai posztstrukturalista társasok legfőbb hibája a csörtékellenűje, érdektellenűje a talán az, hogy azokban a pillanatokban, melyekben a király is gyalogos, szerzőik-művelőik messze elhajlanak a kánonról, és hangulatoskodni kezdenek.

Illés Endre és az esszécskola a megmarad a kaptafánál. Ott, ahol Kosztolányi, Babits, Keller Andor, Schöpfungin Aladár és társaik voltak a ásusztereké.

Ennek az esszének, nem vitás, szépirodalmi szabályai vannak. Őm ezek gazdagabb mozgásteret kánnak (édesmes lesz csupán a hamarosan megjelenendő Musil-esszéek hivatkozássanyagára figyelni: Blei, Kerr, Polgar, mennyi változat áugyanarra), mint amilyenek az eszköztáruk látszik. Hogy mást ne mondjak, egy olyan (főleg) elfelejtett esszécista-csörtész, mint Granasztái Pál (igen, Pál!) Ottlik Gézáról a maga ifjkoribeli városi címcénykényveinek egyikében olyan irodalomtörténeti fontosat tud mondani, mint kevesen ma. A fordítottja is igaz tehát: valaki a néletet árta, közben a irgalom atyja, ne hagyj el a figyelembe veszi saját mérűszempontját, befolyását, létezésének elemeit, melyek feltétlen bevallandó szubjektivitást indokolnak (és indukálnak).

Az ilyen esszé, nem vitatható, sok szépirodalmi kategóriát ásdoré, gérget, formáz. Talán a folyó a konstans, és a vándorkövek, az iszap, a part változásai: elengedhetetlenségek. Vágyunk irodalmilag kirándulni, de nem a nagy emlékhelyekre, idegenvezetűvel. Szeretjük, ha jól hagynak magunkra minket azzal, amihez megkaptuk az asszociációs alapot (Mészly Miklós kedves kifejezése a hatvanas évekből). Kevésbé számunkra exkurzív, ha a városap kurzusa mellől letétnek minket a szántelen, szagtalan korrekt-séghez, és még ha megvan legalább ez utóbbi!

A KRÓTARAJZOK, ki tudhatja, talán megint aláhanyatlak árdékesűszempontján. De most, el kell ismételni, itt az egyik legjobb korszaka.

Hunyady Sándor

Majd még a rleyt emeljük ki a alcámbe ekképp, fontosság érzűdhet belűle.

Természetes, hogy hiáaval (meddű) minden vita ámás táborokkal. A vonzalom (az irodalomról árs tápusaihoz is) bensű meghatározottság. Csak annyit a kötelesség, hogy ha valami anomáliának látszik, ásenki se várná épp, hogy...É, mint Illés általam értetűszécista reneszánsza, arról szólni kell, aztán fusson a vá a maga medrűben s ájtján.

Ottlik PRŰZA-dolgaról késsűbb akarok majd még áni egyszer, nem idűzem út Hunyady Sándor tárgyában. Keller vleményét (nagy, érdemleges!) elmondtam már másutt.

Illés Endre, ki tagadhatná, talán Hunyady Sándortól tanulhatta a legűbbet. (Lásd bensű indítatás.) Nem is tudom, nem is nézek utána (nem érdekes!), vall-e errűl a dolgozatban.

Az árs a szokásosnál is szeműyesebb hangűtelű.

Mi a kezdete, mi a lényege, mi a társága?

Persze fondorlatos idűzet a cím: A BRŰDENI TŰ JEGŐN. Persze a rálátás azonnal: hogyan élt áSándorka (Brűdy Sándor egyik fia, aki anyjának vezetűknevűt viselte). Szállodákban, legendásan. Kulcs-e bármű életrajzi adat a zárhoz? Illés Endre, szokott modorában, leszűgezi: *áAz embereket is kűlűnbűzű kulcsokkal prűbáljuk felnyitni.*É Ha ezt a

szemléletet vessz; k alapul a kicsit ijedten, ezért is rcszembről a merev fogalmazás a, végig bámulattal kell adáznunk Illés esszé művészetnek: mennyire nem hü nmagához, mennyire ember marad, nem válik mackád ngetűvc (kasszaáráva etc.) soha. Az r k vendég, emeli ki Hunyady cletéről, lcnycnek jellegéről. Sorolja sokféle megálcst. Mit mondott Halász Gábor, Cs. Szabó László etc. Mennyire ellentétes vclmcynek csaptak össze Hunyady Sándor k r; l. Ezzel még nem tenné cridekessé szemclyct, ez tál egyszerű sperhakni.

Hamar megismerj; k novellaárái mádszerct. Hunyady ezerszer elmesclte a kcsz; lú elbeszclst, a vcgcn olyan terjedelemben már, hogy az regcnyel cirt volna fel. De Illés Endre Ázig-vcrig Árai Árá marad, nem szánpadi, urambocsa, haknis, tcvcs... ý azt mondja (mintegy a leginkább az cn szájam Áze szerint korlátozva az Árá valódi hivatását): bizonyos ámondatok csak papáron sz; lehetnek megÉ. A legigazabbak. Rendben van, ebben már elütközik a nekem nem rokonszenves c rz; let ellentcpárja: mondatok... Bár Illés Endre másképp cirtette ezt, mint a ma ledivatlá felfogás vallani bárta. Hagyjuk a mondatot. írÁ lakhat szállodában, vándorolhat postakocsival stb., Árá az Árás vcgsú kisugárzásával crvcyes, annak rvcn, annak mcvcn etc.

Szárakoztatáan ismerj; k meg a korabeli novellista- és tárcaárá cletet. A lapok zsarnokságát, vagyis az ; zletct. Lásd Kosztolányinál a k r r mk ltcset fogalmát. Ha csak k r r mnyit lehetne Áni... háát az lenne a mű, ott kellene igazit alkotni. Illés mintha mindig ellenüzníc alanyait: t bbnyire csak azt Árja meg, amit maga clet meg vel; k. (Még ha Kazinczyrál van szá, akkor is: Kosztolányit idczi a leghitelesebben a nyelvájáá bizarr clet- és irodalomfelfogásának tárgyában: erre is visszaterek.) Van ebben a szemclyességi mádszerben já is, rossz is. Fokozza az esszé anyagának hitelct, de novelisztikusságát ugyanagy. Mondom, el tudom képzeln, tcvcnknti szakaszokkal lesz mindennapi kenyér (?) ez az esszctápus vagy henye impressziáhajhászás.

Hunyady clete művcnek aranyfedezete a mindig m g tte leselkedő halál volt, Árja Illés. Nem mintha betegségek ágy k; l nē gy t r tck volna Áánkat. De a korai ngyilkosság bennmaradt golyája... 1 szef; ggú tulajdonságok-e az ilyenek: tegy; nk pontot... alkudjunk meg... Ássunk tisztán... semmi sincs sehogy... Kérdések kérdései. Hunyadyra mindegyik jellemző volt, mind a áncgyÉ vcglet. Csodás azonban, milyen kÁrismcket ad Illés Endre: à[Hunyady] Ágy Árja le az Árulást és hazugságot, a megcsÁfolt és feladott remény, hogy a sokféle gyengésé és aljasság mindig a halál egyik Áarca.É

S jelenetezi is: àà HÁt nem erről van szá mindenhol? à kérdézi minden Árása vcgcn.É

A KRITIKUS VALLOMCSA című alfejezetben (kritikusok, cridemes elolvasni!, kritikusok kritizálái, Ágyszintcn) megint a saját szerepct elemzi. Miért is ne tenné? Hogyan reagált ű Hunyady Sándor novellaművészetre. Miért nem nyugodt a lelke Ágy utÁlag.

Pedig az lehetne. írÁnknek tÁz-tizenegy (ha nem t bb) remeklcst ismeri el. Az Árá kiszolgáltatottsága bántja. De ez az odavetettsé; nk akkor is megvan, ha nem kritikkussal Állunk szemk zt, hanem csak Átme; nk a LÁnchÁdon, aztán szembej n egy ismerős, és rákérdez valami irodalmi dolgunkra, amihez vcgleg nem lenne joga, amelyhez semmi Ádon nem c rthet, és mi a válaszuk? K z ny s tudott-e lenni Kosztolányi? Holott azt Árta vcg; l egyre.

Hunyady mintegy nn n tcmÁinak (tcmáfelfogásának) clú ellentéte volt. Nyilván (Ágy veszem ki Illés szavaiból) a csupas idegvégződés csokornyí c rzkenysége. Szomoró az ű halála is. (Ahogy KrÁdy vcge a az elerütlenedcs a, ahogy KafkÁc... s megkérdézz; k, mit c r a cletk ilyen fcnyüzése mind, tessék, a nagy prÁgai Árá alakjai nem voltak képesek crideklüdcst tanÁstani a tÁplÁlck írÁnt, azt gyanÁtották szent; l, hogy

egy cset hossza is kevés egy ponton tál már ahhoz, hogy a szomszéd faluba átérj; nk...
 Am ez nem vcd meg a t; dúbaj iszonyatosságaitál, a szanatáriumba akkor be kell men-
 ni, cs'eket is ále kell nyelni, cs'gy tovább. Mellékesen jegyzem meg, hogy manapság
 nálunk az áát kevés kivétellel ágy kezelik, mint anno a szerkesztőcgekben a már fog-
 gatlan oroszlának számát Krády Gyulát. Ma a normális állapot már maga a siralom.)

Megkérdi Illés Endrét Hunyady, aki mint sorsába, ágy t' rúd' tt bele nyilván kriti-
 kusba-kritikába, meg ez valami gentlemanscg is volt nála, persze, megkérdi: hát halála
 után mit á majd rála? Illést bántja utálag, hogy nem sorolta el neki kellő nyomatékkal
 a zavarban vagyok! á a nagy novellákat szcpen rendre. Helyette azt mondta, hogy
 cvekgig nem tud majd áni rála. S hogy ezt ágy ája le: *árAdad... SÁndorÉ*, belop valami
 pátoszos czelmességet, valami áaszongya-elemet á a gangrá, ami csak ritkán veszedel-
 me az Illés-esszének, de ha elúj' n, igencsak karzatnak játszva ront az értékén, amalgám.

Örley István

Kicsit kijátsszák út Ottlik ellenében náha (1 rleyt), Illés Endre hiteles áái lénye nem
 engedélyez effélt. Já, az iméntiekkel ellentétes érték, kemény cse valaminek, hogy
 1 rley, aki á mondjuk á Medve Gábor az ISKOLA A HATÉRON egyetemessé tágítani vá-
 gyott kisvilágában, rémségnek tartotta, cs' a normálisé csetbe visszatérve (bár hosz-
 szabb tényleges szolgálat után, mint az első adandó alkalommal ki- cs lelépü Ottlik)
 egyszerűen félre- pri. Volt, ami volt. Ellentétek. áGoethe cs Schilleré, áBabits cs Kosz-
 toányiÉ stb., semmire se jutunk a polarizációkkal. De szempontnak (kivételesen: tén-
 leg hasonlat minden, holott nem az) já. Ismételj; k el: Ottlik á a később éru típus, aki
 nem volt olyan érces kritikus azonnal, mint 1 rley István, a továbbiakban viszont é-
 vezte a tálcú elünyct, kibontakozott, elemibb erejű hatástényezője lett (brr?) a csá-
 focska magyar évtizedeknek á, igen, Ottlik annyiban játszott rá a kúszegi alreál vilá-
 gára, hogy sorsunk példázatának tekintette. A sors bosszája (ne sorsozzunk!) Musil
 T1 RLESS-cnek reá mindig is árnyékot vetü példája, holott az ésszehasonlításnak sem-
 mi alapja, a hasonlóság merüben k' r; lmény szerinti. Hagyjuk ezt is.

1 rley maga áa karát keménységé (bocsánat) Illésnél. Legenda, megint számos á go-
 noszkás tárgyilagossággal feltárt á kis hiba jegyében. 1 r' k'rcvnyüscget nem a sz' rny-
 szervezet hatásában (iskola) keres. De csetben mindenre képes, csak hosszabb érvé-
 nyek fenntartására nem. Lásd házassága, csetberendezkedése. Jáserén mcg a bom-
 batámadás lefájását sem tudta megvárni, vagyis jáserén ezért halt meg. Mert tál ha-
 mar j' tt el az áváhelyrül. Elszáni egy cigarettát.

Ha lefejtj; k esszérül a sok-sok szcpcscget, j gyesscget, áái tr; kk' t cs novellistaigaz-
 ságot, ez marad Illés krctaportrécibál? Ugyan.

Ha alaposabban boncolná alanyait, megt' rtenhetne ilyesmi? Meg.

E káérteties határon mozog, mint minden kockázatos irodalmi mű, Illés Endre esz-
 scisztiájja. ° pp a legjobb darabokra áll ez, gyanítjuk.

1 rleyrül bizonyára jobban, másképp etc. ismerik a Nagy Legendát sokan, akik idü-
 ben k' zelebb clete a dologhoz. Magam lassan negyvenvalahány éve clek az á ismétlem
 á elemi legendával. Ahogy 1 rley István, a szánikritikus hirtelen ott hagy csapat-papot
 a szigeti SZENTIVCEN° J-elüadás sz; netében, elvágat. Illésnek ezzel magyarulza d' ntc-
 scé: nem én ártam a darabot, nem én vagyok a Sziget cs ez a nyári cjszaka, nem én
 vagyok a Puckot játszá szánészü. (ý lett később a felecsge, hamarosan elváltak. Mi-
 után megteremtüdt' t a veretesen polgári-művészi k' rnyezet, szc p áasztallal stb.
 Lásd 1 rley cs az é' r' k' érvény.)

De ahogy Kazinczyrl ezt idézi Kosztolányi szavaival: lett sszevtette az irodalommal, irodalmát az élettel... s erre bizonyíték, ahogy leányait elkereszteltette, csuda görög nevekre vagy mikre... nem is folytatom.

S még mennyi ily ámulat hemzseg a KR TARAJZOK lapjain. s milyen szerves, bont-hatatlan egsz ez a könyv. Mindenütt ugyanazt mondja s ugyangy. A jelleg szmt, a zsáner. Ahogy Krúdynál szinte semmi trtcncs nincs, ahogy Hunyadynl, pp el-lenkezleg, a vgcn  sajnálatosan  minden: a pocn, Illés Endre mintha magcvtette volna a kornak ezt a flmltas szellemét, és nagy frissességgel tolmácsolta volna nekünk... nekem 195758 táján.

A csoda az, hogy e m, Illés esszcmve rk feltámadásra van tlve. Mert hiába sz letnek szakszerű dolgozatok, pompásan eleven tletsok, valami igény nem avul. Az, amit szépirodalomról szlva a szpr szolglhat ki csupán. Kellr Andor, Kosztolányi, Illés Endre... hogy k lnfle rttkeket tegyünk ssze. De a KR TARAJZOK is messze fölötte jár annak a szintnek, mely alatt még helye van a henye s méltatlan mltatlankodsnak.

Flek, henyeség volna azt mondani: br tudnánk egymásról, hitelesebbftk, gy rni, ahogy . De az is lehet, hogy méltatlan méltatlankodás ez csak. Kr számon kérni olyasmit, aminek a kora  menthetetlen ljrt. S könnyen lehet, hogy valaki rlam gondol ilyet e sorok olvastán; s még jó, ha ennyiért csak.

Taln ezért j sszevteni életemet az irodalommal, irodalmamat az élettel; utols menedéknek a mfordst tartani... mert ugyanaz szokott ktflekpp hatni, ha valami egy tmb módjára hiteles. Már ha. Flleskesedsnk tasz kedvetlensgbe, s ez utbbi inkább a maga szervesssgt termeli kzelterepein, nem az egyszer félretolt kalandot. m e kalandról olvasni, krtanyomokat ltni j.

„Szárnyas gyalogszer”
Szárnyas gyalogszer.

Szabó T. Anna

ÉJJELI LOMB

Nem tudsz aludni. Tres-tágas
sötétség moccan, led.
Nem tudsz aludni.
jjeli lomb szl,
kolompol: vged, vged.

Falevl tapsa, f pengje
egymáshoz fenge hallik,
stt szobádba folyondár tr be:
feléd iramlik.

 kldet zrod, szemed szorrod,
lehunyva tartod,
vetett gyadnak tmasztod hátad:
tartod az ajtót.

gyad lábának veted a lábad:
vjon a tested,
jszaka hangját, stt harangját
kvlrekeszted.

Nem tudsz aludni. Szmllod önnön
szdobogsod,
sötétség tjt, éjszaka kútját
beljlrl ltad.

Tjdd a lomb s ered folyondár:
betekert végleg,
lclegz lombbl szíved kolompol:
vged van, vged.

UNDOR

bogár fekete háta fldrg a lefolyóban
nyomkodni pusztá kzzel tfr-e belefér-e
két megspórolt konyakmeggy a zsebben sztlapulva
benylni tapogatni langyos ragacs a vére
vletlen belekapni egy idegen hajba
ahogy a zsros fejbőr krm alá szalad
homlokkal nekimenni egy vastag szem; vegnek
rezni hogy a lencse reccsenve beszakad
betonon orra esni megfordulni a fldn
a meleg vr az arcon a fl fel folyik
szunyogot pkt lni hnykoldni az ágyban
szennyes folyóban szni vergődni hajnalig

MÓLÓ

A hosszÁ, hosszÁ, hosszÁ, hosszÁ alkony.
Hullám csapÁdik kûnek. TÁgas çg.
Egy vÁzbe dûlt fa sÁrosan mereszti
a part felç roncsolt gy´kçrzetçt.

Dçltûl meleg a kû. SokÁig çgett.
Levont vitorlÁk, elveszett hajÁk.
A vÁz alatt ketyegnek çs zençlnek
az elmerçt karÁrÁk, rÁdiÁk.

NçhÁny gyerek k´vet dobÁl a tÁba.
A hÁr k´z´tt megtorlott a hab.
Az çg nagyon, nagyon lassan s´tçtçl.
A mutatÁk k´zt fekete iszap.

Mesterházi Mánika

TÖMEGVONZÁS

Nem ugyanarra j´ttem haza.
Hogy mondjam el? MegvÁltozott
fçnyviszonyokra, ç vegen szürt fçnyre.
Lecs´kkent gravitÁciÁra. Leesek,
de semmi, elpattanhatok.
A Hold tehetetlensçge nagyobb,
mint a F´ld vonzereje. ° vente
hÁrom centit távolodik. Egy reggel
nçhÁny százmilliárd çv málvá
arra çbredçnk, hogy elszÁllt.
HÁt mit akarok çn ÁllandÁan?

KÓRHÁZI SZONETT

A naps; t' tte r'cszt
a szél elül k' rbeállták a bokrok
m'cg el'cg levél volt az ágon
védelem; l' t kismacskának
tetej'cbe m'cg teny'crnyi
z'rgû levelek gurultak elû a szélbûl
megtorpantak és
továbbmenek; ltek
és meglapultak
ûk meg tanulták a merészkedést
az 't k'ly'k
s a nyurga macskalány az anyjuk
az cp; letek k'z'tt egyed; l
n'czett t'apl'ck után.
° s ahol s; tk'czték a napon
m'ásnap a kand'ár; lt ott
és a k'd
és sehol se volt az úszi alom.

(ESTE)

Megfesz; l a nyakán az az árn
HÁIÁ rajzoládik a falon
Elfelejtí álmában a szobát
De volt már itt és akkor is zuhant

FORDÍTOTTJA VOLT

Mondhatnám Ágy is, hogy megijesztett:
zavart az arcod fordított aszimmetriája
a t; k' rben, mint egy bizonyosság kifordítása,
m'áshova n'cztém a fordítottja volt, mint ha
ikrek m'ásikára k'sz'n'k: nem akartam,
Ágy látszik, elismerni ilyen esetlegességet.

Szakács Eszter

MONDATOK

DialÁgust jÁtszik egy monodrÁmÁban.
Sohasem habozik habozni.
Amulett szavai: regatta cs cben.
HalÁla a fekete zokni.

JÁkedve veszendú lelkeket ejt rabul.
Nem tudja, mit jelent a álvnyaĒ.
Figyelme galamb, mindenholnan elrep j l.
SzÁve szerint tetún aludna.

° bren is mÁshovÁ Álmodja Át magát.
A csĉszĉjt nem teszi vissza.
Felfele nĉz, de meg nem lelte mĉg egĉt.
K j l nben meg cukorral issza.

*

AkÁr egy ÁvodÁs, kavicsokat gyűjt.
KocsmÁzni t bbĉ nem hÁvja haver.
Sokat forgolÁdik ĉjjel, ha v alatt j t.
Kedvenc szÁne mindhalÁlig: úszi avar.

Szeret mezÁláb gÁzolni homokban.
Nevetĉsre ingerli a pajesz.
Vĉshelyzetben ugyan elűsz r s szeroppan.
° s zsibbad a fejbűre, ha zsemlĉt vajaz.

*

Lett volna gyÁszhuszÁr vagy gy ngyhalÁsz.
MÁr kislÁnykĉnt utÁlt babÁzni.
Csak az egyed j l ĉĉshez elĉg merĉsz.
Olvadni meg megteszi bÁrmi.

Elfelejt nt zni virÁgot.
Hogy ägyetlenemĒ, senkinek se mondta.
Este fűz ä bÁrmit odaĉget.
ProfilbÁl hasonlÁt a Loch Lomondra.

*

A sÁvÁrgÁs lett legkelendűbb Árucikke.
HÁt elkĉpzeli a kilenc ves tatut.
Sz j ntelen fohÁszkodik, hogy vĉgre segÁse.
UtÁlja, ahogyan fĉnykĉpeken mutat.

Szakmai ártalom ä tál sokat a halálra...
Pedig hávták Ágy is, ácsillagom, madaramÉ.
Magával t rúdik, nem jut ideje másra.
De csak ceruzaelem, lemer; l hamar.

*

Bábánatos ár zenct hallgat cjjel.
Sokkal soványabb volt tavaly.
Kicsit vacillál, majd magára vállal.
Haja világt, mint zsemlén a vaj.

Dclben t bnyire csak bedobja állva.
Tervezi a nagy utazást.
Szinte íszt n sen házadik félre.
A szobájában táz másikba lát.

Szaja fél bajuszt rajzol a tej.
Hogy mit is akar, folyton elfelejti.
A szünyeg alá, cs sebj.
Nem tudja megérteni, hogy csak ennyi.

V r s István

HASONMÁS A TÚLVILÁGON

Vásározók

Hogy Bakonymérűnek miért nincs folyója, arról csak Isten adhatna szót. Ű neki viszont nem célja ilyesfajta számadásokon megjelenni. ° n magam k; l nben is Ágy d n-t ttem, hogy másképp rendezem ezt a problémát. F l utazom a szomszédos megye székhelyre, ott t folyá is találkozik, cs egymás után le; l k mindnek a partjára, hogy nézzem őket.

Persze most is másképp lett. Sával megrakodva érkeztem, cs egyenest a piacra mentem. ° s Ágy volt helyes. A levegőben tavaszi mozgások érződtek, a zajlani kezdű folyá jellegzetes szaga, a há puha sárrá omlásá a szántá f ldekrűl, alighogy a pnteki nagy-piac tágas udvarába beléptem, máris halszag csapott meg.

Bakonymérűnek nincs folyója, de van két sekély vízü patakja meg nchány halastava. De a halastában csak zsáros, pocsolyázú pontyok tenyésznek, nem szévesen eszi nálunk senki. Ahol rossz a víz, ott nem nű já hal, cs nem lehet já s r t fűzni. Márpedig nálunk a s r is kétszűbejű, hiába érleli a feleségem a legk r; ltekintűbben, az áze olyan, mint a tejé, amibe légy esett. A pataokban még rák se igen terem, de ha a hárrál belenczel, piácakat látsz táncolni, cs bármilyen visszataszá állatok is k; l nben,

aki egyszer látta a piÁcÁk tÁncÁt, annak még a legjobb balettból is hiányozni fog attól kezdve valami.

Ögy lÁptem be akkor a nagypiacra, hogy nem volt semmilyen tervem, de a szag egykettőre Átba igazÁtott. Halat kell venni.

Csakhogynem láttam sehol a halÁrust. Kismalacok r f g cse hallatszott, és a hideg, pikkelyes halszagba barna disznÁszarszag melege maszatolÁdott. Csirkék emelgették fejüket, valaki olajos magvakat Árult. Nem igazodtam ki a piacon, és ez meglepett. Kérdezűsk d ni persze tilos. Nem szabad másoknak tippet adni arról, hogy ma mit érdemes venni. Nem mindenki írzi meg, mi van aznap a levegőben. Ez a já kereskedű titka kell maradjon.

Venni és eladni n fegyelem kérd cse. A legkevésbé sem a hasznról van szó. Kit érdekel a haszon. Mit kezdhetnék vele? Az eltről. Belépni a piacra, f l m r ni azt a pár száz embert, pár ezer állatot, pár tÁzezer dolgot, pár száz ezer lehetűs cget és pár millió n v cnyi magot, ami ott jelen van, mik zben n c hány kilométerre hatalmas, parlagon maradt szánták f l t t f j ty j l a szél, és nincs arra egy ember se, nincs még egy lyukas cipűtalp se, mivel tavaly elÁrták a gazdát, és már nem vethetett, nincs ott egy szem bÁza sem, f l k p k o d t Ák ússzel a varjak. OdalÁtszanak a PÁnclos-hegység szűt-szűrt darabjai, egy h c ja az erdű felűl elhÁz arra, de visszafordul, nem lebeg f l c, pedig talán megpillanthatná, amint elfut egy nyÁl.

Szerencsére már járnak a vonatok, ezÁttal ilyen messze már nem gyalog kellett j n n m. Hajnali háromkor keltem, begyÁjtottam a konyhán, az ablak fekete j c gvirÁgai m g j l mint valami nemes illat, kutyaugatás csapott meg, macska járkÁlt a padlÁson, hideg, kék vÁ szagát éreztem a szűkek lába alá felt r ni. Ma já napom lesz. A tüzhely már melegÁtt. Csizmát háztam.

Két Ára alatt ért a vonat Bakonymérűrűl az t folyÁ városÁba, akkor már vilÁgosodott. Azt terveztem, hogy narancsot veszek a gyerekeknek. V c r narancsot. De most már visz a halszag.

A piacnak van egy rejtett hátsÁ traktusa jáformán a bokrok m g t t, ahová, tudom, sokan be se mernek l c p ni. Itt Árulnak a legfc lemetesebb kereskedűk, akik nem akarnak megvÁlni portékÁiktÁl. A nagy fejű TÁni, akinek az egyik szeme ki van fordulva, és ha valami jobb Áru akad a kezébe, ű csak rád f j ggeszti azt a gyűr t t selyempapÁ-hoz hasonlatos zavaros pillantÁsÁt, és már el is ment a kedved a vÁsr l ÁstÁl. Vagy a k h g űs Tamás. Nem já kereskedűk űk, birtokolni akarnak, biztos c l vezettel eszik a tavi zsÁros pontyot is, nem értik és nem tudják irÁnyÁtani a vÁltozÁsokat, akkor pedig f l s legesen c nek.

Itt, ebben a sarokban állt most a halaspult, egy k v c r, ják c p ű fiatalasszony Árulta a halakat. Hiszen ez a szag nem is a halakból, hanem a nűbűl j n, c bredtem rá. A szÁjábÁl r Ázsagy k c r pipa cs j ng t t, benne valami sz r nyűs c ges kapadohány c gett, sűt még az is megfordult a fejemben, hogy egyszerűen szÁrÁtott trÁgyÁt t m t t a pipÁba. Egy angolnÁt emelt ki a zavaros j vegű k ÁdbÁl, és sebesen Átsiklatta az ujjai k z t t, k zben kék pufajkába k c nyszerÁtt melle kicsit megpihent a v c res deszkán. HatÁrozott hányingert éreztem, mint aki r c szeg. Odahajoltam hozzá, és a f j l c be s Ágtam, tudok valami sokkal jobbat. A kezem minden meggyűzűd c sem ellenékre becsÁszott a pufajka alá, melle a zavaros ruhák k z t t inkÁbb valami hasi hájt m nek c rzűd t t.

o n is, mondta, és hÁtrahÁvott a sÁtor m g c. Hatalmas f c m tek nűbűl egy m c r hetetlennek tűnű halfarok meredt ki és csapkodott rem c nyvesztve. Harcsa, hangzott m g ttem b j szk c n. Még meleg kezemmel f c l redobÁltam pár j c g darabot a vÁz szÁncrűl,

és belebámultam a rettenetes sz rnyeteg kcpbe. A szája mint egy rászászán felhold, amiben fogak vannak. Elt; ntet mindent, ami elcbe ker; l. Az ijesztü bajszok a zománcozott edcnyfalon f lkunkorodtak. Ez a nû hallá változtatta a fcrjct, és most eladja, gondoltam. Vagy cpp û is hal volt, jutott eszembe a szaga, és valamiért bosszát akar Allni vetclytársán. így vagy Ágy, crtettem meg, olcsán fogja adni.

Nem bárom hazacipelni, jelentettem ki.

A Lacika elvisz kiskocsin az Állomásig, ugye, Lacika. Hogy ki lehetett az a Lacika, nem der; lt ki, sehol egy ember nem volt a k zel; nkben. Talán az egyik pontyot mcg utoljára emberrc változtatja, gondoltam. A sz rnyeteg aprÁ szeme mintha kacsintott volna, vigyÁzz, nehogy te is mellettem vcgezd. A szájában horgok, ki nem mondott szavak.

A fejct elviszem, de mit csináljak ennyi hallal, akadkoskodtam, és k zben figyeltem a vázi arcot is, hogy csakugyan crti-e, amit mondok. Meglendítette a farkát, és hatalmasat csapott felcm, nyirkosan, nyálkásan egy centire házott el az arcom elött, megremegett a lábam, ha eltalál az ; tcs, bizonyosan sszeesem. így csak az ; st dült f l, lágosan habozva a csizmámra dült a v/z, a sárban pedig egy szerencsctlen hal evickct, aki most nem is tűnt annyira nagynak.

Nem kell, mondtam, és sarkon fordultam. A nû utánam szaladt. Miért?, kcrdezte esengve, mintha csak cn volnc az egyetlen vevû a piacon. Nem kell, ismcteltem cs k ny sen. Csupa kosz.

Lemosom neked, mondta, és cigányosan barna szemcvel Ágy nczett rám, hogy feltem, menten halászassá változom, és egyik karmomba út vcve, a másikba a nagy halát, átrep; l k vel; k a folyán, a határon túlra.

Visszamentem. K zben elüker; lt Lacika, egy magas, pattanásos kamasz fiÁ, már a deszkára emelte a halat, egy v d r vizet zAdtott rá, és vÁrta, mit parancsolok. Az anyja, mert nyilván az anyja volt, megkcrdezte, agyon; ssem?

Persze, válaszoltam, de r gt n rácbredtem, hogy hibát k vettem el, mert az árban mcg nem egyezt; nk meg. Nincs semmi pcnzem, tettem hozzá gyorsan.

Nem baj, felelte, és egy kis balta tompa vcgcvel hÁromszor egymás után a harcsa homlokára vÁgott, hallottam, ahogy beszakad a koponyája, láttam, hogy vcr nti el a szemct meg a rászászán száját. A látványa ettül nem lett megnyugtatóbb, ezcrt kcnytelen voltam arra a halászlcrc gondolni, amiben este, már Bakonymcrrún, majd viszontlátom ezt a fejet.

Fcrjnci vagy?, kcrdeztem, az elk vetett gyilkossÁgra utalva.

Igen, de ha Ájra a városban jársz, meglátogathatsz, csak ne piacnapon.

n mindig olyankor j v k, feleltem, de már vontam is volna vissza. K zben Lacika elúállt a kerekcs kordcval. Hol laksz?, kcrdeztem, hogy kik sz r; ljem a csorbát.

ý kinyitatta a táskámat, és válogatott. Nekem nem pcnz kell, mondta.

Tudom, suttoztam, Ágy, hogy csak az arcom elc hullá hajtincse hallja.

Tcged legsÁvesebben sÁba tenncclek, mint a sonkát, mondta, mik zben fizetscgcncnt kiemelt nchány elüre csomagolt zacskÁval a táskÁmbÁl. Az ár meglehetősen alacsony volt. Egy pillanatra odafordult hozzám, és olyan hirtelen, hogy viszonzni se volt idüm, szájon csÁkolt. Mintha maga a tenger lend; lt volna az arcomig, hullámzÁst hallottam, mclytengeri fcnyek villÁdztak. J v k mcg, ny gtem, a harcsára ncztem elke-seredetten, és intettem a kordcnak, hogy indulhatunk. Ahogy a koci z tyk lüd tt, a hal meg-megrÁndult, mintha cne.

Talán ha nem volna itt ez a Lacika, akkor az egyik hádra mennék egyenesen, és visszadobnám a halat, gondoltam.

Lacika mintha csak nekem felelt volna, már nem cí, mondta, csÁgy tünt, egy k´ny-csepp jelenik meg a szeme sarkában, amit morzsolva próbál elleplezni.

Az Állomáson vaskampát forgatott a hal kopoltyájába, Ágy adta a kezembe. Egy nagyobb darab zsárpapárt fektettem a hátamra, azon támasztottam meg az állatot, a kampát két kézzel a fejem mellett tartottam, messziről talán Ágy tünhetett egy szembejövűnek, mintha két fejem volna.

Akkor viszlát, mondta Lacika, és még intett is, mintha nem is túlem volna el. Biztos csak közfelől, gondoltam. Mit is fogok most csinálni? Van még félár a vonatig.

Az ördög torkában

Amikor az évtvenkilés harcsával a vállamon felkapaszkodtam a vonatra, havazni kezdett. Hogy a napközben már csüregedezni próbál a tavasz helyett visszafoglalja a téli, az nem zavart, az én évszakaim az úszás és a téli, bennük mozogok a legotthonosabban. Szüret idején és disznágvágás idején. Meg a szüretet követő bűngészkor. Úszás és téli között. Sétálni a már leszüretelt szőlőhegyen, ahol egy hónapra érvényesül a tulajdoni határok. Mikor a kisbárta bejelenti a szüret végét, attól fogva mindaz, ami még a szőlőkben kint van, köztük. Főnt hagyott, két hete még csetlen fejtűk, a dörben meg-nűtt Áriás Áritűk. Lehet keresztül-kasul járni a máskor annyi tulajdon által szét-szabdalt hegyen. Én akkor is mentem, amikor nem volt szőlőnk, akkor is, amikor volt. Szeretem a ködös, deres hajnalokat a tarka levelű tükök között, nyulak bodrozódás lehetett, bár az állatot már nem tudom ott kapni alatta, a raka kilágá nyelvűt egy levél alá. Nem beszélek senkinek ezekről a dolgokról. Tudok titkot tartani.

Csak a feleségem sejt, hogy valamicskét értek az állatok nyelvén, ű se szól róla, hátrajd a kacsákat elcsendesíteni, de nem jón utánam, nem kérdez, nem hallgatádkik. Ez a harcsa is, itt a hátamon, ahogy átszivárog hideg nedvesség az odavetett zsákon, zakán, mintha mondana valamit. Pedig az lehetetlen. Az Árus agyoncsapta.

Az előbb már egyszer azt hittem, hogy vele beszélgetek. Támaszkodtam a vállástermi padon, nem lehet jegy nélkül felszállni, hallom meg jáformán a fejem mellett, mintha a kopoltyúból jönné, kövületlenül onnan, ahol a kampá bele van vágva. Odafordulok, de csak egy fogatlan régember arca jelenik meg egészen közel, akár egy lebegő léggömb, nem érzékelem a testet, egy léggömb, amin át egy régember néz és beszél. Van jegyem, felelem, végre lejött, a hal mellett végigcsúszik a padon, nincs senki a vállásteremben, a kis dobkályha csendesen fejtű, de nem ad meletet. Az arc már a bukáblak magasságában sodródik, talán elaludtam, jut eszembe, megrántom a vállam, a mozdulat végighullámoz a harcsán, csap egyet a farkával, a tálsá padon felriad egy alvó régember, zavartan emeli rá a szemét, megismerem, ű volt az, aki az előbb beszélt hozzám.

Nem magára gondolok, mondja, a halnak is kell jegy, mondja, én meg legyintek. De azért, amikor a vonatra felszálltam, megcsapott egy kis nyugtalanság is, mi van, ha tényleg igaz volt az éregnek. Az ilyesfajta kételyek csak arra ják, hogy elvegyék az ember magabiztosságát és tényleg bajba sodorják. Mikor tehát kárá köcsössel végre bejött az út folyóvárosának állomására a vonat, inkább sértve éreztem magam, amiért megvárakoztattak, azért se voltam hajlandó felni.

K zben eleredt a hÅ, cs olyan gyanÅm tÅmadt, hogy az utazÅs is hosszabb lesz Bakonymcruig, mint a menetrend szerinti kct Åra. Holnap szombat, disznÅtoros vacsorÅra vÅrjuk a sÅgoromcikat, ennek igazÅn tudok r j lni, a tcl utÅjÅnak nagy evcsei, a hurka a ropogÅsra s j lt krumplival, a toros kÅposzta, a friss tepertÅ cpolyan kedvesek a szÅvemnek, mint a b ngcszcÅkor talÅlt jÅkora t k, amit ki szoktam vÅjni, arcot vÅgok rÅ, a szÅjÅba fogakat szÅrok, cs egy gyertyÅval a belsejcben kiÅllÅtom az ablakba. Ilyenkor meg borcrt megyek a pincbe, jÅ mÅr az Åj is, legalÅbbis ihatÅ, de engedclyezek egy kis tavalyit vagy tavalyelÅttit, nem lehet k j l nben vcgig j lni egy estct gyertyÅnÅl a mosatlan tÅnycrok k zelcben, mikor a tepsiben mintha cÅne, Ågy tekereg a mcg ki sem hÅlt zsemcÅs vcres hurka. Holnap este. De addig mcg haza is kell jutni. A szcl pedig hordani kezdte a havat, benne d c g j nk az ÅtlÅtszatlan, fehcren vibrÅlÅ s tctben, bÅr talÅn csak dclutÅn t lehet. A fapados kocsiiban alig vannak. A halat egyszerÅn az ablak mellc akasztom, a csomagtartÅra. Le cr az j lcsig, Åthajlik rajta, cs ferdcn a szemk zti pad alatt cri el farokuszonyÅval a padlÅt.

KibÅmulok az ablakon, cs az jut eszembe, mikor pÅr cve, a hÅborÅ alatt katonÅk tereltek ugyanilyen hÅban kct v d rrel. A pincben, ahovÅ menek j lt j nk, mÅr napok Åta nem volt vÅ. Meguntam a t bbiek sirÅnkozÅsÅt, fogtam kct v dr t, cs elindultam a kÅthoz. De tÅl nagy tÅvolsÅg ilyen idÅkben, az ember sosem crheti el. Orosz katonÅk j ttek, v dr st j l a szomszcdos pincbe irÅnyÅottak, puskatussal bet rctk egy drÅga v r sboros hordÅ oldalÅt, cs intettek, hogy tartsam a v dr t a sugÅrban mlÅ bor alÅ. MiutÅn a kct v d r megtelt, mint valami forrÅshoz, mcg Åk is odahajoltak, aztÅn mÅr a lovaikat hoztÅk, azok is ittak. Akkor a hordÅ vÅratlanul szctesett, az abroncsa brongÅ hangot adva lefelc gurult a pince bevilÅgÅtlan jÅratai felc, hallottuk, ahogy gyorsul, de mcg mindig gurult, a visszhang egyre erÅsebb lett. Ez a titokzatos jÅrat, ahol talÅn a gazda titkolt borai Ålltak, a pokol egyik garatja lehetett, amit most ingerelt a fcmgyÅrÅ, klendezni cs b f gni kezdett, morgott, rd g, kiabÅlta a kct katona oroszul, a pinceajtÅt bevÅgta a huzat, nyilvánvalÅ lett, hogy egy szÅjban vagyunk, ami most szct fog harapni benn j nket. Intettek, hogy fogjam a v dr ket, Åk a lovakat vezettck, cs kilcpt j nk az ajtÅn, ami Ågy lÅtszik mcgse zÅrÅdott be. Kint k zben ÅrÅk teltek el, mÅr bes tctedett. A katonÅk lclegzete sÅrga volt a fagyban, a lovakc bordÅ, csak az enycm nem lÅtszott. Ågy tÅnt, hogy a kct orosz tÅlem is fcl, de nem mertek elengedni.

Maguk elÅtt hajtottak, elindultunk nyugat felc. j k lovon, cn kct v d r borral. MeglepÅen nagy tÅvolsÅgot tett j nk meg hajnalig, de rossz felc ment j nk, nekem nem volt s j rgÅs, hogy utolc r j k a frontot, amikor csak lehetett, eltcrtem az irÅnytÅl. Hajnalfelc arra lettem figyelmes, hogy valamelyik horkolni kezd a nyeregben. MegÅlltam. A kct lÅ is megÅllt. A gcppisztolyok leeresztve, a lovak s r cnycbe bukva fclrefitult szlÅv gye-rekarcok. Letettem a v dr ket gondosan a lovak elc, azok mÅr ismertck az Åzt, pr j sz k ltek az undortÅl, de ittak valami kcnysernek engedelmeskedve. A hatalmamban vannak, gondoltam, de cn sohase vÅgytam semmifcle hatalomra. Vc g j l is mi a bajom vel j k? Nem bÅntottak, bÅznak bennem. Eszk znek hasznÅltak, sz geztem le. Fclretoltam az egyik lÅ fejct, beleittam a borba, aztÅn mÅr futottam is. Az egyik katona felcbredt, a mÅsikat szÅlongatta, egyre messzebb rÅl hallottam, hogy veszekedni kezdenek. Futottam bele a cefrezagÅ lila derengcÅbe, bokrokon, cserjcsen Åt, hogy ne tudjanak k vetni, bÅr biztos voltam benne, meg sem prÅbÅljÅk. Futottam a patak jegcn hazafelc, cs talÅn nemcsak most kc pzelem, hogy az jutott eszembe, milyen jÅ volna, ha Bakonymcruinek lenne folyÅja. De talÅn lakik ebben a sekcly vÅzben egy titokzatos,

b' lcs 'reg harcsa, akit még Mátyás király telepített oda, hogy figyeljen, és mindent jelentsen neki, amit tapasztal.

A vonat nagy rándulással megállt. Cillomáshoz ért; nek. Nemezcsizmás parasztok szálltak föl, ahogy beléptek, 'sszenéztek, hal, mondták. Aztán mikor meglátták a mellettém lágász'nyet, ami egy felakasztva mintha megnyált és talán el is nehezítet volna, 'sszereztek, és a koci tálsávcg'cn telepedtek le, meg se igen mertek szálalni. Magam is meglepődve bámultam a halat. Sejtettem, hogy mégse d'gl'tt meg, vagy ami talán még rosszabb, van benne egy másik clet, nem az 'vc, ami k' lcs' nveszi. A büre foltokban száraznak tetszett, és olyan minták mutatkoztak rajta, mint egy tigrisen. Ez a hal határozottan nű, Allapítottam meg magamban. Azt beszélik, hogy az egész világ is n' vekezőben van, valaki egyszer azt mondta, Egy kell ezt elképzelní, mint a kelt tészta, ami be véletlen; l a sz; kcs'gesncl j'Ával t'bb clesztű esett, és most lerággja a ráterített rongyot, ki' mlík a v'jdlingb'Ál, ben' vi a konyhát.

Elnéztem a harcsa kackiás bajsát, megpróbáltam kitalálni, miféle idegen lélek ette be magát ebbe a semmibe b'mulá halfejbe.

A kalauz j' tt. Mikor meglátott engem a padoszsz'cdommal, még a jegyemre se volt kíváncsi, gy'v'án f' lnevetett, és már ment is tovább.

Mit is fogunk csinálni tulajdonképpen ezzel a nagy hallal, 'tl' tt föl bennem, most elűsz' r, mi'Áta az ' zletet lebonyolítottam. De ilyesmire nem szabad gondolni, ha valami igazán k' l' nlegeshez akar jutni az ember. K' l' nben is ott volt a pofonegyszerű megoldás. A holnapi vacsorára mégsem disznátorost adunk föl, hanem halat. Halászle lesz és rántott hal. Vajon teje vagy ikrája van? Nem lehet más, csak bak, ahogy egy eln'zem.

A holnapi vacsora megváltozása valahogy mégis elvette a kedvemet. Azt a fcl'Ár'Át, amit gondolataimba merj lve t' lt' ttem, Ájra Át kellett n'znem, és visszabontani mindent, ami a disznátoros vacsora lehetőségre épít. Meg kell v'ljak a k'ct v' d' r' v' r' s- bort'Ál. Az 'rd' g torkában tett látogatást'Ál. Mi mindent kell megváltoztassak, tünődtem.

F' álltam, belenéztem a hal szájába. Ismerős volt a látvány. Valamit bele kéne dobni. Csak egy megoldás volt. Nagy nehezen leháztam az ujjamról a jegygyűrűmet, egy pillanatig bizonytalankodva álltam, hogy nem figyel-e valaki, de a parasztok már leszállhattak valahol, és bármilyen szokatlan is, de teljesen egyedül voltam a kupcban.

Bedobom a gyűrűm. Végül is meg kell találjuk a hasában. Logikusan hangzott, de nem voltam benne olyan biztos. Nem mertem gy'Áva lenni.

Kétf' ujjam k' z'c fogva, a szája elé emeltem az aranykarikát. Mintha a hal egy nagyot s'Áhajtott volna. Vagy megálltunk a ny'Át pályán, és p' f'ckel a mozdony? Nem tudtam eld' nteni, hogy állunk vagy megy; nk. Hi'Ába bámultam ki az ablakon, nem láttam semmit, hi'Ába igyekeztem a s'Ánek z' kken'cst' c'szrevenni, enyhe remegés fogott el, ami Átterjedt a halra is, aztán lassan az ablak ' veg'ct is rázni kezdte, de hogy ez a remegés miből ered, belülem vagy a mozgásb'Ál, abban megint nem voltam biztos.

A szájláthat'Áan nagyobbra ny'Át. Be kellett dobnom, b'Ár elűre rettegtem att'Ál, hogy mit fogok a feleségemnek mondani.

Mintha k'Átba esett volna, a gyűrű egy darabig csak egyenesen zuhant. Aztán nagy csobbanás hallatszott, majd fekete visszhang, mintha a v' d' r' csap'Ádna a k'Át falának, vagy valaki irt'Ázatos m'lysc'gből beszélné. Sohase lesz meg a gyűrűm.

Lej' ltem. Megpróbáltam elaludni. Zavart a halszag meg az, hogy a pokol bejárata ilyen k' zel van hozzám.

Kusza alvás kvetkezett, mintha valaki felmosárongyba tekerte volna a fejemet. Arra ébredtem, hogy kívágódik az ajtó. A kalauz lépett be két katona kíséretében. Kérem a jegyeket, mennyei úr úte.

Ez az, szót oda a katonáknak, azok meg rgt n rám szegeztek a géppuskájukat.

Odaadtam a jegyet. Remegő kézzel lyukasztott. A másikat is, mondta.

Miféle másikat?

Azt, aki ott lát a fogason.

Csomag, próbáltam nevetni.

Ember, maga egy hullát szállít a vonaton!

Csak egy hal.

Rávilgott a zseblámpájával. A harcsa elbűdjt, retteneteset csapott a farkával. Mind a négyen a földön találtak magunkat. A kalauz felpattant, hol a jegye ennek az ideges alaknak?

Nincsen, mondtam, a kalauz arca most épp az ellentéte volt annak a gémből lebegő arcnak a váratemben. Hogy hogyan lehet egy arc egy másikkal az ellentéte, azt nem tudtam volna megmondani, de éreztem, hogy ketten egyjtt adják ki a semmit. Nem szabad, hogy találkozzanak.

Ha nincs jegy, akkor mind a ketten leszálnak. Most azonnal.

Megvenném, indítványoztam. A két géppuska rám szegeződött megint.

Nem eladná a lelkem, porolta le a nadrágját a kalauz.

Kinek kell a lelke, mondtam idegesen, a jegyről beszéllek.

Miféle jegy! Ordította, és közben megrántotta a véscsövet.

A katonák szorosan elém álltak, és a puskatussal lék dnt kezdtek, nincs jegyed, mi! Nincs jegyed? Csak az utolsó kétjtt volt nagy, mikor a lépcsőről leestem a léltésmenti hába. A gyűrű, futott át rajtam, mint egy lévedék, de egyszer csak valami nagy és hideg zuhant rám, átfordult a teste s feszes volt már, mint a hár, ha pattan. Sárral kevert vér száradt a fejemen. A kalauz intett a lámpájával, hogy indulhatnak, a szerelvény lassan tovagyrdjt.

Éjfél és dél között

Éjfélre elméltem, mire hazatértem. Mostantól csak jobbra fordulhatnak a dolgok, gondoltam, amikor a hatalmas halat a viaszosvásonnal borított konyhaasztalra fektettem. Meggyújtottam egy lámpát, hallgattam a kutyák vonásait és kaparásait az ajtó előtt. A harcsa, amit áttalan utakon cipeltem haza, hogy a sálya és a hidege kékre marta a vállamat, most mintha hálás szemmel figyelt volna. A faluban kutyák szegődtek hozzám, de elrugdostam, elkergettem őket, Ágyhogy az évenkilás ragadozótesten nem éktelenkedett egyetlen harapásnyom sem.

Teljesítem három kívánságod, suttogta valásznüleg a hal, bár nem láttam mozdulni a száját, és kéjben is reggel óta dgltt volt.

Feleségem és a gyerekeim már régen aludtak. Belopádtam a szobába, a szájakon lágy, álombeli mczek, az asszony fordult egyet az ágyban, megittél?, kérdezte, de nem ébredt fel. Mit is kívánjak, ezt akartam megbeszélni veled, de Judit aludt, Anna aludt, Ferka aludt.

Visszamentem a konyhába. A harcsa trelmesen várt.

Teljesítem három kívánságod.

Mért nem Ástál el, mikor beszakadt alattunk a patak jege? Nincs hovà visszadob-jalak.

Az esti hazaÁt akkor csakugyan nem akart vcget rni. r rkon Át cipeltem ezt az tvenkilás zsÁkot, amibe egy hal volt belet lve, maga a hal volt, de creztem, hogy a halban valami más is van, a három kÁnsÁgot nem is sejtettem, de olyan benyomÁsom tÁmadt, mintha egy angyal hullÁját cipelném. ° s ha majd a templomba viszem, akkor gratulÁlnak, látja, mégis van Isten, mondják, ott fognak szentÁldozásra, amit soron kÁj l tartanak a kivilÁgtatlan cpj letben egy pár gyertya fcnycnc l az oltár elütt. Ha a pÁrtirodÁra, akkor f l kell vernem egy gcpuskás úrt, aki telefonÁl a pÁrttitkÁrnak, s j rgús, mondja, az meg tÁz perc mÁlva egy dzsipbúl szÁll ki, pizsamára vett f l valami vattakabátot, gratulÁlok, elvtárs, mondja, kezet rázunk, Isten halott. Tudtam, hogy csak túlem f j gg, melyik megoldást választom, cs Ágy lesz. Egy cletre, azaz dehog, egy vilÁgra eldül, hogy van-e hasonmása a tlvilágon.

Nem tudtam d nteni, hazahoztam a halat, cs már azt gondoltam, hogy kcpzelüdcs az egcsz, mikor Ájra meghallottam. TeljesÁtem három kÁnsÁgod. Most mintha az ab-lak m g j l, az udvarrÁl j t t volna.

De hát nem tudtam d nteni, mondtam, mikor a hang elütt megÁlltam. JÁl d nt t-tcl. Ez csak egy hal k j l nben is. Hozd ki ide az udvarra, Ásd el a hÁba reggelig, bent megromlik. Nem kÁnhatsz túle sokat.

MeglÁttam a hajnalt, ahogy gumicsizmÁban vcgigkocog a látÁhatÁron, a tenyercbe k p, cs elkezd kborogatni a talicskÁkbÁl a szenet. Visszamentem a konyhÁba, elol-tottam a lámpÁt. A hal szinte magÁtÁl stÁlt ki az udvarra, havat dobÁltam rá, jcgsa-pokat fektettem mellcje.

Aztán let r l gettem az asztalt, kiszellúztettem a halszÁgot, t j zet raktam a sparhelt-ban. Gondoltam, a teavÁzzel mcg vÁrok. Mit is kÁnhatnck? A fejemet lehajtottam az asztalra. A kcrdc, amit ez a test jelentett, mcgis eldült, tudtam. Nem a halat cipeltem fcl cjszaka, hanem a vilÁgot. Belesajgott a vÁllam a gondolatba. LegszÁvesebben nem is csinÁlnck mást ezentÁl, csak hoznÁm azt a halat a s tctben cs a hÁban. Olyan utakon, amelyeken sosem jártam, cs valÁszÁnüle bÁrmilyen jál ismerem is a k rnycket, soha nem fogok már t t bbet megtalÁlni. Azok az utak nincsenek. J ttem tehát rajtuk. Meg-lepelt a nyugalom, a semmi, a s tctben vibrÁlÁ vilÁgos.

Nem volt ismerús a táj. Mintha a sűrű felhúk lenehezettek, leroskadtak volna a sÁksÁgra, ismeretlen j l magas hegyek emelkedtek k r j l ttem. ° s gomolyogtak, sokkal gyorsabban, mint az akár felhúktúl, akár hegyektúl elvÁrhatÁ lett volna.

Mért nem kÁcrtett meg az rd g, t l t t most f l bennem. KibÁmultam az ablakon. A hÁbÁl csak a hal feje, ez a rettenetesen nagy fej kandikÁlt ki.

Arra cbredtem, hogy a szemembe s j t a kelú nap fcnyc, pedig a konyha nyugatra ncz, cs nyÁri alkonyokon szokott ide bes j tni a nap. K r j lpillantottam, de sehol nem talÁltam magyarÁzatot.

A felescgem ott j lt az asztal tÁlsÁ vcgc n. Rendúr k jártak itt, monda, valami lopott Áru után crdeklúdték, szctncztek a hÁzban is, de semmit nem talÁltak, szentscgelve mentek el. Már megint mibe keveredtcl?

Nem creztem a hangjÁban szemrehányÁst, a pillantÁsÁban se felelúscgre vonÁst. F lÁllt, teÁt t l t t, elcm tette. Ja, meg azt is kcrdeztck, hogy jártÁl-e cjszaka a temp-lomban, azt mondtam, hogy nem. Vagy hazudtam?

Nem, nem hazudtÁl, feleltem rekedten. A templombÁl nem kerestek?

Nem, onnan nem. De tulajdonkcpppen hol voltÁl ilyen sokÁig?

Mindig csodÁltam a feleségem k j l n s crzckct, amivel ki tudja talÁlni, hogy mikor van nû a dolgokban. A halat, Ágy látszik, û se talÁlta meg az udvaron. Gyere, mondtam, cs odavezettem.

A fejet vastag dcr j lte meg, olyan volt, mint egy g cs rt s, nehezen cgû fatuskÁ. Fogtam egy lapÁtot, Ásni kezdtem. Ebcdre halat esz j nk, mondtam. ° s vacsorÁra is. Mindenkit meghÁwhatsz.

VÁrtam egy kicsit. Nem mertem kimondani. Mindenkit meg kell hÁvj!

Csak most bontakozott ki az Állat teljes nagysÁgÁban elûttem is. LegalÁbb kct mcter hosszÁ volt. Hogy hoztat ezt te haza, h kcent meg a feleségem. Nem tudom, suttogtam olyan hangon, mint aki gyilkossÁgot vall be, cs a tetemre roskadtam.

HÁt elûsz r is meg kell pucoljuk, adta meg a jelet a valÁs clet megkezdcscre a feleségem. ° n a kopolyÁjÁnÁl fogtam, û a farkÁnÁl fogta meg a halat, de ketten is alig tudtuk megemelni. A konyhÁban mcg a kinyitott asztralÁl is lelÁgott. K zben az asszony cbresztette a gyerekeket, a fiam gyorsan megmosakodott, cs rohant k rbe a rokonokhoz cs ismerûs kh z, hogy mindenkit meghÁvjon. A lÁnyom is k tcnyt k t tt, dolgozni kezdtek. ° n kint Álltam a kapu elût, cs aki csak arra jÁrt, megsÁlÁtottam. Ha meg nem scrttem, ebcdre látogasson el hozzÁnk. HarcsÁt hoztam a DunÁrÁl. MAr ki tudtam mondani a harcsa szÁt. Tudtam, hogy csak fedcl ez a szÁ, olyan, mint a katica p tty s szÁrnya, nem azzal rep j l. Meglepetcsemre mindenki elfogadta a meghÁvÁst.

A jeges, kÁtyÁs Áton egy autÁ k zeledett. SzÁmÁtottam a látogatÁsukra. A rendûr k. KiszÁlltak, szÁtlanul k zelebb j ttek, Ágy creztem, nincs hatalmuk f l ttem. TalÁn ûk is Ágy creztek abban a pillanatban. Mindenkit meghÁvsz ma magadhoz? MeggazdagodtÁl?

Halat vettem olcsÁn. FÁradjanak be a vitcz urak.

A konyhÁra nem ismertem rÁ, szomszcasszonyok cs rokon eladÁ lÁnyok ny j zs gtek ott, kitÁgult, mint a petÁnia, ha poszmch dolgozik benne. T bb tûzhelyen is nagy lÁbasokban fût a leves, mÁshol zsÁban rÁntott hal kcsh lt, bAr a test mcg jÁformÁn hiÁnytelenul hevert az asztalon. A kct rendûr f ldbe gy kerezett lÁbbal nczte. De hiszen ez egy angyal, suttogta az egyik.

Elnevettem magam. A nevetcs vcgigcsapott az egcsz konyhÁn. KinyÁt egy kemence cpp, az izzÁ piros fcnybe pcklapÁton valaki kenyrcrtsztÁba csomagolt halszeleteket tett be. A kedvenc ctelem.

Angyal, csodÁlkoztam el. TehÁt vannak angyalok?

A rendûr zavartan nczett rÁm, te nem lÁtod?

A f j lchez hajoltam, dehogynem, sÁgtam, k h gni kezdett, mintha egy szÁlka akadt volna a torkÁn.

Az egyik asztal sarkÁn helyet csinÁltak nekik, kct tÁnycron gûz lgu rÁntott halat tettek elcb j k, meg rengeteg krumplisÁlÁt. Enni kezdtek. ° n pÁlinkÁt t l ttem nekik. Ittak. LÁttam, hogy rettenetesen fclnek.

FclÁra mÁlva Ágy kellett kitÁmogatnom ûket az autÁig. Be j ltek, cs elhajtottak. Az utca k zben teljesen ki j r lt, nem volt crtelme tovÁbb a kapuban ÁlldogÁlni, a fiamat mcg elszalajtottam a tisztelendûh z, de û azt j zente, hogy mAr tud a vendcgsgrûl, cs pontban dclben itt is lesz. A tervezett vacsoravendcgeket is ebcdre hÁvtuk. Hogy fogjuk le j lteni ûket?, kcrdeztem a feleségem.

Nekem kellett egy sosem lÁtott kcssel a hal hasÁt f lvÁgni. A vÁgatbÁl nagy rongycsomÁ gurult elcm. A csomÁt kibontottam, pAr kû volt benne meg egy gyürû. Azt sz t n sen f lhÁztam az ujjamra.

Te a jegygyűrűddel fogtad ki ezt a halat?, állt meg mellettem a feleségem. A kezemre néztem. Csakugyan nem volt más rajta, mint a jegygyűrűm.

A kőveket gyorsan a zsebembe csúszttattam, kimentem az udvarra. A kert végében kiszártam őket a hátra. Suttogni kezdtek egymás között, de nem értettem, hogy mit.

Képzelm, gondoltam. Kevés volt az a féltára alvás az asztalon. Beháztak. Mutatták a halfejet a legnagyobb lábasban. Csendesen kiemelkedett a bugyogó paprikás vész-ből, a szőlő kinyílt, meglesz, zágta a forrás levestel. De mit is kértem, rándultam észre. Visszacsapódott a fedő.

Az ereszen megnyáltak a jégsapok, aztán dárdaönt belezuhantak a horpadt házbuckákba. A szobai ablakból kibámultam az utcára. A távolban fűtünk az első jénneplűbe írt zűtt vendégek. Az egyik szomszéd éppen most lépett ki a kapuján. Kijött, hogy az ételszag nem jött be a konyhára. Itt lesz egész Bakonyőrű, gondoltam. Itt valaha tengerpart volt, és a víz egy kis bűt vajt magának. Az bűl vize sekély volt, a vízbe belegázolt egy kutya, és arra gondolt, hogy milyen jó lenne hallá változni. Háta a rákát, az is belegázolt a vízbe, az is ugyanazt mondta. Akkor hávták a farkast. Az is egyetértett. Ős jött a medve. Kifogott egy halat, nem ette meg, nem osztotta szét. De jó lenne, mondta, és visszadobta a dozatát, de jó lenne, ha lenne ember, mondták kárusban. Ez volt az ember teremtsé.

Elléptem az ablaknál. Bakonyőrű létezű város, itt valaha halak is éltek. Felhangzott a dűli harangszű. Kopognak az utcai kapun.

Uri Asaf

KÓTEVE

Soha nem volt még ennyire kűszű ez a város.

Piszkos szűrkűvel elmaszatolt,
oldalára elfekvű kűteve.

Jeruzsálem,

egyre sűrűsűdnek az épűlettű skűk testeden,
minden folt eltűnik, ami beépűtetlen,
minden vadvirűg-forrűs kiapad.

Teveűros,

műg ismerem a megbűvű bugyrot hasad alatt,
azon tűl nem nűzek sehova.

Ncha kívűncsisűgom elhajt a vűrosfalakig,
ahol kűbulűsig tűlt az izzű kűlűtvűnya,
aztűn hosszű hetekre bezűrkűzom űjra,
űs vűrok tovűbb a nem létezű villamosra.

Petûcz Andràs

A NAPSÛTÖTTE SÁVBAN

jennifernek kék haja van, csak
 nhol vannak a hajában narancssárga
 tincsek, aranyos lány, mindenki
 nagyon kedveli, én is nagyon ked-
 velem, őssze is jött már fabiannal,
 aki meg argentin, más jellegzetesség
 nincsen, teljesen normális argentin
 családapa, mellette keltő, meg
 szerkesztő is, csak éppen kicsit
 ősszejött jenniferrel, elég furán
 néznek ki egyjött, nem mintha
 baj lenne jenniferrel meg a kék
 hajával, csak olyan izgága típus,
 és folyton okoskodik, szegény
 fabian meg igazán jelenték-
 telennek tűnő valaki, nem is tudom,
 kettő közül ki a furcsább nekem,
 aztán ott van még bernardo is,
 aki joe-val jött őssze, joe nagyon jó
 fej, szintén keltő, meg novellákat is
 ír, keménykésű srác, bernardo
 egybőlként brazilból jött, regényíró,
 azt mondják, ő itt a legjobb, intelligens
 és őrzékeny, szával bernardo és joe jobban
 ősseillenek, mint jennifer és fabian, meg
 boldogabbnak is látszanak, de igazán
 nem a jennifer kék haja miatt, nem
 hiszem, hogy a kék haja szerepet
 játszana ebben, egybőlként pedig jó
 orosz keltőnő, anasztázija bernardóba
 szerelmes, ezt már bernardónak is
 mondtuk, de ő csak nevetett ezen, meg
 azon is, hogy anasztáziának már erotikus
 álma is volt bernardóval, szával jól meg-
 vannak, csak én fekszem egyedül itt,
 iowa bükféi alatt, az Arnyékok között, éppen
 a napsütötte sávban ä ä ä

RÁKHELNEK HÍVTÁK

kipát hordott a fején,
 rákhelnek hívták, és
 valami keresztény vallási
 közösséghez tartozott,
 tizennyolc éves volt, még
 szűz, ezt általában mindenkinek
 rógtán elmondta, szinte közfogás
 helyett, hogy ű még szűz, és
 nagyon fontos, hogy a fiú is,
 akivel majd elűszír egyjtt,
 hogy az is szűz legyen, Ágy
 menjenek a házasságba, és
 akkor majd a házasságkötés
 után mindenki boldog lesz, és
 egymást fogják nevelgetni, mert
 a férfiak állatok, Ágy általában,
 és meg akarják erűszakolni a nűket,
 ezt Ágy róviden és nagyon
 természetesen mondta el
 róvid beszélgetés után, igal
 kérdezgette, hogy a neve meg a
 kipa, meg a keresztény vallási
 közösség hogyan jűn össze, és
 hogy miért is keresi az idűsebb
 férfiak társaságát, szűval jűl el-
 beszélgettjnk, megittunk hűrman
 majdnem egy féljveg bort, aztán
 őjjel egykor alig akart elmenni, még
 megkérdezte, hogy vajon mahmoud,
 a palesztin írű alszik-e már, és egűszen
 komolyan be akart kopogni a szobájába,
 hogy beszélgessen vele is kicsit, mire
 igal azt találta mondani, hogy ha Ágy
 folytatja, akkor feljelentjűk
 szexuális zaklatásért, erre csodálkozott
 kicsit, és Ágy hajnali félkettű felűgre
 eltakarodott az emeletrűl ä ä ä

Kürsi Zoltán

NAGY-BUDAPESTI SZERELMES REGÉNY

(Közhelyek Könyve)

Késűre jár, lassan elmállik a dclután, meleg még a levegű, ám a napközbeni ájult csendbűl már kezd magához térni az erdő, és a sűrű felül talán valami hüvösség támad, ráadásul a hangok, micsoda sustorgás ez, innen is, onnan is motozások, ágroppanások és zizzencsek kelnek, kijelén sen, ahogy a gdrásfelőton végigdűg a pokrácokkal bűclett, bűrűlcses, kűnyű kis lovas kocsí, cűcűza, vagyis cűhűcűza, ahogyan a folyáparti ház asszonya mondja, cűhűcűza, kissű vontatottan cű oda sem figyelve, cűppen, akárha egy kűcsűcűges cűelűdet szűlűtana, unottan cű szomorkűs fűradtsűggal, de azűrt soha nem tűvesztve el a megfelelő hangűlyt, nem tűvesztve az odaillű talán mert azt hinnű, hogy akár egy ilyen aprű vűltozűs is kűzűkentheti a megszokott rendet?, talán mert gondolkodik rendűl cű kűzűkencűsekrűl, talán mert nem, milyen volna, ha elpattanna a fonalakatű szűzetartű szűl, egy vűvatlan mozdulat, kicsi vigűzatlansűg, cű egyszeriben szűtbomlik az egűcsű kűteg, cű akkor se felvenni, se megtartani, mert nem is egyszerűen szűrtehullik, de rűgvest kibogozhatatlannű vűlik, maradjon tehűt a megszokűs, ambűr az az asszony alighanem még akarattal sem tehetű meg, hogy műskűnt szűljön, mint ahogyan szűlni szokott, hogy műs hangűllyal tűvozzanak tűle a szavak, mint ahogyan tűvozni szoktak, mi is volna az ember, a lehetűcűgek metsűcűspontja, szűcűcűgesen cű reműnykeltűen hangzik ez, de hol maradnak a bűlcűsessűgek arrűl, hogy mikűnt műlnak el felűl; nk a lehetűcűgek, pűrűgnek, mint a lejtűn legurűtott kavics, elhalnak, mint az elkiűltott szavak, zaj hűv elű zűrgűst, zűrgűsre felel a zaj, csak hogy ezzel legyen még teljesebb a cűsend, cűhűcűza, ha valaminek nevet adunk, azzal meg is szű letik.

Bandi cű Lujza, vűgy hűvűk a kűt lovat, lustűn lebben nűcha a farkuk, rű se hederűtenek a legyek.

Augusztus van, cű még most is tikkasztű a nyűr, az a fajta meleg, amikor kora reggeltűl alig lűthatűn aprű, fűnyes bogarak szűtűlnak minden; tt, talán most rűppennek fel a fűldrűl, talán a tűppedt levelek alűl, az avarbűl, a gyűkerek mellűl, ismerni űket, egyszer csak kibuknak az árnyűkobbűl, s műr ott hullűmzanak a bokrok fűlűtt, cű feljebb, feljebb, feljebb, tűncolnak a facűcsokon, a remegű levegűben, belűl; kűrűd a forrűsűg, belűl; kűtűplűlkozik a nyűr, izzű pontok, szűkrűzű, el-eltűnű lűngocskűk a lombok kűzti lyukakban.

Az vűtsűzűrlű szűzehajolnak az vűgak, ami alűrűl indűzna felfelű, az műris odafűntrűl vűgazik tovűbb, ami fentrűl ereszkedik lefelű, eltűnik, hogy műsutt elűbűjva tűrűn vűjra vűt. Mit nűz; nk e sűtorra tekintve, a leveleket, avagy kűzűt; k a rűcűket az vűg felű, mondjunk annyit, hogy amikűnt nincsen, aki a hűsos levelektűl lűthatnű a fűldbűl felnyomulű gyűkerek, vűgy műskűlűnben, még ha tudjuk is, hogy cűszrevűtlen nűvekszik, csak azt lűtjuk, milyen moccsatlan ez a fal.

Bandi cű Lujza rűvidre vűgott sűrűnye vizont megrezzen minden egyes bűlintűsuknűl, lűcűcű cű bűlintűs, mintha a megkezdett utat helyeselnűk, kűt lű annyi cűven vűt egyműs mellű fogva, kűt kűrdűs, cű egy biztos, hogy Bandi cű Lujza nem vűlaszol, tűműtt sűrga-barna a sűrűny; k, csűkos, mint odafűnt a házban a szombatokűnt a

cseleedszoba melletti kiskamrábál a hajápadlára sikálásához elüszedett bürpántos sárrolákefcik.

Pcra, Ágy hájja a kocsi, t'mzsi, bajszos, fekete ember, az a fajta, aki soha nem tud Ágy megborotvátkozni, hogy máris ne s'cttlene az állán a borosta, a haja mint a drát, g'nyedten j l, fcl kcczel tartja a gyeplyt, a másik keze a bojtos hegyü ostorral a t'rdcre simáva, s'cttkck, durva vászonnadrág, fakcregdarabok a k'rmei.

çlmosan, fclig lehunyt szemmel n'zi Pcra a lovakat, f'nyes bogárszárnyak a csillogás szürszálak is, n'cha d j nny'g valamit csupán, çrthetetlen j l elnyelve a szavakat, talán a lovak nevét ism'celgeti, talán mást, çppen a magasra n'utt Átszeli vaddohány nevét mondja, vagy a jobbra-balra hirtelen megny'Á tisztásokon állá magányos f'král beszeli, azt azért ne higgy j k, hogy nem ráluk, hanem hozzájuk szál, Ámbár miért is ne, volna itt t'rt'net és eml'k çppen elçg, m'g ha nem is mindig szavakbál és mondatokbál rakádtak 'ssze, vaddohány, legyint Pcra aztán szel'den az ostorral a lovak fara felç. Hátul pedig a vasalt kerekek h'ztak kettős szalagot a langyos porba, igaz, ezt meg inkább csak gondolni lehet, tudni azt, aminek minden tudás szerint lennie kell, de most m'gsem láthatá, van is meg nincs is tehát, hiszen lassá felhük szitálnak a kocsin m'g'tt, felszálltak, s nem akarnak mozdulni már. Elmosádott Árnycok a f'k, barna foltok a bokrok, csupán a nap'ny t'r át v'r's sugarakkal, porszemek keringenek, k'csei a d'clután, v'r's felhük, s benn j k a gomolyg' fekete foltok, v'r's felhük derengü aranysegçlyel, mint az eml'kek.

Hossza és egyenes az Át, Ágy ringat a kocsin, mintha nem is a f'k k'z'tt gurulna, de odalent, a folyán ringatázna, egyre lejjebb, d'clnek, a hátár felç sodorná az Át, z'ld felhük az çgen, porfelhünyi k'd a v'z f'l'tt.

K'ct kisgyerek b'ájik hátul a bür jlcsek k'z'tt, lecsászva egçszen a kocsin padlatára, 'sszekucorodva a l'aszag' takará alatt, kisfiá és kislány a sz'rás, meleg kunyhában, z'ld sátor, barna sátor, egymáshoz simulva a homályban, nincsenek lovak, nincsenek f'k, nincsenek d j nny'gçsek, és nincsenek napsugarak, csupa titkos z'rgçs a világ.

Ez a pokr'c, ez a mi lakásunk egy nagy haján, mondja a kislány, egçszen k'z'elrül suttogja a fiá f jlcbe, nem is suttogja, inkább csak leheli, nedves ajka a fiá f jlcimpájához çr, r'ászasán a r'ászasánhez, tudod, utazunk a tengeren, bodorodik a f jst a k'cm'nyekbül, zumm-zumm, hallod?, járnak odalent a gçpházban a dugattyák, verejt'kes munkások fütének, az arcuk csupa korom, k j l'nben meg teljesen olyanok, mint a Pcra, dolgozik a güzgçp, fehéçr habokat kavarnak a propellerek, ez egy Áceánjár'ám, három hajácsavarja is forog, vigyázz, hogy ki ne essçl, hiszen te m'g Ászni sem tudsz, ráadásul nem láthatjuk, mi van a v'z alatt, annyit mondok csak, hogy mindenféle r'cmçges fenevadak, f'rcszfogak és cakkos uszonyok, addig já neked, máç velem lehetsz.

Nem láthatjuk, b'álint engedelmesen a kisfiá, s m'g jobban 'sszeházza magát a takará alatt, izzadság csordul a hátán, nem láthatjuk, s az orra egyszeriben megtelik a kislány hajának illatával, f jlcit csiklandozza a lány sz'ja, a suttogása, bizony, já, hogy ketten vagyunk ezen a nagy haján.

De ha ketten vagyunk, akkor mi ez a csattogás, s vajon honnan j'ennek ezek a k j l'n's z'rgçsek, és lehet-e egy tengeri güzhajának ny'ári porszaga, lehet-e egy tengeri güzhajának cs'püs l'aszaga.

A kisfiá levegüçrt kapkodá, hirtelen kiszáradt sz'jára cs'ppen f'l'cbe hajlá núvçre izzadsága, izzadság vagy nyál, s'ás, ami çdes, çdes, ami s'ás, ha nem mondja ki, talán nem is gondol semmit, homlokát felházott t'rdchez szorítja, talán csak a t'rt'net ad

neki szavakat, a f'lcbe borulÁ pokrÁc homÁlya és az erdûn ÁtvÁgÁ lovas kocsi z'rgcse, mi van a vÁz alatt, gondolhatja a kisfiÁ, mi Ászik az emlc'kek vizc'n.

A csc'za mÁr egc'szen a Duna-partra kaptat, nem gÁt az, inkÁbb holmi hordal'cokos domb, k'v'ekkel és ihol-n'chol betonnal megtÁmogatva, felc'cnk; lnek a lovak, lÁm, milyen is a folyÁ illata, milyen is az Át alatti lapos, homokos part s a domb aljÁn szc't-szÁrt nagy, leg'mb'lyÁtett k'vek, a vÁz, ahogy nemt'rûd'm mÁdon folyik, karikÁs, tÁgulÁ gyûrûk, titkos csobbanÁsok és sÁrgÁs tajc'kÁ hullÁmok, és persze mindehhez a szemk'zti oldal k'c'ke borulÁ sűrûsc'ge, k'zel van és messze van, k'c't part k'z'tt a leg-r'videbb egyenes a távolsÁg, holott tudvalevûleg se a csÁnakok, se a legbÁtrabb ÁszÁk nem tarthatjÁk be ezt, oldalvÁst, az Ár ellenben haladnak, hogy szemk'z't chessc'k el a f'ldet, k'c't part k'z'tt tehÁt a leg-r'videbb Át a belÁtÁs és az okos szÁmÁtÁs, nem mint-ha e kettû mindig elc'gnek bizonyulna, a hajdan Kertesre titokban ÁtjÁrÁ b'cresnek p'cldÁul mÁr csak az emlc'ke felelhet minderre, merthogy a testc'bûl a tavaszi sodrÁs kiszÁrta az erût, hajnalra egc'szen lent, BajÁnÁl feh'c'rlett a rakparti k'v'n, c'ppoly feh'c'ren, mint ahogyan egy ing vilÁgÁtott aznap c'jjel mindhiÁba az ablakban abba a holdfc'nyes c'jszakÁba, nem is vettek aztÁn mÁr senkit a P'c'rÁ mellc' a hÁz gazdÁi, Ágy is maradtak elegen, kevesebb emberrel, lÁm, kisebb a gond, ott d'c'g a kocsi a ritkÁsan ÁllÁ fÁk alatt, majd felkanyarodik a feh'c'r kûvel leterÁtett bek'tûÁtra, trappolnak a lovak.

CsupÁn egy alacsony lc'ckerÁc's jelzi, és a gonddal nyÁrt fû, hogy ez a kert mÁr k'zvetlen; l a hÁzhoz tartozik, de beljebb a kis domboldalon 'r'kz'ld'ek Állnak sort a kiszc'lesedû feljÁratig, és fûzfÁk a bejÁrat elûtt, 'sszehajolnak az Ágaik, m'g'tt; k feh'c'rlík az oszlopos tornÁc.

Uzsonnához terÁtett nÁdasztal a f;v'n, feh'c'r, lek't'tt pÁrnÁkkal a fonatos szc'kek, tÁnyc'rok, a terÁtûre fordÁtott poharak.

Od'c'bb, a bokrok elûtt, a virÁgÁgyÁsnÁl otffejejtett 'nt'zûkanna, szÁnes; j vegg'm-b'k a pirosra mÁzolt virÁgtartÁ karÁkon.

P'c'rÁ a ki'bl's'dû feljÁrÁ elûtt ÁllÁja meg a lovakat, onnan mc'g, ahogyan illendû, visszafordulhat a kocsi, vissza a ker; lû Áton a hÁtsÁ c'p; lethez, a hÁrmas istÁllÁhoz és a nagy, fakapus pajtÁhoz, an'clk; l, hogy az oszlopok alatt keresztl; kellene hajtani, hÁÁÁ, szÁl Bandira és LujzÁra, és a bak el; lsû vasÁra tekeri a gyeplût, hangos és valamikc'pp vÁratlan is ez a kiÁltÁs az Álmos vÁrakoza'sban, és a hÁz k'v' l egyszeriben csend tÁmad, olyan csend, mint amikor elûbb egy halk roppanÁs hallatszik, akÁrha egy elfeledett fal maradvÁnya dülne le valahol a tÁlparton, a falu szc'lc'n, vagy egy korhadt t'rszû fa fordulna ki a f'ldbûl az erdûben, hogy minden feltûnc's n'clk; l a porba fe-k; dj'n, s mc'g az Ágai sem recsegnek szanasz'c't, csupÁn 'sszesimulnak a zuhanÁstÁl, puhÁn és k'nyedc'n, mint a t'c'dre nyugtatott k'z ujjai, olyan csend, hogy aztÁn mÁr nem t'ri meg se kiÁltÁs, se az 'sszekoccanÁ poharak csilingelc'se, nem kopognak lc'pc'cek odabent a hÁzban, talÁn csak egy ÁrakattanÁs, mÁsk; l'nben fclhomÁlyos kutak a nyitva hagyott ablakok, nem ropog idekint a feh'c'r kûzÁzal'c, s aki szÁlna, egy pillanatra visszatartja inkÁbb mc'g a lc'legzetc't is, ÁllÁk'c'p, mondjuk most Ágy, és c'rts; k azt: ÁllÁ idû, a g'mb, mint t'kc'letes idom a t'c'rben, egy bezÁrult pillanat, immÁr vÁltoztathatatlanul, és szÁ ne essc'k akaratrÁl, mint ahogyan vÁgyakrÁl se, a mozdulatlan-sÁg és a csend, e kettû c'ppensc'ggel megtalÁlhatja 'nmagÁban is az c'rtelmc't, mÁg a fÁk m'g'tt, a DunÁn, a homokos partra 'r'k'sen vÁltozÁ fodrokat rajzolnak a hullÁmok.

AztÁn pedig izzadtan ugranak le a kocsirÁl a gyerekek, a pokrÁc, a nagy gûzhajÁhÁz az; l'csre dobva marad, t; jzet rakunk!, tapsol a kislÁny, hÁtraszalad, az erdû felc', ahol egy f'c'rfi dolgozik, mondjunk el annyit rÁla, mellc'nyes, csizmÁs, v'ckony csontÁ, kes-

keny vállán ember, akinek mintha mindig valami olaj vagy zsír fűnyeséne a haját, s a mellény hátára fehér pöttyű csökkkel hulldogál a korpa, a partról felhozott kék karcsújába állította a nagy fahasábok gáláját, s most drátkarikával fogja körbe, szeszozárja, hogy majd felfellobogjon a láng, s ne essen szét a rakás idű előtt.

Várj, Kati, várj meg, szalad utána a kislány is, hiszen a tűz olyan nagyon jó dolog, kivált a szikrák, azokból lesznek a csillagok, amiképpen a hullácsillagokból lesznek a szikrák, s nem szál ez másról, mint hogy minden összetartozik, ahogyan apjuk mondta, tűz a tüzzel, fűny a fűnyel, mosolyogva mutatott ez; stfejú botjával felfel, majd a fák sűrűjére is, az Árnyckokról akár ne is beszélj; nek, ott vannak példaul a szányogok, ugyan mi másért teremtettek, mint hogy a vér is egyes; lhessen a vérrel, nem is lehet erre okosabb magyarázat, cs hogy minden, ami van, megtalálhassa a maga útját, felhúnyiszányog vagy felhúnyisű, vér a vérhez, víz a vízhez, tudjuk, egyre megy, szikrák cs hullácsillagok, ha kívánsz valamit, tartsd magadban, mert ha nem, hát akár el is felejtheted.

Most viszont még csak kcsű dclután van, elöl szalad a kislány, rpkű fekete haj, s nyomában a kislány, várj meg, kiáltanú nűvcrnek, várj meg, szálna utána, ha nem tudná, hogy Ágyis hiába, most is, mint máskor, nem vár, aki gyorsabb, aki erősebb, joggal fut a másik előtt.

A nyárfák, ott a tálparton, mint egy hatalmas fűsű fogai, felhűfoszlányokkal császikkát kőzt; k az alkonyat.

A ház tornácán, a már meggyújtott lámpa alatt hosszán, bodros alján, fehér ruhában áll Anya, gyűrűs keze a kúkorlton pihen, mégte az ajtányás felhomálybáléppen kilcp Apa, szinte kettvágja az Árnyck cs a fűny, magas, erős testű fekete kabát fész; l, kettűs aransorban csillognak a gombok.

Villás farkán sárga lepke rep; l az; veggmbk felül, a szárnyai, mint két gyerekenyér, becsukádik cs kinyitádik, nicsak, vajon mit kér, mit kéreget, a fogyá fűnyben szinte felvillan minden egyes szárnycsapás, kinyílik, mint egy szem, egy kislányt lát rohanni a fűn, izzadt, kipirult arc, rpkű fekete haj, ezek ám a kőlns szárnyak, micsoda sőt madár, kár, hogy rep; lni nem tud vel; k az a fiácska, kőnyebb lehetne a lepke; ldzcs, ámbár mostéppen az egyik; veggmb tetejére; l az; ldztt, becserkészhetne a vadász, már ha volna benne effajta ávatosság, példaul egcszen kzelre odakászva láthatná az; veggmbben magát, s ugyanezt tehetne a lepke is a fiás szembe nézve, de hogy megtértnhet-e egy ilyen találkozás, amit néz; nk, vajon visszanezhet-e ránk, s ami visszanez ránk, abban megláthatjuk-e magunkat, most nem fog kider; lni, mert ez a kislány nem gondol még a cselekre, diadalkiáltással ugrik a virágok kőz, hogy menjen, rep; l; n az áldozat tovább, vagy riadtan egy utolsát verdeszen az szeszcsapadé tenyerek kőzt. Csakhogy az a lepke egyszeriben semmi hajlandáságot nem mutat a rep; lésre, lustán nyitja cs csukja a szárnyait, majd a fiákőzeledtével egcszen megdermed, mozdulatlan, szctterített szárnyakkal; l, akárha már nem cline, tisztán látszik rajta a fekete rajzolat, áne, lassan kőzeledve, kinyújtott ujjal is meg lehetne crinteni, a két sárga nyálvány a szárnyak vgcen, mintha fullánk volna, s két nyálvány az; veggmb t; krben, mint valami pákfonál, de hogyan legyen vadász a vadász, ha nem menek; l elüle a zsákmány, áll a kislány a derckig crű virágok kőzt te felemelt karral, felbemaradt, s ettől hirtelen mennyire más értelmet kapott ez a mozdulat, vagyis hogy talán Ágy nyerte el az igazi értelmét, ekképpen mutatta meg magát, mit jelentenek a kitárt, magasba emelt karok s a szcttárt ujjak a virágok fölött, mit jelent a kislány arca az; veggmb előtt, tágra nyílt szemében a sárga lepke képcével, aztán hirtelen megrc-

m; lve elszalad, Anya!, Anya!, sikoltja a lcpcsûh'z rohanva, a bejártnál zihálva áll meg, k'nynek folynak a szájába, rázkádk a välla, Ágy zokog, sás, ami cdes, cdes, ami sás, az arcát t'rlgetve tenyerével eltakarja a szemét.

Este petróleumlámpák szaga t'lti be a házat, a Dunáról párás levegű nyomul a fák k'zc.

Az ég csaknem fekete, s teleszárvá csillagokkal.

Kilyuggatott selyem, áts; t rajta a feny.

A gyerekszobában a kislány és a kislány a feltornyezott párnákon, takarákon; ld'gcl, Árnycok lobognak a fehér falakon, mert nyitva az ablak, és mert ma Apa olvas alatta mesét, az ablak melletti karosszékre; lt, fejt a tenyerébe támasztva k'ny'k'l, másik kezében fekszik a nyitott k'nyv, csillognak az aranygombok, Apa keresztbe vetett lábba hintázik a szavak, mondatok ritmusára, fekete cipűcn Ájra és Ájra felvillan a lámpafeny.

Volt egy hatalmas ordas farkas, aki halat akart fogni zord tclidűben, odalopkodott a tájegre vágott lckhez, s a v'be dugta lompos farkát, volt egy hatalmas ordas farkas, s farka a tá vizébe fagyott, nem is menek; lhetett másként az a r'at állat, mint hogy a farka odaveszett, volt egy hatalmas ordas farkas, Ágy futott el az erdőbe, futott, futott, hogy hátra se nézett, soha nem j'tt ki aztán már onnan, hiába; ld'zték a falubeli emberek, volt egy hatalmas ordas farkas, nem látta azáta senki sem. ¹ sszeolvadá, hemzsegű bogarak a fejtetűre állított betűk, s vel; k szemben a nagy, egész oldalas szánes kcp, csupa piros és fekete, mi lehet az, talán egy állat, bizony, látszik még a v'rs'lű nyelve is, és ott vannak a hatalmas fogai, milyen já hüv'sek a párnák, fehér és még fehérebb, Árnyc és félhomály, ez a k'rbefutá hánzcs a huzaton olyan, mint holmi minták egy lepke szárnyain.

Reggelre megint szikrázva s; t a nap, a szcl se fáj, a kislány harisnya nélk; l, szandálban szaladhat a ház k'rl, a folyó tálpártja felül' mlik a feny, bár még nedves kicsit a fü, de a levegű illatos és meleg. Hátról, az istállótól fojtott kiáltás hallatszik, nyerecs és dobogás, mintha egy sályos kalapács zuhanna mindegyre a falnak, cs'rgcs, talán egy felrágott v'd'r, l'nc a vaskarikában.

Pcra, kiáltja a kislány, de amit mondhatna, elhal a n'vekvű hangzavarban.

Pcra!, s hogy oda; t, már az istállót ajtajában áll a fcrfi, a cserepes istállótetű fogazott Árnycka takarja az arcát és a felsütést, csak a kck v'szonnadrág látszik clesen, a k; -sz'b'n k'v; l a bakancs. Leengedett kezében az ostor, másik ez, vastagabb és erűsebb szájjal, mint amivel hajtani szokott, a lovak, Bandi és Lujza fájtatá, idomtalan testek a meleg, párás istállóműlyben.

Dclfelc aztán, hiába a meleg, felhűfoszlányok támadnak a hajnali páraból, k'zeli a tálpárt, v'gcre jár a nyár.

A kislány cgykcláb mászik a f; v'n, sz'cskckket gyűjt a h'na alatt szorongatott; vegbe, a tornác oszlopai k'z'tt sorakoztatja fel űket, az egyik hadsereg a meg-megvonaglá sz'cskck csapata, a másik oldalon a kitcpett sz'cskecombok, micsoda igazság, hogy amit megfigyel; nk, az már nem maradhat ugyanaz, merthogy jál tudjuk, ha valami a szem; nk elc ker; l, akkor a megfigyelcs; nktűl változik a megfigyelt is, nem mintha a lábukat vesztett sz'cskckket vigasztalhatná bármi effajta megállapítás, k; l'n'skcp-pen a világ részeinek eme megmáshatatlan' ssetartozása, s nem mintha a kislány c'rdkelné a mcgoly sokat sejtetű tanulság, amikor izzadá tenyerén olyan t'rckenyen vckonyka fekete vonalák a sz'cskelábak.

Guggolva b'mulja a rovarokat, girbegurba, nedves cs'kocskákat hagynak maguk után a külaponk vonszoládva, egcszen k'zel hajol, s'rgás patakocska csurran a nád-rágaból a lábba k'z; l.

ZongoraszÅ hallatszik a házban, elpattanÅ szÅnes j veggmbk.

DclutÅn a városba viszi a csalÅdot a felhÅzhatÅ bÅrtetÅtÅ megfosztott csÅza, Anya sÅrga Ås piros virÅgokkal dÅszes napernyÅt tart maga fÅlc, PcrÅ j nneplÅben j la bakon, elvÅgre vasÅrnap van, elsuhanak a fÅk, Ågy, olyan gyorsan szaladunk, mint mellett j nk a Duna, milyen szÅp lesz, ahogy a sÅtÅlगतÅk kÅszÅngyetnek egymÅsnak a városka macskakÅves, folyÅra nÅzÅ fÅterÅn, meghajolnak, s mosolyognak minduntalan, napernyÅk Ås kÅnyÅ, nyÅri kalapok, s a kÅvÅhÅz teraszÅnÅl mÅr az alacsony kÅkorlÅt elÅtt, az utcÅra kilÅpve ugyanÅgy kÅszÅnti a vendÅgeket a csÅkos mellÅnyes pincÅr, fÅnyes a haja, Ås a koponyÅjÅhoz simul, mennyi gonddal kefcÅgethette, s vajon mennyi idÅn Åt, feketek bajuszÅja olyan keskeny, mint valami szÅcskelÅb, bocsÅnat, szÅcskelÅbak, sorba illesztgetve szÅpen.

Pattognak a kerekek alÅl a kÅvek, milyen lesz, ahogy a fÅtÅren a házfalakrÅl ide-oda verÅdve vÅgiggÅrÅgnak a kiÅltÅsok, mÅg odaÅtrÅl, a szemkÅzti kis szigetÅrÅl Åthallatszik a zene, a hegedÅk Ås a cimbalom hangja, s a nagybÅgÅ Ålmos brummogÅsa a fÅk kÅz j l, az ottani Åtterem kerthelyisÅgÅbÅl, itt pedig, ha beljebb megy j nk, a homokkal maratott, feliratos j vegtÅblÅkon bel j l a mennyezeten sÅrgarÅz ventilÅtor forog, Ås mintha valami jÅtÅk zongorÅcska szÅlna, Åjra Ås Åjra megcsÅrrennek a tÅnyÅrokon Ås poharakon a cÅmeres villÅk Ås kanalak, ugye, milyen szÅp lesz ez a vasÅrnap dclutÅn, olyan szÅp, mint a tÅbbi, mÅr csak annak okÅn is, hogy szÅp az, ami nem vÅltozik.

PÅter fiam, ha szeretnÅd, most az odaÅton PcrÅ mellÅ j lhetsz, mÅg a gyeplÅt Ås az ostort is foghatod, feltÅve, hogy nem piszkolodÅssze a ruhÅd.

Fogja a kisfiÅ a gyeplÅt, Årzi a bÅrszÅj vÅgÅn a kÅt hatalmas testet, Bandi Ås Lujza, nincsen erÅ, ami megÅllÅthatnÅ Åket, Ås nincsen erÅ, ami irÅnyÅthatnÅ, csak ez a gyeplÅ, s a gyeplÅ vÅgÅn a kÅz, akinek engedelmeskednek. FÅnyes bogarak, nÅzi, hogyan dolgoznak azok a rettentÅ izmok, a hatalmas combok, megfesz j l a finom bÅr, s ehhez kÅpest milyen durva a patkÅcsattogÅs, nem is beszÅlve a kerekek zÅrgÅsÅrÅl a kÅveken, k j llÅ Ås kerÅk mÅri az idÅt Ås mÅri az utat, lobog a lovak farka, a sÅrÅny j k persze nem, hiszen az rÅvidre vÅgva dÅszeleg, minden lÅpÅs egy Åjobb fÅjzatÅs. Bandi egy kissÅ mintha hÅtrÅbb maradna, PcrÅ Ågy mondja, nemigen akar hÅzni a lustasÅg, bezeg a Lujza, az sohasem henycl, micsoda hatalmas testek, az nem lehet, hogy kÅzben nem gondolnak semmit, pÅldÅul ha megrÅntom a szÅjat, mÅris felvÅgja a fejÅt mind a kettÅ, aki Årez, az gondol is, nem lehet mÅskÅpp, mÅgsem mondjÅk el, milyen lehet, ha az ostor megcsÅpi a hÅtukat, vagy ha elmondjÅk, hÅt nem nek j nk, hÅzzÅk a csÅzÅt Ås rajta Åt embert is, Ås mÅg hogy kÅzben ne lenne egyetlen gondolatuk, csak a verejtÅk fÅnyessÅge Ås az izmok jÅtÅka.

PÅter, fiam, mit csinÅlsz, PÅter, ne j sd azokat a lovakat, istenem, most lÅthatjuk, mi szorult ebbe a gyerekbe, PcrÅ, maga vegye ki a kezÅbÅl az ostort, Ås Ålljon meg itt az Åt szÅlcÅn egy pillanatra, te meg, fiam, azonnal ide j lsz hÅtra a nÅvÅred mellÅ, ekkora fiÅ, s lÅm, mÅg is hogy megvadul, nÅzd meg a nÅvÅredet, neki soha nem jutna ilyen az eszÅbe, mi ez, megizzadtÅl, vagy mÅstÅl lett nedves a nadrÅgod, nem szÅgyelled magad, mondd, most mit csinÅljunk veled, igazÅn mondom, nem Årtelek, mÅg az a szerencse, hogy meleg van, j lj Ågy, hogy rÅd s j ssÅn a nap, mire odaÅr j nk, meg is szÅrad talÅn.

MiÅrt volna a nyÅrvÅg, ha nem a gondolattalan boldogsÅgra, milyen az ÅtforrÅsodott bÅr illata, milyen az Åt menti hÅzakban gÅzÅlgÅ pÅra, j vegszemcsÅk csilognak a falakon a lenyugvÅ nap fÅnyÅben, hosszÅ a part menti nyÅrfÅk ÅrnyÅka, s ott, ahol az Åt vÅgÅn valÅban megnyÅlik a fÅtÅr, kÅzÅp j tt, a szenthÅromsÅgszobor kÅrÅtti vaskerÅtÅsen hervadt koszorÅcskÅk f j ggenek.

Apa k'nyveden lcp le a kocsirál, leugrik ruganyosan, lesegíti Anyát, fehér gombos, magas sarkú cipű, meglibben a virágos napernyű.

Gyerünk, gyerekek!, szinte kiáltja Apa, vidám és k'nyved a hangja, hadd hallja bárki, aki a tőren jár, vagy hadd hallja odabent, az étteremben is egyenhangy ismerős, menjen, Pár, mondja, oda sem fordítva a fejét, álljon a lovakkal hátulra, hagyja az Arnyékban őket.

A rakparti lcpcsű betonfala előtt piros-fehérre mázolt kerek taliga áll a járdán, hánzett, kerek sapkáska az édességárus fején, t'rnek mutatja magát, holott csak bosnyák, mosolyog, az orra t'vben, az arcburc olyanok a lyukacska, mint az í veglap alatti t'rnek kisebb-nagyobb s' tőbarna p'ttyei, meg-meghajol a járkelük felé, de más; l' nben szátlanul ácsorog, nem is kánlgatja az édességeit, hiszen nincs miért, tudja, hogy a korszák városiak cppágy megszokták már út, bübugogáját, bürpapucsát, mint ahogy megszokták azt, hogy lassan lcpcekkal, meg-megállva sctállgassanak a fűtő ezen oldalán, odalent a Duna, idefent a lassan csordogáló beszégetések. A szigetén, a fák k'zti teraszon ilyentéjt meggyéjtják a gázlámpákat már.

El' l bálkászik a két gyerek, azaz a kislány hamarosan illemtudásban hátramarad, karjával leszorítja a szoknyáját, cppen kettőt lcp, még Apa és Anya egyet, okosan a szí lük beszédre figyel, a kisfiá viszont 'sszevissza nyargalászik, hadd menjen, drágám, hiszen azért fiá. A két kezét 'sszekulcsolva forog a vkonyabb fat'rzsek k'ri l, kihajol a lcpcsűs rakpart f'lc, majd a kű f'lc hajolva leguggol, mi van ott, z'ld szánú szür's hernyá tempázik nagy igyekezettel a langyos betonon, Ájra és Ájra kitér a rá-támadá botocska elül, vcg; l' szzeg' mb'ly' dik, világá sárga p'ttya feje, lassuk csak, hány szeletbe vágjuk fel a tortát, egy hernyáfalat, két hernyáfalat, lesájt a rá t' rnyetegre a vitcz királyfi cles fegyvere, kocsonyás, barna lc kenődik a bot vcgcrül girbe-gurba csákként a k'v'n, sárgásbarna, mint a lánagy a macskak'vek árkaiban.

A fűtő táoldalán nyitva tart némelyik bolt, noha tudvalevű, hogy ilyenkor inkább csak a já há n' velcse vgett ácsorog a pult m'g' tt egy segéd, világáan fehér ingben bámulja a harisnyás gázcgüt, számolja a percekét, van, akinek r'vid a nyár, van, akinek vgtelen; l hosszá a vasárnap dclután.

Ahogy a szánhá elütti tőre ér a család, annál a vaskorlátnál vezet el az át, ahol mindenkor valami 'regek, mondjuk ágy, a város 'regei íld' gclnek a kioszk m'g' tti padon, látni őket már messziről, milyen k; l' n's, csupa szánés, szedett-vedett ruha lág rajtuk, mcgis szí rke rongycsomá valahány. Most cppen ketten vannak, akár koldusok is lehetnének, csupán azt kell eld'nteni, mit akarnának megkapni, mit csinál egy koldus, ha nem í l a kiszemelt úrhelyén, mert ugye azt nem kérdezz; k, mit csinál, ha a szem; nk elűt kéreget, azt mcg csak látni, hogy ez a kettű egy fcrfi és egy nű, helyesebben az egyik; k fcrfi volt valaha, és a más; k nű, s most egy; tt tartanak a fcrfiatlan és nűietlen semlegesség felé, ha ugyan már el nem érkeztek oda, ha ugyan mcg tartanak valahová, leszámáva egyetlen utat, arról viszont nem szeret; nk beszélni, k; l' n' sen ilyentéjt, amikor a háztetűk m'g' tt lebukott a nap, hol van az a f'ld, ahol ez a két ember megfogja egymást, és ki tudná megáclni a korukat, hiszen az arcuk is ugyanabbál a szí rke rongybál gyürve, s a hajuk a foszladozá sz'vet szálaibál, két-két kopott doboz a cipűj; k, ami mcg ágy is, a f'ldre dobva, mozdulatlanul is l' ty'gni látszik a lábukon. Megtorpan a kisfiá a tőr oldalánál, majd lassan, mintha lopakodna, ávatosan halad az 'regek felé, s mcg mielőtt elcrnc őket, ott, ahol tiszta a levegű, nagy sánhajtással mclyen beszája s aztán visszatartja a lclegetet, egy lcpcs, két lcpcs, nem lehet az olyan sok, irány a tálpárt, ávatosan kell elmenni mellett; k, sietni persze nem

szabad, még a végén észrevennők, na nem itt ezek, az ilyenfajták már semmit nem látnak, mozog a szájuk, mintha folyton rágnának valamit, vagy holmi titkos, gyekrül motyórásznak, mint aki nem is gondolja már azt, hogy bármi értelme volna a szavaknak, annyi legalábbis biztosan nem, hogy érdemes lehetne hangosan kimondani őket. Látni pedig végképp nem láthatnak semmit, a bozontos, leágá szemédék, a táskák a vaksi szemgödörük alatt, a folyton könnyezű szemek. Kijámban sincs választás, elég, ha a foszlott ruhákra, elég, ha a rancokra néz az ember, kifájni lehet, sőt kell is, aprákat fájni, egyenletesen, hogy csak és csakis kifelé menjen a levegő, majd ott, majd a tértőloldalon lehet megkényebbíteni felszáhajtani, átértem, s úgy ott maradtak, én itt leszek, amikor úgy már nem, és én nem leszek, én nem lehetek ilyen sohasem.

Hazaindulás előtt Apa odacsal az édességáruhoz, nézzétek, mondja, kinek tetszenek ezek a szénes nyalakák, csillognak a lámpafényben, tudjátok-e, hogy mik ezek, cukrozott kágyácskák, bizony ám, nem még odalent tekergűztek a vízparti kővek között, egy felszeletelt kágyámczbe és olvasztott cukorba mártott csákos darabjai, egy suhintás, két suhintás, már kész is a csemege, aki nem hiszi, járjon utána, nézzétek csak ezt a tőrököt, milyen rejtelmesen mosolyog, kétségg sem férhet hozzá, megvan rá az oka, halljam, melyiket kéritek, aki finom nyalakát akar, tegye fél szőpen a kezét.

Nagy csapat galamb rebben fel a térről, a szentháromságzoborrál, mintha valami hang riasztotta volna fel őket, egy robbanás vagy valami távoli robaj, amit csupán a madarak hallanak, rendben is van talán, hogy az emberi fül nem az effajta hangok meghallására rendeltetett, lám, amott is a sirályok, mi oka lehet, hogy egyszeriben feljebb emelkedtek a vízről, úgy tudják, mi történnhetett.

Sőtétek már, s úgy tűnik, esű is lesz, repí lehetnek-e hangos szárnyacsapásokkal a házatetük felett a szentháromságzoborrál levált kővek, mert ezt, a szárnyak pergését, a tollak suhogását viszont igencsak hallani, mi az, ami repílni tud, egyszerű a válasz, ami könnyebb a levegűnél, tehát mi az, ami lezuhan, s mi az, ami odafent marad, feltámad a szél, és dőlőrül fekete felhők tornyosulnak, hirtelen milyen messze távolodott a dőlőn, a vörös nap; tés és a meleg, ámár a kővek még most is langyosak, de a szél ugyancsak borzongatá, lám, úgy sodródának messze a sályosnak hitt emlékek, s úgy zuhannak le a levegűnél könnyebb szavak, még a hely; k sem látszik a porban, ellentétben az egymásra torladó felhűkkel és ellentétben az első esűcseppekkel, melyek toccsanva festenek sőtéte foltokat a lovak hátára és a macskakővekre, mit tehetnének ehhez képest a szavak, lezuhannak, de ha szétfröcskölnek is, nem hallani a toccsanást.

Siessen, Pcrá, talán még időben hazaérhet; nk, adja ki a parancsot Apa, most kéne igazán a bűrtetű, burkolázz be jál.

Petráleumlámpa lág a bak oldalán, zérgeve fut ki a városbál a könnyű kis kocsi, siet a nyár végi vihar elül, sőtéte, ami után csak még sőtétebb kővetkezik, felhűk felhűk után, bár inkább képzeltetni, semmint látni őket, a fák, a bokrok itt is, ott is fekete árnyak.

Bandi és Lujza patkái már a gáton kopognak, amikor hosszán szálakkal valában esni kezd, meghajlik a nyárfák csácsa, elvész között; k a lámpafény, aztán már nem segít az ernyű sem, csapkodja a cseppeket a szél.

A házhoz érve Pcrá egészen az oszlopokig hajtja a lovakat, ekképpen bont térvényt most a száj késg, már ha a szokást és illemtérvénynek nevezhetjük, s nem keres; nk jobb szavakat a didergésre, a borzongatás esűre sem, menjen, Pcrá, és igyon valamit, nézzen be a konyhába, ha már letérte és bekötte a lovakat.

Milyen szerencse, hogy a falak tartják még a meleget, visszaadják, amit reggel áta

s amit a tavasz kezdetétől magukba szívtak, nem csupán a fűnyek hosszán az utazás, még a földre ér, de a melegnek is át kell kelnie a falon, viszont nem irigylem azt, aki most odakint van, int fejével Apa a Duna felé, feljelle is a víz, alul a hullámok, sárosak a cölöpök, a horgonyt rángatva megfeszülnek a kátelek, csikorog a lánc.

A legnagyobb szobát, a szalont sárga fűnytelíti be, és mint egy hol halkabban, hol felerősítve kattogó metronóm, neki-nekiládulnak az ablakablaknak az esücspek. Elpattan a veggémből a zongorahangok, a kislány bal keze mozdulatlan, csak a jobbja siklik a billentyűk között nyedően, a bal a vékony kis combon nyugszik, erőtlenül, valamiképp mégis súlyosan, talán mert a jobb olyannyira állít cletet el, látod, fiam, a nővéred milyen szípen játszik, igazán kár, hogy ezt a tehetséget te nem értékelted, ámbar a gyakorlás sokat segíthetne, ahhoz viszont szükséges az akarat.

Hajnakra aztán megáll a szél, kijelens augusztus ez, kedgomolyog a fák között, mintha legalábbis november volna, pedig hol leszenk mi már az úszkózásra, itt, a Dunánál semmiképpen, értve ezalatt, ha emberi terv és emberi végzés ezáltal találkozik, s nem száll bele bármi erősebb akarat, néhány nap még, egy-két hét, és vissza, a fűárosba kerülzenk, nehezen tórnak át a párák a napsugarak, s még dőlelűtt is szinte hűvös marad a levegő.

Anya és a kislány kézen fogva lépnek ki a házba, egy úszes, kopaszodó férfit káncrnek a kocsiig, doktor Árpád szílija Anya, kivel hajol hozzá, egészen bizalmasan, doktor Árpád, higgye el, néha Árpád érzem, nem is bárom ki már, annyira fáj, mintha szétasadnék, mintha elpattanna valami ott belül.

Nyugodjon meg, asszonyom, áll meg egy pillanatra az orvos, a bal kezében táská, pánkhálás fekete bőr, barna foltok szeplűzik a nagy, ezüstös fémkapcsot és a foglalatot is, jobbát az asszony vállához emeli, de még mielőtt megérintené, visszaházza a kezét, és csak a szemé; végül igazítja meg, a mutatós- és a helyvelküjja között csippentve a keretet feljebb tolja az orrán, és ugyanazzal a mozdulattal a fejélemé simogatja a haját, holott láthatólag éppen elég gonddal van minden maradék fejérelrendezve, nyugodjon meg, asszonyom, nem késtem a fájdalomait, de higgye el, nem ritka és nem súlyos ez a baj, ezt bizonyossággal állíthatom, mint ahogyan azt is, hogy a kellemetlenség olykor vérszebbnek mutatja a helyzetet, semmint az kívéjrelül megérelhető lehetne, vagy amilyenek a tapasztalataink alapján mondani tudjuk, noha nem tagadom, a hosszán vék során azt is megérttettem, nincsen kisebb és nincsen nagyobb fájdalom, mert olyan érzések ezek, ahol használhatatlanok a mértékegységünk, és csüdt mondanak a jelzük, egyet mondhatok csupán, tartsa be a gyágyát kárát, s nemagát tisztelje meg a tórelmével, mert a test, ha néha cserbenhagy is minket, azért még hálás lehet a méltásáért, feltéve, hogy képesek vagyunk tisztelni a szenvedéseiben is.

Érttem, doktor Árpád, hajtja le fejét Anya, és azt is érzem, hogy énnek igaza van, csak elfogadnom nehéz, mit mondhatok minderre, a fájdalomat megtanulja elviselni az ember, kijelensen, ha asszony, mert mi mást se teszzenk egészen cletjenkben, mint efféle nemagunkon való uralkodást gyakorolunk, hanem a vért, doktor Árpád, hogy nem tehetek ellene, s a testem ilyen visszataszítáan csáfol meg engem, rosszabb ez, mintha kétszer annyira fájna, eljutottam oda, hogy énmagamtól undorodom.

Anyá, rántja meg az asszony kezét a kislány.

Ért, bocsásson meg, doktor Árpád, házadik hátra az asszony, egy pillanatra elfelejtettem, hogy nem kettesben vagyunk, elfelejtettem, hogy a kislány itt van veljenk.

Ugyan, asszonyom, a gyerekek azért vannak, hogy folytonosan emlékeztessenek bennjenket az énzésjenkre, amivel a világra hoztuk őket, s a lelkiismeret-furdalásunk

röviden emlékeztessenek a kötelességeinkre is, s mindent egybevéve ezzel bizonyítsák, testek űk a testi nyelvből, vér a vérből, szíveink emiatt fűléseges volna bármit, ha csak önmagával nem kívánna meghasonlani az ember.

Furcsa, hogy egy orvos így látja ezt.

Nem az, asszonyom, nincsen ebben semmi különös, inkább a tapasztalat, a felgyí-lemlett idő.

Meglehet, doktor Árnak nincsen gyereke.

Ebben igaz van, asszonyom, s csak annyit válaszolhatok, a természetben nincsenek véletlenek, leszámítva talán a legelső alkalmat, s ott sem a szándékra gondolok, mint inkább a kivitelezésre, hogy a természetben megse menjünk talázzottan messzire, de azt hiszem, onnan számíthatva a tőbbit már akarat és elszántság, s ahogy mondtam, önzés kérdése, az arányokról akár ne is beszéljünk.

Ő pedig így hiszem, doktor Árnak jobb, ha most hagyjuk abba a társalgást, nem kételem, önt várják a betegek, s nem tagadom, nem szívesen veszem, ha az én kissé eredeti nézetei éppen az én ártatlan és gyanútlan kisfiam fejébe jutnak, attól tartok, hallott úmadélelűtt már Ágyis éppen elég olyat, amit nem érthet, s olyat is, ami nem volna neki való, legalább keríljék el a felesleges kockázatot.

Asszonyom, ebben önnel alighanem igaz van, magam se mondhattam volna pontosabban.

Ő, kislány, ha így gondolja, féltem attól, talán megneheztel, kőszíj el a doktor Árnál, kisfiam.

Add a kezéd, kisfiám, főről a főrfi, egy hét máltán újra jövök, asszonyom.

Viszontlátásra, doktor Árnak.

A viszontlátásra, asszonyom.

Délidőre aztán megiscsak visszatér a nyár, a fák között megreked az átforrásodott levegő, és fűnyel tűz a nap.

Minden tele illatokkal, össezolvad a folyás és a még most is nedves föld párája, az erdőben szétterjed a levegő, a ház elűtt a fűzfák zöld sátrai.

A kisfiám egyedül van, ami annyit tesz, hogy a melegben, a ház körül csendben s a hátsó ablakból, a konyhából kiszűrődő zörgésekben most éppen nem figyel senki, s nem is láthatja más az árnyakat, akikhez egy kisfiám beszél, s nem kíváncsi senki arra, miképpen fordíthatná le a mások számára hallhatatlan szavakat.

Egy kisfiám, aki az istállómegé, a kert az erdőszélűtől elválasztó léckerécsnél jár, győngyház nyelű bicskával farigcsálja a zöldre mázolt léceket, szárazan pattannak le a forgácsok, kájlzöld, belül nyerssárga, és ott, ahol a hasadás véget ér, sötétlen marad egy zöldesfekete göcsört, jancsiszeg, ahogy Péter mondja az ilyet, pedig sokkal inkább hasonlít mondjuk egy szemre, na jó, nem emberé, talán egy állat szeme, vagy miért is ne, lehetne akár a fák is, mármint az a fák, amiből egykoron ez a lécs kihasadt, zöld festékes barna szem, azt aztán hiába próbálja a bicska.

Megterve ebédhez már az asztal, amikor a kisfiám a ház elé rohan, Anya, jaj, Anya, kiáltozza vagy inkább sárja, hiszen a hangja elcsuklik, és nem is érteni a szavakat, Anya, megáll a lépcső alján, bal kezét a melléhez szorítja, sőt a jobbával tartja is, mintha az egyikből kiszállt volna minden erőt, a másik pedig nem tehetne egyebet, mint védelmezi, addig is, hogy tartsen, aminek tartósnie kell.

Anya, és már nem is sárja ez, sokkal inkább nyíszásként hallatszik, talán az a kis állat, ami a jobb tenyerében bájlik, vagy egy másik, ami sokkal beljebb van.

Apa ér ki elűz a oszlopokhoz, Álmos és bosszús az arca, mi tartónt, kőrezi a

kisfiát, s ettől az hirtelen megrém; lve hátalé, és azonnal össze is kucorodik, mintha most már az egész testével akarná védelmezni azt, amit a kezében tart, egyik kicsi állat a másik kicsi állatot. A férfi, látva ezt a mozdulatot, megáll a lépcsű tetején, a levegőbe csap, aztán mégsem száll semmit, vagy ha tenné is, nincsen már rá szíkség, mert a szalon főhőmélyében elúszalad az asszony, kényü, rövid ujjá nyári ruha, egymásba fonáda virágocskák mintázatával, mi történt, kérdezi ő is a kisfiát, Áme, ugyanazok a szavak, a kérdés mégis mennyire más.

A kezem, emeli fel a fejét a kisfiát, az ujjam, teszi hozzá, kényes a szeme, és az arcára is csúkokat rajzolt a sárás, hátul, a hátsó kerécsnél farigcsálás közben levágtam az ujjam, h; pp gve mondja, s láthatóan megnyugodva is, talán ezért nehéz egyszeriben felfogni a szavak jelentését,

micsoda, kérdező vissza értetlenkedve a férfi,

az asszony pedig a fiához szalad, szászor mondtam, nem gyerek kezébe való a kéz, ezt a szemrehányást persze nem a fiának szánja, hogy kinek, az talán nem is érdekes, hiszen mire elmondja, már a fiát elüti tőrrel, alighanem zold foltot hagy majd a fü azon a világos nyári ruhán, mutasd, suttogja fojtott hangon, mutasd, kérleli, mégis szinte Ágy kell kifejtene a burokból azt a sebes; lt kezét, előbb az összekucorodó fiát kell felemelnie, aztán eltávolítani a védelmező jobbot, hogy eljuthasson a bal karig, mutasd a kezéd, nem értem, azt mondod, levágtad egy ujjad, de én itt még csak egy karcolást sem látok, melyik kezetről beszélsz.

Anyá, én éreztem, hogy levágtam ezt az ujjamat, láttam is, ahogy a késpenge félre-csúszik, láttam, ahogy a levágott ujjam a földre esik, és attól ijedtem meg, hogy eltűnt, elveszett a füben, hiába kerestem, nem találtam sehol, miközben ómleni kezdett a vér.

Akkor most mi történt, néz rájuk Apa, meg se vágtá magát, nincsen semmi baja, kérdezi, s a hangja egyre bosszúsabb, Ájra csak felemeli a karját, ezáltal azonban tehetetlen; lejt vissza, mi a fenét történt, magyarulza el nekem valaki, mire já ez az egész.

Fáj még, kisfiam, íleli át az asszony, a tenyerével letérli a kisfiát arcát.

Nem fáj, Anyá, csak az ijedség, az fáj még itt beljől.

Hol a késed, emeli fel a hangját Apa, a korlátnak dülve áll, rekedtes a hangja, kérem a késedet, fiam, ha már egyszer nem a te kezébe való.

Igen, Apa, de nem tudom visszaadni, ott hátul a kerécsnél leesett a fübe, és elveszett.

Este olyan nagyon csillagos az ég, amilyen csak augusztusban lehet, a t; csúkciripelés valósággal beímlik a szellűtetésre nyitott ablakon, és a távolból, a Dunánál csobbanások hallatszanak, játszanak a halak, mosolyog Anyá, meleg; k van, rántja meg a vállát Apa.

Mezélés, az Ágy mellett állva, összetapasztott tenyérrel mondja a kislány és a kisfiát az esti imát, nézik az ajtó mellé akasztott keresztet.

Az éjjeliszekeken nyitva maradt a mesék nyelv, összeolvad, hemzsegő bogarak a fejtetőre állott betűk, s vel; k szemben a nagy, egész oldalas színes ké, csupa piros és fekete, mi lehet az, talán egy állat, bizony, látszik még a v; rslú nyelve is, és ott vannak a hatalmas fogai, milyen já hüv; sek a párnák, fehér és még fehérebb, Árnyék és főhőmély, ez a kérfutó hánz és a huzaton olyan, mint holmi minták egy lepke szárnyain.

Já cjszakát, mondja Anyá, behajtom az ablakot, de az ablaktáblákat nyitva hagyom, olyan hangosak ezek a t; csú, k, ha rajtuk málik, itt még aludni sem lehet, de ti csak nyugodjatok, lecsavarjuk a lámpát, eleven nyelv a lángocská, aludj el, kislányom, nyájtst ide a kezéd, kisfiam, já cjszakát.

Csend van már a házban, amikor a kislány felbred, az egyik fehér függöny az ablak előtt lóg, a másik végigterjed a szunyegen, ha ciripelnek is még a ticskák, idebent már nem hallani, hacsak nem valami másfajta ticskától ered az a pattogás, ami alighanem a szalonból jöhet, lehetne persze árakattogás is, de akkor miért van az, hogy egészen elhalkul, majd újra felerősödik, ahát éppen nem hívás már ez az ágyzemű, forrás, akár egy kemence, nicsak, ez ágy hangzik, mintha egy mesében volna.

Felhajtja a kislány a takarót, ávatosan kel fel, hogy ne csapjon zajt, az árasztaltál, a holdfény függőnyéből kiemeli a támlás széklet, lassan, vigyázva lepkedve az ajtóhoz viszi, a fal mellé, hogy felállhasson rá, fehér háláinge szinte világít, előrehajol, a szemét lehunyva csákolja meg a keresztet, kijelens, de milyen langyos a fém, langyos, mintha cline, já cjszakát, Jczuska, já cjszakát.

Reggel Apa kiáltása harsog végig a házban, indulás, indulás, mindenki kirándulni megy, gyermek, gyermek, de gyorsan ám, persze nem kell nagy tásra gondolni, csupán egy délelőtti sétát tesz; nek az ártéri erdőben, elvégre még ilyenkor augusztusban lehet, és ilyenkor érdemes is, ebédidőre itthon lesz; nek, kellően száraz a talaj, gond nélkül; látvátunk a fák kezét.

A nagy sárgás-forgásban vajon mi marad itthon, mindig éppen az, ami a legjobban kell, mi lenne, ha hosszabb átra mennénk, talán el sem indulnánk soha, itt maradnánk, folytonosan csak kósz; lúdvé, mert ebben a szobában már most is olyan nagy a felfordulás, hogy mozdulni sem lehet, mit keres például az a szék az ajtó mellett, éppen ott, ahol a leginkább átban van, kiskosár, alma, sctabot, sapka, kegyű kendű, lemegy a nap, mire elindulunk.

Nevetnek még akkor is, hogy a poros áton beérnek a fák kezét, és mintha most is a Duna-parti korzán sétálnának, Anya Apára karol, hátramaradnak, a két gyerek pedig előreszalad, nem messze persze, hogy látni lehessen őket, hoppá, itt vannak a patkányok, Bandi és Lujza nyomai, furcsa, hogy az eső nem mosta el őket. ° s amikor aztán egy fásorompához érnek, itt választja el a földutat és az árteret a jelzős, lekanyarodnak, talán svény volna ez, vagy csak az svényt látni akaró szemek ismernek félre nem jár utakat. Egyszeriben kőr; k borul az erdő, fel; k tornyosulnak az ágak, a kegyű lomb kezét nemigen jut át a fény, s a bokrok is mintha nagyobbra nőnek a felhomályban, egyre sűrűbb fonádnak össze, crintetlen a tppedt avar, s a félrerágott száraz levelek alatt nedvesen csillog a tbbi, őket már elérte a rothadás, nem illik ide a nevetés, ha akarja, ha nem, az erdő csendjére az ember szátlansága felel, remelem, visszafelé megtaljuk az utat.

Libasorban lepkednek egymás után, nem tünt fel, miként cserélődött a sorrend, lám, ágy is lehetnek az utolsákból elsők, nem kétséges viszont, hogy a célhoz mindenki előbb-utóbb elér, ha még állna is mozdulatlan, elvégre a cél maga jön el, nincsen az a sűrű bozót, nem fonáthatnak össze ágy a gyökerek, hogy lenne erő, ami visszatartsa. Apa halad most el, sctabotjával hajtja félre a ticskés ágakat, kissé előregrnyed, nem csupán a bokrok miatt, hanem mert érezhetően emelkedően tartanak felfelé, ott például, ahol ritkábban állnak a fák, és a fény is teltebb, erősebb, valóságos kis domb magasodik, kegyűtte szétzáró kegyűvek, nagy, ormatlan szikladarabok, de a dombocská tetején még jól látszik a falak maradványa.

Mi lehetett itt, kérdezi a kislány, fogja az anyja kezét.

Talán egy ház volt, piszkálja meg az avar a kegyűvek kezét botjával Apa.

Egy rablávár, kiáltja a kislány, egy igazi vár, ahol a rablávér lakott.

Hát persze, bálint a férfi, de inkább csak holmi remetelak, egymásra hányt, megmunkálatlan kegyűvek.

cm még be sem fejezte a mondatot, hirtelen elürehajol, vagyis előbb hátrahúkol, s a karját szétterve l'ki egy lépcsővel vissza a t'bbieket, majd azonnal, mint valami vadász, aki nyomra lelt, mi az, hogy nyomra, máris magára a zsákmányra les, ugrásra késő, a vad elejtésre, egy pillanat cs elüreveti magát, vigyázzatok, kiáltja clesen Apa, cs fojtottan, szinte suttogva teszi hozzá a magyarzatot, egy kágyá, ott, a k'vek k'z'tt bájik egy kágyá, ne mozduljon senki sem.

Valában, a mohos, lukacsossá mállott k'vek k'z'tt egy csákos, f'nyes test hever, ott, ahol a f'ny elc nem áll semmiféle árnyék, két lépcsőről nem látni a pikkelyeket, akárha nem is kágyá volna, vastag selyem t'cl, nem tudni, hol a farka, cs nem látszik a feje, Am mégis kágyá kell, hogy legyen, mi volna más, cppen most cs cppen e hely; tt nem volna helycnelválna, hogy valásággá v'ljon holmi balsejtelelem, mint ahogyan persze az is megengedhetetlen, hogy csupán az bizonyuljon valáságnak, amit a szem lát, nem beszélve k'vekről, f'nyekről cs árnyékokról, egy erdőben, ahol másk; l'nben minden olyan, de olyan mozdulatlan, cppen elc, hogy odakint, a f'kon tál más világ van, maradjunk annyiban, kágyá az, ami kágyának látszik a k'vek k'z'tt.

De ekkorra már Apa d; h'dten fel'rd; l, elürenyájtja karját, cs a sctabotja lecsap, mint egy cles kard, mint egy cles villanás, lássuk csak, hány szeletbe vágjuk fel a tortát, egy kágyáfalat, két kágyáfalat, lesájt a r'át sz' rnyetegre a vitc király cles fegyvere, kocsonyás, barna lc fr'ccsen fel, majd girbegurba csákk'nt kenűdik a bot vcgcről a k'v'n, cukrozott kágyácskák, bizony Am, nemrcg még ott tekergűztek a k'vek k'z'tt, mcz cs olvasztott cukor csákos darabjai.

Forduljunk meg, induljunk haza, sietn; nk kell, mindjárt itt az ebcdidű.

Dclutánra aztán Ájra Álmos csend borul a házra, f'nykarikák cs árnyékfoltok, aprá jelek a máskor makulátlanul sima falon.

çtaludni a dclutánt, já volna-e vagy sem, Á, ha volna ugyan, aki tudja, fcláalom cs cbrenlct k'z'tt hol a határ.

Dclután van, de még ragyog odakint a f'ny, meglebbenű f; gg'ny'k, a szalon csupa titkos fclhomály, a kislány cs a kislány a zongora alatt bájnak, lelágá, hosszÁ liánok a zongoraterű szálai.

Apa kezcben nádbál késő; lt Ájságtartá billeg, olyan, mint amelyet a v'rosi k'vcházakban hoz fehér kabátját lobogtatva a pincér, alászolgája, nagyságos Ár, kissc elürehajol, cs még Áy is, hogy az asztal f'lc magasodik, k'cpes alulról felfelc nczni, mondja még valaki, hogy k'nyü mestercég volna ez, felkánálja a legfrissebb háreket, vagy ha kell, felkánálja azt, amit a vendcgek a legfrissebb hárekről mondtak a mai napon.

Itt viszont se t'nycroc cs' rrençse, se poharak, k'vcskanalak csilingelçse, hacsak azt az elmosádá mormolást nem akarjuk hallani, ami a konyha felül besz; remlik, a cselclányok azok, vcgeztek már a mosogatással, a t'rlgetçssel is, fehér porcelántálon, tiszta kendűvel letakarva a dclutáni s; temcny, ketten vannak, At'lelik egymást, çszzebájva beszélgetnek az ajtá m'g'tti ládára ;lve, a kez; k cs az arcuk piros.

Apa alszik, az Ájságtartá lassan császik le az 'lcből, oldalra csuklik a feje, a szája rçsnyire nyitva, csendesén, egçsen csendesén horkol.

Anyá feláll, lapok zizzennek, aztán a k'nyve halkan koppan az asztalon, mozdulatlanág, talán az ablakon ncz ki, vagy csak v'arakozna valamire, hirtelen indul el, mint akinek eszçbe jutott a mulasztása, cs sietçssel akarná p'átolni a vesztesçget, suhogás cs illat, fehér, gombos cipők, a ruhája alján liános szalagok.

Ez a zongora, ez a mi barlangunk egy úserdű k'z'epc, egy olyan barlang, ahol csak mi ketten vagyunk, a rojtok, mintha zuhogna a tr'pusi esű, mondja a kislány. Egçsen

k'zélrül sottogja a fiã f; l'cbe, nem is sottogja, inkább csak leheli, nedves ajka a fiã f; lcimpájához cr, rãzsaszãn a rãzsaszãnhez.

Igen, bãlrint engedelmesen a kisiã, verejt'ek csordul a hãtãn.

Ki tudja, micsoda fenevadak leselkedn'nek odakint reãnk, ha kitenn'nk innen a lãbunk, ha az erdûbe mer'cszkedn'nk, pãrducok 's jaguãrok, m'cg az a jã, hogy itt biztonsãgban vagyunk, van t; z; nk 's ennivalãnk is, akãrmeddig ellehet; nk.

Micsoda szerencse, ism'ctli a kisiã halkan, s az orra egyszériben megtelik a kislány hajãnak illatãval, f; l'ct csiklandozza a lány szãja, a sottogãsa, de mãst nem mond, ha akar-na, se vãlaszolhatna, talãn mert a levegû'rt kapkodã, hirtelen kiszãradt szãjãra cs'ppen a f'lcbe hajlã nû'c're izzadsãga, izzadsãg vagy nyãl, sãs, ami 'des, 'des, ami sãs.

Tudod, mi'rt van ez?, n'cz hirtelen eg'cszen k'zélrül a lãny az 'ccse szem'cbe.

Tudod, mi ez?, feketé pupillãja hatalmasra tãgul, s árisze is szinte bet'lti a szemnyãlãsãt, viszont a szemé fehr'je valãsãggal izzik, vilãgãt a f'clhomãlyban.

Micsoda?, n'cz rã megriadva a fiã.

Hãt itt, ez, mondja, 's a fiã nadrãgjãhoz nyãl. Ez itt el'l. Hogy mi'rt olyan, mint egy kãgyã, egy kicsike kãgyã. Ezzel rakjãk bele a kisgyerekeket az anyjuk hasãba, sottogja halkan, 's a keze m'cg most is ott nehezedik, aprãkat mozdul, az ujjai, mintha 'ntudatlanul tenn'c, meg-megszorãjãk, majd csak puhãn 'rintik a fiãt.

Az nem lehet, sottogja halkan fiã, ez pisilni van, az nem lehet, amit mondasz.

Dehogynem, hallottam, amikor a felnûttek besz'c'tek rãla, s ha nem hiszed, k'c'rdezd meg a lovakrãl a kocsi.

A lovakrãl?, mi'rt 'ppen a lovakrãl?

K'c'rdezd meg, 's majd megtudod.

Nem akarom megk'c'rdezni.

Az'rt, mert gyãva vagy, vagy az'rt, mert elhiszed?

Nem akarom megk'c'rdezni 's k'csz, hagyjãl, ki akarok menni innen!

Most mi van, megint bepisilt'c'?, gusztustalan vagy, tudod, undorãã, 's hogy mit fog szãlni Anya, ha meglãtja, kiabãlni fog veled, vagy talãn sãrni, viszont jobb is, ha nem tudod.

Mãsnap reggelre mãr esik az esû.

Õgy lãtszik, ebben az 'vben korãn j'n az ùsz, n'cz ki az ablakon Apa.

Sz; rke hãzikabãt van rajta, sz; rke mell'c'ny, fãradt az arca, mint aki keveset aludt.

K'd sűrüs' dik a folyã felett, vagy talãn inkább pãra volna, igen, alighanem az.

A hirtelen tãmadt hûv' s'cc'gben szinte gûz'l'gni lãtszik a vã, s a felszãllã gomolygãst m'cg az esû se nyomhatja le, pedig Ægy tûnik, valahonnan eg'cszen k'zélrül esik, mintha nem is a felhûkbûl zuhogna alá, vagy a felhûktûl a folyãig megszakãs n'cl; l'cr-n'c'nek a hosszã szãlak, s vissza is, a folyãbãl a felhûkbe olvadva gomolyogna a pãra, az'rt van ilyen sz; rke foltokbãl 'sszeragasztva az 'g, az'rt ilyen pãrãs a vã.

Egyszériben milyen cs'ndes lett az erdû, Ægy susog itt a hãztetûn, a pãziton 's a fûzfãkon a sok-sok esûcsepp, hogy attãl mãst se hallani, mint az erdû csendj'c't. Talãn a csend m'g'tt mãsfajta csendek riogatnak, milyen az, amikor a saját sãlyuktãl lehajlanak a vizes levelek, 's v'cgre kereszt; l't' r'het k'zt; k a f'c'ny, csakhogy ez mãr nem az a sãrga nap'c'ny Æm, ami 'c'get, 's Ætforrãsãja a bûr'det, 's az illata megmarad 'cszakãra is, mert erûsebb 's Æthatãbb, mint a szãnes papãrokba csomagolt szappanok, nem bizony, 'reg 'cs sãpadt a nap, Ærny'c'kok lebbenek a fãk alatt.

V'cge a nyãrnak, akãr csomagolhatunk is.

Ugye, mintha nemr'cg j't; nk volna le, most meg ideje van, hogy utazzunk haza.

Azt tartják, ha nem t'rt'nik veled semmi, akkor nincsen mire emlékezned, visszagondolsz, és Ágy hiszed, elrepjlt az idű, pedig egyszerűen te maradtál változatlan, mik'zben más lett k'rl'ltted minden, mondja Apa.

Anya nem válaszol, csak ncz rá, elgondolkodva, hosszan.

Z'rgnek a lapok.

Dclután van már, jával ebcd után, nem mintha a felhűk, a f'ny mást mutatna, mint Árakkal ezelűtt, de ha elmált az ebcd, akkor dclután kell legyen.

Kint áll a kislái az oszlopokra nczű ablakok elűtt, onnan hallja Apa szavait, 'klct a fjl'chez emeli, és hallgatÁzik, egyik fjl'ben az idű málasÁrál beszclű mondatok, a má-sikban a zizegcs, ami a markÁbál ered, persze almosÁdottak a szoba felű crkezű szavak, s csak ha megrÁzza a kezct, akkor támad holmi zizegcs.

Lusták és Álmosak a legyek az ablakjvegen, vagy nem is tudnak már felrepjlni, k'nnyű megfogni vagy az ablak sarkában 'sszeroppantani űket, finoman, lassan, mutatÁujjal 'sszenyomni, nem erűsen, cppen egy halk perccs, és aztán olyan, mintha mcg cln'nek tovÁbb, csupán mozdulni nem akarnak t'bbc.

Ezek a legyek, hiszen a szÁrnyukat kitc'pni sem c'vezet, vagy mcg is az talán, pici, picibb, legpicibb, nem csoda, hogy a rÁzÁrulÁ ujjak s'tctj'ben tehetetlen a fogoly, ha rab mcg szabadon engedve is, gy'ngy'zve, csÁkokban fut le a pÁra az jvegen, kint is esik, bent is esik az esű.

Hány nap mcg, hány dclután.

A nagytk'rl' elűtt, a szjlűk hálÁszobÁjában áll a kislány, csaknem a teljes ablakokat elfedik a leengedett f'gg'ny'k, honnan j'n a f'ny, odakintrűl vagy a tk'rbűl, olyan ez a csillogÁ lap, mint valami bekeretezett kc'p, a fal és a barnÁra pácolt bÁtorok a keret, s a festm'nyen ez az arc, m'g'tte a bevetett, leterÁtt Ágy, hatalmas, mint valami hajÁ, de k'zben sÁlyos és s'tct, aligha volna kc'pes Ászni bármilyen v'zen.

Fekete haj, fekete szem, a sűrű, fekete szem'ld'k, 'sszenűtt az orrnyergen, a szempillák, mintha lepkc'k csÁpjai volnÁnak, sok-sok tapogatÁ, kicsi láb, de csupán egyetlen szÁrny valamennyihez, csukÁdik és nyitÁdik, milyen ablak az, amin csak kifelc'n'znek.

A nűvc'arca a fiÁtest f'l'tt.

Fekete haj, fekete szem, a sűrű, fekete szem'ld'k, 'sszenűtt az orrnyergen, a szempillák, mintha lepkc'k csÁpjai volnÁnak.

Szjrkjlet elűtt eláll az esű, persze vizes mcg a fű, de ki lehet szaladni a nyÁrfÁkig és a ház m'gc.

A lcckerÁcsncl, ahol a kis hÁtsÁ kapuhoz kanyarodik a k'vekbűl kirakott gyalog'svc'ny, szctÁzott madÁrfcszek hever a f'ld'n, honnan eshetett ide, hiszen itt nincsen fa, és nem is fÁjt a szcl, puha, szctÁzott gombolyag, tenyc'nyire tűle az elpusztult fiÁka, alig pelyhedzik rajta toll, mintha nem is augusztus vcge volna már, kisgyerek a f'v'n, a kc'kes szemh'j a kicsiny szemg'dr'kre tapad, kitÁrt karok az aprÁ szÁrnyai, kjl'n's, de milyen langyos mcg a teste, langyos, mintha c'ne, puha, akÁr a fű, csak valahogy rugalmasabb, maradj itt, és aludj, madÁrgyerek, já c'szakÁt, Ájra szemerkclni kezdenek az esűcseppek.

Meglehet, egc'sz c'jjel esni fog.

Hajnalba surrogÁs támad az erdű felűl, furcsa, egyre sűrűs'dű c'erűs'dű roppanÁsok, és a levelek hangja, micsoda sustorgÁs ez, innen is, onnan is motozÁsok, Ágreccsen'cek és zizzen'cek kelnek, olykor olyan, akÁrha az esű szemerkclne ÁjbÁl, megmegcl'nkjlű szcllel, aztán meg mintha k'vet szÁrnÁnak le szekerekrűl valahol távol, szÁlapÁt, az kong Ágy, ilyen 'bl'sen, k'vek és szÁlapÁt, de kinek jutna esz'be hajnaltÁjt

az erdû mÿlyÿn kÿveket, fÿldet lapÿtolni, s vajon mik ezek a hosszan elnyÿjtott bÿd jÿ-
lÿcek, akÿrha tehersÿllÿsÿlyok gÿzdudÿja jelezÿnek a reggel ÿrkezÿsÿt.

Mire teljesen megvirrad, ÿllatok gyÿlnek vÿgig az erdÿszÿlre.

Csend van, mÿg a szÿl is elnyugodott.

Ott ÿllnak sorban, ûzek ÿs szarvasok, nyulak ÿs vaddisznÿk, rÿkÿk, nyestek, borzok,
ÿs az ÿgakon a sok-sokfÿle madÿr, elkÿ lÿnÿ lt falkÿkban, ki-ki a saját fajtÿjÿval, mÿgis
ÿsszetartozva az egÿsz, nÿznek a folyÿ felÿ, a fejÿ k magasra tartva, mintha valami ve-
szÿlyt szimatolnÿnak, vagy ahogyan rabsÿgban tud mozdulatlanÿ vÿlni egy ÿllat, mert
mÿr nincsen miÿrt mozdulnia, nedves mÿg a bundÿjuk, csillognak a tollak, harmat-
cseppek, ahogy rÿjuk sÿ t a fÿny.

° s az a pÿrÿllÿ, az az aprÿ felhÿket lehelÿ erdÿ ÿsseolvad mÿ gÿttÿ k, honnan, ugyan
honnan nÿnek az ÿgak egymÿsba, ami alulrÿl indÿna felfelÿ, mÿris odafÿntrÿl ÿgazik
tovÿbb, s ami fÿntrÿl ereszkedik lefelÿ, egyszer csak eltÿnik ugyan, ÿm mÿsutt elÿbÿjva
tÿr ÿjra ÿt, s mint valami tÿmÿtt, mozdÿhatatlan barna fal, ÿgy ÿllnak ott a fatÿrsek,
ÿgy ÿllnak ott moccanatlan az ÿllatok, nÿmÿn nÿzik a vizet, de hogy mit lÿtnak, mire
vÿrnek, nem mondja meg senki sem.

Határ Gyûzû

ANOREXIA NERVOSA

babfuttatÿ babkarÿ
szÿpnÿl szebbet akarÿ

deszkamellÿ sovÿny lÿny
ÿll ÿ megfordul ÿ sÿbÿlvÿny
nem ilyen aszott spinÿt
(...) gyakhatÿk a fÿrfÿncp

rÿhejÿ ket se hallja
szÿvbÿl szakad sÿhajja:

ÿhÿdoltam a divatnak:
ÿgyba mÿrt nem hivatnak-
letepernek-tekernek?
vÿnlÿnysÿggal ki ver meg?

csÿtÿny csontlÿny nem ÿlom
fogyÿzÿssal megÿllnom

kellenck de nem birok
s horpaszom mint a cirok
lábam szűjjel kampszom
ki erre jár meg(...)gyakjon!

szeder ajkam veri láz:
hercegem ki meggyaláz!

kinek se-mell-se-fenck
sárkányállás tetszenck
éjt-nap kívül fetrengék
s vasfarkállás nem enged!É

sehol senki a sivatag
matrac élet a hivatnak

orvost papot a ahágyja más:
mi egy anorexiás...?É
babfuttatás babkarás
szűpnél szebbet akarás

deszkamellű sovány lány
áll a megfordul a sábalvány

Peer Krisztián

AUGUSZTUS

Borokon veszekedtj nk,
választani képtelen: én
mindet akartam.
A kényezet mediterrán,
értettem az eladás nyelvén,
kényeljenekben tudtam a tengert,
ott kettesben sohasem a
felcseredek *melléd*.
Melegedtül fulladozom.
Csiklandás kicsi kágyák a
egész testemről a víz.
Évilági, steril fényével a hűtő
visszahelyez végképp.
A kő hidege a tej hidegével.
(Forgok a térben, ha befogtak:

testnyi tőr fogat.

A hütü hangja a tenger.)

° bren, magamrál megfeledkezűben

felcbreszt, hogy ott vakarászom.

Ritmusa változik, értelmet nyer mozgás,

a szobábról hallom szuszogásod.

Pontosan úgy az elfeledendű,

félre-félig éjszakán,

mikor lehettem volna végre,

mírül meséltem, hogy vagyok:

férfi a de nem.

Pont amitől félnem lehetett,

és amitől ezután már félni fogok.

Értadtam a büntudatot.

Értattam magamat.

Mentegetűztem, belegabalyodtam,

ezt majd mai ésszel rosszabb lesz felidézni,

mint azt, amiért.

Női írtán, megbocsátás,

burkolt, de csillapíthatatlan

káromozás váromozás,

úgy tenni, mintha úgy tehetnél,

mintha semmi se lenne

ennél természetesebb.

Pedig de, de, de.

Pedig a libabőr ís kicsi test

elárulva a másik takargatása által

se szűp, se férfias, se gyermeki:

lemeztelenedésben kiszenvedett,

hogy bizonyítsa: valódi,

mint egy isten, teljesítsen,

Értelgesse utálag.

(Szé sem volt szerelemrül, akkori ésszel akkora baj, ma meg már annyira mindegy.

Mindegy lenne, ha újra.)

Gondosan kiválasztott zenére íks íttben

hullámmozgás élményanyag helyett az ok

kíz ís keresése a fényben.

Mai ésszel: félelem attál, hogy nem akarhatom azt (ezt) igazán.

Ezután szerelemmel.

Mentem az alv

idegen mellül ki a konyhába.

Végezni magammal a csíndben

(hallhassam szuszó... lihegésed)

é tudjam: bár nem lettem, most is vagyok é

még annyi idűbe se tellett:

megfojtson a csínd, ha

tovább magamban folytatom.

Steiger Kornél

HEIDEGGER EUKLEIDÉSZ-ÉRTELMEZÉSE

(Vigyázat! Fikció!)

Néhány év múlva szenciális lelet került majd napvilágra: egy freiburgi magánarchívumban eddig ismeretlen Heidegger-kéziratra fognak bukkanni. A kézirat címe ez lesz: A PONT FENOMENOLÓGIA. HERMENEUTIKAI RÖK¹ ZELIT² SEK EUKLEIDÉSZ GEOMETRIKÁJA. A mű nem kevesebbet fog tartalmazni, mint Heidegger egyedülálló értelmezését az eukleidészi definíciókkal, posztulátumokkal és axiómákkal kapcsolatban. Lázasan kutatják majd, vajon Heidegger elűadta-e ezt a gondolatgazdag interpretációt vagy sem. Ha igen, kiknek? Ha nem, miért nem?

Az alábbiakban bemutatom a majdani előkerülő kézirat alapján a az első három eukleidészi definíció heideggeri értelmezését.

Budapest, 1999. szeptember 30.

Steiger Kornél

Martin Heidegger: Pont, vonal, szakasz – az ontikus létönfelfrnyílás eredendő ősigéi

1. Σημεῖον ἔστιν, οὐ μέρος οὐθέν.

A matematikusok ezt szánalmas módon így fordítják: *Pont az, aminek nincs része.*

Ez a fordítás azonban elçgtelen és hiteltelen: egy olyan korszak talmi csinálmánya, amely már elfeledte a görög szavak úseredeti értelmét.

Első kérdés; nk ez: mit jelent a σημεῖον? Elsődleges jelentése szerint jel. Jel a tennagy hajján a zászló, jel a mörvöldkő. A jel olyasmi, ami jelez valami olyat, ami nem ű maga: másnak a lnyegét fejezi ki, űnmaga azonban lnyegtelençgben áll fenn (un-west). Jel továbbá a betegség szimptomája. A σύμπτωμα eredeti jelentése: űszeomlás. A σημεῖον tehát lnyegtelençgben űszeomlás.

A jel ugyanakkor megjelenés. Lnyegtelençgben űszeomlás megjelenés.

Második kérdés; nk az ἔστιν-re vonatkozik. Mi az, hogy van? Egyáltalán hogyan illetheti meg a ávanásé a lnyegtelençgben űszeomlás megjelenést? Csak így illetheti meg, mint a lnyegtelençgben kibomlást (Das-in-sei-ner-Un-we-sent-lich-keit-Entwick-elt-es). A lnyegtelençgben kibomlás nyilván űnmaga számára bomlik ki. Az űnmaga számára való kibomlás kçtsçgtelen; l elçg kellemetlen (un-heim-lich), azaz ott-hontalan dolog.

A μέρος szát lapos és gondolattalan félreçrtés árcszé-nek fordítani: sorsot jelent (v. Moira).

Most megçrkezt; nk oda, hogy elüzetesen elürefutva megmutassuk Eukleidész első definíciójának valóságos értelmét: *Az űnmaga számára otthontalanul kibomlás, lnyegtelençgben űszeomlás megjelenés az, ami sorstalan.* Ez a mondás tehát nem egyçb, mint az inautentikus, tevü-vevü-babráló lçtezés rendkív; l világos, ragyogó, erüteljes ontologmája.

2. Γραμμὴ δὲ μῆκος ἀπλατές.

A matematikusok sápatag értelmzése szerint: *A vonal szélesség nélküli hosszúság.*

Nem szabad persze csodálkoznunk ezen a gondolattalan és görgetelen megoldáson. Hagyjuk meg azoknak, akik kiöltötték.

Első körben a görög nyelvű a görög nyelvű. Mi a görög nyelvű? A görög nyelvű a görög nyelvűből származik. A görög nyelvűnek a szótári jelentése: *ároni*. Van azonban a görög nyelvűnek a amelyből a görög nyelvű származik a egy archaikusabb, eredendően jelentése is (lásd ILIÉSZ 17, 599): *ákarolni, ákarolni*. A görög nyelvű tehát a amely a görög nyelvűből származik a valójában *ákarolni, ákarolni*. Az ember, ha unatkozik, szorongásában a legszembetűnőbb szeszekarmolná magát. Vagyis a görög nyelvű-ben (ez a görög nyelvűből származik) a Semmivel való szembenézés szorongása néz szembe szorongva a Semmivel.

A görög nyelvű egy méter. Mármost a méter nem egyszerűen hosszúság. A cicerói *longitudo* persze már fordítható hosszúságnak. Az már az a nevezetleges hosszúság, amit az ádóval meg a sebesség-gel egyitt ákceptál-be foglalnak kösőbb a fizikusok. De merj meg korszertlennek lenni! A méter magának a szorongásnak a hosszan kitarított szivárgása, amely előrefut a saját halálomhoz, majd a Semmi terhével megrakodva jár feldmáveszként ballag vissza hozzám.

Milyen ez a méter? Ez a méter *áplátos*. A *plátos* jelentése: *mely*. A dolog melyesége (melyességében illeszkedve-feszülve szerttart, keservesen vakaródzá .....*) abban rejlik, hogy belsővé váló emlékezés (Erinnerung) irányul rá, amely el nem rejtett teszi az ek-szisztenciát, azaz a létbe melyen belégyazott *nkiallást*.

Most már megpróbálkozhatunk ennek a rendkívüli mely mondatnak a fordításával: *A Semmivel való szembenézés szorongásának karmolványa hosszan kitarított, elmélyül; Inni képtelen, nkiallhatatlan szivárgás.*

Döbbenetes az a melyeseges erő, ahogy Eukleidész főlismerve világá kiáltja a jelenvaló lét alapszituációját.

3. Γραμμῆς δὲ πέρατα σημεῖα.

A matematikusok gyötrelmesen és szertgyenletesen frivol, terves fordítása: *A vonal határai pontok.*

Az előbbieknél fnyben itt már csupán egyetlen szó értelmzése a feladatunk. Mi a *πέρας*? Szótáraink szerint *áhatár*.

A szótár (vocabulary) azonban latin szó, ezért ne használjunk szótárt! A *trés* *kés* *nemet* *Wörterbuch* (szókönyv) már *készebb áll* hozzám, de a *gát* *Waurd* a latin *verbumbál* származván olykor ennek használatát is elvetem.

A *πέρας* a *πειράω* *igéből* származik, amely ezt jelenti: *áthatolni, behatolni*. *Késze* van az *ἐμπειράω* *igéhez* is, amelynek jelentése: *áthatolni*. A *πέρας* tehát nem más, mint *ágyötrelmes próbálkozás a behatolásra*. *°* s ekkor *máris* *elűt*; *nkáll* a *görög* szellem egyik legnagyobb üsmondata: *A Semmivel való szembenézés szorongása karmolványainak gyötrelmes próbálkozásai a behatolásra: az *nmaguk számára* *otthonatlanul kibomlást, lnyegtelen*; *kben *szemlő* megjelenések.**

Szembem az a, amit a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* szeretne.

* Itt a kéziratban *t* sor olvashatatlan, mert a kis dr. Wolfgang Heidegger le *nt* *tte* marmeláddal.

Szálinger Balázs

ZALAI PASSIÓ

Részletek

Előszó

Az elmúlt száz esztendőben nagyon sokan meghaltak. Azonban a huszadik század minden firtelmessége kizárt korántsem utolsá az az igazságtalanság, melyet Kolon vármegyének, későbbi nevén Zala vármegyének, mai nevén Zala megyének kellett elszenvednie. Ennek terjeltét tóbbször megcsönkították hol nyugati nagy-, hol pedig magyar hatalmak. Füként az 1949. évi terjeltcsatolás jrtt mly sebet Zalának a tirténelem keresztjére szégt, fájdalomtálégü testén: az azelütt hozzá tartozá Balatonfelvidék egésze az ipari Veszprém megyéhez kerjlt.

Harminc szük esztendő kellett, hogy sajtástál eltompult érzékei ismét műdni kezdvén jelezzék: Zala nem élhet majd egy évezredig íntéjével táplált városai és falvai nélkül, s az elindult népi mozgalom eredménnyel jrt: Veszprém hamar és ingyen jrt zsákmányábál Zala visszakapta a Balaton fűvárosát, Keszthelyt és még néhány (kzti; három Balaton-parti) telepíest, mely megoldás viszont a és én látom ezt a csupán rcszmegoldás volt.

Azonban az elmúlt esztendük népbutáá propagandája folytán teljesen kiveszett a kztudatból azon időszak képe, mikor még a fél Balaton és három folyá (Zala, Mura, Dráva) mosta Zala partjait. így állhatott elú az a szomorá helyzet, hogy az országból nemcsak hogy már senki sem kívánja visszarendezni az 1000 és 1949 kzti terjelti állapotokat, de a földműves Zala és az elcsatolásokon szépen meghzott ipari Veszprém megye népe kztta a legaprább jele sincs a haragnak, tanájelct adván a megyei íntudatok országos méretű elseklyesedésének.

Ezért én, azzal a nemes céllal, hogy a kztudatba vonjam szűkebb pátriánkám nevét, vállalom az első magyar zalai-revizionista íltű nehéz szerepct és az ezzel járá kellemtelenségeket, hogy az úsi koloni íntudat csráit íltessem el az ifjá székben. Kíteményemben a hatalmi szával kikényszerített terjeltcsönkítás során fellépett szomorá állapotokrál, az azok még ítt sajnos csak megbává érzelmekről kívánok írni, hogy példaként állásam hús nagyapámat, Kolon Istvánt az Áj nemzedékek elé.

Fejezet,

melyben a zalai íltű elfogulatlanul ílírja

Csonka-Kolonban a csonkítás után lezajlott első tirténeket,

mely ílírások kztta az utolsát nagyapja,

Kolon István bemutatására használja íl

Mert injária maxima volt ez a tett, s Zalaország nem kívánta a trágyát mlyebben kanalazni, lún megyegyülés, s megrendjlt hangok kzeptette szignájjával látta az antimagyar papirost el. S megkondultak a dombnyi harangok a vlyben,

csgzengcs lett cs negyvennap i zãpor a f'ldet
 nyalta, akãr Ævã nyelv Isten szãja felül egy
 kedves felhúbùl lãgatva e gy'nge vidçkre.
 Hçt remetçt letek barlangsbãban meg a tçlen
 bãcsulevçllet, amit fahusãnggal vçstek a kùbe,
 cs ugyanazt Ærtãk meg szãrãl szãra. Hogy çltj k,
 nem teljes, ha turistak'nyçkkel kell k'ny'k'lni
 nyãron a strandon a sajtos lãngosnãl, Badacsonyan.
 Teskãndnãl egy ifju lovãszfiu szent fogadalmat
 tett. Biza addig nem takarãtja a lãj rj lçket,
 mãg az igazsãg fçnye a pajtãt bçaranyozvãn
 nem sj't a halvãny tçrbe, s a jãszol nem puha fekhely
 lesz szãmãra, az abrak meg nem bús csatalãnak
 lesz eledel. Mert lesz bajvãvs, hãboru is tãn,
 hitte az ifjã cs vasvillãit beleszãrvãn
 egy-egy szçnakazalba az orszãgãt fele indult.
 S most mãr nem titok, ù az az ember, a hetyke remçnyel,
 kit dalolok ma, az çn sz'nyü nagyapãm, Kolon Istvãn.

*Fejezet,
 melyben a zalai k'ltù
 elfogulatlanul villant fel kçpeket hús nagyapja,
 Kolon Istvãn harminc esztendeig tartã vãndorlãsbãl*

Jã nagyapãmnak az Æt szçlçn mçg lãbnyoma sem volt,
 oly kicsi volt ù, s oly nagy a gomblyuka dãsze, a szent cçl.
 Hogyha kevçly Moszkvics teritette be sãrral az ingçt,
 p'rbre se szãllott, 'kl't nem rãzott, let'r'lte.
 így ment hãt ù, nem tudvãn, hova tart, de a mondom,
 szent cçl vitte, az Æj kolonizmus, mit csak az Æton,
 kçt fogadã k'zt megszãllvãn, olykor legelük'n,
 gçmeskãt mellett vagy a tarlãn vert az igçkbe.
 Vãndor volt ù, fçrfiu is, kit nem k'te gãzsbã
 semmi sem, Ægy jãrt szerte a f'ld'n, sokfele bolygott,
 sok vãrost prãbãlt szent eszmçvel beszinezni,
 állta akãr Ætjãt rãt vasfj gg'ny vagy a bojkott.
 Eltelt majd' harminc esztendù Ægy, s Zala vãrta
 vissza szj l'ttçt. çm vãndor nagyapãm a vilãgot
 szçlçtçben-hosszãban vãgyta bejãrni, hogy aztãn
 mindent meg- s kitanulvãn álljon a nçpe elütt meg.

Somogyország

Dombjaiban Somogyország mintha Zalãt is idçznç,
 jã nagyapãm hãt hetyke remçnyçt vitte Somogyba,
 itt gyùjtvçn sz'nyü sereget majd, visszaszerezvçn
 elcsalt rçszeket Ælnok Veszprçmtùl az igazsãg

szittya nevében. Jászomszédi viszonyt alakított volna ki tőn somogyokkal, kikben mégis ráf fáj lekre lelt, bebarangolva kis falvaikat bizalommal. Ős Átszelvén zíd toronyá fűvárosukat még egy szerelemre is írtott pillanatokra ruhát, Am majdhogynem felemészttűtt lánján a porontynak, (úzi Piroskának háttak, bár szíve sőtöt volt), s hűs; nk látta, vesztelyes barmok az ottani nük is. Majd a sífoki rőven írtott pár hetet el, mág rá nem ítt: itt mált csak a pannon hit, s ezerarcá, gyarlá strandf; rdütelep ez, kőzponti erűvel nemrég fájttak várossá fel a pesti vigécek.

Elkapcsolt részek

Étkelt komppal az úsi tavon, s kik ítt a reménynek háján lővű volt koloncz parton nagyapám. Itt megcsákolta a port, belegyűrte a kapca alá mint gyagyárt fáradt és a gyaloglástál vizenyűs; lt lábára. S mint já Julianus az úsmagyarok kőzt, Ágy járt clüholt kolonczeknél, csak a nyelv; k volt ugyanaz, de az érzékekben már az iparlét értá szelleme regnált. Háharmat nehez; lt itt minden lélek-; vegre, melyet főnylú Zala Ápolt szent Gőcsejen szűtt írlükendűjével a máltban. így deres ablakokon bāmúlt kifelc ez a bārgyá, főlrenevelt ncp. S nem láttak a jővűt, hogy eséllyel visszaker; l (mint alma) a fájához mulya lőny; k. Ncpnevelcsre erűt nagyapám sosem ézett, elment hát jele nélkül; l. Nem vitt semmit ezektől, majd ű hoz, gondolta. Dicsűségget, seregével.

Székelyország

Mert koloncz nemesember a bércektől sose hátrál meg, vāndor nagyapám, miután letaposta az Alföld által kánált nchány száz bārgyá kilométert, kis Magyarországot elhagyta. A székelyek; dvct, mint a cubákat vadruca mészárlása után, itt szinte harapni lehetne a tőben, mondta magában, és izmos nyaka mentén ísszűbb házta a gallért. Ismertette a kőzdi ivában a helyzetet, és még tőn Cicerá is vājárnak ment volna, ha hallja, mekkora szānoklattal adāzott já nagyapám ott írtőnelmi Kolon vcdűszentjének. A csapnál, mert megtette hatāsát minden szā, koloncz; l felmordult egy birkakőts; legőny. Koloncz volt

talpig, bár Kézdin sz; letett egy sánta kovácsnak
 szcp, Am késubb elfajzott fiaként. Az Atilla
 névben f; rdetek meg a templomi vályu f'ltt, és
 néhány vztized elmáltán az ivában a páras
 kis kupicáknak a páratál deli férfiu mádján,
 kellü mervü megszabadásával idüz'tt
 nap mint nap. *àSose fclj te 'csém, ha Atilla, a székely
 mondja neked. Hárlik, Zala f'ldjén székelyek élnék,
 s innen ered Kolon elfeledett neve is. Ha te testvér
 vagy, k'telesség; nk sereg; nkel az...É ä Am belegajdult
 székely Atilla a szába, s a pultrál Ágy lefolyott, mint
 'kr'k nyála az 'kr'knek szájáru l a nyárnak
 szemtelen; l gatyaromlasztá derekán. Kolon István
 néhány árát vart, hogy a sánta Atilla talán egy
 konkrétommal is él, hogy az úsi Bakonyt milyen Áton
 kellene visszacsatolni, de székely Atilla a durmát
 Ágy hajtotta, ahogy nagyapámat a némberek. Aztán
 hetyke kalapját homloka élchez boronálván
 bácsát monda a szcpiv; tájnak, az Átravalát bár
 Kézdin hagyva a b; szke rokonság zálogaképpen.*

*Fejezet,
 melyben a zalai k'ltü elmeséli, hús nagyapja
 miként gyűjt'tt sereget Vazsmegyében az igaz; gyért,
 mely; gyet egészen nemzete,
 bár előbb csak Kolon boldogulása jelentette*

Harminc év telt Ágy utazással, s úsz nagyapám száz
 já kolonczzel, megfáradván rátk'z'nyctül
 ennek a z; ll'tt országnak, már-már fel is adván,
 hogy Zala f'ldjét Ájra egészen látja virulni,
 Vazsmegye szélire tévedt. ° s lám, Ájra reménytel
 t'ltekezett fel, látván, hogy bizalommal várják.
 Várták Vazsna hármas tájai is, hol a dombok,
 s némely emberek is koloncz; l tudnak a lcttel
 bänni az évek gyorsfolyamá iramában, a falvak
 szintén úrzik a mált hagyományát, langesz; ifjak
 szintén vannak, akár Zala f'ldjén, és nagyivákbál
 szintén annyi van ott, hogy a mennykü hogyha lecsapna,
 borgúztül elgy'ng; lvén csak a szikra maradna
 Áton a lcgben. S itt ha megállott, és az a gázság,
 mit Zala ellen tettek az Álnok pesti vezérek,
 t'rténeket elhagyva száját, t'bb kasza villant
 já vazi f'ldmáves tenyerektül fogva a vögit,
 és *injÁria maxima* ez, meg a mindenit ennek,
 horkant fel latinos műveltséggel, ki a szábál
 értett, s tudta, hogy aztán Vazsmegye j'ne a sorban.

Elgondolkodván nagyapám kicsiny cete cöljén,
 horgonya clet megszántatta e szörfjív tájban.
Itt gyűjt k sereget, mondá hát Ágy, hogy a kányák
 visszhangzott. Ögy gyűltek a sakra a szépszemű ifjak
 és régek, hogy másutt már toborozni se kellett,
 nem kellett több kerge fajanká sem somogyoknak,
 sem baranyák bosztos földjéről, és Budapestről
 sem kellett zsoldos. Mint ússzel az Árpa a kamrát,
 Ágy telt tők meg dalolá vazi ifjak a sákot,
 cív kény egy daliával, akit pej Táni vitcznek
 hívtak, s Ágy forgatta a kardot, amint nagyapám csak.
 Já Kolon István Ári szerénységű bizonyítván
 átengedte a hadvezetésnek minden eséllyel
 nagy diadalt fialá munkáját Táni vitcznek,
 ű maga háven juttatván mőneknek a szalmát,
 ncha a tábori lelkesnek kocsiját igazítván
 boldogságra talált. Mert mestere volt a lovaknak,
 minden bajjal hozzá fordultak bizalommal,
 ű segített. űs megbecsülése az égbe verődött,
 ott irigyelte a Nap meg a csillagok is, ha az őjjel
 kente a tábori harci szurokkal. Hadvezetési
 jártasságával sose kértkedvőn, csak a huncut
 Táni gyereknek ságot ncha vitczi tanácsot.
 Ez seregűt kivezette a kőszegi sakra, s a zászlá
 mellé felsorakoztak mind a vitczek. A cöl szent
 vászna előtt Tánink eszkűzt osztott, ki-ki villát
 vitt, ki-ki egy kasza vődelmőben hitt a csatának
 majdani percire nézűst, s volt, aki szintetikus lő
 által hajtott otthoni cőplűgűpire pattant,
 bátran az asszonyi fűhatalomra utalva a földűt.
 űs gyű lekeztek az állati sorbál hűsi jűvűre
 pályázá barmok, tehenek, lovak is, meg a tyűkok,
 rűgni, de csűpni is arcon az ellent: egy a dicsűség
 útján megtett lőpűsek kűzűl, és az a gyűlűlt
 pápai hűsgyűrű szűnyű rűme a gondolatokban
 Ágy fűszkel, hogy az Álak nűpe rűkkűn a Veszprűm
 elleni harc fűtűmaszakűnt vesz rűszűt e viharban.
 Bűszke fejűnűk csűkolták meg az állatok orrűt,
 asszonyok intettek bűcsűt fűrűjűknek a dombrűl,
 cűdesanyűk igazűtűtűk fiuk űlűzetűt meg,
 s mind-mind tudva, a legnemesebb űgy ez itt, mit a földűn
 máma lehet vűgezni, a szűzad fertűjűcn biza gyolcs ez,
 műg ha szerettűk bűszkűcn vűllalván csak a felser
 kis szerepűt is hal meg a harcban. Lűtni valű, hogy
 Vazsmegye nűpűnek haladűbb faja volt eme sűkon,
 Vazsmegye nűpe bizonynal az egyik dűsze a földűnek,
 Vazsmegye ifjai jű kolonűcek, bűrki ha mondja.
 Táni vitczűnk, Vazsmegye gyűngye a kűrtbe lehelt, és

jelszÅt vett hÅtÅra a szcÅl fel, a pajzsokat Åldott
 napfcny szÅrta. *ÅMi nem, nem, mÅr soha nem nyugodunk meg,
 mÅg iszonyÅ nagy kÅnok emcsztik szent Zala testcÅt,
 mÅg nem fedj; k a mÅlt lepelcÅvel rÅt nyavalyÅjÅt!È*
 S lÅm csak, elindult hÅs diadalra a nagy sereg immÅr.
 Hetyke szekercÅsek meg hÅszÅn ing; kaszÅsok,
 dolgos bÅresek indultak mint lÅgy folyam Åtra,
 mellett; k tehenek, s tÅban harcoshalak is tÅn,
 egy szent cÅl fele, Ågy tÅtogva, ahogy f; ty´rcszett
 hÅtul a gyeplÅt tartva az cÅn nagyapÅm, Kolon IstvÅn.

A folytatÅdÅ t´rtcÅnetbÅl megtudhatjuk, az ´nzetlen koloniÅvazsi ´sszefogÅs hÅre mi-
 kcÅnt ; lt meg VeszprcÅm megye Ajka nevÅ vÅrosÅban. Majd az elsÅ izgalmas fordulÅ-
 ponthoz jut el az olvasÅ, midÅn hiteles cÅ elfogulatlan forrÅsbÅl cÅrtes; lhet arrÅl, mi-
 kcÅnt tÅpik szcÅt ezer darabra Kolon IstvÅn volt szerelmcÅt, az Åzi PiroskÅt Ajka felhev; lt
 vÅjÅrnÅpei, miutÅn tanÅsÅgot tesz arrÅl, hogy lÅlekben koloncÅzzc vÅlt, mert az ipari
 AjkÅn t´lt´tt cÅvtizedek alatt megcÅbredt rÅgi szerelme nagyapÅm irÅnt.

AztÅn a zalai k´ltÅ leÅrja, mikcÅnt tÅmadta meg Kolon IstvÅn bÅkcÅs szÅndcÅkÅ had-
 seregcÅt a VeszprcÅm tÅjairÅl verbuvÅlÅdott ; vegfÅvÅhadtest, mikcÅnt ment a csata s; -
 v´lgÅ tercÅre jÅ nagyapÅm fegyver nÅlk; l, gyalogszerrel, egy szÅl hÅfehÅr ingben, hogy
 vÅllÅra emelvÅn a tÅbori k´ltÅ K´k´rcsint megmentse a koloncÅz lÅrÅt.

VcÅg; l az addig tisztos tÅvolbÅl szemlcÅlgetÅ zalai k´ltÅ kilcÅp a s´tcÅscÅgbÅl, elcÅrcÅke-
 ny; l, cÅs meglÅttatja olvasÅival sajÅt szomorÅ, de (cÅs ezt lÅtni fogjuk) remcÅnytelihalÅlÅt.

Handi Pcter

APA

Ågy emlÅkezek rÅd,
 mint ÅruhÅz mozgÅlÅcÅsÅjÅn
 egy arcra, mely
 velem egy vonalba cÅrkezik;
 nagyÅÅ; veg prizmÅja csÅszik
 k´zÅnk, egy pillanatra
 felnagyulsz,
 jÅformÅn tapinthatÅ leszel, de
 aztÅn a futÅszalag tovÅbbvonultat,
 s mcÅg elkÅcÅr tekintetem, ahogy
 les; llyedsz az engedelmesen
 sorakozÅ tarkÅk erdejÅben
 Å mÅg cÅn egy darabig mcÅg
 f´lfelcÅ hÅzatom magam.

EZEN AZ ÁLLOMÁSON

ÀtutazÁknt Ágy sz; lettem cñÉ

In memoriam Baka István

Ezen az ÁllomÁson, ahol
tçblÁbolok, j ld ´ gçlek,
s valamilyen beçrkezû
vonatsatlakozÁsra vÁrok,
Ágy, ahogy itt teremtem
valahonnan, s valami cçlbÁl,
hihetûleg ä de a menetrendben
az ÁllomÁsnçv elmosÁdott,
ez a reÀm mçrt utaslçt,
az ÀszÁllÁs kÁlvÁriÁja,
vonat sohasem-çrkezçse,
vÁgÁnyok Godot-ra vÁrva,
mellettem bûr ´ ndfogantyÁk
tenyçrbe illeszkedni kçsen,
kisfr ´ ccs çs sonkÁszs ´ mle-narkÁ,
vÁltÁk mellett dÁIÁ szerelmek,
sÁnek villannak çs combok,
vçge lesz-e a vçgtelennek

A pÁlyaudvar kupolÁja
felszÁllÁ fohÁszokra ä hallgat.
KabÁtostul fapadra dül ´k,
ä ma sem j ´n mÁr szemçlyvonat,
csak alagÁtbÁl l ´k ´tt fuvallat

Poás Zoltán

CIVILSZFÉRA

Ehhez a ruhÁhoz nem füz semmi çlmçny.
Rajta a kosz: nÁlam is idûsebb. Egy overall,
apÁm hagyta rÁm, mikor beszerelte a
mosÁgçp csapjÁt. Pedig tudta: soha nem
javÁtok meg semmit. çtlÁt rajtam. Mindig
is gyanÁs voltam neki. F; rd ´k. A fejem
egyensÁlyoz a kÁdba lÁgatott gçgecs ´v ´n.

Öj lakás. Innen senki sem szerepel tudatos
emlékeimben. De ami tényleg izgat: nincs
írásom már játékaimban. Fjrdk. Ilyenkor
gyakran csíren meg a telefon. Nem bárom
ki, hogy ne vegyem fel. Nincs torlasz, Átzár,
császás kü, csak a meztelen rohanás.
A vart Áz se akkor jn, amikor szlamatok rá.

Nem vagyok civil. A boldogság nem lehet
a civilek. ŷk csak bitykúljenek. 1 vck a koros
bojler, a Pilis felül jvú távolsági busz.
A tisztások, a szclterek, de vck az eldugult
lefolyá napsjtte vize is. Nem k'z'sk'd m
civilekkel. Folyton az utamba állnak.

CSALÁDLÁTOGATÁS

Rossz nekem ncha. Míg gyanás minden,
mint a rakodájtá melletti vaslctra cs
vaslakaton a rozsdapor. Krctavonásknt
fehclrik az ablak melletti fcnycsák. Akkor
se figyeltem elcggc. Pedig cszrevehettem
volna lcnytársamat, a nyestet. ° lühelye
a szj lúi ház vlyogfalában. Sosem figyelek
elcggc, csak annyira, hogy ne erültessem
meg magam.

Messze vannak, kik biztonsgom szavatol-
ják. Vegyes kekszálakkal kánálnak, még
elkcsj l a vekni. A nyest megbotlik az el-
macskásodott tmlüben. Korrigál. A szj lüket
ez nem hatja meg. Inkább arrál: van-e
vcgre munkám. De hát nincs. De hát Ágyis
lesz. Mondom, mint a legfrissebb becslct.
A nyest a plafonban rohangál. Mint egy
gyanás szávercs. Voltak ezek a dolgok.

Fânagy Ivàn

A BEFEJEZÉSRŐL (I)

â Kész! â kiabált be a stâdiânak tekintett szobâbâl a nçgyçves Pçter, amikor Âgy gondolta, hogy eleget mesçlt egy forintçrt â 1956-ban t´rtçnt â a magnetofonnak. A mesçje nem volt olyan strukturált, mint a magyar nçpmesçk, nem is k´vette sem a magyar, sem a pâpuai mesehagyományokat. A szâ t´bb çrtelmçben is eredeti volt. A pâsztor felhûk k´z´tt legeltette az autâkat. Mâdosult a szereplûk identitâsa. A farkas szerepet cserçlt a vadâsszal. A cselekmçny szeszçlyesen vâltoztatta menetçt. Jelezni kellett, hogy mikor çrt vçget.

Ha egy sz´vegnek szerkezete van, akkor minden rçsze fçgg a t´bbitûl, Âgy a vçge a k´zçprçsztûl, a k´zçprçsz a kezdettûl. Kezdetûl fogva tudja a sz´veg, hogy merre tart. Pçter mesçje asszociatâv, mindegyik rçsz fçgg az elûzûtûl, amelyik kivâltotta, çs ugyanolyan szorosan kapcsolâdik a k´vetkezûhçz, melyet kivâlt. Ha irânyul is azon tâl egy mâr elkçpzelt csâcs felç, ez a csâcs gyakran nyomtalanul eltûnik, çs egy mâsik csâcs lçp a helyçre. A hallgatâ, de mçg az elbeszçlû szâmâra sem vilâgos, miçrt vçg-zûdik çppen ezen a ponton, çs nem egy epizâddal kçsûbb vagy korâbban.

A mese vége

A nçpmese nagyon is szerkesztett. Kezdetûl fogva vârakozâsokat kelt, melyeknek mindig meg is felel, çs mâr az elejçn tudjuk, hogy a t´rtçnetnek akkor lesz vçge, ha mindegyik felvetûd´tt kçrdçsre megj´tt a vâlasz, s ezzel lezâruult a hûs kçzdelme, melyhez a felmerçlt kçrdçsek kapcsolâdnak.

A nçpmesçnek voltakçppen nincs szçkçge a cselekmçnyen kâvçl állâ zârâformulâra: *itt a vçge, fuss el vçle*. Ahogyan nincs szçkçge arra sem, hogy az elbeszçlû k´z´lje, megkezdte az elbeszçlçst. A hagyományos kezdû- çs zârâformulâk bekeretezik a mesçt, elhatâroljâk a hallgatâ çs a mesçlû napi tevçkenysçgeitûl. Ezt jelzi az egyik hagyományos meseindtâ: *Egyszer volt, hol nem volt...* A mese vilâgunktâl çs t´rvçnyszerûsçgeitûl fçggetlen. Csak maga a mesçlçs, az elbeszçlçs çs meghallgatâs tçnye tartozik vilâgunkhoz.

Az egyik, talân legelterjedtebb formula ugyanakkor a j´vûbe, a mesebeli j´vûbe utal: *Mçg ma is çlnek, ha meg nem haltak*. Ebben rejlik a nçpmese ´nirâniâja, a realitâssal valâjâtkç. A mondat elsû felçben â *mçg ma is çlnek* â szabadon çrvçnyesçl az ´r´melv. A feltçteles mondat tudomâst vesz a valâsâgrâl. Szâmol a halâl lehetûsçgçvel, de nem tekinti szçkçgszerûnek. *âMçg mai napig is folytatja a kirâlysâgot, ha vçletlençl meg nem halté* (FçBËL FARAGOTT P°TER).¹ Mçg valamivel tâgabb teret hagy az ´r´melvnek egy mâsik vâltozat: *âVagy tân mçg ma is çl, ha eddig meg nem halté* (EGY°GYB MISâ, Illyçs, 27.). Ha eddig sikerçlt a halâl elkerçlnie, most mâr szabad az ât. Az alapelv a folytonossâg, mintha a mesevilâgban nem volna k´zegellenâllâs: *âMçg ma is mennek, ha meg nem álltaké* (KACOR KIRçLY, Illyçs, 11.).

K´zçpkori verses lovagregçnyek zârâsz´vege k´zelebb áll talân Pçter âKçszé-chez, mint a nçpmesçk szânes, dallamos formulâjâhoz: *âEz Chrçtien Őoroszlânos lovagĳ-jânak vçge. / Nem hallottam errûl egyebet, / nem tehet hozzâ egyebet mâs sem, / hacsak nem valami*

hazugságot.² Az Árnok néha filológiai kommentárt is fűz hozzá. Így Wolfram von Eschenbach PARZIVAL-jának forrására utal az egyik kézirat másolója, egy bizonyos Kyot (Guillot de Provins?) műve. (A kommentár filológiai hitele kérdéses.)

A fikció lezárása: dráma és epika

A néző így lép be a színházba, az Odeonba vagy a Vágszínházba, mint a mesébe. Ezáltal részesei lesznek a cselekménynek, mely közvetlen közelükben játszódik. A játékosok, azaz játékosok, nyilvánvalóan a *mintha*. Ugyanakkor valószínűleg a közönségnapi, színházon kívüli valóságban, mert ezáltal semmi sem esetleges, a véletlen is szerves része a történetnek, mely lényeg; inkább a végkérdéseket vet fel és old meg Árnokon belül. A drámai sűrűsödés fokát akkor érzékeljük, ha a három Árt egy emberélet időtartamához mérjük. Így jobban megértjük, miért nincs ezáltal helye a véletlennek. A dráma szervezetsége nem maradhat el sűrűsödése miatt.

A drámai feszültség egyik komponense, a felkeltett várakozás, az érzelmi feszültség változása természetesen is meghatározható, ha azonosnak tekintjük a mozzanatok hárításával. Tesztek segítségével meghatározható, milyen eldöntendő üggyel vagy nemmel megválaszolható a kérdéseket vet fel jelenetről jelenetre az ideális olvasásban a színdarab. Így a HAMLET első jelenetében felmerül a kérdés, vajon valóban Hamlet apja szellemének hangját hallották-e a katonák? Szál-e majd a szellem Hamlethez is? Megtámadja-e Fortinbras Dániát? stb. Ha jeleneteket meghatározunk a felmerülő kérdésekre, nincs akadály, hogy egy gráffal közvetlenül érzékelhető tegyük a darab *feszültségmenetét*. A gráffal ezáltal csaknem szimmetrikus. Az első csúcspont a 2. felvonás elejére esik, amikor Hamlet apja szellemének engedelmességgel elindítja a nyomozást. Esik a gráffal, miután mostohaapjának bűnössége kétségtelenné vált. Ismét magasba szökik a 4. felvonás vége felé, amikor Hamlet elhatározza, hogy megöli a királyt, és a király is úgy dönt, hogy meg kell szabadulnia Hamlettől bármilyen áron.³ Nem tudhatjuk, mi lesz a kimenetel. Racine ANDROMACHÉ-jában például szinte egyenletesen emelkedik a feszültség. Shakespeare JULIUS CAESAR-jában a feszültség a 2. felvonásban dominál, amikor tudjuk, hogy Caesar véte vesztélyben forog, és emelkedik a lehetséges kimenetelek száma. Hirtelen csökken a feszültség a 3. felvonás elején Caesar meggyilkolásával. A második, alacsonyabb csúcspont az 5. felvonás 2. jelenetére esik, és Brutus tragédiájával kapcsolatos: felülkerekedik vagy alulmarad, bontatlan marad-e vagy megbűnhődik?

Alkalmatlan a módszerünk az abszurd drámáké feszültségmenetnek kitapintására. Az esetleges eredmény többnyire félrevezető lenne, mivel az abszurd drámák nagy részében a felszíni cselekmény főmögében (közvetlen jelentésben) csekély szerepet játszik a költői közlésben. Bonyolultabb módszerrel lehetne csak a drámai feszültség alakulását megragadni, természetesen tenni. Albee THE ZOO STORY-jának (MESE AZ ŐL-LATKERTYÚL) feszültségmenetét szemantikai tesztek alapján határozták meg amerikai szerzők.⁴ A drámai feszültség az utolsó előtti szakaszban érte el a csúcspontot, de magas maradt az utolsó jelenetben is, ellentétben a klasszikus drámák és végjátékok kognitív feszültségmenetével. (Nem tudjuk, mennyi rész van ebben a drámának és mennyi a módszernek.)

A lehulló fűggy, mint a darab lezárásának egyértelmű kijelölése, a jelenlegi jelenség. A záróakkord sokféle formát ölthet. Lehet *emfatikus*. Aiszkhiosz ORESZTEI-jának második részének az ŐLDOZATVIVYK-nek a végén a karösszefoglalja az Atreidák tragikus sorsát. A karvezető Szophoklész OEDIPUSZ KIRÁLY-a végén a nézőkhöz fordulva kér-

dezi, vajon ismert-e valaki is b'lcsebb, hatalmasabb embert Oidipusz kirÁlynÁl, cs ismer-e most nÁlnÁl szerencstlenebbet.⁵

áNczzetek rÁm: Thc̄ba n̄c̄pe, itt a híres Oedipus,
Ki a Nagy TalÁnyt megoldta, leghatalmasabb kirÁly,
Minden polgÁr Árigy szemmel leste boldogsÁgomat:
S n̄czzetek, mily rettentű sors hullÁmÁba hulltam c̄n!É⁶

Az emfatikus 'szfoglalÁssal azonos funkciÁt t'lt be az erk'lcsei tanulsÁg levonÁsa. áA Vc̄gzet küszÁve nem k'ny'r; IÉ,⁷ c̄nekli a trÁjai nűk kara Euripidc̄sz HEKAB°-jÁnak vc̄-gc̄n. Plautus MILES GLORIOSUS-Ában a hetvenkedű katona maga vonja le a keserves tanulsÁgot: *áJaj, c̄n szegc̄ny nyomorult! / [...] De bÁr minden csÁbitÁ / Ágy megjÁrnÁ.*⁸ Leontes, Szicília kirÁlya 'nkritikÁt gyakorol Shakespeare T° LI REG°-j̄c̄nek vc̄gcn, Racine PHAEDRc̄-ja Theseus (nem kielc̄gÁtű) 'nkritikÁjÁval zÁrul. A TRISZTc̄N °S IZOLDA tragikus kimenetelű (oedipÁlis) háromsz'gcre utal Chr̄tien de Troyes CLIGÉS-e, de a lovagregc̄ny megkerj̄li a tragikus konfliktust. Ezt t; kr'zi a verses eposzt lezÁrÁ libe-rÁlis moralitÁs: *áNem bűn 'z az c̄s nem is vct, / kit k't szerelmi k'telckÉ.*⁹

A k'zcpkori francia *fabliau*-k gyakran zÁrulnak k'zmondÁssal, szÁllÁigc̄vel. Musset a KOM° DIc̄K °S K' ZMONDc̄SOK cÁmet adta szÁndarabgyűjtemc̄nyc̄nek. á K'zmondÁssal zÁrul az ON NE SAURAIT PENSER Ö TOUT (NEM GONDOLHATUNK MINDENRE). áA MçRKI: *HÁt igen, azt tartja a k'zmondÁs: Nem gondolhatunk mindenre.* É á Fennk'lt k'zhellyel zÁrja nemegyszer a kÁrus vagy a karvezetű az antik tragc̄diÁt, Ágy Euripidc̄sz ° LEKTRc̄-jÁt: *á° dv nektek! 'r; Ini ki tud, s kire nem / sÁjt c̄gi csapÁs, az a halandÁ / mÁr boldogsorsu a f'ld'n.*¹⁰

Az adott helyzetben sokatmondÁ k'zhellyel vc̄gzűdik Jean Cocteau drÁmÁja, A RET-TENETES SZ° LçYK.¹¹ A fiÁba, Michelbe szerelmes Yvonne inzulinallal megmçrgezte magÁt. Cs'ngtet az orvos. Lc̄onie, aki Yvonne fçrjct szereti, nem nyit ajtÁt az orvosnak. Azzal j'n vissza, hogy: *áMegj'tt a bejÁrÁnű. Mondtam, hogy nincs munka, hazamehet. MinÁlunk rend van.* É¹² Ezzel a k'zhellyel zÁrul a darab. A mondat ugyanakkor egy g'r'g tragc̄dia karvezetűj̄c̄nek vc̄gszava is lehetne.

A zÁrÁakkordnak nyomatc̄kot k'lc's'n'zhet a mondat modalitÁsa: a felszÁllitÁs vagy felkiÁltitÁs. áAGAMEMNĀN: *Gyerj nk, hamar, / dobjÁtok [Pol; mçsztort] egy sivÁr szigetre, bÁrhovÁ / [...] Hekabç, te meg, szegc̄ny, kct drÁga holtadat / temesd el gyorsan. °s ti, rabnűk, menjete / gazdÁitok sÁtrÁba...!É (Euripidc̄sz: HEKAB°.) á A hadseregct buzdÁja Earl of Warwick: *áUtÁnuk! Nem, elc̄b; k [...]. SzÁljon dob, trombita! Londonba mind...É*¹³ (Shakespeare: VI. HENRIK, II. rçsz.) A svÁjci zsoldosokat hÁja Eraste, hogy kitegyck a kellemetlenkedűk szürct (Molière: LES Fc̄CHEUX á TOLAKODĀK). á VidÁm felkiÁltÁssal, indulatszavakkal hagyja el a szÁnt a kar Arisztophançsz NçYRALOM-jÁban: *áUgorjatok, ihaj! juhaj! / Mind-jÁr' lakomÁzunk, ihaj! / Juhaj, mint diadalra! / Ihaj, juhaj, ihaj, juhaj!*É¹⁴*

Alkalmas a lezÁrÁsra az elk'sz'ncs (á...s hanyatlÁ partok k'dbe mÁlnak Át, / az elemek k'zc̄ sÁhajt: *ÍJÁ c̄jszakÁt!ÍÉ*¹⁵ [Byron: CHILDE HAROLD ZARc̄NDOKÖTJA, I. c̄nek 13.]) á a vc̄gsű bÁcsÁ (áBERENICE: *Felsc̄g, Isten vele mçgegyszer! / ANTIOCHUS: Jaj nekem!É*¹⁶ [Racine: BERENICE]) á Áhaj (Szophoklçsz: PHILOKT° T° SZ) á panasz (Aiszkh; losz: PERZSçK; HETEN TH° BA ELLEN) á bÁtoritÁ vigasz (Szophoklçsz: OIDIPUSZ KOLĀNOSZBAN, a kar: *áHÁt ne zokogjatok, c̄s szívetekben / Sz; nj'n a fÁjdalom; / Urunk szava biztos igretÉ*¹⁷ á intelem (Racine: ATçLIA) á Átok (á...szonettek, balladÁk, balgasÁg á ti pedig menjete a poklok mçlyc̄ges fenekre!É¹⁸ [Molière: K° NYESKEDçK]) á ÁldÁs (áçldjÁk az ý nevt; zengjck imÁdatÁt...É¹⁹

[Racine: ESZTER]) a fohász (àNe kÁstolja e szcp ország gyi m'lcst / A bckct-sebzú, ÁruLÁ gyi - / 'Isçg! / [...] Isten mond Áment s çlni kezd a bçke^{E20} [Shakespeare: III. RICHÇRD]) a fogadalom (àMçg nem borult, nem is fog çnglia / Kevçly hÁdÁtÁ IÁbÁhoz borulni / MÁg 'nmagÁba túrt nem d'f, soha^{E21} [Shakespeare: JÇNOS KIRÇLY]) a testamentum (Shakespeare: IV. HENRIK, I. rçsz). a A fçrjekhez szÁÁ t' m' r tanács a vçgszÁ Moli^are SGANARELLE-jçben: àvçssçk jÁI çsbe mind pçldÁm, s okuljanak: / BÅrmit IÁtnÁnak is, bçkçn maradjanak.^{E22}

Nem egy szÁjÁtçk fejezûdik be szÁtlanul, preverbÁlis. A komikus hûsnek, Arnolphe-nak torkÁn akad a szÁ, magÁbÁl kikelve, àrñh!É kiÁltÁssal fut ki a szÁrúl (Moli^are: NYÇK ISKOLÇJA). a àvçilç!É, mondja a megfelelû gesztussal, a k'z'nsçg felç fordulva Az 'rd'g MolnÁr Ferenc vÁgjÁtçka vçgçn. A HÁborÁ kapui lassan megnyÁnak, ezzel zÁrul Giraudoux szÁnmûve, a TRñJÇBAN NEM LESZ HÇBORÖ. a AtalÁd, a negatív hûsnû, kçst d'f kebelçbe Racine BAJAZID-jÁnak utolsÁ jelenetçben. a A kedçlyes detektív szÁtlanul klarinçtot hÁz elû a zsebçbûl, àçs mindenki szakÁllt cserçlÉ Anouilh LE BAL DES VOLEURS-je (TOLVAJBÇL) vçgçn.

Az epikus mûfajban az elbeszçlçst zÁrÁnçma kçp felel meg a gesztusnak. a...a leÁnyka barÁtsÁgosan kis kezçbe fogta az egyik mankÁ fçnyezett fogÁjÁt, ahogy sçta k'zben nagy barÁt-jÁnak hç velykujjÁt szorlçtta volna.^{E23} Ezzel zÁrul Maupassant egyik elbeszçlçse, A NYOMORÇK. Lidçrces kçp zÁrja Theodor Fontane falusi Macbeth-drÁmÁjÁt, A K' RTEFA ALATT-ot. Kçppel zÁrul Joyce novellÁinak t' bbsçge. a AztÁn a fçny felç nyÁjtotta 'klçt. Lassan nyitotta ki, hogy mÁdja legyen learatni tanÁtvÁnya bÁmulatÁt. Tenyerçben egy kis arany-pçnz csillogott.^{E24} (KÇT ÖRFIAK, in: DUBLINI EMBEREK.) ° lûkçppç dermed Gogol REVIZOR-Ának utolsÁ jelenete, miutÁn az Àrevizor távozÁsa utÁn a csendûr alÁsan jelenti, hogy megçrkezett PçtervÁrrÁl a revizor Ár, a valÁdi. àNçma jelenet. K'zçpen Áll a polgÁrmester dermedten, mint egy bÁlvÁny, szçttÁrt karokkal, hÁtraszegett fejjel. JobbjÁn felesçge çs leÁnya, amint felçje indulnak. Melletti k a postamester kçrdûjellç g'rbj lve, a k'z'nsçg felç fordulva [...] A polgÁrmester baljÁn Zemljanyika fçlrebillent fejjel, mintha fç lelne [...] A t'bbi vendçg is mintha sÁbÁlvÁnyÁ meredt volna.^{E25}

A kçppel zÁrÁs drÁmai mûfaja a film. Sokan emlçkszi nk a KRISZTINA KIRÇLYNY-nek, az elsû hangosfilmek egyikçnek utolsÁ kçpçre. HivatÁsa elvÁlasztotta a kirÁlynût a fçrfitÁl, akit szeretett. Greta Garbo ott Áll a hajÁ orrÁnÁl, çs a premier plÁn a szemçbûl csorognak a k'nyyek. Woody Allen bûni gyi filmjçben a fçrj çs felesçg Ájra egymásra talál. Ezt fejezi ki kçpnyelven, àszÁ szerintÉ az utolsÁ jelenet. Amikor az asszony fut a fçrfi felç, az utolsÁ lçpçseket egyre jobban lelassÁtja a film. Amikor elçrik egymást, a kçp megÁll. A kevçsbç igçnyes detektív filmek is engedelmessé válnak a mûfaji k'vetelmçnynek. A leleplezendû bûn'çst a lçpcsház rÁcsÁn Át látjuk (A RñKA sorozatban).

HagyomÁnyos preverbÁlis zÁrÁs az çnek, a zene, a tÁnc. PçldÁul Arisztophançsz LÇSZISZTRATÇ-jÁban: àLAKñNOK KARA: Haja-rÁ! ropjad; rÁzd gyors inaid'. / Mert SpÁrtÁrÁl çnekel; nk, / Hol kedves az isteni kar-dal s IÁbdobogás [...] Tapsold ki a tÁnc; j te mit kçzzel: / S e rçzlatu istennût, az erüset, / A diádalmast dicsçrje dalod.^{E26}

HarmonaszÁ, trombitaharsogás, dobpergçs zÁrja Shakespeare V. çs VI. HENRIK-jçt. Balettel zÁrul Moli^are nem egy vÁgjÁtçka. TÁnc keretçben avatjÁk àmamamusiÉ-vÁ az ÁrhatnÁm polgÁrt, orvossÁ a kçpzelt beteget. Maga a NapkirÁly, XIV. Lajos is rçszlett a tÁncban a KÇ NYTELEN HÇZASSÇG vçgçn. Hatszoros balettel zÁrul az ÖRHATNÇM POLGÇR, çs balett keretçben kergetik ki a szÁnpadrÁl az alabÁrdosok a kullancs tolokodÁkat (TOLAKODñK). Balettel, çnekekkel zÁrul Beaumarchais FIGARO HÇZASSÇGA.

Zeneibb, szervezettebb a verbÁlis zÁrÁkkord is a megelûzû sz'vegrçsznçl. Neme-gyszer retorikus alakzat a antitçzis, inverziÁ, chiasmus a kçpletçhez igazodik. Marivaux

koszt; mcserĉs vĀgjĀtĉkĀban, A SZERELEM ° S V ° LETLEN JĉT° Kĉ-ban az inassĀ visszavĀltozott Arlequin az identitĀsĀt visszanyert szobalĀnyhoz, Lisette-hez fordulva Āgy vonja le a tanulsĀgot: *ĀMielĹtt felismertĉk egymĀst, a hozomĀnya t'bbet ĉrt, mint a szemĉlye; most azonban a szemĉlye ĉr t'bbet a hozomĀnyĀnĀl.* Ē A *reditio* alakzatĀt k'veti a darab cĀmĉhez visszatĉrĹ mondat. *ĀDIANA: S tĀn a k'z'nsĉg is szĉpnek talĀlja, / Hogy ily kezes lett A KER-T° SZ KUTYĉJAE²⁷* (Lope de Vega).

Maga a cselekmĉny is visszakanyarodhat a befejezĉs pillanatĀban a mĹ elejĉhez. Milton VISSZANYERT PARADICSOM-Ānak vĉgĉn Krisztus visszatĉr a sz; lĹi hĀzba. Ā A darab elejĉhez kanyarodik vissza Ionesco legismertebb darabja, A KOPASZ ° NEKESNĹ. A francia hĀzaspĀr, Mr. ĉs Mrs. Martin szĀ szerint, hangrĀl hangra megismĉtli az angol hĀzaspĀr, Mr. ĉs Mrs. Smith darabnyitĀ bikkfĀdialĀgusĀt. Flaubert ° RZELMEK ISKOLĉJA visszakanyarodik a regĉny elejĉhez, de tĀllĉp az idĹben visszafelĉ haladva a regĉny kezdetĉn. A regĉny hĹse, Frĉdĉric, ifjĀkori barĀtjĀval diĀkĉveiket, a tervezgetĉsek idejĉt elevenĀik fel: *Āezek voltak a legszebb ĉvekĒ, mondja Frĉdĉric, ĀtalĀn a legszebb ĉvekĒ, visszhangozza Deslauriers.*

Szerepcsere Āll Karinthy Frigyes ° NEKĀRĉ-jĀnak k'zpontjĀban, a cselekmĉny a *chiasmus* kĉpletĉhez igazodik. A felĉnk ĉnektanĀr egy erĉlyesen, dinamikusan fellĉpĹ fiatal lĀnnyal Āll szemben. A darab folyamĀn kicserĉlĹdnek a jellemek, olyan szĉlsĹsĉgesen, hogy a darab vĉgĉn a tanĀr szakmai buzgalmĀban megfojtja a hamisan ĉneklĹ fiatal lĀnyt. A hĀzvezetĹnĹ, mintha mi sem t'rtĉnt volna, ugyanolyan mĀdon vezeti be a k'vetkezĹ n'vendĉket, mint az elsĹt. HĀven k'veti Karinthy darabjĀnak menetĉt Ionesco a LA LE ON-ban (K ° L' NĀRA).

Neve szerint is lezĀrĀs, kicsĀcsosodĀs a *poĉn* (pointe). A poĉn meglepĹ kell, hogy legyen, ĉs csak akkor csattan, ha fesz; ltsĉget old fel hirtelen. Feltĉtelezi a hirtelen fordulatot, a *peripeteiĀt*, a klasszikus retorika terminolĀgiĀja szerint. A *peripeteia* lezĀrja a drĀmĀt vagy elbeszĉlĉst akkor is, ha nem csattan. Musset LORENZACCIO cĀnĹ drĀmĀjĀnak t'dik felvonĀsĀban a nĉp meg'li a hĹst, aki megszabadĀotta zarnokĀtĀl a nĉpet. Ā A nem vĀrt, de remĉlt fordulatot nemegyszer az istenek k'zbelĉpĉse hozza meg. Euripidĉsz IPHIGENEIĉ-jĀban ThoĀsz kirĀly j; ld'zĹbe veszi Oresztĉszt ĉs iphigeneiĀt (akit Āldozatnak szĀnt). De Pallasz Athĉnĉ ĀtjĀt Āllja. Ā Moli'are TARTUFFE-jĉben XIV. Lajos jĀtssza a *deus ex machina* szerepĉt, ĉs biztosĀtja a szerencĉs befejezĉst, legalĀbbis a cselekmĉny felszĀnĉn. Brecht a KOLDUSOPERĉ-t zĀrja parodisztikus optimizmussal. A kirĀlynĹ hĀrn'ke nĀdparipĀn ĉrkezik pihegve, az utolsĀ pillanatban, amikor Bicska Maxi nyakĀn mĀr ott a k'tĉl.

Egy hosszĀ ĉvek utĀn hirtelen, de kĉsve tisztĀzĀdĀ felreĉrtĉs kĉpezi a poĉnt Mau-passant LA PARURE-jĉben (AZ ° KSZER). Mathilde egy estĉlyen r'mmel, izgalommal viseli a barĀtnĹjtĹl k'lc's'nz'tt ragyogĀ ĉkszert. Hazaĉrve ĉszreveszi, hogy az ĉkszernek nyoma vezett. Nem meri bevallani barĀtnĹjĉnek. EttĹ fogva ĉletĉĉlja, hogy valamikĉppen, sorozatos Āldozatok ĀrĀn, hasonlĀ ĉkszerre tegyen szert. Vĉg; l siker; l megvennie, ĉs megk'nnyebb; lten nyĀjtja Āt barĀtnĹjĉnek, elbeszĉlve kĀlvĀriĀjĀt. *ĀrĹ, szegĉny Mathilde-om! Az ĉn nyakĀncom hamis volt. Legfeljebb ha 'tszĀz frankot ĉrt!Ē²⁸* A drĀmai fesz; ltsĉg hirtelen feloldĀdĀsĀnak haszonĉlvezĹje nem Mathilde, hanem az olvasĀ (akĀr ĉrez kĀr'r'm't, akĀr nem).

Wilde nĉpszerĹ regĉnyĉben, a DORIAN GRAY ARCK° P°-ben a hirtelen fordulat hatĀsĀt a t'rtĉnet alapjĀt kĉpezĹ chiasmus fokozza. A hĀszĉves aranyifjĀnak, Dorian Graynek festĹ rajongĀja megfesti arckĉpĉt, ĉs azontĀl a kĉp' regszik helyette. A ĀkorlĀtlan esztĉticizmusĒ elvei szerint ĉl, az erk'lc'si sĀlytalansĀg ĀllapotĀban: sorra csĀbĀtja

el a nűket, fiatal fiúkat, megíli egyik barátjukat. Mindez nem hagy nyomot az arcán, csak az arcképen. De hiszen leszárja a festőt. Ha leszárja képmását, gondolja, megíli a máltat, és szabad ember lehet. Késsel felhasítja a vásznat. A szolgálak, akik egy test zuhanását hallva betárik az ajtót, egy ráncos, tórpórdított regemember holttestét találják, késsel a szőnyegen.

A detektívregény és detektívdráma alapvető műfaji sajátossága a váratlan fordulat: a nem várt megoldás. Agatha Christie Tíz kicsi néger című regényében végén, amikor megoldhatatlannak látszik a sorozatos gyilkosságok rejtélye, kiderül, hogy az egyik áldozat a gyilkos. Még meglepőbb, ha kitűnik, hogy maga a nyomozó a tettes, mint Szophoklész Oidipusz királyában. A szerkezet tőlclyct emeli és a hatást fokozza, hogy az apja gyilkosa után nyomozó király nem sejtette, hogy ő a tett elkövetője.

Heine elbeszélő kőteményeinek többsége poényszerű fordulattal végződik. Poénos a szó szűkebb értelmében akkor válik a hirtelen váltás, amikor Heine a meghaladott szentimentális, romantikus attitűdöt rántja le a mindennapi realitások szintjére. Az alapjában romantikus SZAKI-TENGER ciklus TENGERTŐRT című versében a költő a hajó karfájára támaszkodva a tenger fenekén lakó veszedelmesen vonzó női kástrétről álmodozik. Ő maga sem tud ellenállni a csábításának: *à...és most sietek le hozzád, / és kiterjesztett karokkal / repjél le, a szővedre á // çm, még a kellő időben, / megmarkolt lábamnál a kapitány / és elrántott a hajószélről, / és bosszúsan nevetve felkiáltott: / Őh, tán az úrdög bűjtőnbe, doktor?!*²⁹

Hol válik el, ha elválik, a poénos történet a vicctől? A vicc minimálisra redukálja a kontextust. Csak a puszta poén tartja meg. Megszűnik vicc lenni, ha az elűzményekből akár csak egy szóval többet mondunk a poén megcrtéshez szíjkecsesnél. Megíli a poén, ha rajta túlmenve folytatjuk a történetet. *à s mi történt azután?É, kérdezi a három éves gyerek, aki nem tesz kijelölést mese és vicc között.*³⁰

Hogyan zárul? Mivel végződik?

Goethe FAUST-jában két szinten folyik a cselekmény, és két szinten zárul. Az egyik szint az emberi: a Faust-Mefisztó paktum. Ennek kerete az emberen táli: Mefisztó és Isten fogadása. Az emberi szinten Mefisztó nyer az I. részben. Az őgi keretben vesz: Margit megmenekül az elárhozástól. *àMEPHISTOPHELES: Elátttetet. / HANG (a magasból): Megmenekedett!*

A korai passziójatokok, úgy a B. CSI PASSIÓJTÓK a Pokol hatásával és hatalmával indúl, melynek végzetet Jézus Pokolra szállása: optimista kicsengés. A későbbi HALLEI PASSIÓJTÓK az úrdögkkel zárul: pesszimista kicsengés.

A pozitív és a negatív zárlat szembenállása ritkán egyértelmű. Teljesen egyértelmű happy enddel a mesében, mese- és történetekben, operettekben, bulvárszínpadon találkozunk. A szűkebb értelemben vett irodalomban keveredik a boldog a boldogtalan véggel. Molière végjátékaiban a központi szereplő a árthatnam polgár, a képzelt beteg, a képzelt felszarvazott (SGANELLE VAGY A KÉPZELT SZARVAK), a főraj a F. R. JEK ISKOLCÉ-ban, a nevelőapa a NYK ISKOLCÉ-ban, az álszent Tartuffe a tragikus hús. Maga Molière játszotta ezeket a szerepeket. Az EMBERGYŐLŐLY tragikomikuma nem kivétel. Plautus AMPHITRUON-jának hűse felszarvazott főraj; isteni alteregója, Jupiter számára lehet csak szó happy endrül.

Pozitív elemek enyhítetik, differenciálhatják a tragikus kimenetelt. Szophoklész TRAKHISZI NYK-je Héraklész káros halálával és Dánaeira öngyilkosságával végződik. A karvezető az életben maradókat azzal lelkesíti, hogy kijelölés halálesetek tanái

voltak, s hogy semmi olyan nem t'rtént, ami ne lett volna Zeus akarata. Aiszkh; losz PERZSCK-jának kimenetele egyértelműen tragikus, katasztrófális Xerxész szempontjábál, aki a kÁrus szerint *ásiralmasan teli marokkal tópi szakállát, jaj, jajÉ*. Ugyanakkor egyértelműen pozitív Athénbál vagy Spártábál nézve. Racine kij'nsen keménynek szánt tragédiájában, a MITHRIDATES-ben a király kardjába dül, azt hívén, hogy a római seregek, akiket ÁrulÁ fia, Pharnaces vezet, diadalmaskodnak. Valájában az ú serege gyűz, hűségese fia, Xiphares jÁvöltÁbál. *àEgyesíts; k fÁjdalmainkatÉ*, mondja Xiphares szerelmesnek, MonimÁnak, aki apja rabszolgánúje és kedvese volt.

Victor Hugo k'zékori regényében, A PÉRIZSI NOTRE-DAME-ban a gonosz prelátus, Claude Frollo boszorkánynak nyilvánátatja és elcgetteti a bájos és Ártatlan cigánylányt, Esmeraldát. Quasimodo, a ápÁpos sz'nyÉ a mclyszögbe taszítja a Notre-Dame tornyábál a prelátust, és nyomtalanul eltűnik. A regény azzal zárul, hogy kutatások során a montfauconi pincében két egybefonádá csontvázat találtak. Egy pÁpos fcrfi csontváza szorosán Át'elve tartott egy női csontvázat. A fcrfi csontváza cp volt. Nyilván'nszÁntÁbál j'tt ide, és itt halt meg a lánnyal a karjában.

Albee drámájában Anyuci és Apuci homokládába rakják Nagyanyát. A darab vége felé buzgán lapátolja magára a homokot. Nem képes felj'lni. *àNem tudok... megmozdulni.É Hozzálc p a sz; ntelen; l tornázÁ, karjával szárnycsapásokat végzű fiatalember. Zavartan: à° n vagyok... 'hm... / NAGYANYÁ: Csak nyugodtan, angyalom. / FIATALEMBER: ° n vagyok a Halál Angyala! ° n most... 'm... elj'ttem érte! / NAGYANYÁ: Micsoda... mi... (aztán lemondÁan) ahÁ... értem. AhÁ. (A fiatalember f'lcje hajol, gyengéden homlokra csÁkolja) HÁt ez igazán nagyon kedves túled... angyalom.É³¹*

A halálos kimenetelű események hosszÁ lánca, a tragikus események repetitívása oldja fel a drámaisÁgot Thomas Lovell Beddoes tragédiájában, indokolva a címét: DEATH'S JEST-BOOK (A HALÁL TR°FC S K° NYVE). Az automatikus ismétlűdést Bergson a komikum egyik alapelemének tekinti.³² Egy kij'nsen népszerű francia fabliau-téma a meg'lt pÁpos ismételt visszatérése és Ájra meggyilkoltatása. Valájában más és más pÁpost azonosít és 'l meg azonos k'ri; lmények k'z'tt a gyilkos (DES TROIS BOUS).³³ A tragédiát parodizálja Ionesco A SZ°KEK utolsó jelenetében. Az 1. regÁr és 1. reg h'lgy egyszerre és párhuzamosan vetik magukat a mcllybe, ki-ki a saját ablakán Át, *Vive l'Empereur!* felkiáltással.

Kétkértkü, kétkérmű a tragikus és ironikus a Albee THE ZOO STORY-jának utolsó mondata. Jerrynek a provokációk hosszÁ sorával vég; l is siker; l elcérnie, hogy a jámbor, jál nevelt Peter leszárja a kezbe játszott késsel. Peter elmenek; l, miután Jerry gondosan let'rtette vele a késrül az ujjenyomatokat. *àPETER (a kulisszák m'g'tt szÁnalmas; v'ltés): Istenem! / JERRY (szeme zárva, rázza a fejét, a hangja gányos utánzás és k'ny'rgés): Istenem (meghal).É³⁴*

Tompítás, kicsengés

Az említett fesz; ltségg'rbék világosan mutatják, hogy a szÁban forgÁ Racine-tragédiákban a felvetűdű kérdések megoldádtak a darab vége előtt. Valamiféle zenei szemcemből Racine ker; l i a csattanát. Az utolsó semleges jelenet a szabad kicsengést biztosítja. Ez kettű kivétellel minden Racine-tragédiára Áll. Ez a fesz; ltségsztratégia szerves része annak a tendenciának, melyet Leo Spitzer *áklasszikus tompítÁsÉ*-nak (*klassische Dämpfung*) nevezett Racine stÁusÁrÁl szÁlÁ tanulmányában.³⁵ Akkor is tompított a zárÁjelenet, ha egybeesik a cselekmény csÁspontjával, a *climax*szal. Iphigenia reménytelen; l szerelmes Achillesbe, és 'ngyilkossÁgot k'vet el az Áldozati oltáron. A nézű minderrül utÁlag értes; l Ulysses beszÁmolájábál.

A klasszikus tompÁssal Racine hagyomÁnyt ÁjÁ fel. A g´r´g tragédiaik ritkÁn végzúdnak a feszi; ltség hirtelen feloldÁsÁval. Aiszkh; losz az ORESZTEIA harmadik rcszcben (AGAMEMŃN), miutÁn Zeus és Athén felmentették Oresztészt, és ezzel a cselekmény lnyegcben lezÁrult, Athén hosszasan rábeszéli a karvezetút (aki ezÁttal Eumenidészt képviseli), hogy k´lt´zz´n Athénba. TompÁn kicsengve végzúdik Anouilh ANTIGON°-ja. ÁA KAR: *Mindazok, akiknek meg kellett halniok, meghaltak... Krón várja halÁlÁt... Csak a gÁrda marad... FolytatjÁk a kÁrtya-partit.*³⁶

Csehov, aki k; l´n´s jelentúscget tulajdonított a szÁndarab lezÁrÁsÁnak, k´vetkezetesen és tudatosan ker; li az áclesÉ, poénes befejezést és oldja fel a feszi; ltséget egy elúzú jelenetben. A VçNYA BçCSI-ban VÁnya a darab végé elútt lú rá SzerebrjÁkovra. A darab Szonya banÁlis monolÁgjÁval és egy clúkcppel zÁrul: Tyelegin gitÁrozik, Marija Vasziljevna olvas, Marina k´t. A CSERESZNY° SKERT negyedik felvonÁsa egcszcben kÁdaszerú. Viktor Sklovskij³⁷ Csehov átompÁÉ, poénmentes zÁrÁjeleneteit *ázcrus-vçgÉ*-nek nevezi. Harai Golomb³⁸ behatÁn elemezte a lezÁrÁs szempontjÁbÁl is Csehov szÁndarabjait: a hangsÁlytalan magÁnhangzÁval végzúdú verssorokhoz hasonlítja a ásÁlytalanÉ jelenettel, kÁdÁval végzúdú darabszerkezetet, és zenei párhuzamokra utal (Ágy Mozart ´t´dik, A-DçR HEGEDçVERSENY-çre).³⁹

Kosztolányi Dezsú legutÁbb megjelent,⁴⁰ 1913-ban tartott elúadásÁban Ibsen Nç-jÁrÁl szÁlva Ája, hogy Rank, az orvos ámielútt elmegy, mielőtt meghal, rágyÁjt egy szivarra, NÁra nyÁjt neki gyufÁt. Rank orvos pedig csak ennyit mond: *Ík´sz´n´m a t; zetÍ... Meny nyivel t´bbet mondott, hogy elharapta szÁjÁban a szÁt, s fclnken, szemçrmesen a gyufÁra vitte beszçdçt...É.*

A lecsengú lezÁrÁsok k´zt feltúnően gyakori az ebçdre, vacsorÁra valÁ felhÁvs. ÁAR-GENTE: *Gyer; nk, vacsorÁzzunk, mindenki ´r; lj´n. / SCAPIN: Engem pedig az asztal vçgçre; l-tessetek, ott çrjen a halÁl!*⁴¹ ÁAsszonyom, tÁlálva van [...] Semmi sincs felmelegítve, minden hidegÉ, mondja a ma-tre d´h³tel Anouilh TALçLKA SENLISBAN című darabjÁban. ÁHagyja csak, ez csak amolyan csalÁdi vacsoraÉ, nyugtatja meg Philçmon, a szÁncsz. HasonlÁ felhÁvÁssal zÁrul MolnÁr Ferenc vÁgjÁtçka, a JçT°K A KAST°LYBAN. ÁLAKçJ: *Tisztelt h´lgyeim és uraim, tÁlálva van. É Ralph Roister Doister, Nicholas Uldall hűse (1566), Plautus hetvenkedú katonÁjÁnak kçsei leszÁrmazottja, igyekszik Lancelot lovagkçnt bevenni egy kurtizÁnbÁl lett tisztés ´zvegy várÁt. A d´ntú csata Ralph teljes veresçgçvel végzúdik. Egy darabig ellentÁmadÁson t´ri a fejt, harcias, t; skçs amazon hÁçbe hozhatná az ´zvegyet, vçg; l is letesz errúl, és kçszsçggel elfogadja az ´zvegy vacsorameghÁvÁsÁt. çldomÁsra szÁlítja fel Frondoso a jelenlcvíket Lope de Vega HýS FALU-jÁnak (FUENTE OVEJUNA) vçgçn: ÁE b´lcs szavak eld´nt´tték a pert, / Melyben a nçpnek igazsÁga nyert. / S borukat, urak, h´lgyek, jÁ k´z´nsçg, / FUENTE OVEJUNçra k´sz´ntsçk.*⁴²

Thomas Mann a novellÁiban t´bbnyire Racine szordÁnÁtechnikÁját k´veti. A MARIO°S A VARçZSLñ vçgçn a megsçgyenÁtt Mario lel´vi a varÁzslÁt. De nem ezzel a váratlan fordulattal zÁrul az elbeszçlçs: a kçt pisztolyd´rrençs utÁn lecseng. Az utolsÁ bekezdçsben a sz; lúk kçzen fogjÁk és hazavezetik a gyerekeket. ÁEz mÁr a vçge volt? Á tudakoltÁk [a gyerekek], hogy nyugodt lçlekkel tÁvozhassanak. É Á szerzú k´zbelçp, amikor Ágy látja, hogy tÁlsÁgosan egyçrtelmű volna a megoldÁs: ÁMegÁl! Eddig és ne tovÁbb!É, mondja a narrÁtor; çs Emmy, a áfecskeÉ, a fçrj kis barÁtnúje hirtelen forrÁn kezelt csÁkol Anna bÁrÁncnak, és Anna áegy çdes, meleg, titkos boldogsÁg çrzetçben pillanatra lehunyt a szemçtÉ, várva, hogy ez a meglepú fordulat alakot és çrtelmet kapjon benne. Itt és Ágy veszti szem elú az olvasÁ Anna bÁrÁncçt, akinek a narrÁtor vçg; l is megengedi, hogy a áfescsçrülÉ Álmodjon és egy kicsit boldog legyen.⁴³

Kaffka Margit prÁzÁjában az elbeszélés nem végzódik a drámai, gyakran halálos kimenetelű tragikus fordulattal; ezt rendszerint kis intenzitás (szordánás) káda kóveti (NYCŔ, EGY HCZASSCŔ, A JŔ BARCŦ, M° LYS° GEK F° L° TT, TAVASZI ALKONY CŔLMA, AZ EMBER MES° JE, FELSZABADULTAN).

A kilépés

Heimito von Doderer A MEROVINGOK című regénye a huszadik századi Bécsben élő utolsó Meroving történeteinek sorozata. A klimaxot követő kicsengés, szokatlan módon, csattanával végződik szíveg feletti szinten. A cselekményen teljesen káji l állá epilógusból kiderül, hogy a regény egyik alakja írta a történetet.

A regényt ezzel a regényből való kilépés zárja. A szereplők többsége éppen lephetnek ki a cselekményből. Felállbal, a cselekményen belül maradvá, megőrizve a fikciót vagy a cselekménnyel teljesen szakítva.

A valósággal és a fikcióval játszva, a fikcióban ki-kilépő formabontás, amikor a Nagymama Albee AZ AMERIKAI CŔLOM-jának végén Mami szavába vágva a követő részhez fordul: *àAzt hiszem, ennyi elég is lesz. Végül is ez a végjáték, és semmi értelme, hogy melyikre menj j j nk a dolgokban.*⁴⁴ N. F. Simpson A RESOUNDING TINKLE című darabja utolsó jelenetben megjelenik a Szerző, és izgatott hangon sajnálkozik, hogy mennyi tehetség ment veszendőbe. *àNe a nézők előtt! É a figyelmezteti egy Keménykalapos Ár.*

Még messzebb ment a formabontásban a német romantika. Ludwig Tieck CSIZMCS KANDÖR-ja kénytelen dramatikai vitába bocsátkozni a publikummal, miután a követő részben tőben tiltakoztak az ellen, hogy el akarják hitetni felvilágosult emberekkel, hogy a kandár beszélni tud. Grabbe TR° FA, GÖNY, SZATÍRA ° S M° LYEBB ° RTELM° -ben az rd° g fázik, és engedélyt kér, hogy bej l j n a kályhába. A német nyelv űre kijavítja, Ágy mondják, hogy *àa kályha mellé vagy a kályhához akarok j lni.* A követő rész jelenetben, szeme láttára készül Pirandello HAT SZEREP KERES EGY SZERZŐT-je.

A formabontás a klasszikus tragédia és komédia szerves része, hagyományos záróakkordja. A tragédia menetét szabályozva káscrú kar vagy az egyik, vagy másik hűst vagy istent képviselő karvezető kilépnek a cselekményből. Arisztophanész A FELHŐK-jének kara megelégelte a dicsőséget: *àImmár vezess ki, mondják nekik a karvezetőnek, elég volt a Kar öneke a mai napra.*⁴⁵ A DARCSOK kara szánhat történeti kommentárt fűz a lezáráshoz: *àHanem már kifelt szaporán, táncolni, kik szerettek, / Induljatok! Ezt azelőtt nem merte volna senki, / Hogy a komédiai kart táncolva kij lde vissza.*⁴⁶ A B° KE végén az egyik szereplő, Trygaios, a követő részhez fordul: *à° dv hát ma, barátim, j dv! jertek be utánam / Jállakni leccnyel.*⁴⁷ Plautus végjátékai végén a fűszereplő rendszeresen a követő részhez fordul. *àMenj j nk be. Tapsoljatok! É, mondja (kritikája után) Pyrgopolinices, a hetvenkedő katona.*

A spanyol barokk végjáték megőrizte a követő részhez fordulást. *àJátékunkon szórakoztak, / Szerelemről szált, s most vége,*⁴⁸ mondja Lucindo a Lope de Vega-darab, A FURFANGOS MENYASSZONY végén. Tőbnyire mellékszereplő fordul a követő részhez Shakespeare végjátékaiban. A VÍZKERESZT VAGY AMIT AKARTOK-ban Olivia clownja cnekl: *àItt a vége, fuss el vele, / Hogyha tetszett, semmi baj.*⁴⁹ Lisette-é, a komornak a végző Molière F° RJEK ISKOLCŔ-ban: *àHa Átjukba talán ily nyáza főrj kerj l, / Iskolánkba kij l jck, tanuljon ember j l.*⁵⁰

Struktúrájában azonos, tartalmában tőrel a cselekményt lezáró kilépés a követő korai passziókatokban: ezáltal a szereplő engesztelő imára vagy *Te Deum laudamusra* szálítja a követő rész (LA PASSION DU CHRIST, X. század, LA PASSION DE ST-GENEVIÈVE, XIV.

század első fele). Utáhang zárja le Rutebeuf mirákulumjátckát, a JEU DE TH° OPHILE-t. Thcophile szerződést k' t az 'rd' ggel, de a Szűz meghallgatja imáját, és Thcophile (Faustus elődje) megmenekül az elkarhozástól. A t'rtcnet lezárulása után a p; sp' k a h'v'kh' z szálva 'sszefoglalja a t'rtcneteket. '° nekelj; k egy; tt a jÁ hár hallatán: *Te Deum laudamus!*⁵¹

A kilcpcssel ritkán v'lik le teljesen a sz'nj'átck a cselekm'nyről. A Moli'are K° PZELT BETEG-öt zár' balett a k'cpzelt beteg fiktív orvosá avatási szertartása. Plutánnak felel a kar Arisztophanész B° K'CK-jában, s egy'ttal a darab szerzőj're utal: *àF'ldbeli szellemek! adjatok el'bb is hazatér', / M'ar napf'nyre jut' k'ltünknek kellemes Átat...*⁵²

A Szentiv'ncj szellemeknek, strukt'rájának felel meg Puck felh'vása, amikor arra k'ri a ncz'ket: gondolják, hogy 'l'mot láttak.⁵³ Visszatér; nk a fikciához, az 'l'mcselekm'nyhez a pillanatnyi cbred's után Tirso de Molina SEVILLAI SZ° DELGy-j'ben. Miután a mell'kszerepl' m'ar bejelentette, hogy v'ge a darabnak ' '...itt a / V'ge m'ar a K'YVEND° GnekÉ 'a, a Kir'ly visszatér a sz'npadi realit'shoz: *àSárj'at vigy'ctek Át Madridba, / S eml'ck'et Ápolj'k ottan / A San Francisco templomban.*⁵⁴

Moli'are-nc'l A N'yK ISKOL'J'CNAK KRITIK'J'CN-ban a szerepl'k egyszerre vannak a darabban és a darabon k'v; l: *àGALOPIN: Asszonyom, t'álalva van. / DORANTE: Tess'ck, itt a befejez's, amit kerest; nk, jobbat tal'lni se lehetne. Hevesen folyik majd a vita, c'pp'Ágy, mint itt, egyik f'cl sem enged a mag'cb'ál, és akkor betoppan egy kis inas azzal, hogy t'álalva van, és mindenki fel'áll s elt'vozik. / URANIE: S ha m'ar a kom'ediának ez a legjobb befejez'se, h'át legjobb, ha mi is befejezz; k.*⁵⁵ Hasonl' formabont'ással ker; li el az epil'Águst Shakespeare az AHOGY TETSIK-ben. 'jÁ darabnak nem kell ut'asz'É, mondja Rosalinda, ez'ttal mint nar'átor.

Ha meggondoljuk, ez a kett'uscg fenn'áll a hagyományos kilcpcssel zárul' klasszikus trag'ediákban és v'gj'átckokban is. Plautus Amphitru'ja altereg'j'ára, Jupiterre hivatkozva fordul a k' z' ns'cghez: *àS most, ti ncz'k, Juppiternek kedv'c'rt, tapsoljatok*⁵⁶ 'a Moli'are Sosiasa (AMPHITRYON) diszkr'ci'ra k'ri a ncz'ket, s ezzel hiteles'li a sz'npadi realit'ást. ' Giraudoux AMPHITRYON-j'ában maga Jupiter b'acs'zik a k' z' ns'cgt'ul: *àNc-z'k, mind ah'nyan vagytok, vonuljatok el sz'átlatul, mintha mindez cseppet se 'rintene benneteket... S te ott fenn, c'jszaka f; gg' nye, mely egy 'r'ja fogod vissza magad, hullj le!É A sz'nh'áz f; gg' nye az c'jszaka f; gg' ny'cvel azonosul, a val'ás'g Jupiter sz'npada.*

Az első kilépés

A hagyományos kilcpcsr'ul, a k'rusr'ál sz'álva, gondolnunk kell arra, hogy a kilcpcst meg kellett el'znie a 'belcpc'snekÉ, a sz'npadi ill'zi' kialakul'ásának. A sz'npadnak ki kellett v'lnia a val'ás'gb'ál. Eml'kszem rá, hogy amikor Lakner bácsi gyermeksz'nházában a gonosz farkas vagy más intrikus valami rosszat forralt Piroska vagy valamelyik másik h'us ellen, minden oldalr'ál felkiab'ltak a gyerekek (talán 'n is), hogy: *ävig'Ázz! vig'Ázz!É* Holott a más'cl 'ves gyerek m'ar tud j'atszani a val'ás'ggal.⁵⁷ Igaz, hogy mcg c'vek m'álva is sz; kscg van rá, hogy a mama vagy a papa id'nc'nt tiszt'zza a helyzetet: *àCsak viccel a bácsi.*

Am'g a ncz'k egy'ttal a szertartás, a *dion; szia* aktív szerepl'í voltak, nem v'lt el a j'átck a val'ás'gt'ál, a cselekm'ny a cselekv'cst'ul. A szertartás a m'osoz megeleven'cse, dramatiz'álása. Messze van mcg a sz'nh'áz'tól, amelynek 'se. A m'osoz, az egyik m'osoz szerint a j'átck'ival foglalkoz' gyermek Dion; szoszt, Zeusz és Perszephon'c' fiát, meg'lept'k a n'nek vagy alvil'gi holtaknak maszk'ozott, feh'c're festett arc' tit'ának. Sz'c't'c'pt'ck, h'c't r'cszre szaggatt'k, és el'c'gett'k. Egy másik m'osoz szerint Dion; szoszt vagy

Bakkhoszt, Zeusz és Szemelő fiát, mainádok, azaz mániákus nőalakok vagy, más néven, az istennel azonosuló bakkhoszok veszik körül vagy ledzik. A szertartás, a dioniszia a valóságban talán nem volt annyira véres, mint amilyennek Euripidész BakkhoszNSNYK-jének fennmaradt teredkeiben mutatkozik. Az ónkívületi állapotban, részben lévő fiatal nők szücsöptök a kezükbe kerülő állatkölyköket, csecsemüket, és hájukat nyersen elfogyasztották. Nekiestek még a részlettől dermedt bikáknak is, egy szempillantás alatt lehántották a bőrköket (474. sz. teredék). Voltaképpen a bika köpében megjelenő istent töpöcsöket és kebelezték be, hogy ilyen módon azonosuljanak vele.

A szent állat, a totem feláldozása és elfogyasztása, a *theophagia*, nem korlátozódik a görög kultúrra. Így érthető, miért kapcsolódik a szücsön a köpés és meglepő gyakran evéshez, torhoz. A totemlakoma nyomai fellelhetők a halál és a lakoma kapcsolatának ájkori formáiban is (halotti tor). A tragikus vég, a halál és a lakoma összekapcsolása elfelejtett ősi hagyományt követ.

*áDrága arany ládába helyezték csontjait aztán
[...] roppant sziklát hengerítettek [...]
Majd mikor állt a halom, hazamentek, s ennekutána
szücsönben gyülekezve, dicső lakomát lakomáztak
házában Priamosznak, a Zeusz-táplálta királynak.
Így rendezték úk a lovas Hektár temetőt.⁵⁸*

Freud az antik tragédia korai formáját a melyben az elbukásra ítélt tragikus hős egyedül áll a vele egytörzű, de tehetetlen karral szemben a kapcsolatba hozza a vallás, a kultúra kialakulásában döntő szerepet játszó, az emberiség ősi múltjában feltehetőleg gyakran megismétlődő eseménnyel: amikor a horda hátterbe szorított fiatal hánjei megölték és elfogyasztották az úshorda korlátlan urát.⁵⁹ (A hipotetikus úsapagyilkosság jelenkori megfelelője az uralkodó hán megölése vagy földreállítás a fejlettebb állati társadalmakban.) A tragikus hős személye köpviseli a zsarnok elleni lázadást, és egyáltalán a lázadás áldozata, aki magára veszi a közzség vétkét. A hős bukását előre látta és ezen álszentül szánakozó kar az uralkodó hámet földreállítás fiatal hánek köcsei utáda.⁶⁰

Totemisztikus háttere az antik tragédia másik lehetséges forrásának, a kecsketáncnak, a *tragikoi khoroinak* (kecskebáknak ítélt kárus). A kecsketánc maradványa a kecskebáknak mint totemállatnak a feláldozása (a kecskebák Dioniszosz másik állati formája). Ugyancsak szücsöghet a kecskeáldozattal a szatúrjatek, melyre Arisztotelész utal mint a tragédia forrására (POÉTIKA, 1449a).

Dioniszosz megkívánta, hogy hávei, a bakkhánsok vele azonosuljanak. Amint Trencsényi-Waldapfel Imre írja, a bakkhosz vagy bakkos azonosulása Bakkhoszsal, Dioniszoszsal példaköpe a maszkot viselő szücs azonosulásának a hüssel, akit *megtestesít*. Dioniszoszsal azonosul közzvetve az antik tragédia, a játékosok és a nézők is. Kiemeli Trencsényi, hogy mikor a bakkhánsok szinte már elcrik Dioniszoszt, az isten a Mázshoz menekül.⁶¹

Feltehető, hogy a mártoszbál, a szertartásbál nőtt ki a dráma más kultúrákban is. A közzépkori misztériumjátékok a szücs szoros és átvitt értelmében a templombál lépett ki. A hős ezáltal is magára veszi a közzség vétkét, és ennek esik áldozatul. Megmarad

jelképes, szublimált formában egy véget nem érő totemlakoma: az áldozat testének, vércének elfogyasztása, a vele való azonosulás úsi módja szerint.

A színpadi cselekményt a cselekmény magát képező cselekvéstől vezredek választják el. A valóságban való kilépcs, a színházi illúzió kialakulása hosszán fejlődés eredménye. A cselekményből való kilépcs (exeunt, el), akárcsak a lecsengő zárás, megkönyviti az átbredést, áthidalja a színpadi és a köznapi valóság közötti űrt.

Nyitott befejezés

Az áthidalás leplezettebb, fondorlatosabb módja a lezárás elhagyása. Inverze a kádnak, a lecsengő, átompajlásnak. A káda esetében a drámai cselekmény előbb zárul, mint a darab, még a figgőny lehullása előtt. A nyitott befejezés azt jelenti, hogy a drámai cselekmény nem zárul le a szándarabbal vagy regénycselekménnyel egy időben: tányálk rajta. *Lehullt a figgőny, s nyitva minden kérdés, mondja Brecht.* ° ez nem csak a SZECSUČNI JŰL° LEK-re áll. Matti, a bílszolga, nem várja be Puntila kijázanodását, aki részegségben ismét emberszabásává vált (PUNTILA ÖR° SZOLGČJA, MATTI). Alig félárlat Matti rövid bűcsádala, mely szerint itt az ideje, hogy szolgálhat fordásnak Puntila Árnak. A feszítésggőrbök világosan mutatják, hogy Brecht darabjai több kérdést hagynak nyitva, mint Shakespeare drámái vagy Racine tragédiái. Azt is elárulják ugyanakkor, hogy lényegben követik a feszítés/oldás drámái tervnyét: a feszítésű a darab folyamán, és az utolsó felvonásban éri el a csőcsot.

Ugyanakkor az árté színművekben, regényekben sem oldódik meg minden kérdés. Xiména Corneille CID-jében ambivalenciában vagy szeméremből egy évvel elodázza a végleges döntést: hozzámegy-e Rodrigóhoz, aki párbajban megölte a lány apját. *Goethe BPNR° SZESEK-jében (DIE MITSCHULDIGEN) sikerül kideríteni, ki volt valójában a tolvaj, de ezzel nem szűnt meg a többiek büncszessége. A tolvaj Siller ¥ partja (félre) *azéttal megáztuké* is utal a lezáratlanságra. A WILHELM MEISTER VČNDOR° VEI kézirátának végére *írott folytatandát (ált fortzusetzenÉ)* Goethe végül is tőrlte. Letett rála, hogy megválaszolja az olvasóban felmerülő valamennyi kérdést. Joyce EVELINE-jének címszereplője a vonat ablakában visszanez barátjára, de arca nem mutatja, vajon szereti-e, hálás-e, s vajon egyszer s mindenkorra szál-e a bűcső. A NYV°-REK-ben nem derül ki, miért mosolygott, nevetett befél az öreg pap, akit gyántatászkében találtak holtan, derűsen. A pap nővérei sejtik és sejtetik, hogy *ávalami nincs rendben az éregnélÉ*. Hogy ez mi lehetett, már csak azért sem tudjuk meg, mert a novella narrátora kisgyerek.*

Lawrence Sterne ° RZELMES UTAZČS-Ával kapcsolatban írja Szerb Antal: *ámindig a majdnemnél marad, és a regény Ágy végződik be, hirtelen, egy mondat közepe, amikor Yorickkal éppen történik valamiÉ.*⁶²

A befejezetlenség az alakzatok között az ellipszishez áll legközelebb, és akárcsak az ellipszis, lényegében kétféle. Mint az ellipszis, bizonyos esetekben a szög és a helyzet alapján egyértelműen megoldható. Māskor többféleképpen értelmezhető: sokértelmű, nyitott, mint a metafora. Az ellipszis esetében az első, az irodalmi szöveg szerkezet esetében a második a gyakoribb. A befejezetlenségnek, a hiányzó szövegnek, a szög hiányának is lehet mondanivalója. Attitűd kifejezése lehet, Ágy a habócs Xiména esetében. Világnézet. Brecht drámái szerint az adott társadalmi körülmények között a kérdések megoldhatatlanok. Ezt a gondolatot világosan, tevőlegesen fejezi ki a darab megoldatlansága. Ebből a szemszögből is nézhetjük Molière legvitatottabb ávjátckánakÉ, az EMBERGYŐL° LY-nek a befejezetlenségét. Alceste azzal hagyja el a

szánt, hogy nem lehet tovább olyan nyomoráságos világban, melyben diadalmaskodnak a vctkek, és egy talpalatnyi helyet keres, ahol egy tisztességes ember bckességgben lehet. (Ezen mit sem változtat, hogy barátai utánasiatnak, hogy lebeszéljék végzetes tervéről.) Molière aligha látta ezt így a XVII. században. De húse (akit ű maga jászott) így látta.

A század első felének magyar elbeszélő prózájában Kafka Margit képviseli a kicsengő és nyitott formát. Hosszan cseng ki a SZÍNEK ° S ° VEK (*àSzép, nagy csendesség van, tisztán hallik a harangszó, és én íembe ejtett kézzel tudok egy helyben j lni, soká, egyed j l, és eltűnődni [...] a messi, messi ílet dolgainé*). Az utolsó mondatban felvetett kérdés biztosítja a lezáratlanságot több elbeszélésben is (A VESZEDELEM, SOROR ANNUNCIA, ° N-NEP).⁶³

A befejezetlenség periferikus, de makacsul visszatérő formája a *holnapra való utalás*. Miután a herceg menek j lüben ícvű íctestvért, az intrikust elfogták, *àNe gondoly ezzel holnapig!*É, mondja a hercegnek Benedetto lovag. *àNe íelj, j Javaslok majd jÁ b j ítetést!*É⁶⁴ (Shakespeare: SOK HÍHÍ SEMMI ° RT.) A nczúk nem tudhatják, milyen b j ítetést javasolt Benedetto másnap, a darab keretén kÁ j l. *àGyer j nk hozzáM mindannyian, Valér Ár, j Remíem, holnapig ícsém haragja tisztulÉ,*⁶⁵ mondja Ariste Sganarelle-ről szÁlva, aki d j h ísen kirohant a szÁnról (Molière: F ° RJEK ISKOLÇA). Ha a hús gyúz ítt a jelenben az egyik fronton, a harcban, a j ívűben gyúzni kÁVÁn a szerelem sÁkjÁn (Shakespeare: VI. HENRIK, I. rcsz). Arlequin Marivaux DOUBLE INCONSTANCE-Ának (KETTŐS ÍLLHATATLANSÉG) végén derűsen veszi tudomásul, hogy ezÁttal kifogtak rajta: *àmost rajtunk a sor, majd mi írfÁljuk meg nemsokÁraÉ*.

Zola GERMINAL-ja azzal a (marxista) íczissel zárul, mely szerint miní jobban ki-zsÁkmányolják a bányászokat, annál tudatosabban írnek utat felszabadulásuk felé. A spanyol barokk drÁmÁban a mindennapi valÁsÁgban bek ívetkezett bukÁst a másvilÁgban bek ívetkezű happy end k íveti. CalderÁn DEVOCIÓN DELLA CRUZ-Ának (ÍHÍTAT A KERESZTN ° L) rablÁgyilkos, írfertüzű testvérpÁrja a fész j lehez fordul, mely alatt egy halott p j sp ík szelleme meggyÁntatja űket, s Ágy lelk j ket a mennyország ír ímei várják.

Nem alkalmazhatÁ a ínyitottsÁgÉ az olyan abszurd drÁmÁra, mely tudatosan ker j li a fész ícs/oldás mechanizmusát, s Ágy nem zárhatÁ, és nem is tagadhatja meg a lezárást. Zenei szempontbÁl a hangsÁlyozott diszsonancia íltheti be a lezárást szerepct. Beckett drÁmÁjában, a GODOT-RA VÉRVA íműben Vladimir és Estragon íngyilkosok akarnak lenni: minden k ítel szakad a szÁ szoros írtelmében. *àVLADIMIR: SzÁval meg j nk. j EST-RAGON: Menj j nk. (Nem mozdulnak.)É* A nyelvi aktusra ráífol a tev íkenység megtagadása, mely egyÁttal befagyasztja és ezzel a diszsonanciával lezÁrja, legalÁbbis leÁllítja a drÁmai cselekményt.

(Folytatása k ívetkezik.)

Jegyzetek

1. Illyçs Gyula: HETVENH° T MAGYAR N° PMESE. MÀra Ferenc K´nyvkiadÁ, 1957. 36.
2. àDel Chevalier au lyon fine / Chrestiens son romans einssi; / n'onques plus conter n'en o«, / ne ja plus n'en orroiz conter; / s'an n'i vialt menşonge ajoster.É V. 6807à6808, public par Mario Roques. Paris, Champion, 1967. 207.
3. A mÂdszert çs az eredmçnyeket rçszletesen ismerteti egy korÁbbi cikk. (FÂNagy Ivàn çs Judit: EIN MESSWERT DER DRAMATISCHEN SPANNUNG. Zeitschrift f;r Literaturwissenschaft und Linguistik [LILI] 1. 1971. 73à98.)
4. Gil Lazier, Douglas Zahn çs Joseph Bellington: EMPIRICAL ANALYSIS OF DRAMATIC STRUCTURE. *Speech monographs* 41. 1974.
5. Babits Mihály k´zvetlen; l a kirÁlyt szÁlatatja meg.
6. Babits Mihály fordÁsa.
7. Horváth István KÁroly fordÁsa.
8. Deveszéri GÁbor fordÁsa.
9. àCe n'est ni criemme ne dotance / Q'Amors les lit an son Ien.É V. 6662à6663.
10. Deveszéri GÁbor fordÁsa.
11. A LES PARENTS TERRIBLES cAm Cocteau regçnyçre, a LES ENFANTS TERRIBLES (VçSOTT K' LYK' K)-re utal.
12. ¹rkçny István fordÁsa.
13. Nçmeth LÁszlÁ fordÁsa.
14. Arany János fordÁsa.
15. TÁth çrpAd fordÁsa.
16. Vas István fordÁsa.
17. Babits Mihály fordÁsa.
18. Illyçs Gyula fordÁsa.
19. Jçkely Zoltán fordÁsa.
20. Vas István fordÁsa.
21. Arany János fordÁsa.
22. Kormos István fordÁsa.
23. Benyhe János fordÁsa.
24. Papp Zoltán fordÁsa.
25. Mçsz´ly Dezsù çs Mçsz´ly PÁl fordÁsa.
26. Arany János fordÁsa.
27. GÀspÀr Endre fordÁsa.
28. SzabÁ Lùrinc fordÁsa.
29. Fodor JÁzsef fordÁsa.
30. Szemantikai tesztek segÁscgçvel hozzÁvetùleges pontossÁggal megvonhatÁ a hatÁr a trçfAs t´rtçnet, vicces megjegyzçs çs a vicc k´z'tt. (Peter Fonagy: THEORIES OF JOKE PSYCHOLOGY. Master thesis. University College London, 1974.)
31. Edward Albee: A HOMOKLçDA. BorbÀs MÀria fordÁsa.
32. LE RIRE (1900). Paris, ALcan, 1925. 32à35.; Freud: DER WITZ (1904). *GW* 6. 238 kk.
33. RECUEIL G° N° RAL ET COMPLET DES FABLEAUX DES XIII ET XIV. SIÈCLES. Publics d'apràs les manuscrits par Anatole de Montaiglon et Gaston Raynaud. Paris, Librairie des Bibliophiles, 1872à1890. 1. k´tet, 13à23.
34. Elbert János fordÁsa.
35. Leo Spitzer: STILSTUDIEN, 2. k´tet. STILSPRACHEN. M;nchen, Hueber, 1928.
36. Ez a fokozatos kicsengçs Haydn Bócsószimfóniç-jÁra emlc̄keztet, melyben egyik zençsz a mÀsik utAn hagyja el a zenekart, mÁg vçg; l a zençszekkel egyj'tt a zene is elfogy.
37. Golomb (1990) alapjAn idçzem.
38. A BADENWEILER VIEW ON CHEKHOV'S ENDING. In: Kluger, Rolf-Dieter ed.: PROCEEDINGS OF THE BADENWEILER CHEKHOV SYMPOSIUM (1985). 232à254. Wiesbaden, Harrassowitz, 1990.
39. A vçgzùdçs gondos megVlasztÁsa, az cles lezÁrAs kerjlc̄se jellemzi Csehov elbeszçlçseit is. (Golomb: COMMUNICATING RELATIONSHIPS IN CHEKHOV'S àTHREE SISTERSÉ. *Russian Language Journal* 39. 1985. 53à77.)
40. Kosztolányi Dezsù: AZ àJ IRODALOM (1913). *Holmi*, 1999/8. 963.
41. Molière: SCAPIN FURFANGJAI. Karinthy Ferenc fordÁsa.
42. GÀspÀr Endre fordÁsa.
43. Thomas Mann: A BOLDOGSçG. Lányi Viktor fordÁsa.
44. Elbert János fordÁsa.
45. Arany János fordÁsa.
46. àTi. ÁjÁtAs, hogy a kar eltAncol; azelùtt csak be szokott tAncolni.É Arany János à a fordÁÁ à jegyzete.
47. Arany János fordÁsa.
48. Berczeli A. KÁroly fordÁsa.
49. RÁnay Gy´rgy fordÁsa.
50. We´res SÁndor fordÁsa.
51. àChantons tuit por ceste novele; / Or, levez sus; / Disons: Te Deum laudamus!É
52. Arany János fordÁsa.
53. àHa mi Árnyak nem tetszett; nk, / GondoljÁtok, s mentve tett; nk: / Hogy az Álom meglepett, / S t; k-r´zç e kçpeket.É Arany János fordÁsa.
54. Berczeli A. KÁroly fordÁsa.

55. Karinthv Ferenc fordÁsa.

56. Devecseri GÁbor fordÁsa.

57. Hans Vaihinger: DIE PHILOSOPHIE DES ALS OB. Berlin, Reuther, 1911. ä Alan M. Leslie: PRETENSE AND REPRESENTATIONS: THE ORIGINS OF THE ÆTHEORY OF MINDÆ. *Psychological Review* 94. 1987. 412ä426. ä Vasudevi Reddy: PLAYING WITH OTHERS EXPECTATIONS: TEASING AND MOCKING ABOUT THE FIRST YEAR. In: A. Whiten ed.: NATURAL THEORIES OF MIND. London, Blackwell, 1991. 143ä258. ä Peter Fonagy: THINKING ABOUT THINKING. *International Journal of Psychoanalysis* 72. 1991. 639ä656.

58. Homcsosz: ILIÇSZ, 24. cnek, 795ä804. Devecseri GÁbor fordÁsa.

59. TOTEM UND TABU (1913). GESAMMELTE WERKE, 9. k´tet. 187ä189.

60. Freud, i. m. 188.

61. Trencsényi-Waldapfel Imre: MITOLÓGIA. Gondolat, 1960. 188.

62. A VILÇGIRODALOM T´RT° NETE, 1ä3. k´tet. Rçvai, 1942. 2. k´tet, 113.

63. Kjl´n´sen feltúnú ez a nyitottsÁg, ha Kosztolányi vagy CsÁth Gçza zÁrlataival vetj k egybe. Kosztolányi novellái poçnesek, CsÁth Gçza çlesen zÁr, nemegyszer halÁesettel, gylkossÁggal (A B°KA, TALÇLKOZTAM AZ ANYÇM-MAL, GYLKOSSÇG, A VARÇZSLÉ HALÇLA), fçlelmetes gesztussal (A SEB°SZ, APA °S FIÖ).

64. Mçsz´ly Dezsú fordÁsa.

65. We´res Sándor fordÁsa.

FIGYELŐ

TALÁLTAM EGY KÖNYVET

A Cédruspalota

CzÁbel Minka: *A két arany hajszál*

áçllt a s' tétscg fala çs mcgis mozgott. Mozdulatlan volt çs mcgis ide-oda folyt. Nçha egy-egy felhűfoszlány megakadt a fÁkon, de csak mint egy fehérebb s' tétscg f; gg'tt a sűrű galyak k'z'tt. Ha elhÁzÁdott, ronggyÁ széttçpve maradt a fenyű tüin. E s' tétscgbe zÁgott a patak morajlÁ hullÁma folytonos egyformasÁggal, de k'zben megÁjulÁ erüvel, mely ismét elgy'ngj lt, mint egy 'r'k's melÁdia visszatçrű j teme. Szinte láttatta a hang, a patak hol lepke utÁn kapÁ fehér macskÁkként felugrÁlÁ hajjÁt, hol ismét t; k' rjçgszerűen elsimulÁ vizçt...É

Remekművek kezdődnek ezzel a láttatÁ-erüvel, mely a *claire obscure* mÁdszerçvel bontja ki a homálybÁl a kçpet: tapinthatÁ k' d't çs bestiÁlisan habzÁ vadvizeket.

Az a regçny viszont, mely az idçzett sorokkal kezdődik, nem remeklçs, csak izgalmas kÁsçrlet. Aligha olvashattÁk sokan rajtam kÁ v; l az elmÁlt k'zel szÁz esztendűben. Hol felfçnylű, hol paraszÁba omIÁ, hol a k'zçpkort, hol JÁkai kalandvilÁgÁt idçzű, hol a szecessziÁ palettájával kacçrkodÁ ÁrAs.

Keleti sugallatok, úsi jelkçpek elevenednek ÁjjÁ CzÁbel Minka elÁtkozott cletmüçben. K'ltçszetçben elsükçnt alkalmazta a mÁra szinte untig k' telezűç vÁlt aszimmetriÁkat çs Átt'rt szerkezeteket. Regçnye, A K' T ARANY HAJSZÇL sejtelmekkel Átszűtt munka, melyben mintha egyszerre fçnylene fel a tÁvoli k'zçpkor meg a spirituÁlis jelkçpek ezredçgi vilÁga. TÁjleÁsaiban feltűnik az impresszionizmus pÁrAs, fÁtyolos szÁnharmÁniÁja. A szimbolizmus pedig, mely a maga fekete çs arany misztçriumaival Át- meg ÁtszÁnezi e müvet, talÁlkozik a szÁneken tÁli szÁnek hol vibrÁlÁ, hol rusztikus, hol çteri k'zegçvel.

Szerzünk idegenszerű, egçszen modern jelensçg a magyar irodalomban. Egyszerre a szÁzadvçg tÁlçrçkeny mçdiama ä ebben

nem k; l'nb'zik ÁrÁrsaitÁl ä, ugyanakkor üserejű boszorkÁny, akiben fçrfiakat megcsÁfolÁ kalandvÁgy çl. A lelke csordultig telçtt olyan csak fçlig Átgondolni mert morbid Álmokkal çs sÁvÁrgÁsokkal, melyek a szÁzadvçg nagy franciÁi, Baudelaire, Verlaine çs Mallarmç müvçben 'lt'ttek hangtestet, de nálunk akkoriban (çs mcg sokÁig) *terra incognitÁnak* szÁmÁtanak.

K'ltűnket bensű megçrçsei çs fojtÁ látomÁsai vezettçk. Sokszor maga is visszahűk' l-hetett s'tçt sejtelmektől, torz Álmaiktól. ° reznie kellett, hogy koridegen t; nemçny. Hasadt lçlek, aki nappal a tekintçlyes Árh' lgy Álarçban kellemkedik, çszaka viszont Átadja magát a mÁgia, a misztika kÁsçrteteinek.

Szemlçletçbűl vçgkçpp hiányzik az a nçp-tanÁi-nçpvezçri attitűd, mely a maga korÁban (çs mintha kicsit azÁta is) szinte k' telezű volna egy k'zçp-eurÁpai poçta szÁmÁra. Regçnyçt Átsz'vi a szÁmmisztika ä a fűhűsnek tizenkçt tÁrsa van, baljÁs uralma tizenkçt esztendeig tart ä, továbbÁ a szÁnek (fekete çs sÁrga lÁ), a szavak meg a sejtelmek mÁgiÁja.

E k; l'n's regçny szellemçben is kuriÁzum. Semmifçle historikus çs szociogrÁfiai vonatkozÁsa nincs. Egy k'rvonalak nçlk; li, korszakok k' dçben lebegű birodalomban jÁtszÁdik, ahol szegçnyek is, gazdagok is çnek, Ám e motÁumnak semmilyen hatÁsa nincs a müre. ínsçgesei çs dÁskÁlÁi egyformÁn bonyolult lelkek, f; ggetlen; l a napi ranglçtrÁn elfoglalt hely; ktűl. A regçny k'zçppontjában ÁllÁ álovagnakÉ çs k'rcnek van nçmi ákurucosÉ karaktere, hisz mindnyÁjan felvidçki rablÁk, de az az utÁlag kurucosnak vçlt romantikus vonAs, mintha e fçrfiak a szegçnyek oltalmazÁi lettek volna, hiányzik CzÁbel MinkÁnÁl. Ahogy hűseinek, akik magyarok, tÁtok çs cigÁnyok, nçmetek meg zsidÁk, semmilyen mai çrtelemben vett nemzeti-nemzetisçgi megnyilatkozÁsuk nincs. SzociolÁgiai hátter; k çs nemzeti hovatartozÁsuk csak szÁnfolt egy imaginÁrius palettÁn, de a szerzű e szÁnfoltokbÁl kizÁrÁlag spirituÁlis çs nem histÁriai tablÁkçpet kÁlÁn lçtrehozni...

CzÁbel Minka Anarcspusztán szj letett, a szabolcsi porfészekben, és itt is ́regedett meg a t ́bb mint kilencven esztendűt ́lt, minden kortársát tÁlclte á, de ifjÁkora a Felvidéken telt, és ez mēly nyomokat hagyott munkásságán.

Hamvas Béla az Árákat aszerint csoportosítja egy művcben, hogy melyik ́gtáj karaktere határozza meg gondolkodásukat. CzÁbel Minka esetcben á Hamvasnál Tompa Mihály e mentalitás hazai anarchoja á csak a meghatározÁ irány. Fenyűerdűk és sziklabércsek, baglyok meg fekete barlangok, elásott kincsek és medve járta ́sványok. RagyogÁ városok, melyek k ́rj l nyomorásÁgos falvak tengődnek. A várfalon belj l barokk fēny, a várfalon kÁjl chscg meg barbárság á erdei gyűjt ́getűk és nyomorásÁgos hegyi pásztorok...

Valahol a Felvidék vad hegyei k ́zt, az erdű mēlyc n áll egy lovagvár. Egykor tán királyi erűdmēny lehetett, mára erdei rablÁk tanyájává zj ll ́tt. Mohos, kidűlt-bedűlt falai k ́zt tt rejtēlyes cpÁmēny magasodik, a Ccdruspalota.

Itt ́l társaival Dobos lovag. Ez a furcsa szerzet, aki egy kuruc hegyi rablÁvezc r és egy aranypalástÁ királyfi keverc ke. Kortalan jelensc g, ahogy az egc sz regcny k ́zege kortalan. A mi lovagunk tragc diája pedig a fclig tudás, a fclig beavatottság.

A mű ideje meghatározhatatlan, tulajdonképpen a metafizika kontÁrtalan tcr-ideje. Az olvasÁ olykor elbizonytalanodik, hisz egyik-másik esemēny már-már az ElefÁntiak, a ThurzÁk meg a baljás emlc kezetű CsÁkok korát idczi. A vásÁrok és a társadalom alatti figurÁk infernÁlisan balkáni vilÁga viszont borás Árnycklekeivel és rettenetes torzsj-l ́tteivel, szemben a polgÁri szorgalom szintc n jÁl k ́rvonalazott helyszÁneivel, mely az elmÁlt szÁzadvc g levegűjvc vel Átitatott, a kora k ́zcpkori Álomok poklát, a Bosch és Grj newald megfestette fekete mÁgusokat és boszorkánytanyÁkat idczi emlc kezetj nkbe.

A nehezen vÁzolható, bár tÁl komplikÁltnak sem mondható t ́rtcnet lcnyege a k ́vetkezű: Dobos lovag, áa Nap fiaÉ, akinek származása sejtelmesen bizonytalan, gyermekkorát a Felvidék hegyei k ́zt t ́lti. Apját nem ismeri, anyjával ́l egy v ́r ́sfenyűbűl eszkÁbÁlt fahÁzban. Havasi virÁgokat szed, erdei bogyÁkat gyűjt és á fegyverekrűl ÁbrÁndozik.

Felcseperedve aztán medvc kkel, farkasokkal viaskodik. Olyan rettenthetetlen és nagy Álma suhancÁ vÁlik, hogy egy alkalommal mēg a meghasadÁ sziklafalbÁl villÁmkc nt rÁrontÁ ́rd ́ggel is szembeszÁll. Jutalmul a viadalt titkon vc gignc zű angyal megajÁndc kozza kct arany hajszÁllal, melyek sebezhetetlenc teszik.

Így lesz belűle az erdű kirÁlya, Robin Hood-szerű figura, martalÁcok és f ́ld ́nfutÁk vezc re, aki a CcdruspalotÁba veszi be magát. Tragc diája, hogy csak fclig c rti az angyaltÁl kapott hatalma és az ́rd ́g ́n aratott diadalma misztc riumát. Emberfeletti ereje nēmi á nem f ́ltc tlen j l szent á szimplicitÁssal elegy j l. A keze mindig biztos, de az c rtelme ncha elhomÁlyosul.

Maga a Ccdruspalota a vad csak jelkc ppe. K ́zcpkori romok k ́zt f ́lmeredű kastc ly, zord rablÁtanya, ahol gondtalanul telik a nyár, ahol, a helyi mondás szerint, áa juhÁsznak medve a hÁlÁtÁrsa, farkas az ellensc geÉ, s ziamankÁsra fordulván az idű, a ábetelelc sÉ (ahogy a szerzű Árja) a tÁlclcs c rti folyik. á...a hczagokat ablakon, ajtÁn, a gerendafalban mohÁval dugtÁk be, helyenk c nt agyaggal betapasztva. Aztán medvebűr ́ket, nehcz vastag szűnyegetek hoztak le a padlÁsrÁl, az ajtÁk elc be akasztottÁk, az ablakok k ́rj l pedig pokrÁcdarabokat szegeztekÉ. A lovag és martalÁcai vadÁszutakon t ́ltik fel az ́lcskamrÁt tclire. Medve-, szarvas- és vad-disznÁhÁssal.

CzÁbel Minka, ez a titokzatos lelkű boszorkány láthatÁan a természet festc sekor c rzi magát igazán otthon. c m az erdűk, bērcsek és vadvizek eme kultuszÁban, mely már-már természetmisztika, szintc n van valami nálunk, magyaroknál idegenszerű vonás. Ez a hosszÁ clete vc gc g magányban ́lt asszony a zord havasok, sas szÁllta sziklabērcsek és jc g-csipkés fenyvesek vilÁgában talál igazán ́n-magÁra. Mohos t ́rzsek, gyc mÁntfc nyű pÁkhÁlÁk, bagolyhuhogÁsÁ szelek és a sűrű fenyvesbe szűrtlen beszivÁrgÁ napsugarak k ́zt. Befagyott tengerszemek partján és habzÁ vÁzescsek alatt. Ezernyi szÁnÁrnyalatÁt ismeri a kēk hÁnak és az opÁlos jc gnek, a k ́zelÁtű alkonyatnak meg a zordon fenyvesben bolyongÁ fēnyeknek és Árnyckoknak...

A palotÁba, de mēg annak k ́rnykc c re is, asszony nem lc phet. A mű cselekmēnye mēg is a nűk hatÁsÁra Áadul meg. A lovag, immár az arany hajszÁlak biztos vc delmēben, felke-

resi áadát beszedniē a k´rnyck vak cigányvaj-
dáját.

Az erdūmelyi rejtekhelyen találhatá tabor
leáása CzÁbel Minka egyik remeklőse. Be-
mutatja a cigányok táncát: *...táncolt a szép ci-
gánylány, tovább még sok pár forgott: egéscsöges
fiatal legények, tiszesszemű menyecskekkel, de vol-
tak nyomorúak is, kik egyjött táncoltak. Egy törpe
szörnyeteg, kinek szeszszott apró lábai alig bírták
nehéz felső testét, békaugrásokkal keringett egy ke-
zettel és orratlan némbor kőrjél, egy másik, kinek
szája egészen fűlőig fel volt hasítva, egy mankán
ugrála rémteremtőnyit házgalít...É a nos, ebbe a
forgatagba, torz zibongásba toppan be a lo-
vag, és szemet vet a cigánylányok táncot ropá
legszebbikre, Arameára, aki a lovag előtt
áfelegyenesedett, mint a támadó kőgyő, ingadozott,
hajladozott, mint a nádszál dőlő szélben, forgott,
mint az űrdő gszekör, majd földre vetette magát s ká-
szott, mint a gyökér. Nem is tánc volt ez, de egy fiatal
állat clet r´me...É*

A kettejők olykor vulkáni tüzzel fellobba-
nát, laza és vőádát, ám mindenképpen földi
szerelméből gyermek szíjletik. Igen ám, csak-
hogy a vehemens űrdőngős lovagot meg-
kászrti az őgi szerelem is, a sváb mágus és
ezermester felesége, a szűke Winkler Amália
kőpőben. Grinaeus Mátás, a sváb csillagjás
és mindentudó, a ábocskaí magiszteré, kinek
házá aranyoroszlán őkesáti, és aki a kőzhie-
delem szerint korombál aranyat tud fűzni,
babusgatva szereti, de kordában tartani nem
tudja szőpőcsőges Amáliáját.

Az asszony bemutatásakor, aki sárga bűr-
cipőben, sárga aranylánccal a nyakában jár-
lek az arany és a sárga ezernyi-ezer válto-
zatban fel-feltűnik a regényben, a spirituális
világ jellekőpekőnt, hol mint csapongó citrom-
lepke, hol mint a cigánylány, Aramea korom-
fekete hajában csengő-bongó arany őkszer á,
CzÁbel Minkát Ájra megkászrti a korábban
már bevált varázslat: a ászigeti vásáré infer-
nálisan pittoreszk farsangját rajzolja oda hát-
tőri a szőpőcsőges Winkler Amália portőria
kőrő. *ámint egy kászáradt erdő szőrke galyai, Ágy
álltak fel az űrkőr, tehének szarvai. Egy nagy bika
nyaka is feketőllett a tehének tőmegőből. Az állat
nőha gyengőn morgott. Egy láncon vezette kőt posz-
táruhás ember. A vásártőren fehetőltek a mőzeska-
lácsosok és a csizmadiák sátrai. Az előbbibe pirosra,
sárgára festve szővek, mőzesbábok, viaszgyertyák, az
utábbiakban bocskorok, bakancsok, elő egy hosszó
rádon csizmák lágtak, mintha csak lőpőőnek, mint-*

*ha csak az emberek elszaladtak volna belőji, csak
a lábuk maradt volna itt, hogy űrkkővalásAgba
lőpjen s ne haladjon...É*

A remek leáást tetőzi még a cserőpvásár
tővőben sereglő koldusok és a vásárra felvo-
nuló veres szakállá zsidák menetőnek festőü
ábrázolása is.

Ebből a kavargó kőpőből bomlik ki a szőp-
őcsőges Winkler Amália portőria. A lovaggal va-
lő vőádát szerelmő pedig igencsak kompli-
kálja, hogy utábbi, az arany hajszálak vőde
nemes martalác járatlan a metafizika vilá-
gában. Dobost, az erdei embert, az őserő jellek-
őpő megőrinti az árás, a dal, a titkos tudom-
ányok lehelete, a misztikus tudás hatalmá-
nak és csábásának ereje, s e vőgyakozása
okozza vőgőjél a vesztőt. Sávároő a magasabb
szellemisőg után, melyet a szőkőtt szerzetes-
ből lett á egészen kőzőpőkori mentalitásá á
áádeák alakja jellekőpez, ám a metafizika tel-
jessőgőnt nem sikerőjél megőrintenie. Az őgi és
főldi szerelem kettős vonzásában őlő lovag
fúrca kentaurrá lesz ennek kővetőktőben.
Kőptelen egészen hátat fordítani az őrdes
anyagvilágnak, a martalácsors és űrmei há-
vásának, mikőzben őflig megnyát szelleme az
őteri tudást sávároőja.

Bukása is őrtelenőse kővetőkezmőnye,
hisz a meddő, de gyermekre vőgyakozó (és a
magasabb szellemi szőtrákban is otthonos)
Winkler Amália bosszát áll a lovagon, neve-
zetesen annak a szőpőcsőges áfekete kőgyáhozē,
az aranyőkekkel felőicomázott cigány Arame-
ához fűződő földi, termőkeny szerelme miatt.

Amália egy lopott pásztorára során kőtpi
a lovag arany hajszáleit á láthatáan és tuda-
tosan egy modern Sámson és Delila-t őrtőnetre
sikklik itt CzÁbel Minka tolla é, s a titkos erejőtlő
megfosztott, ám a szellem erejőből nem őrsze-
sedett, őflig beavatott Dobos lovag á tovább őz-
ve martalác mesterőgőnt á a csillagjás, a min-
dentudó magiszter fegyvere által esik el.

A jellekőpek erdejőn és pittoreszk tájakon,
vásári őletkőpekben, őrces hegyek viharain és
már-már kőzőpőkori infernőábrázolásokon át
kanyargó őrtőnet, mely sajátsáőgos elegye egy
romantikus Jákai-regőnynek meg egy őlek-
ábrázolással, számmisztikával, antik szimbá-
lumokkal és eleven mondatfolyamokkal kun-
korgó szecessziá kori históriának, Ágy őr vő-
get, ahogy egy modern krimi elkezdődik.
Egyetlen puskadőrenőssel.

Szepesi Attila

VERSENYMŰ ÉGŐ ZONGORÁRA

Bodor Ádám: Az  rsek l togat sa
Magvető, 1999. 127 oldal, 1190 Ft

Bodor  d m nagy felfedezése: nincs valóság. Utoljára, emlékszünk még?, egy Cseh Tam s Berem nyi G za-számban találkoztunk vele, igaz, már akkor   a nyolcvanas években   messziről, levélben sz lt. Hozzánk? Kik vagyunk mi? Kik voltunk? Annyi bizonyos, hogy nem kevesen hallgatták c nzettk nt a számot akkor és itt. Meg ott.

Bodor  d m regényben, AZ ÉRSEK L TOGAT S -ban a hely, valamint az idő roppant ismer s, köze van hozzá, nem tekinthet el tőle, s éppen ezrt hiába keresné az olvas  azokat az ismérveket, amelyekre klasszikus val s gmeghat roz sokb l emlékszik. Az emléke-z s folyamatába inkább a reg nyolvas s fo-lyamata kapcsol be: AZ ÉRSEK L TOGAT S -t valahogy  gy olvassuk, ahogyan bizonyos  l-mokb l igyekszünk, hasztalan, felébredni. A lehetetlen és a lehets ges, a valószínű és a va-l sz n tlen, a hihető és a hihetetlen között le-d l a válaszfal. Ezrt az olvas  gyakran lete-szi, majd  jra előveszi a regényt, visszaretten, idegenkedik, védekezve az irodalom feletti   emberi élet alatti közeg ellen, amely megte-remtette a saját nyelv t.  s ez a nyelv ann l érthetőbb, min l érthetlenebb világhoz va-l  létmeghatározó kapcsolatunkat tárja fel.

Legyek, szerzetesek, tiraszpoli kutyák, b z, szemét   tapasztalható, hogy van, l tha-t , szagolhat , megszokható. M gsem val s -gos. Nem is fiktív. Valamilyen köztes térben foglalja el valami m snek a hely t. Figyel-meztet, emlékeztet arra, ami nincs. Már vagy még nincs? Ez sem tudható. Bodor  d m mindig err l mesél. Tal n   az egyetlen, aki el tudja mesélni, és el meri mesélni, hogy van egy világ, amelyben sokan  nek  t sz tt re-dezett időegységeket, s mire megszereznek a t l lc shez szükséges tapasztalatokat, valami-lyen m r-már j tkos képlékenység  trendez egyet-mást,  gy, hogy a tapasztalat  rv ny t veszti, a t l lc s meg  jrabizony lja bizonyta-lans g t. Sok ismeret, sok tapasztalat halmozódik  gy fel áttekinthetetlen halmazzá, nem tud ss , hiszen ebben a világban, erről a vi-

l gr l semmi lényegeset nem lehet vagy nem érdemes megtanulni azon kívül, hogy nem derülhet ki: milyen.

Gyilkossággal kezd dik, gyilkossággal folytat dik a reg ny. Mindk t esetben kollek-t v gyilkos k vezi meg a Senkowitz nővéreket, illetve a r k t. Mi rt? Ennek a kérdésnek ebben a regényben csak  gy lehet értelme: miért ne? Nincs okszerűség, ahogy v letlen sincs. Sok a gyilkos. A gyilkos: sokaság, tömeg, csoport. Arctalan, n vtelen. Még akkor is, amikor z r mozzanatk nt az egyes és a többes közötti minimum a létszáma. Kettőnél kevesebb már csak azért sem lehet, mert az egy, akárki legyen és akármilyen, minden-k ppen szem ly. Bodor  d mn l a gyilkos és a gyilkosság azonos módon és mértékben személytelen   neve is csak az  ldozatnak van!  , ak r kollektív indulat, ak r szakszerű alaposság jellemzi. Mintha az egyhangú ve-get l s folyamatában    Napjaink nagyj b l egyformán teltek,  s már-már  gy t nt,  letj nkben többé nem v ltozik semmi    csakis egy-egy véres esem ny, az erőszak l tsz lag ok és következmény nélkül kirobbanó pillanatai tagol-n k az időt.

 a k t személyt, aki köpenye alatt j gcs k nnyal  s jatag nnal vízkereszt délelőttjén, mialatt min-denki a templomban énekelt, a rezidencián Perip-rava vikáriust meglátogatta, k s bb magam is meg-ismertem. Dolguk végeztével egyenesen Colentina Dunka fodr szat ba siettek kezét mosni. Amikor meglátták magukat a t k  rben, hamar még egy-egy hajmos st  s k r mv g st rendeltek. 

Vigyázat, a t k  r nem arcot mutat! A buz-g  testápolás, tisztálkodás  gysz lv n semle-gesnek t n  le rs ba, pontosabban hangu-lati előkészítésbe az  r m r gondosan be-lopta a horrornyelv elemeit. Az akci filmben jártas olvasót (amerikai) krimire  pp gy em-l kezteti a j gcs k ny, mint egy másik feltéte-lezett olvasói réteget   korosztályt?   a Troc-kij-életrajzok utols  fejezetre. A lehets ges k pzett rs soknak ebben a nagyon rugal-mas, nagyon tág körben egyetlen, val j ban banális háztartási eszk zncv összekapcsol, egyes  k t ugyancsak l tsz lag k l n ll  szakmát: a k zt érvényesnek mondott b n-z t a politikai gyilkosság v grehajt j cval. Csakis az eszköz, az antropológia tárgyi tan -ja vall itt a személyről, aki   ismétlem   mind-v gig anonim  s arctalan marad. A két sze-

mindnyelven személynél a regénybeszédben mind-
 össze az kielvételnyi, hogy az egyik jég-
 csákkal, a másik jégcsákkal dolgozik. Már
 a két szerző egy-egy valóság szerepeltetése a
 szívegben sőt humorral telítet, a horrort
 banalizálja. Bodor Csaba nagy helyzet- és
 helyszínteremtő, felszabadítja az utalásban
 rejlő hatalmas képzetmozgató erőt.

1999-ben mit mond az olvasónak a jata-
 gán? Nem kisebb jelentésmozgató kanyar a ma-
 ga köré, mint a másik kettő: a jelenete eleve
 történelem, történelmi, városi, közéleti, mű-
 szaki, kivégzések (fűvesztés általi!) képeit
 idézi fel. A Bodor Csaba gyakorolta hívés
 nyelvi terror az olvasó képzetében forráso-
 dik fel, éppen az utalások, a jelentéssűrűség,
 a közlésmódok energiáját. A jataján pusztá
 hangzásával félelmet kelt, színteremtő
 pedig a közéleti szereplőket is teremtő ho-
 mo faber találkozó elméleti bemutatott
 hommage: *akétszeresen hajlított pengéjű rövid
 kard, markolatán két kis fűlél.* Mennyivel indi-
 vidualizáltabb szereplői a szívegkulisszák
 megitt végbement gyilkosságok ezek a na-
 gyon is beszédes tárgyak a persze az olvasói
 képzeletre ható ártatlan képzet színteremtő
 ük! a, mint a dologi tulajdonságoknak két
 személynél megjelölt színteremtő: burleszkbe,
 némafilmbé tévedt reinkarnációi annak, ami
 Shakespeare-nél *Első gyilkos, Második gyilkos!*
 a mennyivel instrumentalizáltabbak maguk-
 nál, amelyeknek történetük van, amelyek
 történeteket generálnak, emelnek be a re-
 génybeli történet köré; hozzájuk pedig,
 akiket habozva nevezünk embernek, a gyil-
 kosságon kívül semmi sem tartozik, inkább
 ők tartoznak, a legmechanikusabb kapcsolá-
 dással, tárgyakhoz, amelyekkel gyilkosságot
 lehet elkövetni. Nagyon specializált művés-
 si król csak horrornyelven lehet beszélni, s ez
 a nyelv olyan tárgysemleges stílusban rög-
 látványokat, mint a filmkamera vagy a mi-
 kroszkóp. A tükör, amelybe Periprava vikárius
 két látogatása beléncz Colentina Dunka fod-
 rászatában, alig mutat tőbbet, s nem is mu-
 tathat mást, mint egy szívettni vizsgálat ki-
 nagyított felvétele: *a hajj ríjtek csimbákosak vol-
 tak a nyiroktól, bűntől és vértől, a zökkenő
 afféle rögombos barna posztóruha volt, amilyent a
 fegyűrk viselnek a elkent májcafatok és velődarab-
 kák fényletek.*

Ez a mikrorealista nem valóság a akárcsak

bizonyos Almok a maga elképzelt logiká-
 ját követi. Elbeszélője semmin sem csodálko-
 zik, mindent észrevesz, olyan színtelen
 megfigyelő, hogy akár elfáult tanárnak is le-
 het nevezni. Apátia vagy közöny, hogy nem
 minősíti, nem kommentálja, amit az ír-
 szervei követnének? Erős ingereket, oly ele-
 mieket, hogy az állatok állandó jelenlétére a re-
 gény világában a színt minden jelentésben
 természetes: *a... olyan városiak voltak (ti. a vi-
 kárius feldarabolái), hogy a hiázok fénnyel nappal
 a Bogdanski-révig kácsorték ükét.*

Ha ember, ha állat, ha van neve, ha nincs:
 egyetlen szereplő sem cselekszik, csupán
 mozdulatokat végez: a gyilkosság is mintegy
 elkövetődik, hiszen minden mozdulat elük-
 szárt a következő mozdulatot. a csakis azt.
 Annyit. A hiázok a Bogdanski-révig kácsrik a
 városiak szakembereket: ami azon a törté-
 től történet, az már más mozdulatsor, más
 képsor, más történet.

A regény nyelvi dinamikája a köz-
 amint befogadja és a pillanathoz színt
 a központot. Nincs negyedik dimenzió. Az idő
 csak térbeli közegben jelenik meg, de színt-
 esett, történetes tárgyak, darálthás-szerű
 testrészek jelbeszéddel, egyfajta lehetetlen,
 mozdulatlan mutogatással színt, azaz hallgat
 egy mátról, amikor villamosok közlekedtek,
 a hangszereken meg muzsikáltak valakik.

a a naptári jeles napok, Ágymint Me-
 dárd, pünkösöd, Vákereszt? Talán a nyelvbe
 mumifikált hagyomány emléket őrzi in-
 kább, mint a hagyományt magát: emlékek em-
 lkei, náluk nincs, legalábbis köztéves.
 Egy láthatatlan kontraszt elemei tapinthaták
 ki a narráció bizonyos szavai és a köz-
 dennapjai között: a szavak nem azt jelentik,
 amit ki tudja, mikor jelentettek, nem azt vagy
 egyáltalán semmit. Akárcsak bizonyos gesztu-
 sok, amelyek megitt a mint egy megroskadt
 dőzlet a eltűnt a valóságfedezet: *a Gyerekkorá-
 ban Hamza szabadságharcosnak közjelt, Állandó-
 an a közgig kibolt fehr ingeket viselt, mintha
 saját kivégzésre indulna. De arrafelé nem volt
 szabadságharc, és csak annyit sikerjelt elérnie, hogy
 bekerjelt a kormaniki börtönbe.*

Ha egyszer nincs szabadságharc a köz-
 történetes szabadságharcos sem jelent
 semmit. Valahol elveszett az összeség és a fe-
 hér ing, a szabadság és a történet között. A
 harcossal rab lesz, teljesen irreális újabb sze-

repek rben is: *àHaja selyemből volt, foga j veg-bülÉ, mint a drÁga, giccse játck babÁknak. Itt mÁr felesleges a kivégzúoszttag, az ing jelk-cpes funkciója is Átalakul: àA sosem használT gomblyukat elt'mte a szutyok.É*

¹ ssze nem illú dolgok egymÁsra vonatkozÁsa és egymÁsrautaltsÁga tart egybe mÁgis egy Áppen inkohereciÁjÁbÁl erút merÁú vilÁgot: a jeles napok alig k j l'nb'znek a k'l-cs'nzúbeli ruhÁktÁl, eltakarnak valamit, hogy ne látsszck, micsoda is voltakÁpp. Semmi. A semmi és a minden ugyanazt jelenti. Amikor a narrÁtort nevelúanyja bemutatja az archimandritÁnak, a bizonyÁÁ erejü szakmai tesztelcs ekkÁppen megy vÁgbe:

àÀ Mit is mondott, mihez Árt a kedves fia?

à Mindenhez.

à Akkor egyszer majd gondjÁra bÁzunk egy kisebb gyj lekezetet. Addig is vezessen egy boltot. Mondjuk egy olyant, ahol kimenúruhÁkat lehet bÁrelni.É

A mindenhez Ártú vilÁgÁban minden lehetsÁges. A szerzetesek és egyÁb papi mÁltÁ-sÁgnevet viselúk igencsak vilÁgias mestersÁgeket úznek: Fulga atya a vasÁtÁllomÁs poggÁszmegúrújÁcnek gondnoka, Punga atyÁnak kocsmÁja van, de mÁg az Ársek sem az a bizonyos Ársek, mint ahogy a rab sem bün'zú, a tÁnyleges bün'zút nem Áclik el, el-ÁcltkÁnt azt kezeli, akit valamiÁrt t j dúbetegnek nyilvánÁtanak. Minden és mindenki szakadatlanul valami másbA megy Át: ez az egÁsz zÁrt vilÁg effÁle k'rk'r's ÁtvÁltozÁsokbÁl Áll, egyetlen tartÁs vonÁsa, amibúl valÁsÁgÁt merÁi, az, hogy senki és semmi nem valÁdi benne. De hÁt kit Árdekel? A megÁlhetÁsi mÁdok szinte ÁllandÁ vÁltozÁsÁval (egyre kÁptele-nebb foglalkozÁsok jelennek meg) az alÁ-vagy f'lcrendeltsÁgi szolgÁltÁsokban Árdekeltek szemÁlyisÁge is beolvadna valamilyen sz j ntelen megszúncsbe, ha egyÁni vonÁsoknak a legcsekÁlyebb esÁly j k lenne rÁ, hogy bÁr nyomokban, fokozatosan halvÁnyodva, sorvadva megnyilatkoznak.

Hol megfejthetú, hol pedig makacsul ellenÁllÁ kÁdok keltik az olvasÁban azt a benyomÁst, hogy a dÁj v u egyszerre vonatkozik irodalmi és dokumentumÁrtckú entitÁsokra. Mintha kulcsregÁny(ek) szereplúi, szÁlai, helyzetei tünncnek fel és tünncnek el Az °RSEK LÁTOGATÁSCÁban. Semmi sem igaz, de az egÁsz ismerús? Legfúképp az a f'lte prob-

lematikus Án, aki látogatÁsok és vÁrakoZÁsok sorÁban úsi regÁlú egykedvúscÁgvel parodisztikus rendet tart, mik'zben ragaszkodik hozzá, hogy ne egÁszen a semmibúl Árkezzck a t'rtÁnetbe: van neki nevelúanyja, mostohanúvÁre à csupa majdnem rokon szavatolja a kÁnyyszerlakhelyek vÁndorÁnekesÁnek hovartozÁsÁt.

Ha egy feltÁtelezett, mitikus szereposztÁs m'gÁ egy pillantÁst vetne az olvasÁ, ha a regÁny szolgÁltatta adatokbÁl affÁle Ki kicsodÁ?-t konstruÁlna kedve szerint, csak Ágy kÁcÁrelhetÁ meg szereplúk és szerepek megfeleltÁcÁt, hogy alkalmi, esetleges, mozzanatosan bet'lt'tt funkciók nyomÁba ered. Hiszen a regÁny gÁpezetÁt mük'Ádtetú elv Áppen az ÁllandÁsÁg hiÁnya, az ebbúl eredú bizonytalan-sÁg. NarrÁtorunk pÁldÁul a regÁny ÁllandÁ és vendÁgszereplúi k'z'tt j gyvel-bajjal folyÁ kommunikÁciÁban látja el másik (mÁsodik? hÁnyadik?) feladatÁt. SzÁndÁkosan tÁlbonyo-lÁott mechanizmus, affÁle eleven lehallgatÁ-rendszer alkatrÁcsze, a tÁnyleges informÁciÁ-csere, az egyÁltalÁn bármely kapcsolat megakadÁlyozÁsÁra irÁnyulÁ hivatalos eljÁrÁsban mük'Ádik k'z're: a fontossÁg foka itt az abszurditÁs mÁrtÁcÁval mÁrhetú: *à...az j gy, amirúl tÁrgyalni akartak, annyira kÁnyes volt, hogy jobbnak láttÁk, ha nem szemÁlyesen beszÁlgetnek, hanem egy semleges szemÁly k'zvetÁtÁscÁval. Ógy, hogy a jerevÁni vendÁgek a fodrÁszszÁcÁkban j ltek, Colentina Dunka m'g'tt j k Állt, és a t j k'rbúl nÁzett szembe vel j k, Án pedig az ajÁban vÁrtam, hogy j zenetet vigyek GÁbriel VentÁzÁnak. Á ezalatt a hÁtsÁ udvarban j lt a k j sz'b'n, mellette az ajÁndÁkba kapott drapp-lila csÁkos szúttes tarisznya hevert, benne nÁgy grÁnÁtalmÁvalÉ. A mondat csatánÁjakÁnt, az egzotikus gy j m'Ács (a tarisznyÁban, láthatatlanul) vagyis a BIBLIA nyelvÁben, a mesÁben, az olvasÁ asszociÁtvÁ ingerpÁlyÁin kiteljesÁti az abszurd sz'vÁghatÁst. Hogy milyen jelrendszer hÁja elú nagyon sokfelúl és dolgozza 'ssze kikezdhetlen egÁscÁgÁ ezt a regÁnybeszÁdet? Nem biztos, hogy a pontosan k' r j lhatÁrolhatÁ tÁr-idú lakÁjÁnak olvasata à amely nagyjÁbÁl egybeesik a szerzú beavatottsÁgÁval a rÁgiÁ és az adott t'rtÁnelmi korszak elÁcÁesztú rÁtusaiba à e t'rtÁnelmi kulcsregÁny egyetlen kulcsa! Ha pedig parÁdiákÁnt olvassuk, és ÁgyszÁlvÁn minden felhatalmaz, aminek ÁZ °RSEK LÁTO-*

GATÇSÇ-ban szinte k'zvetlen; l politikai jelentés is tulajdoníthatá, akkor az a k'rdcs, hogyan olvassa csakis mint az 'n maga gyilkos parÁdiájában lctezú világot lek'pezú művet az, aki a remekműre mint eg'cszre reagál, s nincs sz; k'scge a sok-sok r'csz jelentésháttercre?

Az utÁkor már itt van: az utÁkor a más-k'nt olvasÁ. Nem Ágy olvassa Bodor çdÁmot, mint Bodor çdÁm çs kortÁrsai az 1984-et olvasták volt, vagy çppen, miçrt ne, a G. A. ÖR X-BEN-t. Talán inkább Ágy, mint ugyane kortársak Swift GULLIVER-jçt (nem az ifjÁsÁgi kiadásokra gondolok!): a Swift kortÁrsai k'zçleti-erotikus kulcsregçnynek olvasták, aztán meghaltak, s magukkal vitték a kulcsosomÁt. A pletykák elszálltak. Maradt a mü. így maradhat meg az irodalom 'rtçnetben a helyzettudatosok 'sszekacsintÁsainak keresztj-zçbül kiker; lve AZ °RSEK LçTOGATÇSA. A más-k'nt olvasÁnak talán nem is arrÁl szÁl ez a regçny, hogy az utolsÁ k. u. k.-nyomokat lebontÁ balkÁni maffiÁta-nacionÁl-szocializmus á ami 'nmagÁban is sok mindennek a parÁdiája, 'nmagÁnak elsősorban á par excellence parÁdia, çs csakis ekk'nt van felismerhetü identitÁsk'szlete.

Az irodalom f; ggetlen lehet attÁl, amit valÁsÁgnak nevez; nk. Az ÁrÁ nem. Az olvasÁ sem. Ezçrt az esettanulmányban k'cszeresen is r'cszt vesz. RÁla szÁl, çs szÁlnia kell rála. SzÁmunkra relevÁns, hogy AZ °RSEK LçTOGATÇSA çrtelmezhetü Ágy is, mint t'rtçnelmi regçny, Ágy is, mint negatív utÁpia, s mindkçt esetben á ha ugyan a kettü tçnylegesen szçtvÁlaszthatÁ, s nem çppen abban rejlik a regçny páratlan ereje, ahogyan ezt az ambivalenciát nyelvç lényegÁti Át á parodisztikus. Olyan epikai elemek ker; lnek egymás mellç, alkotnak rçgibül, ismertbül valami rçm; letesen Ájat, ami a t'rtçnelem patetikus kellçkeit az utÁpia negatív Ábrándja mellç rendeli. Mindkçt regçnyszerkezeti mozzanatsor ççlja a megtçvesztçs: a *sosem volt* meghamisÁsát legfeljebb a *sosem lesz* vÁlthatja fel. A sz'kni k'csz jelenben, senki f'ldçn, Bogdanski Dolinán a kçtfcle idüncik; liscget 'sszefüzi az çn Álarca m'g; l beszçlú krÁnikás. Amint a fentebb t'redçkesen idçzett epizÁdbál is kitünik, k'zvetítü funkciÁja, a szÁvivü munkak're a regçnybeli szerephalmozások legfontosabb helyçt jel'li ki számÁra. Ezt a fontosságot a

kint çs bent, az çn çs a t'bbiek t; k'rjÁtçkÁban gyakorolja, mintha csak egy rábázott ; zenetet kçpviselhetne. Saját mondanivalója nincs. Helye van: az ajtÁban. A kint çs a bent k'z'tt. A kçnyes ; gy kezelçsnek k'zçpçn. A kçnyes ; gy pedig attÁl kçnyes, hogy titkosÁva van. A t; k'r á mÁgikus szertartások sejtelmes eszk'ze á ugyanannak a fodrászatnak ugyanaz a t; kre, amelyrül a bçrgyilkosok leolvasták, mi az, ami a titkukbál láthatá. Titok çs t; k'r szorosan 'sszetartoznak, kiegçszítik egymást, mint a láthatá çs a láthatatlan. A láthatá a nem láthatÁnak, az elrejtettnek, a titoknak minçl nagyobb fel; letçt hivatott lep'lezni çs helyettesÁeni. Ami igazán fontos á az tabu. Egyçbk'nt, ha már itt tartunk, a helyncvadás Bodor çdÁm-i szÁntere, Colentina Dunka fodrászata a Nçvtelen ZsÁkucbában található! Ami á akÁrcsak a rejtelmesen semmitmondÁ FebruÁ huszonkettedike sor vagy a Szent Akadçmikusok Átja, a Bogdanski Dolina-i çrtçkszemponot emeli ki hatÁsosan, ha nem egyformán hat is a más-k'nt olvasÁra meg arra, akit hadd nevez; nk az esettanulmány alanyi tárgyÁnak.

Az utcançv çppÁgy há; l adja az idü kisajátÁsát a ncvadÁ hatalom Átal, mik'zben az felmutatja saját çrtçkk'cszletçt, kulturÁlist'rtçnelmi jelçp'teremtü kapacitÁsát, mint a tárgyaknak juttatott szimbolikus-evokatív erü. A nem valÁsÁgos t'rtçnelem folyamatában hallatlanul megnü a tárgyakba sűrüs' dü çzelmi energia hatalma: a gy'ngçd irÁniÁval kezelt drapp-lila csÁkos tarisznya roppant jelentçsgazdag ajándçk, a hovatartozás ; zene, a mÁltbál j'n, egy elçrhetetlen vilÁgbál, ahol grÁnÁtalma terem... °s a jereváni vendçgek!

A jelzús szerkezet elútagja egybül a jereváni rádiÁra, arra az intçzmçnyre emlckeztet á çs ez eszmétÁrsÁs a javÁbál! á, melyet mint ellenmçrget a szervezet, a totalitÁrius szocializmus termelt ki, leginkább rendszerspecifikusan reagÁlva 'nmagÁra: minden vice in statu nascendi mutatja be a társadalmi tudathasadást. Idüben szükebbre vont k'rben az asszociáciás pályán, mint a jereváni rádiás folkÁr, çs más regiszterben a jereváni vendçgek megjelençsçvel Nagorno Karabah szelleme is elfoglalja mçltÁ helyçt a kÁçrtetjÁrÁsban. K; l'nb'zú hangnemek mesteri disszonanciÁja, a tragikus çs a groteszk mint ugyan-

abban a perben megidézett, egyaránt szavahihető tanúk vallanak arról a világról, amelyben minden mindennel 'sszeegyeztetetetlenül egytt.

áA katonák egú zongorákban, a hárokon gondosan elhelyezve félbevágott bárányokat sjt gettek meg heteken át, s amikor minden hangszer elfogyott, a csürt is eltelték. É a trtnetet, ahogy az szabeli hagyományhoz illik a nagy kultúrákban, tbb változatban és ájra elmesélik, minden variáns más és más vonatkozására tr ki: áA Senkowitzék volt valamikor a Senkowitz udvar, benne a hangszerlerakattal: egy időben ágy ngett ki, úk fogják ellátni egész Bukovinát harmániummal és zongorával. De a tartományba k'zben bevonultak a hegyvadászok, és a szcp tervek szá szerint fjtbe mentek. A zongorákban heteken át félbevágott bárányokat sjt ttek á a nemes fa sokáig tartja a paraszt á, a hárok a forrásáiban egyenként pattantak el, zmm'gcsk a fjttel egytt szállt f' az udvarból, és meg napok máltán is a házak f'lt lebegett.É

A tárgyi világ lepusztultsága állapot, folyamat, cöl: 'sszefjgg a negatív intenzitásával mindennek, ami emberi. Bogdanski Dolinában a villamostól a zongoráig minden a legrosszabb sorsra jut. Kimondatlanul jelen van a szánoki krdés: Miért cppen maga az emberi lny volna kivétel? A tárgyak pusztulása, elpusztása szj ksgból, k'z'nyból, tudatlanságból a civilizáció megszűnését hivatott bejelenteni á az emberinek az ember által való megszjtése a visszavétel gesztusa ott és akkor, ahol és amikor már nincsenek doktor Faustusok, sem pedig IX. szimfóniák. A kegyetlen játékoságon itt nem dereng át semmi, ami az emberek alkonyát bár egy eltűnt idő cdeséggének alig hihető visszfcnyvel vonná be. Ha a j'vűről szána az °RSEK LCTOGATCSA, attál kellene tartani, hogy a j'vű az az idő, amikor ezt az apokaliptikus váziát nem lesz, ki olvassa.

Hogy nincs j'vű, abbál is látszik, hogy a regényben gyermek nem szerepel. 1 reg sem. Pontosabban: a szereplőknek nincs életkoruk. Kortalan cölükre és holtakról szála az °RSEK LCTOGATCSA. J'vűkép nincs. Várakozás van. Várakozás: ráus várakozák nclj l és látogatá nclj l, hiszen itt mindenki a k'vetkező látogatást akarja megászni, a magas rangú látogatókat pedig meg'lik, mielőtt megérkeznek. Olyan ráus ez, mint amikor kihirdetik és ájra meg ájra meghosszabbít-

ják, a végtelességgig a rendkívüli állapotot. Ha minden állapot rendkívüli, beáll a rendkívüli rutinja, a várakozásra cletek számára tilos és k'telező dolgokra egyszerűs'nek az clet dolgai.

Szj ksgtelenné válvá, akárcsak a tárgyi civilizáció, a szellemi kultúra, a szocializáció intzményei is megszűnnek, vagy kijrt formákként jresjárásban működnek tovább. A templom például az az cpj let, ahol mindenki cnekel, mik'zben Periprava cseket kct á jgc-sákánnal és jatágnal felszerelt á szemcly látogatja meg; az emberi dolgok metafizikai és lelki vonatkozásai teljességgel k'v'lesnek a lctezcse, talán mert valájában nincsenek emberi dolgok, hiszen a pusztá tálcés mint a várakozás tctje merűben biológiai természetű, a remcnytelen j lctezni tudásra korlátozódik; a természet és a trtnelem időnként beugranak egymás szerepcbe, mindkettő cletlenné tünő, elemi csapás kcpben látogatja Bogdanski Dolina lakáit, mint amikor kiárad a határfolyá, s úk átkerjlvén a tálsá partra, arra cbrednek reggel, hogy egy másik országban cnekel. °lnek vagy vegetálnak á egyre megy, a regcnykonceptió semmit sem tőr meg, amit csak a pátosz nyelvén lehetne kimondani. Ahogy nem mondhaták ki a rezignáció nyelvén a pátosz magyar nevei sem: a szenvedés és a szenvedcly. Száműzt szavak ezek, nincs helyj k a sz'vegstratgiában, amelyben az áának elsűknt á eddig egyetlenként á sikerjlt egy k'vetkezcnyekben és trtnelemfilozófiai k'vetkeztetéseiben máig lezártlan és feldolgozatlan tapasztalati anyagot a maga példátlanságában hozzáfcrhetővé tenni az irodalom számára.

Hogy mi marad az utápiábál, ha gondosan kivonják belőle a humanizmust á Madách óta tudjuk: falanszter. Hogy a falanszter a nyelvvel kezdődik á Orwell óta tudjuk. Bodor cdamot olvasva ágy tünik, Orwell félmunkát végzett. áNincs t'bb szavamé á mondja Pilinszky. Bodor cdamnak már nem is kell mondania. Más a dolga: bebátorozza és benncpesáti regcnyvilágot hiánnyal. Hogy az °RSEK LCTOGATCSA trtnelemi regcnyparádiahipotézis, amennyiben elfogadjuk, hogy ez a regcny az ellopott trtnelemről szála, elsikkasztott crtckekről, valamint arról, amit a helyj kbe csempcsztek. Már maga a cím pusztán ácret, cölzás bizonyos tervek megvalásíthatásáára. A várakozás e tervek megelőle-

gezett valásága. A várakozásregény egy olyan most leírása, amely a *majdra* irányul, Bodor Ádám ezt az időjáratot béleli ki parodisztikus rítéggel a történelmi regénynek, amely a mosthoz keres elűzményt. A látogatásban mint helyzetben egy pillanatra találkozhat a most és a majd. De nincs látogatás, Ájra meg Ájra elmarad, és erről szól a regény, a szakadatlan elűkészi letokról, arról az időről, amelyet a várakozásnak egy másik időre fűggesztett szemmel kellene tölteni; k, és nem teszik. Maguk elé néznek, hallgatják az epikai alany egykedvű hangját, aki látogatásról és várakozásról mint hatalmi technikáról, fogásokról, trükkokről mint kivetkeztesen szeszűggés-telen folyamatról számol be. Szimbolikus idő a látogatás ideje, szájhagyomány és hivatalos bejelentés, vicc, romhány cletik az írők kcszi-lúdcst: nem jón valaki, aki nincs. Senki sem látta. Csak neve van, mindig más neve. Öjncv, Áj idűszámás. Az idő kisajátása a legneknyesebb, a legtotalisabb kisajátás, teljes uralom a szubjektum fölött, annak clete és halála fölött. Az időt csak a nyelvben lehet kisajátani: a mátról beszélni, a jvűrül beszélni lehet, nem lehet clni benne. A Senkowitz lányoknak és a rákának egyaránt bibliai halálnemet választ Bodor Ádám: a megkötés mediterrán kivégzés; ha hinni lehet Kazantzakisznak, s miért ne lehetne, archaikus görög faluközösségekben végre vgeterű száadunkban is előfordul; a jatagán és a jégcsákány történelmi allúziák, s egytites használatuk az anakronikus Kronoszról szól, az ómagának hazudástörténelemről, a nagy hazugságnak mindenre, legfűcűp a gyilkolás kellekre, dűzleteire kiterjedű figyelműről és hatalmáról.

Erről a szervezett kőszről el lehet mondani, hogy konfűzus kapcsolatot alkot benne rend és anarchia, vagyis se rend, se anarchia. Ha van ccl, hát cűpen ez az: semmit és senkit ne lehessen ki-, meg-, felismerni. Prűteuszi alakvűltóások kűetik egymást, a hely szelleme a műben tűbszűrűsen kűrűlűrt helyszűn hatalmakcűtűrcűnyesű; l, nincs lclectani ábrázolás, nincs nemzeti specifikum. Multikulturálisnak parodizálhatű keverűpulton kűszűlnek szeműly- és helynevek. Bodor Ádám laboratóriumában dolgok, cűlűcűnyek, terműcűsűt, törtűcűnelem egyetlen differenciálattan entitűssű homogenizálűdik: vakűcűletlen futű-

szalagűn kűcsűlnek az eseműcűnyek, egyre megy, hogy árvűz vagy politika okozza, hogy *àBogdanski Dolina a koromsűtűtű cűszaka nűhűny Árűja alatt, aműg lakosai Ágyszűlvűn aludtak, Átkerű lű a tűlsű partra. Egy műsik orszűgbaű. ° s teljesen egyre megy, hogy mire hasonlű, és mitűl kűlűnbűzik.*

Jelűkű és jelűcűpek kerűlnek Áj kűrűnyezetbe, hozzűkoptnak, hozzűzűlnek, fűcűnyűket veszűk, műg a csillogűs és villogűs is a megszokottűl merűben eltűrű hangulat és jelenűcűs; minden helyet vűltóztat, és minden hely megvűltózik: *ű...az emeletű lakűsok jobbűra jűresen maradtak, ott most inkűbb madarak laktak, gyűngűbaglyok, kuvikok, a sok villogű jűvegcsokn kűzűtű kifakult fűggűnycafatok lobogtakű. Vagy: àA magasban, a levegű lűthatatlan rűvcűnyeiben, mint kergetűzű sirűlyok, szűltűl elragadott nejloncáfatok csillogtak.ű Ez a motűvum is visszatűr műs vűltóztatban, ahogy az a sokadszor elbeszűltű törtűcűnetekben lenni szokott: àA magasban, a felhűk alatt, mint szűltűl felkapott nejloncáfatok, csillogű sirűlyok keringtek, villogűsok nűha elűrűte a fűdet.ű*

A sirűlyok csillognak, ahogy a nejlon csillog, mint a sirűly. Fonűk szűmmetriűt állű fel és bont meg a helycsere, ragadozű madűrcű hulladűkkel, a dologi egyneműűdűce a terműcűsűtivel, egycű degradálűdik az cűlűvilűg és a leghűtvűnyabb cűtletelen anyag. Ez a lealjűsűtűtű fűcűnyszűmbolika, ez a szűncűn is, visszűjűn is hamis csillogűs pimasz biztonsűgűt az ugyancsak szűmbolikus tűcűr-idűbűl merűti, amelyet joggal cűrez az olvasű à Taműs Gűspűr Miklűs szavűval à *űfilozűfiűtűl elhagyott terepűnek*. Hadd tegyem hozzű: a moralizűlűs rendűserint tűlűclű a morűlt, fűkűcűt az irodalomban, no meg a politikűban. Csakhogy Bodor Ádám cűppűgy nem moralizűl, mint ahogy az a hiűnybeteg vilűg, amelyrűl regűcűnye szűl, a lclectant is teljessűggel ncűkűlűzi.

Műfűcű apokalipszis ez? Kinek a jelenűcűsei? Műlyen messianizmus Messűs ncűkűlű? Mi minden nincs? Talűn azűcűt nem kell felhűgűni minden reműcűnyel, mert ebben a kijűrat ncűkűlűli regűcűnyűcűrben sehol nincs reműcűny? Kulturűlis reflexűvel az ekkűcűt vagy műskűcűt olvasű riadtan és elbűvűlűten keres helyet a legelűkelűbb szellemű csalűdban a kűcűei, eltűvedt rokonnak. Kűrűlűtte nincs kűcűes bűz. Csak *űjűjedt embersűgűű*.

Szilűgyű Jűlűia

FÉKEZETT HABOZÁS

Filip Tamás: Fjggúh/d

Tevan, Békéscsaba, 1998. 96 oldal, Ár n/ki/1

1. „Az elvételés mozdulatai”

Talán a kelletténél is árulkodóbb eljárás, hogy Álnok mádon nem csupán k'ics' nvettem, de leheletnyit meg is hamisítottam Filip Tamás F° KEZETT HABZCS című 1986-ban megjelent első k'tetnek címűt. Arra a lárai magartásformára kívántam utalni ezáltal, mely e szükszavá k'ltűne a Ágy v'lem ä a k'et eddigi Állomáson át t'rtelen; l sajátja, amelyhez ki vannak k'tve hosszabb-r'videbb láncon, k'teleken ringatÁzÁ versei. Már a tizenncgy évvel ezelútti f;lsz'vegben Ágy jellemzi magát: *atalán t'bb engedelmesség és kevesebb lázadás* szorult belé, mint nemzedéktársai- ba. De kinek és minek engedelmeskedik, kicsoda-micsoda ellen *nem* lázad ez a hang? Az első k'tet esetében némi szociologizálással még talán azonosítani lehetett volna azt a Fensűsége, amely elútt *ámeghajolsz mélyen, báboran ä Ágy k'sz'n'd meg a fiÁknak, hogy v'le [ti. a vonattal] ringatÁzhatszÉ, Ám kÁr lenne ilyen bambán leegyszerűs'ten; nk azt a ät'eltÉ, mely kulcsot adhat e k'ctf;zetnyi világ kapujához. Hiszen Átfogalmazva immár az Áj versek egyikében is ott Áll: *äte / vagy a háttér, s oly természetesen / tartozol az utca'p'hez, hogy nemhogy / nem zavarasz, de szinte tovÁbbsegted / a cselekményÉ (A MÉSIS GYBJTEM'NY).* Hogy a k'et idézet a k'et k'tetnyitÁ versbül valÁ, mindenetre elgondolkodtatÁ. Nem megalkuvÁsrÁl vagy éppen elegÁns, b;szke, fesztelen félreÁllÁsrÁl van itt szÁ. Filip Tamás (vagy az, aki belúle szÁl) fenn t'blÁból a szÁnpadon, kicsit zavartan, semmibe nem akar belekeveredni, mégis mintha mindig Átban volna valakinek, valakiknek, mindenkinek. Ez a félszeg, jÁakarattal teli f'l'slegesség a legkevésbé sem pÁz, sokkal inkább egy fájdalmas befel'clú karakter látvÁnya a k;lvilÁg szemével.*

äOtt van ä / a nem rÁla k'sz; It k'cpekenÉ ä hÄt'c'szereplú, statisztá tehÄt, akit csak utÁlag lehet kinagyÁtani egy c'rettségi tablÁrÁl vagy amatúrfelvéltelrül. Félre'rtcs ne essék: ez a narrÁtor nem valamiféle ezredv'gi szplÁnt erúttet, vilÁgfÁjdalmat, mellúz'ttségerzetet d'c'delget magÁban. K'sz'ni sz'cpen, jÁl crzi

magát amÁgy ákiesemberk'ntÉ, kicsit szomor- kás a hangulata olykor, de hÄt ez melyik; nkkel ne fordulna elú? Amikor 'nn'n mell'k- szereplú voltÁra utal, csupán a vilÁgban be- t'ltendú helyre szeretne rák'rdezni. Csu- pán *helyezkedik*, mint abban a versben, ame- lyikben egy k'c'pzeletbeli irodalmi aranycsa- pat nagyjai k'tz'talÁlgatja helyct a n'vsorban. S ráj'n, hogy hiába igyekszik, még a f'nyk'c- pezúg'p elc se tudná, mik'nt Álljon: pÁzt ke- resgél, kellékeket, sminket, viselkedést. S k'tzben, c'szrevétlen, mindig a k;lsú k're- sodrÁdik (HELYEZKED°S).

2. Imaginárius terek

No jÁ, eddig a szerep. Ismerj; k is, meg nem is, r'gi is, meg Áj is. Mi az, ami ennél t'bb, ami már nem csupán Filip, de az ú k'ltésze is, pontosabban Ágy Filip, hogy rajta kereszt- l ugyan, de egyszerűen ácsakÉ k'ltészet? Maradjunk a f'nyk'c'phasonlatnál. Mert itt minden, ami reprezentÁciÁ, minden, ami ár'gzÁ'cstechnikaÉ, roppant fontosÁgÁ. Mi az, ami r'gzÁ'hetú, mi az, ami megfoghatÁ még? °s vajon amit siker; l megfogni, kifog- ni, kiemelni az idúbül, mennyit tartalmaz mindabbÁl, amik vagyunk? K'c'pzetek, elc'p- zelt'cek, k;lv'n's ikonogrÁfiÁk: minden na- gyon is valÁs r'cszlet Ágy lebeg itt, lazán 'sszef'rcelve, akÁr *äegy fordítva betett diak'p / imaginÁrius terebenÉ (AHOGY).* Magunk vetÁ- j; k magunkat magunknak. *Plein air* műv'c- szet kizÁrva, eml'c'kezetbül, mintegy Álomban áfestúdikÉ az elc'pzelt k'c'p, egy erdú *äimagi- nÁrius tereÉ*, egyik sarkÁban clethü Állat; r; l- l'ckkel (K°P'ERV). Az Antarktizon pedig Moore-szobor formÁlÁdik, a Mester egyetlen gondolatÁnak eredm'nyek'c'ppen: szelek, j'c'g, hÁ, nap, esük, azaz minden elem a rep- rezentÁciÁ elv'c'nek engedelmeskedik, vala- hogy Ágy, ahogy a ZSOLT'ROK K' NYV°-ben az Örnak (EGY ABSZOLÖT SZOBORRA). A VERS KAFK'ERL vagy a JOYCE KIFIZETI A TAXIT, P'c- RIZS, 1938. M'c'JUS alighanem konkr't f'nyk'c- pek kapcsÁn sz; lettek, elúbbi látszÁlag a fel- véltel k' r; l m'c'nyeinek valÁ áfilolÁgiaiÉ utÁna- járÁs folyamatÁbrÁja, utÁbbi szinte realistÁn r'cszletez, mot'vumokat, szituÁciÁt talÁlgat, pszicholÁgiai grafikont rajzol fel az egyszerű archÁv klis' nyomán. Amikor Filip Ágy nagyÁ és kicsinyÁ, hipot'ziseket ÁllÁ fel vagy cÁfol, s v'c; l csaknem mindig a k'c'sc'lyes mellett

d'nt (vagyis nem d'nt, d'ntetlenre vögz), nem csupán Ábrázolhatóságunk kördöce, nem pusztán esztétikai dilemma foglalkoztatja. Identitáskördöc feszeget, arra kíváncsi, mennyire vagyunk meg-, illetve átírhatóak, mennyi marad belőlünk, mi az, ami visszakövetkeztethető. Nem furmánykodik, nem igyekszik hármás időzűjelbe tenni mindent: nyomoz csupán, csendesen, szűzül, másdszeresen, mint az általa is időzett Borges. °s észrevetlenül csalogat hálójába. Nemcsak azért, hogy megfogjon, azért is, hogy érzékeltesse: maga is fogva van. Filip mesterien haboz.

°ppilyen fontosak a hangrögzítés, a film-átjátszás metódusai. E látszólag minden emberi vonástól mentes gép mozzanatok szemlélyességgel telítődnek, valami elveszett meg-hittséget képesek átértemteni. Egy színházi címény (Shakespeare-darab) irrealitását a konvenciók szerinti átdesothoné emlékképe szakítja meg, de rendhagyá hangszerelésben. A beszélőnek a riasztás, a videomagnás és a zenetrögzítés, szemlélyességünk eme három ürvüvödjé jut észbe: *aa bezárt, s' tét lakásban / amit még riasztás is véd, most / egy kézjék bekapcsol... és meg fogjuk tudni, kinek jutottunk / észbe, és nem fogjuk kitalálni, / ki volt az, aki csak szuszogott / tanácstalanul, mielőtt letette / a telefontÉ (°T° DÍK SOR °T° S HATOS SZ°K). A K°PTERV soraiban is °szevegyül a képzeltbűl festett (tehát kettős áttételen keresztül ábrázolt) és a hármás csavarral (játékfelvételácsolás) megjelenített valóság: *aa videomagná halkan / surrogva veszi fel / a K'd's utakatÉ. A virtuális filmtér látszatra szemben áll a átermé-szettelÉ, ám ez utábbi maga is váziá csupán, kiagyalt elképzelés. Tövedjünk, ha azt hisszük, hogy Filip világa egyfajta mesterséges, szándékoltan mai *feelinget* ársztá világ. A vers ritmusát, belső zencjét nála sosem az (időnként technikai eszközökkel megjelenített) civilizációs közeg adja meg. Legfőbb imperatívusa valami csöndes alanyiség. EKG-ritmus rendezői sorait. Elég megnöznjünk, mekkora felhajtóerővel bír egy ilyen (látszólag esetleges, szándékoltan) gépi gesztus: *áRendcsinálás egy halott után. / Az j zenetrögzítűn még ü beszél. / Meglőri, hogy visszahlvÉ (EGY FÍRK). A halott visszahívása? Hűség az egyszerű hagyott j zenethez? A digitalitás kötelez? Talán túl hangzatos szalagának, mégis közeleltik az igazságot.***

Filip Tamás technikához való viszonyában nem az a sajátosság, hogy beemeli annak elemeit költészetbe, hiszen ez a tett már egészen szélsőséges formában is közhelyessé vált napjainkra, hanem hogy lárvá, mi t'bb, szemlélyessé avatja ezeket a rekvizitumokat, nem iratmegsemmisítőként, az árst romboló, a verset felemészti, helyettesítű gépezetekként alkalmazza őket, hanem emberre vonatkoztatottságuk, elsősorban megürző funkciójuk kapcsán látja hasznukat. Az ultramodernizmus lemaradástól való páni félelme öppoly idegen ettől a szemlélettől, mint az áelköltűetlenedésé vesztűlynek táhangszályozása, az informatikai civilizáció ostromozása. A gép háziállat, t'k' r: egy j t cl, tlet.

3. Gyűjtögető, halász-vadász...

Megtartani, rögzíteni, de mit is? Peldául aa kis változások eráziójátÉ (AHOGY). Filip egyik sajátos költészeti eljárása a leltározás, listázás. *áCsupa szépséges szóbál rakja °sše... A helyszln: szirt, pagony, fenyő, / mart, morotva, kattan... °s birokra kö egymással a számtalan / utcanév, ahol valaha sétált, / az iskolák neve, ahova járt... öjságok, művészek címei, árák, festők, / zenészek nevei hordatnak °sše / halomba, kultúra, mitológia, / időzetek, bennfentes otthonosság...É (MUNKACÍM: CSUPA). T'rtétek, meg nem t'rtétek, tárgyak, változások, árnyalatok, mozzanatok, képek j veg alatt, gombostűre tűzve. Talán az én is ott van köztük, egy fajtájára jellemző mozdulatba kövjűten.*

S hogy ez a szándékoltan nem pusztán technika, arról árulkodik ez az időzet: *áIgen, az ismerten tál / van egy másík gyűjtemény is: ezer / darabbál áll, és °sše nem szedhetűÉ (A MÉSİK GYŰJTEMÉNY). Vagyis a gyűjtemény t'bb, mint hobbi. Vagy talán a világ sem t'bb, nem más, mint hobbi: a t'rfelfűtt helyek tetszőleges sorozata, az idő parafára rögzített percek kollekciójá. Talán ezek azok a m'g'ttes gyűjtemények, ama soha °sše nem szedhető, mégis mindenestül °sszetartozó tárgyi egyjűtesek. Filip minden listájához hozzárendelődik egy ilyen áeredendű gyűjtemény. A kert fájának végigszorolása visszavezet a szemlélyes eredethez, mintegy az övgyűrűben terjengű mált forrásvidékre. A létező, megmaradt növényezethez csatlakoznak a kipusztultak, visszajutunk az úsiség pillanatához, melyet Rousseau-tól Marxig számosan tekintet-*

tek a t'rtcnelem kezdetének: a család ki-metsz egy f'lddarabot, kisajátítja, hozzák'ti a generációkban át vándorlő egyazon lctezcst (EGY KERT FcI). A SANGHAJÄTRIESZT, 1871 enncI jÁval talányosabb sz'veg, egzotikus anyagok, fűszerek, sz'vetek, bür'k, pr'cmek, gyarmatárúk sorakoznak r'cgies megnevezc-seikkel. S a v'cg'n mintha megint a l'atomÅs-hoz k'zel'ene a lista: *àRajgÁk* és *tűzjÁt'kszerék*. *Chinin*. *MÁkony*. / *Fegyverek* és *hadilűszerek*. *KÁt-rány* és *szurok*. / *LobogÁ* *posztÁ*.É Az esetleges egymásmellettiscg rendez itt. Talán lct; nk 'sszetevőinek listáját olvassuk a csomagolÁson? *àTj; kr'k*. *SelyemgubÁk*.... *Zenclú szelenc'k*... *Arany* és *ezj st paszományok*, *igaziak* és *hamisak*...É ä ez a k; l' n's, 'ssze nem tartozÁ bazÁr, ez a kelet-nyugati limlom, *Ázlc's* és *hasznosság há-ján* 'sszezsÁfolt kincsek garmadája, ez volna tÁn a t'rtcnelem, kultÁrÁnk hordal'c'ka? Vagy ne folyamodjunk ilyen tetszetős ÁltalánosÁ-sokhoz, maradjunk meg az eklektikus zsbvÁ-sár tárgyainak pÁrhuzamos lctezcscncI?

° s gyűjt'getű vers az EGY V'c'ROS is, r'cgÁta egyik kedvencem, igazi antolÁgiadarab (mÁr csak antolÁgiát kellene találnom hozzá: gombhoz a kabátot). Nem tudom megÁllni, hogy eg'csz'ben ne id'c'zem:

àA tetük gazdag rendszere.
Hatalmas, bonyolult m'c'leg,
melyrűl nem tudni, mit m'c':
az c'g terh'ct, felhűk vonulÁsÁt,
vagy a Nap tekintet'ct.
Meg nem billenű sÁlyegyen.

° s sz'kükÁt. Az eleven vÁz teste.
Mint a bÁlna fecskendűnyÁllÁsÁn
kil'vellt sugÁr ä megÁll az idűben.
L'c'pcsűk és pihenűk. Utcaszint.
Pinceablak. Erk'lyrÁcsra k't'z'tt szalag.
SzÁradÁ ruhÁk a sz'cl karjaiban.

° s m'c'ly kertek arrafel'c.
1'ssze'c'rnek a t'bbi kerttel.
° s ter'ctett asztal a fÁk alatt.
De innen nem lÁtni, mit rejt a bokrok alja,
mi van a nűk tÁskÁiban, és milyen
receptet ír itt az orvos a lÁzra.É

Mi az a falrengetű ÁjsÁg, amit Filip k'z' l' vel; nk? Mi az a csak rá jellemzű, csak az ű szemcvel lÁttathatÁ jelens'cg, melyrűl itt szÁt

ejt? Mi'c'le stilÁris bravÁr, regiszterbeli zseb-csel emeli ki ezt a verset? Ilyen k'c'rd'csekkel hiÁba is ostromolnÁnk a textust. A versben sc'tÁlÁ felkapaszkodik a tetűkre, szintezi, m'c'ri a vÁrost. Azt találja, amirűl mindannyian tudunk. Hogy m'c'gis mit keres? A dolgokat rej-t'c'lyes mÁdon egymÁshoz rendelű erűt. Ami innen meg nem foghatÁ. TÁvolsÁgot tart, hogy egymÁshoz n'c'zze a dolgokat, Ám c'pp e tÁvolsÁg lesz megismerc'e gÁtja. Valamit mindenk'c'pp elveszÁ; nk: b'ckaperspektívÁ-bÁl szemclűdve a kiterjedc'st, madÁrtÁvlatbÁl alÁtekintve a l'ctk'zelisc'get. Mint egy impresszionista festm'c'nyen, a ter'ctett asztal von-zÁsa, vÁkuumhatÁsa beszippantana a lÁtvány ter'c'be. KÁv; l nem maradhatunk, bele kell il-leszkedn; nk a k'c'pbe. Kintl'ct és bentl'ct, szű-k' s'scg és tÁgassÁg: az ellentmondÁs feloldha-tatlan, a gyűjt'getű konstatÁl, feljegyez és to-vÁbb'c'p.

4. „...megtalálja Waldenét...”

Fontos motívumhoz jutottunk: a megfogha-tatlan'choz. A tantaluszi clet'c'z'cs nagyon is karakteresen jelen van e finom rajzÁ lÁra hÁt-ter'c'ben. Mintha az eml'ctt l'ctÁrkcszÁtű-szenved'c'lyben is az a megfontolÁs munkÁl-na, hogy a foglyul ejtett sc'Amtalán r'c'szlettel egy; tt talán siker; l megragadni a benn; k munkÁlÁ szervezűerűt, hogy a mozaik szilÁnkjaiban tetten c'rh'ctű az ÁbrÁzolÁs rendezűelve is. Ez a kiel'c'g'ctetlen sÁvÁrgÁs megje-lenhet egyszerű turistakÁvÁncsisÁg k'c'p'c'ben is: a f'clig narancsot, f'clig mandarint termű fa z'ldes gumÁi m'c'g be sem c'rnek, a nyara-lÁidű mÁris ákitelik'c', a vesszereplűk sosem tudják meg, melyik gy; m'lc's miv'c' lesz (EGY FA A KOLOSTORUDVARON). Egy-egy k; lf'ldi tartÁzkodÁsbÁl mindig a hazautazÁs elűtti pil-lanat marÁdik be (A BÖV'c'R, EGY FA), s az em-l'c'ez'cs szinte mÁniÁkus k'c'nySZere: *àPrÁbÁljuk / megjegyezni, hogy aztÁn / hullÁmonk'c'nt lassan elfelejts; k'c'ä mÁrmint a tengert. Bensű k'c'ny-szer szorÁ rÁ, hogy valamit megjegyezz; nk, hogy valamit feljegyezz; nk a felszÁni helyett, ami hivalkodÁn bev'c'sűdni t'rekszik. Mert olykor äa tÁrgyakbÁl valami kil'c'p. / Megindul tűle az ÁllÁ Ára, / c's oly idűt mutat, ami nincs sohaÉ. AztÁn a tel'cttsc'g'c'z'etre tehetetlen d; h, t'bbre vÁgyÁs k'vetkezik: f'ld'ntÁli (?) lÁto-gatÁi tÁvoztÁval a versalany k'vet ragad, äbe-zÁzza hÁza ablakÁtÉ. Vagyis megsz; nteti a saját*

teret, szabálytalan módon megnyitja az enteriúrt, mely akár a lezárt identitás jelképeként is felfogható. Szánalmas, amde nemes kitűrési vágy (KÉPRÉZAT).

Elérhető-e az elérhetetlen? Futó pillanatoknál több adatik-e? Olykor, mint például az Oravecz Imrénének címzett WALDEN-VERS-ben, igen. *„Az ember... végül megtalálja Waldenté, ahol a teremti tervét szolgálja mindené. Mégsem nyúlás, mézesmázos ez az idill, nem kenődik el, zárkópon megöcden, de határozottan emel fel: ászobájában tisztaság tádul kifelé, az éjbeé. A ákifordítotté, jára fordított világ, az idea, az ideál ugyanakkor legtöbbször rejtőzök, egy-egy zavarbaejtő (mondjuk a Paris Match és a Life magazin példányait tartalmazó) csomagban, egy kinyithatatlan szűfben, de ott van az árs folyamataiban is, amikor titokzatos megbízák cdeni kérélmények kérészt megrendelnek EGY NYÉRI REG°NY-t: „Ij n ki a kertbe, és szédij n / a szikráz nap-szében. / Képrázson szeme, elméje / clesedjen... Mi csak annyit kérek, hogy mindvégig napszében / Irjon, ott kinn ama kertben, szemben / a vakátá fehér papírossalé. A repertáriumkésztés igyekezete, az a térévkés, hogy összefoglaljuk a bennünk szécsomósodá világot, gyakran és egészen természetesen, ugyanakkor rejtett és kizvetett módon vezet el egyfajta transzcendens vázakozásig. „Most minden zenet itt / torlódik szűé á rja egy helyett, ám az idzet első három szava címme kiemelten (MOST MINDEN °ZENET), nállá mondattá válik, tágabb kontextusba helyezi a kijelentést. A záró sorok ugyanakkor a transzcendencia címny visszavonulását jelzik: amilyen elevenek a vázakozás pillanatai, olyan gyorsan ki is lobban a szikra (áFekhetsz / az ágyba, visszafordultak látogatáidé). „m a csodárál, a valán tálliráll szerzett tudás megmarad, nem alszik ki az címny elmáltával: „Egy oly puha küfal, / hogy átrepj rajta a lepke. / °s észre sem veszi, hogy kú volt, / azt hiszi, hogy füst n át szállt, / sőt inkább csak valami homályon... és rájvjnk, hogy / a küfal tényleg átjárhatóé (EGY FÉRK). Hite szerint tehát van kétféle (falon inenni és táll) világ, s átjárás is van kérésztük. A Nagyécp (a valamikor hatalmasnak tűnő, időkben ászszementé hűskori repjlő) zágsával ámintha apám zenne... valami fontosat odaátrál, amit tán nélkjle / is tudok, de amit kjenben / biztosan elfelejtékké (A NAGYÉP). Filip*

erőnye, hogy e metafizikai pontok káncletlen clességgel, anyagyszerűséggel rajzoládnak ki versei szemhatáran, tudálkosság, hamis eksztázis nem felhúzi őket. Tudja, amit tud, nem tudja, amit nem tud (ezt be is vallja), s így rávesz bennünket, hogy bizonyos dolgokat átéljünk vele együtt.

5. Dokument jeszty

Mennyire nemzedéki, miként áradik be (beáradik-e) egy adott történelmi kontextusba ez a nagyon is áalanyié lra? Filip 1961-es szletésű, ám mint ritka jelentkezőseiből is kikövetkeztethető, nem ragaszkodik a kizvetlenl, rajta tészerűen hatá kltészet fáklyaszerepéhez. Ugyanakkor kérésztmb-snek sem mondható, ürzi saját (családi, országos) történelmet, történeteit. Nem álcézik, nem kávan rehabilitálni, sem nosztalgizni, jázan, magánemberi pillantással tekint a háta mögé. Visszaidéz, de nem szűpá, s nem csányá bele a filmháradászerűen visszapergetett máltba: *„Bizony, akkor még javában tartott a ki-tudjánhány-cv, / s hogy egyszer vége lesz, nem hitte egyikünk semé (MEPHISTO NYÍRMADÉN, 1981. SZEPTEMBER 8.).* EZ MIND TI VOLTATOK EGYKOR című opusában gyűjtgetűkedőre jellemző kértékppen (a KORTÉRS MAGYAR ÍRÁK KISLEXIKONA alapján) rendbe szedi a kar- és kortársai által üztt foglalkozásokat. A lista hosszá, kommentárt nem tartalmaz; de kjl nsen cseng, ha visszagondolunk a F°KEZETT HABZS-k tet fjlére, ahol többek kérészt ez olvasható: *„Nem voltam Ájságkihordá, pincér, rakodá munkás, képestés nélkjli pedagógusé, és, toldja meg, mégis átengerészgyalogos, fldmérő vagy pástöré gyanánt botorkál verseiben. Több ez a vers, mint egyszerű csány vagy kaland: számot vet a lehetséges pályákkal, felfedi a rendkájliben, a szélsűcsésben rejlő szokványosat (mará-áá és hordár-kltű), s szerényen, hallgatálagosan mellchelyezi, még inkább hozzágondolja a maga rendkájli szokványosságát. A tiszteletadás gesztusán, a groteszk hűsiesség elűti kalapemelintcšen táll tehát indirekt csmeghatározást is kapunk.*

S minden harsányság nélkjli, tárgyilagosan táruel elénk a jelen is. Egyfajta történelemvégi kérésztzet lenyomatairál nthetjnk gipszmintát nem egy szűvegben: *„Mi történetik még velem? / szűtchétik a dokumentet, / mondhatják azt, hogy einstand. / Esetleg Firszt nem*

hozna teÁt, / ha Átfagyva hazaj´nn´nk egy temetcs-rülÉ ä ironizál nagyon is komolyan a MOST narrÁtora. A ma t´rtcnelmcbül nÁla az eseti, egyedi, egycni mozzanatok szÁllalnak meg csupÁn: ez a histÁria mintha nem veljnk t´rtcne, mintha igazÁbÁl lezÁrult volna. Rcszben magunk m´g´tt hagytuk, rcszben hÁrzuhatag formÁjában ´mlik k´rcnk, s ha megszilÁrdul, äÁngvÁgÁval kell majd szc- / bontani az ´sszeçgett t´megetÉ (ÇTHALLÇSOK). äA holtak orszÁgÁÉ is itt van, benne çljk, a fclmÁlt diktatÁrÁja mçg sajog, Åm MOST mozdulatlanul heverjnk egy tengeralattjárÁban vagy valahol mçlyen, mint aj´vendü fosszÁllÁKÉ (ELEMENT°S). Filip nem hajszolja a t´rtcnelmet, a t´rtcnelmistçget, nem is menekj l elüle lAnyos zavarral ä nyugalmazott torreÁdorkcnt, helyben vÁrja be.

6. Az írás állványzatai

Minden fentebb felsorolt ismçrvnc l fontosabb çs alapvetübb, hogy a versek mük´dnek. Hatnak. Hogyan çs mikçpp? Olykor a kçptelensçg erejçvel. äCsak Ágy, / mintha csonkolt kçzen lÁg / szatyor, narancsokkal tele? / Hogy fogja megpucolni úket äÉ (NYERS). TalÁlÁ vÁlasz, talÁlÁS kçrdcs. Mçg egy meghatÁrozás, mçgpedig a k´tetzÁrÁ versbül: ä°n nem akarom ugyanazt / a verset írni. A versem egyszer / szj rke çs t´m´r legyen, / mint az utcakü, mÁskor meg / t´rmelçkes, rideg, mint / slrk ´vesnc l a t´mbrül / le hullÁ darabok. De gyurmaszerü / is legyen nçha: lÁtsszanak rajta / formÁzÁ ujjaim barÁzdÁiÉ (°N NEM AKAROM).

Felhevükçpes, fçnyçrzkeny ez a k´ltçszet. Terhelhetü. Egyetlen szÁban elfçr a t´rtcnellem (SZAMIZDAT), egyetlen vçletlen talÁlkozásban az egycni sorsok kibçkÁthetetlen idegensçge (K°T HALÇL), egyetlen kçpben (csigamászta gyermekarc) a gyerekkor (CSIGÇK), egyetlen magaslati scTÁban a metafizika (T°R, KIOLTVA). Folytathatnánk a sort. AprÁ dolgokkal matatumk, s mçgis çrezj k, amint ädül a tiszta sÁly az çgbülÉ (IDEGES TÇJ).

E t´m´rsçg mellett fontos a kçpalkotÁ fantÁzia. Filip cseppet sem hivalkodÁ, de evidenciaerüvel hatÁ társÁsai olyan szuggesztÁvek, hogy mçltán Áhatja: äa lÁtvány visszazÁg oda, / ahonnan f´lszÁvta tekintetemÉ (ITT MÇR VALAHA JÇRTAM).

Ezt a sürüsçget çrzçkkel tudja oldani is. äVan aki amerikai verseket írÉ ä bizonyos çrtelemben vçve olykor maga is ilyen (VAN AKI

AMERIKAI). StÁlusÁnak äamerikaiásÉ k´zvetlensçge, beszçlt nyelvi sodrÁsa (nem vçletlenj l szÁmol be egy helyj tt arrÁl, mikçppen äÁszott ÁtÉ egy Lowell-k´tetet) szinte tapinthatÁ k´zelbe hozza olvasÁjÁhoz a sorokba rejtett szemçlyisçget.

K´ltçszete nem penetrÁnsan Ájszerü, -szagÁ, ugyanakkor mçrtçktartÁan magÁba itta mindazt, ami a kortárs k´ltüi nyelvbül szÁmÁra çltetü lehet. Nagy erçnye, hogy mçg amikor a vers alapját kçpezü konfliktus nem tÁl erüteljes, akkor is kçpes äelhelyezniÉ a látvÁnyt, a látomÁst, belevonni bennj nket annak tercbe. Az emlckezcs sürüs´dü vizçbe dermedü testre alkalmazott kçp pçldÁul (äbögÁrkçnt mozdulatlan / Ászom a borostyÁnbanÉ) ´n-magÁban mçg nem volna kçl´n´sebben eredeti, Åm a k´rnyezet nçhÁny çrzçkenyen felvillantott valÁsÁgeleme olyan k´zeget hoz lçtre, amelyben a nem tálsÁgosan erüs zÁrlat is nyomot hagy (F°RDYVÇROS). A k´tet kevsbc intenzÁ, halványabb rçszleteit is megemeli az egçszre jellemzü mçrtçktartÁ sodrÁS.

Milyen tehát a Filip-vers? Sokfçle, de leginkÁbb pontos çs tapinthatÁ: äellenÁllÁS nçlkj l repj l / a borzolt, puha kçkberÉ (SZEMK´ZT). ä°s ezt is csak Árom, mik´zben mçg / egymÁssal kçzdenek a rçszletekÉ ä toldja meg ugyanott, s lÁthatjuk: az Árott çs çlt vilÁg kettüssçgçt hangsÁlyozÁ (gyakran utÁbbi lçtezcsçt tagadÁ) elemçletek felette sem mÁltak el nyomtalanul. Egçsz ciklust szentel az ÁrÁssal valÁ bajmólÁdásnak, Åm teszi ezt a lehető legt´bb kedçlyessçggel, a lehető legkevesebb fontoskodÁssal. A barkÁcsolÁ úszinte zavarát osztja meg veljnk. Maga sem çrti, mikçppen áll egybe a vers, ähogy fçrnek ´ssze / egy lapon a dolgok. / A sok ´nkçnyes rçszlet / a kiszÁmított meg a spontÁnÉ. Csak azt tudja, hogy a verset, äMint k´rtçt / a foglalatba, beleszavaram. / S ha jÁ ä çgni fog. / Akkor, ha kiviszem is çg, / ha rátafosok, mçg akkor is çg, / szctpukkan, de mçg / a szilÁnkjaiban is fçny vanÉ (HOGY F°RNEK´SSZE). çm Filip TamÁS nem az ´nmagÁçrt valÁ ÁrÁS, az ´n-magát ÁrÁ ÁrÁS f´lçnyes çs steril attitüdjçt hirdeti. PoçtikÁja nyitott (a lçtezükre is) çs befogadÁ. Tudja, hogy minden tçk´rçp, minden Áttçtel csupÁn, ugyanakkor hiszi, hogy äminden elsajÁtlíthatÁ, / Elleshetü a rejtçly, a lejtçs, / ahogyan hullÁmzanak a mondatok / çs fodrozÁdnak a szavakÉ (A MÇSOK TAVA). Versei a vilÁg (çs ´n-maga) elsajÁttÁsának aktusai.

Lackfi János

„A SZABADSÁG TERE”

Bojtár Endre: *Bevezetés a baltisztikába*
Osiris, 1997. 316 oldal, 1280 Ft

Bojtár Endre tizenhat évvel ezelőtt megjelent tanulmányok tétéről (EGY KELET-EUROPAI IRODALOMELMÉLETBEN, Szépirodalmi, 1983) ezt írtam: *Bojtár Endre olyan elméleti író, aki az irodalmi műveket foglalkozik. Olyan irodalomtudós, aki Kelet-Európával foglalkozik. Eme tevékenységét paradox jelenségnek tartja. De mi ez a látszólagos képtelenség? Nem más, mint az az elment, amely foglalatosságának tárgyai, Kelet-Európa és az értelmiség. I.É. Vajon elmondható-e ugyanez a BALTI KULTÚRA A RÓGISGEBEN alcímet viselő új monográfiáról is? Ögylátom, hogy most is megállnak a helyük ezek a szavak, amennyiben az irodalmi művek helyére a történelmi tények, s a szerzők ezáltal történelem neveznek. Bojtár deklarációnak homlokterében ma is a kelet-európai kultúra történelmi állanak, ám a hangsúly ezáltal az irodalomról a történelemre helyeződik át.*

Bojtár Endre új könyve a balti népek kultúráról foglalkozik. A mű ezen belül nagy teret szentel az új történelmi témáiknak. Vajon miért kezd történelemmel, azon belül is az új történelmi kérdéseivel foglalkozni egy a eddig úgy tudtuk a legújabb kor kelet-európai irodalmára és az irodalomelméletre ászpecializálódott kutató? Erre a kérdésre talán csak maga a szerző tudna kielégítő választ adni, ha ugyan van válasz, ha nem az a válasz, hogy csak, mert Ári kedve úgy kívánta és talán ez nem is áll távol az igazságtól. A aváláságosság és kitaláltság állapota bál sejtelmesen kibontakozó balti kultúra felfedezése ugyanis Bojtár számára írték: boldogság, író. S persze csak megszórásal nevezhető Ájdonságnak ez a monográfia Bojtár több címzedelem művein belül, mely a balti történelemről szóló két könyvvel, tanulmányokkal, antológiákkal és műfordításokkal sokaságával a kelet-európai népek kultúrájának, irodalmának rendszeres, szinte elhivatott közzétételje, szolgálata. A kötet a noha több és más, mint egy szokványos kötet, a baltisztika univerzális tankönyve. Rendszeres ismereteket tartalmaz a földrajzi viszonyokról az új történelmet a balti nyelv-

vek és népek leírásán keresztül egészen az irodalom- és vallástörténet tényeiig. Bárki, aki a jövőben ezzel a tudományokkal kíván majd foglalkozni, ezzel a művel kell, hogy kezdje tanulmányait. Arra is gondolhatunk persze, hogy a társadalmi kérdések iránt mindig is érdekes szerző az új foglalkozik immár csaknem harminc éve a balti népekkel, mert történelmi kívül a kelet-európai kisértékekre, köztük Magyarországra vonatkozó általános történelmi következtetéseket szeretne levonni a ahogy könyvek egyik kritikusa megfogalmazta: a baltiak mi vagyunk. Ez is egy lehetséges válasz, a kötet valójában büvelkedik az ilyen konklúziókkal. Ha a kontinuitást keressük a régebbi Bojtár-tanulmányok és az új monográfia között, azt is meg lehet mondani: az irodalom nem lehet egyszerűen kiemelni a történelemből, elkülöníteni annak összes többi elemétől, s aztán úgy vizsgálni, mint tárgyat és tárgyat, hiszen a könyvek cselekvő részesei a történelemnek, visszahatnak az új szövegre, vagyis: a Mutasd meg irodalom történetét, megmondom, milyen a történelem a Ártá 1967-ben az IRODALOMTUDOMÁNY ÖJABB FELADATAIRÓL SZÓLÓ tanulmányában. Az irodalom folytonos átalakulását követi, azaz történelem a Esterházy Péter szavaival szöveg a az irodalom gőpezetnek nevezte akkor Bojtár.

A korszakhatárok között nehezen beszorítható balti ártételek (a szó az angol *antiquity*, illetve a német *Altertum* jelentésstartalmát fedi) történelmi tudományelméleti igényekkel szegző monográfia a mely Magyarországon teljességgel Ájdonságnak számát a voltaképp most is ugyanennek a ártételeknek a működéséről tanulmányozza, csak hogy a mozgás ezáltal ellenkező irányú. Itt az a kérdés, hogy vajon kiemelhető-e a történelem az irodalomból? Rendelkezünk-e olyan pozitív történelmi ismeretekkel, amelyek függetlenül az új közzététel-hagyományozás-értelmező ártételek forrásokról? Eljuthatunk-e ártételekhez a máltóhoz, avagy csupán a máltóvártás merőben irodalmi folyamatait ismerhetjük meg? Ezek a kérdések mindenütt és mindenkor, de különösen az új történelmi tanulmányozása során megkerülhetetlenek. Végül, a új hazaelméletek, genealógiák és mitológiai rendszerek végtelenbe nyúló fonálát, Bojtár Endre határozottan szkeptikus

Álláspontra helyezkedik. Nézeteit legtöbbször egy Komoróczy Géza által vett idézetekkel tudnám jellemezni: *„Az ústírténet nem ténykérdés, nem igazság..., hanem... elhatározás dolga. Minden nemzet olyan ústírténetet ír vagy választ magának, amilyent akar.”*

A könyv radikális szkepticizmusa, a források és a szakirodalom kíméletlen kritikája megdöbbentést és családst okozhat annak, aki precízben pozitív, praktikus cölokra használható és megtanulandó *Einfi hrungra* számát. Efféle kükcöny történeti alapigazságokból a nyelv történet és a csekély számú hiteles, ártott forrás vitathatatlan tényeit leszámítva a áalig valamitét raktározhat el magának az olvasó. A szerző felfogása szerint minden egyben, amit erről az áalig valamiről vagy éppen ásemmiről gondoltak vagy írtak a és ez felmérhetetlen szá- és papírt meget jelent a javarészt máltgyártás, történelemhamisítás, *„az igazság átfestése k’ltészetté”*. Igazság és k’ltészet, tudomány és koholmány ilyen keveredést az angolszász ájkritikaé terminológiájával öve: *fallacy*nek, vagyis tudományos császattáznak nevezi a könyv. Kiténi az a betétféjezet, mely tletek sokaságával dolgozza fel a Baltikum titokzatos kincsének, a borostyánkűnek a történetét, bevallottan azért, mert a kü eredetéről, elterjedéséről, a borostyánkereskedelem átvonalairól vallott átudományosé nézetek telve vannak a baltisztika egésze nézve jellemző nacionalista vagy tudományos elfogultságokkal, *fallacy*-kal. Semmi okunk sincs feltételezni például, hogy a régiségben létezett volna a borostyánkvet feldolgozó íkszeripar a Baltikumban. A leletek hiányát a helyi történetírás mégis azal magyarulza, hogy a áfinomabb nemzetekneké nem tetszettek a balti íkszerek.

A mű jelentős hányadát a töveszmék felfedése, leleplezése, fanyarul szellemes kifigurázása teszi ki. Belső logikája a *fallacy* feltáruásának logikája, igazi mondandója csak ezen a á nem épp könyven járható á sákon kzeléhető meg. Ém aki szereti a szellemi kihívásokat és a gondolatok elűtlet-mentes ítkztést, az sok kedvele valát találhat Bojtár kötetben. Felfokozott problémárczkenység és kimerítetlen problémagazdagság jellemzi a kötetet, ez egyik legfőbb erénye a ugyanez egyszersmind jácskán megnehezíti

a mű megértést, befogadhatóságát. Az olvasónak komoly munkájába kerüli, ha el kíván igazodni a helyes, az elfogadható és az elfogadhatatlan elméleti konstrukciók szövevényben, melyek nem mindig valnak el egymástól világosan. Vannak fejezetek a könyvben, amelyek a közikönyv esetében meglepő módon a egyáltalán nem tartalmaznak ápozitív információkat, kizárólag kritikai észrevételeket.

Ha tehát áismertetnié kívánjuk a monográfiát, érdemes megkérlelni a lehetetlent, s kiemelni a balti népek régiség történetét hitelesen reprezentáló áalig valamitét a könyvben zú korokból származó, kölféle szintű és tartalmú *fallacy* tengeréből.

A ábaltinaké nevezhető tudatformák közzé (nyelv, folklór, mitológia) Bojtár kizárólag a nyelvnek tulajdoni objektivitást és folyamatosságot. Ebből következnek, hogy számára a nyelv történet az az ústírténeti segédtudomány, melynek segítségével áfelgombolyíthatóvá válik az idű. Bojtár az ásszehasonló ándoeurópai nyelvészet, ezen belül a balti nyelvek kutatásához elengedhetetlenül fontos szlavisztika átfogá ismeretben kzelé a balti úsnyelv témájához. Kötségbevonhatatlan tény, hogy az ándoeurópai nyelvek családjába tartozá, ma beszélt lett és litván nyelv, valamint a kihalt, de ártos forrásokból (részben, 2300 szá erejéig) ismert (á)porosz nyelv egy közs (kb. i. e. 2000á500 közt létezett) úsbalti nyelvből vált ki. A balti nyelvek kutatását és megtanulását a mált század elejétől fogva csaknem minden ándoeuropeista kötelességnek crezte. E nyelvek archaikus volta korán általában elfogadott tétel lett. A XVIIáXVIII. század áta szokássá vált a (lettől ándoeurópaiból) litván nyelv ásszehasonlóása a szanszkrittal és a göröggel. A balti nyelvek archaikus jellege meglehetősen biztonságga megmagyarázható. Általános nyelv történeti (és történeti) szabály, hogy a változások a centrumban zajlanak, s a peremvidékek úrik az archaizmusokat. Valászerű, hogy a baltiai úsei a Kelet-ázsianban vagy Délkelet-Európanban elterjedő ándoeurópai nyelvterület északi peremén helyezkedtek el, s egyre cszakabra házáva kikeríttek a nyelvi hatások vonásából, s így úrizhették meg az ándoeurópai úsnyelvet.

A nyelvtörténet módszereivel ellentmondásmentesen leírható a balti úsnyelv szótválasza előbb egy nyugatbalti Ágra (i. e. V. század kőrli): űk voltak a porosz és a pusztán említettsekből ismert jatving, galind, kurs és skalv nyelveket beszélő népek űsei. A keletbalti Ágon (a litvánok, lettek és a lettektől talán csak nyelvjárásnyira kőrli) latgalok űsei kőrli) mintegy ezer évvel később, az V-VII. században kezdődött meg a polarizáció. Ekkor, a szlávok nyomására, űk is nyugat felé kezdtek vándorolni, s elfoglalva mai lakóhelyiket a Balti-tenger partján, ismét kőrli kerültek a nyugatbalti törzsekhez, akiktől ezer évvel korábban kőrli váltak. Nagyjából ennyi az, ami a balti népek történelem előtti űmáltjárál biztonsággal állítható.

Nyelvtörténeti módszerekkel könnyen szótválasztható a balti nyelvek történeti rétegei. A százéves történeti vizsgálata, a nyelvészeti paleontológia is sok értékes megállapítást tehet, de csak addig, amíg a nyelveket nem próbálja etnikai csoportokkal és régészeti kultúrákkal azonosítani. A kőrli kőrli bejut, aki az ellenkezőjével próbálkozik. J. Untermann megvilágítja erejű nyelvelméleti tanulmányával szálva a történelem előtti időkben ámagán a nyelvtudományon kívül nincs olyan tudományág, amely nyelveket népcsoportokkal azonosítani tudna. Amely viszont csak azt képes megállapítani, hogy valami történet; arról azonban semmit nem tud mondani, hogy mi történet. Bojtár szigorúan kritikus álláspontja is hasonlóan kőrli vonalozható: minden olyan kísérlet, amely összekapcsolja a nyelv történetének és a népek társadalmi-történelmi valóságának a sajátait, eleve kudarca ártott, de legalábbis a fallacy gyanújának árnyéka veti rá.

Ennek ellenére (vagy éppen ezért) alig akad olyan kutatás, Bojtár sem jelent kivételt, aki megtartáztatja magát attól, hogy valami módon összefüggést keressen-találjon a történeti paradigmák (nyelvek, etnikumok, régészeti kultúrák stb.) kőrli tt a hiszen talán elmondható, hogy mind a helyes, mind a helytelen történelmi felismerések a valóságok egymásba fordítása révén jöhetnek létre. Schliemann egyik kezében Homéroszsal, másik kezében a régészésével találta meg Tróját a ha ugyan valóban Trója az, amit megtalált. Ha jó okát látja a s ez itt a döntő, a jó ok a,

akkor Bojtár Endre is belebecsülökzik a kőrli nőrli, történetnyűnek mondott tudatformák összehasonlításába és egymásba fordításába. Kritikusai hevíz lete persze önmagát sem kőrli, s gyakran nevezi saját eszmefuttatását *ápuszta fantáziálgatásnak*. Olyan ellentmondás ez, amely feloldhatatlannak látszik. Milyen kritikumok alapján engedhető meg mégiscsak a tudatformák egymásba császtatása? S milyen ismérvek alapján tekinthetők bizonyítottnak az ily módon levont kőrli vetkettések? Bojtár e tően ugyancsak szkeptikus, mégis fel-felcsillant egy-egy elméleti, illetve gyakorlati reménysugarat. A történettudomány ávezérlő csillagaé, legfőbb értéke a szerinte a az igazság igénye; R. Wittram szavaival szálva: az az elv, amely *átállít az egyszerű faktográfán, nem meri ki a tények és tényálladékok valóságának bizonyításában, hanem a jelentés kategóriáját is magába foglalja, és az ehhez mért értékelést tekinteli céljának*. Jól volna persze tudni, hogyan is kell ezt csinálni. Erre, Ágy tünik, nincs igazi recept. Mindössze annyit mond a szerző, hogy a tudatformák elfogadható (?) egymásba császtatása legyen kőrli lte-kintű, és ne legyen mechanikus vagy reflektálatlan.

Bojtár a nyelvtörténet és a régészet ténylek ávatos egymáshoz illesztéssel igyekszik megoldást találni a baltiák legűsőbb űstörténetnek kérdéseire, vagyis a balti népek eredetnek problémájára. A kőrli nyben kőrli n fejezet foglalkozik a balti űstörténet vonatkozásában alapvetűnek számú ávenet(d)-kérdéssel. A magyarországi szlávok, a vendek nevűben, valamint Velence városának nevűben (Veneziá-Venedig) is egy ismeretlen eredetű nagy ákori nép, a venetek emléke eltovább. De nemcsak itt, hanem a porosz, a litván és a lett tengerparton is számos helynév utal rájuk (csakon venedeknek nevezték őket). Sok nyelvész és történetész megpróbálta már értelmezni az Adriai-tengertől a Visztula torkolatáig kimutatható venetek-venedek származására és vándorlására vonatkozó adatokat. Bojtár tőrli kőrli tt az Áeurápai (vagyis úsindoeurápai) vízi nevek (hidronímák) nyelvtörténeti elemzésre kidolgozott módszereket alkalmazva arra az eredményre jut, hogy a venetek-venedek Európa indoeurápaiakat megelőző űslakosságához tartoztak

(nagyon kevés ilyen, a baszkhoz hasonló népcsoport nyelv maradt fenn), nem indoeurópai nyelven beszéltek, s a Balkán felül szaradtak szét nyugaton és keleten. Az Elba és az Odera közötti területen ugyanis jákora lyuk található az európai vízi nevek törköpcén: joggal tehetjük fel, hogy ezek a nevek nem indoeurópaiak, tehát venet-venedek.

Nyelv és etnikum szeszefjggcse sohasem lehet teljesen egyértelmű, noha köztudottnak bevontatlanul létezik ilyen szeszefjggcse. A vendek előbb-utóbb mindenütt elvesztették nyelvüket, csak nevéket hagyták a bronzkor kezdetén helyükbe lépő, fejlettebb kultúrájához indoeurópai törzsek. Szakon, a Balti-tenger partján, ahol sokáig egyedül ültek, csak az I. évezred végén változtatták nyelvüket baltira, s náluk etnikumként egészen a XIII. századig fennmaradtak, illetve részben vehettek a balti, a szláv, a germán és a finn törzsek kialakulásában. Hogyan? A vend-venet a rökcség problémája a könyv vallástörténeti fejezeteiben visszatér: Bojtár ott megkockáztat egy bizonyíthatatlan következtetést. Szeszefjggcst keres és talál a lett folklorban igen népszerű anyáké (az orosz Haza-anyácskához hasonló irodalmi formulák ezek: Mezőanya, Erdőanya stb.) és az *istenek anyját tisztelő Anyajogá vend népcsoport kulturális hagyományára* kitér, s mindezt még kapcsolatba hozza a Livóniát *amária országa*-ként számon tartó tradícióval.

Érthetetlenül felmerül a kérdés az olvasásban: nem Maria Gimbutas régészprofesszor megtagadott szelleme káért itt? (A szerző egykor személyesen ismerte az 1994-ben elhunyt amerikai tudóst, aki mély benyomást tett rá.) A vend(d)-kérdésé ájszerű megoldási javaslatát alighanem válaszként is felfogható Gimbutas inspiráció, ám Bojtár szerint részleteiben is hibás ákurgánelméletre. A afeminista régészeti művelő Gimbutas (szerinte indoeurópai) kurgánok, azaz halomsírok, illetve a (szerinte nem indoeurópai) nűszobrocskák (idolok) és más leletcsoportok értelmezése alapján változta fel az indoeurópai és nem indoeurópai népek történelem előtti találkozását, a nemi szerepek drámai változását, patriarchátus és matriarchátus szeszefjggcst a beillesztve ebbe a képbe a balti történetet is. A litván száma-

zás régészeti archeológiát, vallástörténetet nagy intuícióval egymásba kavaró európai történelmi táblája, mint a legkisebb zűb fallacy mintapéldája, kijelentést kap Bojtár monográfiájában.

Ahogy a nyelvészeti tények megvilágítják a történelem előtti korok bizonyos eseményeit, így az Árs és az Ársbeliség az, amely a történelemnek valódi objektívást, áfolyamatos kontextust keltés. A história felosztását a történelem előtti és a történelmi korokra a hegeli filozófiában meríti Bojtár. Erre vonatkozik Karl Jaspers egyik mondása is, miszerint az ember az Árs révén *aszabadult meg a pusztán jelen idültől*. Noha így tűnik, mintha a szerző a történelmet az Ársbeliség történelmi jelentőségét. Talán persze csak a történelmi forráscsoportok kijelentésé hangszólja, jól tudja, hogy az Ársos források objektívása sokszor igencsak korlátozott: tényleg árulnak el szerzőjük, a szerzetes körülményeiről és indokairól, mint tárgykörül, a balti történelemről: az esetek többségében elfogultak, egyoldalúak, pontatlanok vagy hibásak. Ráadásul: *aha megkaparjuk, akkor szinte minden mondat magától irodalmi minőségű találatoké* mondja. Mégis e szubjektív beszámolók sorozata viszonylag könnyen alakítható objektív történelemmá a mivel az állítások többnyire ellenőrizhetők.

De vajon az Ársok valódisága egyben a népek és kultúrák valódiságát jelenti-e? Ez a kérdés a történelmi tárgyak fejezeteinek fő kérdése. A könyv természetesen összegyűjti, elemzi és értékel mindazokat a primer forrásokat, amelyek a balti népek történetre és kultúrájára vonatkoznak, és kimerítő beszámolót nyújt a balti népek történelméről. Az első, köztudottnak a baltiakról szóló beszámolók az i. sz. IX. századból valók, de Bojtár számba veszi azokat az ákori és kora középkori feljegyzéseket is, amelyek *feltehetőleg* a baltiakra, illetve a ábaltikumi erütről nem balti nyelvű népeire vonatkoznak. A könyv középső fejezetei voltaképpen a balti történelemről szóló hiteles beszámolók forráskritikai elemzést tartalmaznak. Ezek a könyv leginkább áproblémamentesé a vagyis kritikamentes részai. Bojtár higgadt, a forrásokhoz szorosán tapadva eseménytörténetet ismert, a teljesség igényével dolgozva fel a porosz, a lett és a lit-

ván történelemre vonatkozó szakirodalmat. De vajon kikerekedik-e mindebből valamiféle ársajáté balti történelem? A legjelentősebb ársajáté történetírók németek (például Duisburgi Péter, Livóniai Henrik), lengyelek (például Długosz) és oroszok voltak. Kérdés, hogy miéért valóságot kélcsán nekük a balti történelemnek. Az úslakos poroszokat kizsorsítá-asszimilálá német Lovagrend, a lett *Undeutsch* (nem német) lakosság egészet paraszti sorban tartá (szintén német) Livóniai Lovagrend és az Ársai terjletű, nagy hatalmú, ám gyorsan ellengyelesedő Litván Nagyfejedelemség története mennyiben nevezhető balti történelemnek? A Balti-tengertől az Azovi-tengerig terjedő, z mben keleti szlávok lakta, Ársai kékori litván államalakulat á ahol sohasem kétté saját nyelvű Ársbeliség á mily mrtékben volt a litvánok országa? s kik karolták fel elsúnt a lett irodalmi nyelvet, a álvóniai parasztnyelvet? Természetesen a németek, tbbek kétté a herrnhuti pietista késséghez tartozó lutheránus papok. A lett irodalmi kultúra kialakása és fejlesztése ezen a vidéken már korábban is a német reformáció stratégiájának részét képezte. S hol indult Ártára a litván irodalom, s ami ezzel szinte egyet jelent: a litván ársaját tudaté, a nemzeti áazonosság? Német terjleten, a Poroszországhoz tartozó, alig megényi nagyságú Kis-Litvóniában. A litván irodalmi nyelvet is német protestáns ígények szerint, katolikus- és lengyelelles célzattal fejlesztették a Nemunas folyó jobb partján elterjedő tájon. Itt élt és alkotott K. Donelaitis (1714-1780), a litván irodalom megteremtője, a világirodalmi jelentőségű °vszakok ciklus kéltője á maga is porosz lutheránus pap. A litvánok tályomá tbbé az azonban lengyel terjleten élt, ahol litván nemzeti irodalmat kétrehozni sokáig képtelenség, szinte hazaárulás lett volna: a litván-ság ott, a *Rzeczpospolita* részeként nem a saját történelmi drámájának, hanem a lengyel tragédiának vált szereplőjévé. Mindezt már a kétté zárókérdései felé mutat: vajon mi számá ársajátaké és mi áidegeneké a történelemben? A népek és nemzetek legsajátabbnak hitt hagyományai vajon nem idegen eredetűek-e?

áMilyen volt a lett történelem? á kérdézi Bojtár á, élész kéleti szláv, aztán német, majd len-

gyel, svéd, orosz s a végén egy kicsit lett. ÉS milyen a litván? Ezt még t m rébben foglalja össze: áA litvánoknak csak mártjuk volt.É Feltűnhet, hogy mind a lett, mind a litván nép árcg-mártjánaké történetet a jelenkorig vezeti a kényv. áA baltiak esetében... a késg, amelyben mintegy egybecsászott úskor, ákor és kézkor, egyenesen az Ájkorhoz kapcsolódik.É¹ nmagért beszélt az a kény, hogy a litvánok csak 1387-ben csatlakoztak a kereszténységhez, addig pogányok voltak. A dinasztiaalapó Jogaila (Jagelló) nagyfejedelem hajtotta néptet keresztvél alá, miután feleségül vette Nagy Lajos magyar király lányát, Hedviget (Jadwigát). Egy személyes hangú ábjegyzetben Bojtár megvallja, hogy éppen ez a jelenbe nyáló balti úsmárt, a ált és német kétté illékony állapot az, ami kélléges kértket jelent számára.

Ezt az kértket legkézzelfoghatóbban talán a balti mitológia dorozza. De vajon rendelkezésk-e torzításmentes ismeretekkel erről az igencsak problematikus tudatformáról? A balti mitológiai rendszerekről szólnak a kényv rendkél kritikusan hangú zárófejezetei. Láthattuk, milyen elszántan bírálja a szerző az ústörténeti részekben a kégszet megalapozatlan császtatásait. A mitológiai fejezetek hasonló ércéllyel szedik áekre a Dumézilkévető neokomparatista ámoskutaták és folkloristák kéveszméit, akik általában a folklór kényves interpretációjá kéven rekonstruálják a balti népek úsi hitvilágát. Mindmáig áez a fú vitakérdés: a baltiak folklójá és mitológijá csak lejegyzési koráról mond valami kévényeset, vagy kégebről is, és ami ebből fakad, hogy csupán lejegyzési korának dokumentuma vagy kégebbi időknek isÉ? á teszi fel a kérdést Bojtár, s ezáltal még a szokásosnál is szigoróbb képszissel rostálja át a szakirodalmat. Olykor mintha azt is kétsébe vonná, hogy a folklór alkotásainak egyáltalán volnának a lejegyzés korát megelőző időkbeli származó történeti kétegei; s ha ezt még meg is engedné, az íránt komoly kétségei vannak, hogy ezek a kétegek tudományos mádszerekkel kéllé néhetők lennének. Pedig az éfféle kérekvészek nem teljesen reménytelenek. Az elfogulatlan szévegkritika olykor meglepő eredményeket produkálhat. Bojtár is idéz egy olyan folklórelemzést, amely a lett és litván népdalokban szereplő kéznemek alapján vállalkozik kélekezésé korának meghatározására. A ké-

történeti szövegrészek tehát belső részek alapján is szétfejtethetők a feltevések itt Julius Wellhausen klasszikus bibliakritikai módszerre utalunk. Persze sohasem lehetnek eléggé átvitatottak.

A hihetetlenül műveltségileg szintre kikezdhetetlen konstrukciókat alkotó neokomparatistákat (V. Toporov a legutóbbi írott szerző) a múlt századi pozitivisták tudományosságukról csak annyit árnyalja Bojtár. Olyan tekintélyt parancsoló tudások úk, akikkel szemben minden kritika illetéktelennek tűnhet, mégsem csillapul az a bizonyíthatatlan érzés, hogy az átgondolással valami nem stimmel. A pozitivisták és neokomparatisták elemzések végtelen gazdagságával szemben a hiteles források igen kevés információt ürttek meg a pogány baltiak hitvilágáról és igaz, hogy ez a kevés még mindig többnek tűnik, mint amit a pogány magyarok úsvallásáról tudunk.

A balti folklort az úsmúltra rávető mitológiai kutatások bázisa kijelölésénél tünhet. Hiszen nekünk a sors kis nemzetek asaját tudatát és a szovjet rendszer jelzetesei ellenre is állították, erősítették. Bojtár nem habozik ezeket a kísérleteket *ánacionalista* fallacy-ként megcélvezni a jellehet ez egyben névelés is. Az orosz nemzetiség két litvánra vált Toporovok ugyanis a balti népek felemelkedését elképzelték a strukturálisak. Bojtár egyébként egykori német is nemzeti érzelmű strukturalistának látja.

A neokomparatisták lenyűgözött, megalapozatlan következtetéseinek mintapéldájaként említi Bojtár Toporovnak azt az elemzést, mely a IX. századi balti úsmúlthál ismeretes temetkezési sportjátékokat, a halott vagyonát folytatott lovasversenyeket a görög olimpiai játékokhoz hasonlítja. Túlzott merész ez? Talán igen. Ém a következtető oldalon maga Bojtár is elismeri, hogy a források gyér száma miatt is kényes a régészeti kutatás polihisztorokra, meg arra is, hogy megbecsülje azt a keveset, amit az égből adott: kénytelen minden szóból, minden betűből magyarázatot kifacsarni. A szerző, lévén maga is polihisztor, pontosan így cselekszik. *Ami elfed, az egyáltalán fel is fed* és hangsúlyozza, amikor a klasszikus szöveg- és formakritika módszerével megalkotja a balti hitvilág és számára leginkább elfogadható a rendszerét.

Ehhez azonban nemcsak a modern *fallacy* tövéit kellett elkerülnie, hanem ki kellett igazítani a balti úsvallásról szóló történeti források torzításait is. Bojtár Endre kijelölésén S. Grunau XVI. századi dominikánus szerzetes fantáziáját porosz krónikájára haragszik, mely valóság és koholmány kusza keverékeként *aa szöveg és tudás hiányosságai* vezelve megalkotta a sohasem létezőt *ábalti pantheon*. Ez az álláspont hagyományok között kiirhatatlanul beült a balti népek krónikáiroldalmába, és nemzeti hagyományuk szerves részévé lett. Talán érdemes itt megjegyezni, hogy lengyel krónikákat tanulmányozva ezt a tradíciót ismerte meg és dolgozta fel Szepsi Csombor Márton magyar írója is a kis tállással út nevezhetünk a baltisztika első magyar művelőjének a 1620-ban megjelent *EUROPICA VARIETAS* című könyvben, mely utazási irodalmunk klasszikusának számát. A Baltikumban (a Lengyel Királysághoz tartozó Nyugat-Poroszországban) utazgató Szepsi Csombor is beszámol a prussiaiaké kultuszairól, Crue isten főpapjáról, Percuno, Paterimpo és Patello nevű bálványisteneiről, akik egy nagy cserfában lakoztak: *az ének és reszében az ú bálványoknak képeben lakozik vala az 'rd' g, mely fa sem telben, sem nyáron levelt el nem hullatta.* Beszél Szepsi Csombor a balti úsvallás legismertebb eleméről, a kályhákultuszról, valamint a poroszok *áaprá isteneiről*, Wurshajtról, Svajbratháról és Gurrháról is.

Nos, az *interpretatio classica* vagy *interpretatio romana* alapján álló politeista hagyomány Bojtár kutatásai szerint, lényegét tekintve torz, hamis. A balti istenvilágot az olimposzi pantheonhoz hasonlóvá alakítva teremtvé avilásáridegen és többnyire alig leplezettek politikai célzatú tervekkel kifejezett ellenszenvvel fogadja Bojtár. A baltiak valójában még akkor sem jutottak el a vallásosságnak erre a fokára, amikor a középkor kései szakaszában találkoztak és szeszükre kerütek a kereszténységgel. A balti hitrendszer álegkifejlettebbé formája a ha egyáltalán lehet fejlődésről beszélni a vallás vonatkozásában a politeizmusnál fejletlenebb, de az animizmusnál fejlettebb. A prototeizmus volt, vagyis a fizikai égből vetett hit. Ennek megfelelően mindig is keveset hiteles balti istenről említhető: a fényes égből jöve *Deivas*

(ez a név a keresztény isten megjelölésére szolgált) és a borás, mennydörgés eget megszemélyesítő Perkunas (az egyetlen pogány balti isten).

A pogány baltiak lényegében a kereszténység felvételéig a természetvallás eredeti képzetekében, a mágián, valamint a természeti tárgyak (például kőgyökök, fák, berkek, kővek vagy az őrkőző tűz) átlelkesítésén és kultuszán alapuln. A polidoxia világában éltek. A keresztény térük szemében mindez ábabonaszógot, bálványimádást, fetisizmust, mágiát-bűbájosságot..., vallásilag elítélendő, hamis másoktól gondolkodást jelentett. A ábün-sé balti polidoxiát leleplező-megbolygató mentalitás megnyilatkozásait Bojtár az *interpretatio christiana* fogalomkörébe vonja. Ez iránt a középkori fallacy iránt sokkal megengedőbb, mint az *interpretatio romana* iránt: *amagam a modern neomitológusokat is az interpretatio romana kösei alkalmazáinak tartom, akikkel szemben a történeti szemléletmód képviselői joggal támaszkodnak inkább az interpretatio christiana hagyományára.*

A balti pantheon fellengzős képzetei helyére tehát ebben a korban a szerény, ám hiteles természetvallás került. I. Z. Ivinskis szép szavaival szövege a természetet és magát az ember létét is a *dologi istenstílusoknak a megszemélyesítés sokasága születte meg, amelyeknek ugyanígy nem volt személyes léte, mint ahogy tulajdonneve sem volt.* Az évszaka és nappal határon, ársbeliségtől alig érintett elzártságban élő kis északi népek természetes tudatformája a folklór: az érott kultúra is vissza-visszaforrul a megfoghatatlan és valóságos szájhagyományozó tradícióba. A balti polidoxiáról azt a egybírót teljesen áobjektív é fejtegetésekben a szerző általános érvényes fogalmazza meg a baltiakra vonatkozó ászubjektív mondandójának lényegét: Egy szinte aranykori állapotban létező, megáztatlan, áncma természeti tárgyaknak énté élő, valóságos lények népek kánál történelmet. Ez a történelem Bojtár számára is tartogat valamit: a felfedezés, a megértés és a kíváncsiság őrméte: *aa szabadság teréte.*

cs PÁI

NYELVÉSZETTÖRTÉNETEK

H. TÁth Imre: *A nyelvtudomány története a XX. század elejéig. Csomópontok és Átvezető Szalak Savaria University Press, Szombathely, 1996. 211 oldal, 500 Ft*

MÁtő Jakab: *A 19. századi nyelvtudomány rövid története Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997. 216 oldal, 1148 Ft*

MÁtő Jakab: *A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. 359 oldal, 2053 Ft*

Robert Henry Robins: *A nyelvészet rövid története Fordította Siptár Péter Osiris Kiadó-Tinta Kiadó, 1999. 294 oldal, 1680 Ft*

A közélemig magyar nyelven nem volt átfogó nyelvészettörténet, aki magyarul próbált tájékozódni, legfeljebb részstanulmányokra (például Szemerényi, 1992), illetve gondosan annotált szöveggyűjteményekre (Telegydi, szerk., 1968, Havas, szerk., 1977) támaszkodhatott. Idegen nyelven viszonylag könnyen elérhető források voltak a keletkezett kiadványok (Amirova et al., 1980, Helbig, 1973), s a nagy világnyelvek mellett többek között románul is cívtezedek Áta van átfogó nyelvészettörténet (Graur & Wald, 1977). Az 1990-es évek végén viszont megmagyarázhatatlan büccggel jelentek meg magyarul nyelvtudomány-történetek. H. TÁth Imre e tudomány történetét a görögktől Saussure-ig, illetve a XX. század elejéig tekinti át, MÁtő Jakab egy-egy kéteket szentelt a XIX. és XX. századi nyelvészetnek, R. H. Robins könyve (1967) naprakészre átdolgozott változatának magyar fordítása pedig szintén a görögktől és indiaiaktól, de napjainkig tekinti át a nyelvtudomány fejlődését, s figyelemre méltóan Cser Andrásról rövid magyar nyelvészettörténetet is tartalmaz (266+286.).

A nyelvtudomány-történet legalábbis az 1980-as évektől nállal szaktudományi ágazatnak számát (Terts, 1981), s a tudománytörténeti munkák szerzői episztemológiai hozzáállásuk szerint is különböznek. A négy kéte három (Cser Andrásal együtt) szerzőjének k-

z's vonása, hogy távolról sem kuhniánus szellemben ismertetik tárgyükat (bár Máté r'viden ismerteti Kuhn ncmely gondolatát, 1997: 13á16., s fümüvct bibliográfiában Robins is említi, 15.), továbbá hogy a Máté Jakob esetében érthetően a elúszertetel feledkeznek meg a korai keleti nyelvcszkrül (a maszorcták, az indiai Pánini, a kínai Shen Yue stb.). Kuhniánus szellemben a nyelvtudomány t'rtcnetct diÁhájban Ágy lehetne felvázolni, hogy egy-egy Áj paradigma (tudományos elmélet és metodolÁgia) a nyelvnek mindig más-más alapvető tulajdonságát helyezte elűtcrbe. A hagyományos filolÁgiát és normatív nyelvcszetet felváltá t'rtcneti-sszehasonlÁÁ paradigma a nyelv változckony-ságát, a strukturalista rendszerűcgcet, a generatív pedig kreativitását hangsÁlyozta. Bizonyos értelemben tehát a k'j l'nb'zű paradigmák k'cpviselői nemcsak szemlélet; ket és mádszereiket illetően tcrnek el a mcgpedig gy'keresen és látványosan a egymástál, hanem tulajdonképpen vizsgálÁdásaik tárgya is merőben eltcrű. Mindenesetre a k'j l'nb'zű paradigmák vezér gondolatai meglehetősen triviálisak: a t'rtcneti-sszehasonlÁÁ az, hogy a nyelv az idők folyamán szabályszerűen változik, a strukturalistÁ az, hogy rendszert alkot, a generatív az, hogy vcges eszk'ztárral elvben vcgtelen számÁ mondatot alkothatunk. (A nyelvtudomány korszakairól, a paradigmaváltásoknak a nyelv tulajdonságaiból való eredeztetéséről: Szemerényi, 1992.)

Ami a korai nyelvcszetet illeti, Robins és H. Táth egyaránt egy-egy fejezetet szentel a g'rg, a római és k'zcpkori nyelvcszetnek, ezután a reneszánsz és a rá k'vetkező idűszak (humanizmus és reformáciÁ), majd *àa modern kor hajnalaÉ* (Robins), azaz *àa nyelvtudomány a XVIIáXVIII. századbanÉ* (H. Táth) k'vetkeznek. A nyugati tudomány a mivel hasonlÁ elűfutárok a XVIII. század másodík felében és a XIX. század elején már másüt is akadtak a elúszertetel feledkezik meg Sajnovics János és Gyarmathi Sámuel munkásságáról. Nem mulasztja el viszont részletesen tárgyalni űket H. Táth (100á103.), s r'viden Máté (1998: 42á43.), Cser (276.), süt Robins (189.) is megemlékezik rájuk. A t'rtcneti-sszehasonlÁÁ paradigma megalapozáinak a dán Rasmus Raskot, valamint a ncmet Franz

Boppot és Jakob Grimmet szokás tekinteni. Grimmről szálvá H. Táth Imre megemlíti, hogy *àa háres jogt'rtcncsncl*, K. L. [helyesen: Friedrich Carl, KSA] *Savignynci folytatott jogt'rtcneti vizsgálálatok cbresztették fel benne a t'rtcneti vizsgáládas iránti érdeklűdéstÉ* (110.). Ezt a mozzanatot Gombocz Zoltán (1997: 74á75., 79., 207.) és Robert Austerlitz (1991) is d'ntűnek tartotta a nyelvtudomány kialakulását illetően.

A XIX. század nyelvcszete valásznűleg elméletileg sem egyértelműen a fosszÁiák világába tartozik. A konkrét elemzések k'rcben például Paul Kiparsky mutatott rá, hogy Franz Bopp micsoda stuktúrálatással, milyen frappánsan elemezte a szanszkrit igealakokat. Bopp az indoeurÁpai konjugáciák vcgzűdűseit ncmásokból és a kopula alakjaiból prÁbálta levezetni (áagglutináciÁelméletÉ), és ennek során a szanszkrit igealakok eredetét is vizsgálta (1816: 36á37.). Kiparsky Átfogalmazása (1982: 176á177.) Bopp elemzéséről a k'vetkező:

			- (a)ya -te
aktív	karoti	ácsinálÉ	á á
mediális	kurute	ácsinál magánakÉ	á +
passzív	kriyate	ámegcsináltÉ	+ +
kauzatív	karayati	ácsináltatÉ	+ á

Bopp észrevette tehát, hogy egyes szám harmadík szemclyben a mediális és a passzív, illetve a passzív és a kauzatív k'z's morfológiájÁ.

A t'rtcneti-sszehasonlÁÁ paradigmát a XX. század elején a strukturalista váltotta fel, elsősorban Ferdinand de Saussure hatásának k'sz'nhetően, s egy sor strukturalista irányzat (a prÁgai és a genfi iskola, a koppenhági glosszematika, az amerikai deskriptív nyelvcszet) j'tt lcetre, melyeknek tanÁsai magyarul jól hozzáfcrhetűk Antal LászlÁ monumentális sz'veggyűjtemcnycből (1981á1986). Noam Chomskynak k'sz'nhetően a strukturalista paradigmát 1957-től fokozatosan a generatív váltotta fel, s a modern, látványos technikai apparátus (szabályok, Ágrajzok, cÁmkzett zárájelek, számozott példamondatok) generatív, talán cppen magátál Chomskytál származÁ Ájás. Máté Jakob (1998) és Robins is a nagyon helyesen a k'j l'n-k; l'n tárgyalja a strukturalista iskolákat és a generatív nyelvcszetet, utÁbbi a strukturalistákat a huszadík század első felének nyelvcszeteÉ, a generatív

vokat a huszadik század második felének nyelvcszetei fejezetei alatt.

A látványos paradigmaváltások ellenére a korábbi paradigmák is tartják magukat: világszerte maig egyaránt művelnek hagyományos filológiát, normatív, történeti-szszehasonlító, strukturalista és generatív nyelvcszete, nem beszélve olyan fokozatosan teret hódító irányzatokról, mint például a kognatív nyelvcszete. Az itt recenziált művek pedig elsősorban riválisai, hanem kiegészítői egymásnak. Çltalánosságban kızılk talán Robins müve a legmegbízhatóbb, de hiányzik belüle például a bizánci nyelvtudomány tárgyalása, ami megvan H. Táthnál (55-58.), s ugyancsak hiányzik a szociolingvisztika kialakulásának tárgyalása, ami megvan Mátcnál (1998: 266-295.).

Kiparsky, Paul: EXPLANATION IN PHONOLOGY. Dordrecht, Holland & Cinnaminson, USA, Foris, 1982.

Kuhn, Thomas S.: THE STRUCTURE OF SCIENTIFIC REVOLUTIONS. Chicago & London, The University of Chicago Press, 1962. Phoenix edition, 1964, 1970². A TUDOMÉNYOS FORRADALMAK SZERKEZETE. Fordította Bárándi. Gondolat, 1984.

Robins, Robert Henry: A SHORT HISTORY OF LINGUISTICS. London, Longmans, Bloomington, Ind. Indiana University Press, 1967.

Szemerényi Oswald: A MODERN NYELVTUDOMÉNY FEJLŐDÉSÉNEK A NYELVSTRUKTÚRÁBAN REJLŐ RUGGÁI. *Magyar Nyelv*, 88(1992)1: 1-13.

Telegdi Zsigmond, szerk.: SZÍVEGYPÉJTEMÉNY AZ ÇLTALÁNOS NYELVSZET TANULMÉNYOZÁSCHOZ. Tankönyvkiadó, 1968.

Terts István: A NYELVTUDOMÉNY-TÍRTÉNET MINT SZAKMA. *Çltalános Nyelvcszeti Tanulmányok*, 13, 1981: 195-206.

Kicsi Sándor András

Irodalom

Amirova, T. A., B. A. Olchovikov & Ju. V. Rozdestvenskij: ABRISS DER GESCHICHTE DER LINGUISTIK. Ins Deutsche übersetzt von Barbara Meier. Leipzig, Bibliographisches Institut, 1980.

Antal László, szerk.: MODERN NYELVELMÉLETI SZÍVEGYPÉJTEMÉNY I-IV. Tankönyvkiadó, 1981-1986.

Austerlitz, Robert: GOMBOCZ ZOLTÁN ÉS A MAI MAGYAR NYELVTUDOMÉNY. In: Kiss Jenő & Szűts László, szerk.: TANULMÉNYOK A MAGYAR NYELVTUDOMÉNY TÍRTÉNETÉNEK TÖRTENETI RÖVLE. Akadémiai, 1991: 26-29.

Bopp, Franz: ÜBER DAS CONJUGATIONSSYSTEM DER SANSKRITSPRACHE IN VERGLEICHUNG MIT JENEM DER GRIECHISCHEN, LATEINISCHEN, PERSISCHEN UND GERMANISCHEN SPRACHE. Frankfurt-am-Main, in der Andreäischen Buchhandlung, 1816.

Gombocz Zoltán: JELENTÉSTAN ÉS NYELVTÍRTÉNET. VÉLOGATOTT TANULMÉNYOK. Szerk. Kicsi Sándor András. Akadémiai, 1997.

Graur, Alexandru & Lucia Wald: SCURTĂ ISTORIE A LINGVISTICII. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977³.

Havas Ferenc, szerk.: NYELVTÍPOLÓGIAI SZÍVEGYPÉJTEMÉNY (XIX. SZÁZAD). Tankönyvkiadó, 1977.

Helbig, Gerhard: GESCHICHTE DER NEUEREN SPRACHWISSENSCHAFT. UNTER BESONDEREN ASPEKT DER GRAMMATIK-THEORIE. Leipzig, Bibliographisches Institut, 1973.

GYERMEKEK ÉS ISTENEK

Fischer Iván és a Budapesti Fesztiválenekar új Kodály-lemezéről

Kodály Zoltán:

HÁRY JÁNOS-SZVIT, részletek

a HÁRY JÁNOS DALJÁTEKBLÉ,

GALÁNTAI TÁNCOK, MAROSSZÉKI TÁNCOK,

gyermekárusok

Magnificat Gyermekkar, vezényel Szabóczy Valéria,

Miraculum Gyermekkar, vezényel Durányik László,

Budapesti Fesztiválenekar, vezényel Fischer Iván

Philips 462 824-2

A Kodály műveiben megjelenő intonációk időként Gustav Mahler kompozícióit idézik emlékeztetnekbe ilyen hangjcs például a HÉRY-SZVIT-ben a Napáleon bukását kőcrő gyászindulá. De a MAROSSZÉKI TÁNCOK még ennél is kőzelebbi rokonságot mutat Mahler egész esztétikai szemléletével. Nála ugyanis a népdal-, a Ländler- és a gyászindulá-allációk ugyanazt a szerepet játsszák, mint Kodálynál a táncdallamok: az egykori Tj ndrerság képet idézik felé ahogy Kodály Ánja partitúraja előszavában. A vágyadás az aranykor után tehát kulcsszerepet kap mindkettej k művészet-

ben, mint ahogy mindkettej; kncl megjelenik a visszavágyott mÁltat megszcpÁú gesztus és a jelentül valÁ elfordulás is.

Ez az idillikus mÁltkcp azonban Kodály-nál sajátos t'bbletet hordoz. Mahler műveiben ugyanis irreleváns az, hogy a megidczett mÁlt valÁban lctezett-e, és ha lctezett, milyen formÁban; mert abban a mÁltban volt zenekultÁra, s Ágy ezek az utalások maguktÁl cr-tüdün cpj ltek bele Mahler nagy szimfonikus koncepciójÁba. Kodály nem Á vagy legalÁbbis meglehetősen kis mcrtckben Á hivatkozható ugyanilyen nemzeti zenekultÁrÁra; ű egy olyan aranykor utÁn vágyÁdott, amelynek kcpct neki magÁnak kellett megteremtenie Á ezct volt számÁra olyan fontos ennek a nem lctező kultÁrÁnak az autenticitÁsa.

A magyar ncpzencre hivatkozott, amikor autenticitÁsra t'rekedett, arra a ncpzencre, amely kctscgtelenj l az egyetlen, megszaktÁsok nclkj l tovÁbbclú zenekultÁra volt Magyarországon. Emellett csak azokra a t'redc-kekre támaszkodhatott, amelyek a magyar zenet rctnet ámagaskultÁrÁjÁbÁlÉ szÁrványosan rÁnk hagyományozÁdtak. E kct autentikus forrásbÁl szj letett a galÁntai cigánybandák elútt hádolÁ GALCNTAI TCNCOK, a MAROSSZ°KI TCNCOK, a HCRY-daljátck sokszÁnu-sokstÁusÁ vilÁga vagy cppen a ncpi játckokat felelevenÁú gyermekkarok. S bár Kodály nem illesztette ezt a stÁusokban-gondolatokban oly gazdag vilÁgot egy a Mahlerchoz hasonló nagy szimfonikus koncepcióba, mcgis egy nagyobb koncepciónak, az ű nagy eszméjcnek: az 'nÁllÁ magyar zenekultÁra megteremtcsnek rcszcvtette.

A kct táncsorozatban feltűnik, mennyire kerj li Kodály a sch'nbergi fejlesztcs technikÁját, mint ahogy a variációct is egcszen más-kcopp crtelmezi. Az egymás utÁn, libasorban megszÁlalÁ táncdallamok eleve lehetetlennc teszik a zenei fejlesztctst, s mivel e dallamok nem tudnak a variáció motÁvumÁvÁ lebomlani, Kodály ckk'vekkcnt mutatja fel űket. A variáció nem halad egyenes vonalban elűre (pcldÁul a HCRY-SZVIT DAL-tctelcben vagy a MAROSSZ°KI TCNCOK rondÁtcmÁjÁban): az ÁllandÁan válozÁ kÁcret mindig más megvilÁgÁsba helyezi, más keretbe foglalja a dallamot, mintha egymás mellc helyezett miniatűr k sorozata volna. BartÁk nagyon is ha-

sonlÁkcppen gondolkodott a ncpdal műzenei felhasználÁsÁrÁl (ű a ncpdalt beburkolÁ ázenei k'nt'sÉ-ről beszclt A PARASZTZENE HATCSA AZ űJABB MpcZEN°RE cÁmü elúadásÁban); kettej; k viszonya a zenéj; kben alkalmazott ncpzenei elemekhez és ezek funkciójÁhoz azonban alapvetően más volt.

A MAROSSZ°KI TCNCOK furulyazenéje (a második k'zjátck) BartÁk HcROM CSIKMEGYEI N°PDAL-Ára emlckezett Á bukolikus hangvctele a bartÁki °JSZAKA ZEN°JE tÁpussal ÁllÁja párba. Ezt az idillt azonban nem zavarja meg (vagy legalÁbbis nem mÁdosÁja) az emberi jelenct, KodÁlynál minden crintetlenj l eredeti formÁjÁban marad meg. TalÁn azct, mert ezekben a kompozciókban nem az 'nmagÁval viaskodÁ, 'nmagÁt elfogadni nem tudÁ ember Áll a k'zcppontban; mintha Kodály számÁra az intakt kultÁra eszméje és ennek szolgálata fontosabb volna, mint maga az ember: mindig az embereknek és az emberekct komponÁl, de nem az emberekről és az ű fÁjdalmas válÁsÁgukrÁl, ahogy ezt BartÁk (és Mahler) teszi; űk ketten ugyanis tudják, hogy a vágyott ÁTj ndcroszÁgÉ nem lctezik. Kodály viszont nem vesz tudomÁst erről a tcnyról. Kompozcióiban azct kevesebb az emberi gy'trelem, mert ebben a művcsetben csak istenek lcteznek, legfeljebb mcg gyermekek, akik maguk is Á sajátos f'ldh'z nem ragadt Állapotukban Á az istenekhez hasonlatosak.

A HCRY vilÁga k'tűdik leginkÁbb a gyermekekhez. Ezen a szÁnpadon minden kicsiben t'rtcnik Á és ezt a szvitforma sem tudja feledtetni. BÁbfigurÁk jelennek meg elűtjnk, akik kjl'n'skcpben idűnkcnt mcgis emberi mÁdon creznek. Kodály mindvcgig egyensÁlyoz a nagysÁg és a kicsiség, a komolysÁg és komolytalansÁg k'z'tt: Áigazi nagyÉ emberi crzcekbűl szj letik meg a DAL (TISZCN INNEN, DUNCN TÖL) pÁtosza vagy a K'ZJCT°K nyalka husÁrainak b; szkeségce, de már kicsivc zsugorodik a KEZDYDIK A MESE (clcn a kvarrtal, amely egycbkcnt a K°KSZAKCLLÖ homÁlybÁl indulÁ bevezetcsct idczi), és mcg kisebbc a B°CSI HARANGJCT°K vagy a csÁszÁri udvar vilÁga; a legkisebb mindenetre maga NapÁleon. Csodás mese ez, tele szÁmekkel, pompÁval, gazdagsÁggal, de olyan mese is egyben, amely cppÁgy szÁl felnűttekhez, mint gyermekekhez. Mert a gyermek in-

tenzÁven cli Àt, valÁsÁgkÉnt cli meg mindazt, amit lát. °s a HÇRY a felnúttet minden pillanatban arra szÁlÁja fel, hogy ű maga is prÁbÁljon meg gyermekkÉ vÁlni Á KodÁly maga is azzÁ vÁlik művÉben.

Az irÁnia kezelÉse egyÉrtelműen mutatja meg ezt. PÁratlan stÁus ismeretÉre tÁmaszkodva KodÁly egÉszen kifinomult irÁniÁval Él. Gondoljunk csak NapÁleon gyÁszmenetÉre, amelyet egy erotikus És a komolyzenei kÉztudat szÁmÁra profÁn hangszer, a szaxofon kÁÉr. Egy ilyen utalÁst azonban csak olyasvalaki Ért meg, aki elegendű ismerettel rendelkezik arrÁl, mi rejlik az elsűdleges jelentÉs mÉgÉtt; magyarÁn tudja, milyen gondolatok Ér kapcsolÁdik a szaxofonhoz. A gyermekkÉzÉnÉg nem figyel fel erre a rejtett utalÁsra, a felnútt azonban igen. De hogyan tud akkor gyermekkÉ vÁlni? KodÁlynÁl az ilyen ironikus utalÁsok, ÉppÁgy, ahogy a stÁusparÁdiÁk vagy a hangszerelÉsi Étletek, valamifÉle vÉgtelen, Ám kÉzben felnútt mÁdon virtuÁz jÁtÉkossÁg jegyÉben szÉ letnek. °s ez a jÁtÉkossÁg nyÁjt olyan ÉrzÉki Élvezetet, amelynek rÉvÉn a legfelnúttebb hallgatÁ is gyermekkÉ lesz.

Fischer IvÁn hallhatÁan nagy kedvvel veti bele magÁt a KodÁly-kompozÁciÁk vezÉnylÉsÉbe. A GALÇNTAI És a MAROSSZÉKI TÇNCOK elűadÁsa pÉldÁul azÉrt sikeresebb a FesztivÁlzenekar egy korÁbbi CD-jÉn hallhatÁ BartÁk-kompozÁciÁk: a MAGYAR KÉPEK, a ROMÇN NÉPI TÇNCOK vagy a MAGYAR PARASZTDALOK elűadÁsÁnÁl, mert Á szemben a bartÁki Árealiz-mussalÉ, amely Ágy akarja visszaadni a nÉpdalt (legalÁbbis ezekben az Átiratokban), mint ahogy az eredeti formÁjÁban Él És megszÁlál Á a KodÁly-művek valÁban romantikusak. A kÉt tÁncfÉzÉr sokat kÉszÉnhet Brahmsnak: ÁjbÁl És ÁjbÁl elűtűnnek az ű Ér mzenÉinek, cigÁnyos hangjÉtÉseinek emlÉkfoszlÁnyai. °r-dekes mÁdon mÉg a torz megjelenÁtÉse sem olyan fontos Fischer szÁmÁra, mint az pÉldÁul BartÁk-felvételein mindig is az elűtÉrbe kerÉl Á ű maga is gyermekkÉ vÁlik, amikor KodÁlyt vezÉnyel, mert tiszta szÁvvel tud kÉzeledni hozzÁ; Élvezi a zenÉt, És ÉrÉl ennek az Élvezetnek.

Mit is Élvez olyan nagyon? PÉldÁul a nagy romantikus kitÉrÉseket, a pÁtoszt, az Égbe nyÁlÁ, ÁradÁ dallamokat, a drÁmai unisonÁkat a MAROSSZÉKI TÇNCOK rondÁtÉmÁjÁban,

a HÇRY-SZVIT KEZDÉDIK A MESE- ÉS KÉZÇTÉK-tÉtelÉben vagy a GALÇNTAI TÇNCOK sira-tÁdallamÁban. °s ugyanilyen Ér mÉt szere-znek neki a feszes magyaros ritmusok (fűleg a szinkÁpÁk) vagy az elegÁns verbunkos karakterek, pÉldÁul a KÉZÇTÉK-ban vagy a GALÇNTAI TÇNCOK-ban; a nÉpzenei elűadÁsmÁdbÁl Átvett dűvű ÉrzÉkelteÉse (a HÇRY KÉZÇTÉK-jelenetÉben ű maga jÁtsza hegedűn a kissÉ sÁnta kvinteket!); a szÉ netekkel valÁ jÁtÉk a GALÇNTAI TÇNCOK mÁsodik tÁncÁban; valamint a makulÁtlanul megszÁlálÁ virtuÁz-barokkos Spielfigurok a GALÇNTAI TÇNCOK hosszÁra nyÁlt strettÁjÁban; az ű tűhangsze-rek jÁtÉkos És gazdag ellenpontja a HÇRY-SZVIT BÉCSI HARANGJÉTKÉ- ÉS A CSÇSZÇRI UD-VAR BEVONULÇSA-tÉtelÉben. KÉlÉn figyelem-mel fordul az olyan nagy csinnadrattÁk, mint a HÇRY a LUCIFEREN-tÉtel vagy a MAROSSZÉKI TÇNCOK heroikus csÁÉspontjai felÉ, És minden pillanatban bÁtrán vÁllalja És megmutatja a művek sajÁtos ÁkorszerűtlenÉ vonÁsÁt: a tonalitÁst.

°ppen ezÉrt kap interpretÁciÁjÁban ki-emelt szerepet az a nÉhÁny pillanat, amikor KodÁly feltÉri e meghatÁrozott tonÁlis burkot. Fischer a GALÇNTAI TÇNCOK strettÁjÁban tÉbbszÉr is Éles hatÁrt von a fÁvÁs- És vonÁs- kar vÁratlan hangnemi vÁltÁsai kÉzt Á olyan-formÁn, mint ahogy egy filmben egy kÉpet hirtelen vÁgÁs utÁn egy mÁsik kÉvet. De mÉg ennÉl is fontosabbak szÁmÁra a kÉlÉn zű ironikus pillanatok, mint a HÇRY-ban AZ ÉREGASSZONY PORTRÁJA vagy a NAPÁLEON CSATÇJA, tovÁbbÁ a GALÇNTAI TÇNCOK strettÁjÁnak csÁfondÁros megakadÁsokkal illusztrÁlt triÁ jellegű szakasza; ezek KodÁly műveiben mindig is az atonÁlis, vagyis a csÁf megjelenÁtÉsÉre adnak alkalmat.

Hogy Fischer IvÁn ennyire plasztikus tudja megvalÁsÁtani elkÉpzeltÉseit, abban nagy szerepet jÁtszik a zenekar nagyfokÁ koncentrÁltsÁga. A fÁvÁskar ugyan mÉg mindig nem tud olyan szÁngazdagsÁggal megszÁlálni, mint a dÁs hangzÁsÁ vonÁskar (bÁr a GALÇNTAI TÇNCOK kezdetÉn megszÁlálÁ klarinÉtszÁlÁ nagyon szÉp), a beszÉdszerűsÉg, az akcentusok sokfÉlesÉge, KodÁly elűadÁsi utasÁtÁsainak pontos kÉvetÉse, az Ávek, hangpÁrok, legatÁk És staccatÁk precizítÁsa artikulÁlttÁ s kÉzben mÉgis egysÉgessÉ formÁlja a zenei folyamatot.

Az Áj Kodály-lemez, amellyel a Budapesti Fesztiválzenekar és Fischer Iván meglepte a zenekedvelőket, mi tagadás, hiányt pátol. Kodály műveinek, éppágy, ahogy a magyar zenei mált nagyjai kompozíciáinak, meglehetősen mostoha a sorsuk: ritkán szálalnak meg, felvétel pedig még ritkábban kcszj l belül k. Fischer Iván természetesen kijelölde is kacsingatott a lemez programjának szé-állásakor. A káscrú f; zetben be is vallja e ncszerűstű szándékot: azért kerjlt a zenekari és hangszere kompozíciók k'z'c két gyermekkar három felvétele, hogy az egész világ hallhassa, milyen gyerekkárosok működnek hazánkban. ° n mégis Ágy érzem, a lemez legfőbb értéke nem a gyerekkarok kvalitásaiban rejlik. Ugyanis nem vagyok meggyűzödve róla, hogy a Kodály-károsok csak megk'zelően is helyes-elfogadhatá interpretációjában részesj l; nk a lemez hallgatásakor. Inkább mutat rá a három felvétel hazai károsaink tpushibáira: a belső ritmikus pulzálás hiányára, a bizonytalan indításokra és a még bizonytalanabb intonációra, a mesteréges-mesterkelt hangszáre és a fantáziátlan, a gyermekek világátál távol eső előadás-mádra. ény hiszem tehát, hogy az Áj CD legfőbb örönye elsősorban Kodály hangszere műveinek kiemelkedő technikai színvonalá kivitelezésben, valamint művészi céljainak, az eszmének megértésben és megvalósításban rejlik.

Dalos Anna

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

A COMPLAINTE TARDIVE-RÓL

Válasz Bartócz Ágnesnek

A Holmi mált számában Bartócz Ágnes éles hangá olvasálevclben rontott neki Jázsef Attila verseiből kcsz'ett és a Balassi Kiadánál megjelent francia átjltetéseimnek (COMPLAINTE TARDIVE, 1998). Fejemre olvasta néhány Gara Lászlá barátom szavait, melyek sze-

rint áversadaptáciánál az a legfontosabb, hogy a k'ltűi mű lnyegét vigy; k Át egyik nyelvből a másikkbaÉ. (Elnézést, amiért a BÁLÁM fordította francia mondatot a magyar nyelv szelleme szerint fordítottam Ájra.) Ezzel az érvelésem is idézhetett volna: áSem a pusztá tartalom, sem a pusztá forma nem az, amit egyik nyelvből a másikkba Át kell tenni; nk: egyszerűen a versnek kell egy másik nyelvi, szemantikai és hangzásbeli k'zegben Ájjasz; letnie... Elkerj lhetetlen persze, hogy itt-ott meg ne aladjunk, de csak miután gondosan mérlegelt; k, mikor mi a fontosabb, hogy az említett megalkuvás sose t'rt'nyek a szában forgá k'Itemény lnyegének, más szával varázsnak rovásaÉ.É (Utászavambál.)

Egyidejű szá szerinti és formai hűséget csak a mesteréghhez mit sem konyák kérhetnek számon a műfordítán. A k'ltűi hang, lclgeztvétcl és verszene visszaadása fontosabb a tartalomhoz g'rcs s-mereven tapadá hűségnc; süt mindj a tapadá fordítás a leg-hűtlenebb. Lásd We'res mottóját: áAz, mégsem az.É Vagy vegy; k a gyakorlott versfordítá Jean Rousselot intelmét: k'ltészetben áa tartalom olykor távol van attál, hogy 'vc legyen az elsűségÉ. Magyarán nem egy-egy jelzűh'z (pl. ákomolyÉ) kell hűnek lenni; nk (erre t'bb szá is kánalkozik a franciában), hanem a teljes Jázsef Attila-i dikcióhoz, melynek formai elemei megk'vetelik a lehetséges szinonimák k'zti állandá választást.

BÁLÁM szerint csakis anyanyelvjnkre fordíthatunk, az ellenkező irányá fordításnak nincsenek hagyományai. Fjggetlenj l attál, hogy állalkozásom korántsem elűzmények nclkj l valá, megkérdezem: az 1890-es évekig volt-e hagyománya a biciklin valá k'zlekedésnek? Ha valami korábban nem létezett, akkor már nem is lehetséges? Vajon miért szorított rá a FEKETE ZONGORA-fordításom olvastán á a vitathatatlan tekintélyű François Gachot arra, hogy azonnal álljak neki nagy lclptékben műfordítani magyar k'ltűtársaimat? így aztán neved pvkázad Áta t'bbc-kevcsbé rendszeresen publikádom francia és belga folyóiratokban századunk magyar k'ltűt, Adytál az ifjakig.

BÁLÁM kifogásolja, hogy átjltetéseimben sok a álomha participe présentÉ. Talán meg fog lepüdni, ha f'lvilágostom: ezek z' me egyáltalán nem áparticpe présentÉ, hanem ágcrondifÉ. Annak pedig, hogy ezek álomhákÉ, épp

annyi értelmé van, mint annak, hogy sorát-
vetéseim (enjambement) *à l'oml'ab'aké*.

De lássuk, mi az, amiben igazat adok Bart-
tácznak. A *às csak közéletet lehet feledni*
sor megoldásával én sem voltam kibékítve,
találtam is rá (sajnos, *post festa*) jāt: *à que les*
seuls faux-semblants s'oublient. Ögyszintén el-
fogadom, amit *àa tácsa ideges baromé* sorral *à*
b'álám; meg is változtatom a sort, *ágy*: *à la*
flaque: une b'te irritable. Továbbá: a K°LVÇ-
ROSI °J végén ráhelyeztem szereplő *àhargne*
valóban inkább harapás kedv, mogorvaság,
mintsem komolyság, de nem éreztem a vers-
helyzettül idegennek. S ezzel nagyjából vég-
re is értem annak, amiben egyetértünk. Mert
például a SZ°LET°SNAPOMRA rámeit illetően
már korántsem. Az argából mára már popu-
lárissá szelődött *à mecé* (fickó) szó, melyet már
Apollinaire is nyugodtan használt a százá-
delűn, aligha zavarhat bárkit is, ha belegondol,
hogy itt egy *diák* (na já, volt diák) gányolja
extanárát. Egyébként ez is olyan vers, ahol a
rámes fricskajáték megfelelő visszaadása a
fontos, nem a szó szerintiség.

Nincs értelmé minden részletre kitérnem.
Van azonban Bartácznak egy kérdé-
se, melyet lehetetlen nem megválaszolni.
Íme: *àA nyelvvizsgákon és a kitjntéseken kívj l*

*mi bizonyítja tehát egy magyar anyanyelvű adap-
tálá idegen- és magyarbeli ismeretét?É Nos, nyelv-
vizsgát nem tettem soha, hacsak HAJNALI R° -
SZEKS°G-fordításom nem tekinthető annak,
vagy kitűnő francia pályatársam, Gérard
Bayo kérdése, hogy általam szerette meg Kas-
sákot, We'rest, Kálnoky, Táth Krisztinát
stb. stb. Kitjntést hazámtól (az ám!) nem
kaptam (csupán a belga királytól). Illetve tán
kitjntésnek tekinthetem a francia nyelven
át első kértetért (HEURES FAUVES) az 1985.
évi ródezi Kéltészeti Biennálén egyhang-
szavazással nekem írt Claude Sernet-díjat is
(melyben soha más nem francia anyanyelvű
kétű nem részesült).*

Egyébként én nem *àreintette*-et írtam a N°-
METH ANDOR című vers fordításában (ahogy
Bartácznak írtam idézi), hanem *àrainette*-et, te-
hát nem almafajtát, hanem levelibékát...

Végül ami magyar nyelvismeretemet illeti,
furcsa, ha ezt olyasvalaki firtatja, aki nem is-
meri a kéltészetet a *kicsattaná* (arc) és a
meggynek a táltetésztől fíhasadt, *kicsat-
tant* ajka kézt.

Mindazonáltal *b'álám* megjegyzései ké-
zj l a kévtés jogosat is úszintén készén m.

Timár György